

નિશામાં સકળ શ્રી સંઘે ચતુર્માસ દરગિયાન સુંદર આરાધના કરી હતી. અને આ પ્રસંગે બાળસુનિશ્રી નવરત્નસાગરજીએ કલ્પસૂત્રનાં પાંચ વ્યાખ્યાનો સુંદર છટાપુર્વક વાચીને શ્રી સંઘને સંતોષ આપ્યો હતો. વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ ધર્માનુબંધો કરવાનો સુંદર લાભ શ્રીસંઘે લીધો. અને તે ગર્ને સુનિવરોની નિશામાં પર્યુષણા ગહાપર્વની ઉજવણી અને આરાધના અભૂતપૂર્વ રીતિએ અનુપમ ઉત્સાહ વર્ધકરૂપે થઈ હતી. વિવિધ આરાધના નિમિત્તે તપોધર્મ સેવન થયાં. તદુપરાંત સોળ ઉપવાસ, અઠ્ઠાઈ, પાંચ, ચાર અઠ્ઠમ-છઠ્ઠાદિ કરનાર તપસ્વીજીનો સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં હતી સુપનની ગોઢીનું ઘી મણુ ૪૦૪૧, અને સાધારણુ ખાતાની તથા સાધર્મિક વાત્સલ્યની ટીપો ભૂતકાળમાં ન થઈ હોય તેવી રીતિએ પર્યુષણાના ત્રણ દિવનમાં તુરતમાં થઈ ગઈ હતી. જો કે આ ગંધી ટીપો સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણુ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ જ રહેતી હતી, પરંતુ પૂ. સુનિવર્યના સચોટ સહુપદેશથી હુક સમયમાં થઈ ગઈ જો પણ જોક આશ્ચર્ય જેવું ગણાય.

પર્યુષણામાં શ્રીકલ્પસૂત્રની ગોલી લેખને શ્રી ચીમનલાલ ભણુશાળીજી શ્રી કલ્પસૂત્રને વાજતે ગાજતે પોતાના ઘેર પધરાવ્યું હતું. અને રાત્રિ બગરણુમાં સકળસંઘે સુંદર લાભ લીધા હતા, અને તેમના તરફથી પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી. અને પ્રભુ જન્મદિને પારણાની ગોલી ગોલીને શ્રેષ્ઠ ક્રંતિલાલ લાકડાવાળાજી પોતાને ઘેર પધરામણી કરાવીને રાત્રિબગરણુ-પ્રભાવનાદિ પણ કર્યાં હતાં. આ વખતના પર્યુષણાની આરાધના અને ચાતુર્માસમાં તપોધર્મારાધન-વ્યાખ્યાનશ્રવણના અપુર્વ લાભની પ્રશંસા હરકોઈ ધાટકોપરમાં નાનામોટા સૌ કરતાં હતાં.

ખમત ખામણાદિ :—

ભાદરવા સુદ પંચમીના દિને સવારમાં અત્રે શ્રી અજવાળીબાઇ ચત્રજીબ ગાંધીના ઉપાશ્રયના વિશાળ

श्री आनन्द-चन्द्रग्रन्थाब्धौ (ग्रन्थारत्नाकरे) ग्रन्थारत्नम्—२१.

स्व-पर-सिद्धान्तसिन्धुमन्थनमन्दरायमाण-शब्दावतार-कलिकालसर्गज्ञ-श्रीहिमचन्द्रसूरीश्वरविरचितम्
श्रीत्रिपष्टिशलाकापुरुषचित्र-दशपर्वसामूहात्मकतन्मध्यवर्ति श्रीसप्तमपर्व संपूर्णम् ।

॥ श्री जैनसामयणादि-पद्यमय चरित्रम् ॥

: सम्पादक :

प० पू० ध्यानस्थ स्व० आगमोद्धारकाचार्य श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरपट्टग्रभावकानां श्रीसिद्धचक्राराधन-
श्रीचन्द्रप्रभासपट्टनतीर्थीद्वारकाणामानन्दवोधिनीवृत्तिकाराणां श्रीचन्द्रसागरसूरीश्वराणां
चरणारविन्दचञ्चरीक-मुनिश्रीअभ्युदयसागरः ॥

: प्रकाशक :

श्री सिद्धचक्राराहित्यप्रचारक समितिद्वारा-श्री घाटकोपर जैनधे० सू० तपगच्छ संघः ।
वीर निः सं० २४८७, विक्रम सं० २०१७, इसुसं० १९६१-द्वितीयावृत्तिः ॥

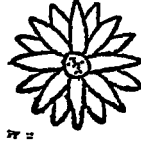
[पण्यम्-रू० ७-००]

કરવાનું હોવાથી વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ તે દરમિયાન ધ્યાન રહેનાં હતાં. પુન ભાદરવા સુદ ૮ આવતાં પ્રવચનની શરૂઆત થતાં શ્રોતાઓની સંખ્યા પૂર્વવત્ ધીમે ધીમે વધવા લાગી. પૂ. મુનિશ્રી અભ્યુદય સાગરજીની દેશના ભિન્નાશાનુસાર, ગભિત વૈરાગ્યવાહિની, સચોટ દાખલા દલીલો, યુક્તિ પુસ્કસરની હોવાથી અને સાથે સાથે રોજ રોજ નવનવીન સિદ્ધાંતોની છણાવટ થતી હોવાથી શ્રોતાઓની સંખ્યામાં દિનપ્રતિદિન વધારો જ થતો રહ્યો પદર અઢાર દિન એક સરખી દેશના શરૂ રહી, તેવામાં શ્રી શાશ્વત આરાધના રૂપ નવપદજીની ઓળી નજદિકમાં આવવાથી આશ્ચિન માસની શરૂઆતમાં શ્રીનવપદની આરાધનાને પોષક અને વિરાધનાથી ઘટવા માટેની સચોટ દેશના શ્રી નવપદ ઉપર શરૂ થામ. નવપદની આરાધના કરનારા તેમ જ છુટક આચંબિલ કરનારા અને શ્રી વર્ધમાન તપની ઓળી કરનારાઓની વિપુલ સંખ્યા નજરે પડતી હતી. અને આશ્ચિન વદ-૧ ના દિને ઓળીના પારણા શ્રીસંઘ તરફથી કરાવવામાં આવ્યાં હતાં. અને આસો વદ ૨ ના દિને ઘાટકોપરથી વિકાર કરીને સુઘર્ષ, ક્રોધ, શ્રી શાંતિનાથજીના ઉપાશ્રયે પોતાના પરમ તારકે પૂન્ય શુરહેવશ્રીને વન્દન કરવા માટે અને મુનિવર્યો (મુનિશ્રી અભ્યુદય સાગરજી તથા મુનિશ્રી નવરત્ન સાગરજી) પધારી ગયા. થોડા દિનની સ્થિરતા કરીને પુન તે ગન્ને મુનિવર્યો આસો વદ ૧૪ લગભગ ઘાટકોપર પધારી ગયા હતા. શ્રોતા વર્ગ તેો શ્રવણ માટે તલસી રહ્યો હતો. તેથી આસો વદ ૧૩ થી પ્રવચન શરૂ થતા દિવાળી કદપાદિ ઉપરના વ્યાખ્યાનોને આખ્યા ગાદ શ્રોતાઓ પૈકી ઘણા ભાઈજીનોએ સમ્યક્ત્વ સહિત ગાર મતો અને નિયમો લેવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. આતુર્માસ દરમ્યાન ઘાળમુનિશ્રી નવરત્ન સાગરજીએ શ્રી વર્ધમાન તપની ૨૩-૨૪-૨૫ મી ઓળી કરી હતી શ્રી જ્ઞાનપંચમી આરાધન નિમત્તે શ્રેષ્ઠ કાતિલાલભાઈ લાકડાવાળાના સુંદર પ્રયાસથી શ્રીભાંડુપ નવમ્યુવક મિત્રમંડળના ભાઈઓએ આર્વાને શ્રીજ્ઞાન આરાધન માટેની અદ્ભૂત ભવ્ય રચના કરી હતી, કે

ग्रन्थप्राप्तिस्थान

१ श्री सिद्धयुक्त साहित्य भव्यारक सभिति— २ शा. जसन्तदास गिरधरदास शाह
प्रधान सत्यावाक-जरीनाणा नरेशचंद्रदास ठे श्री. जैनप्रकाशन मन्दि, ३०६/४ पत्नीनी
व्हीमन्तदास ठे गणेशजी, गणेशेशी, सुरत ખડકી, ડોશીવાડાની પોળ, સુ અમદાવાદ ૧

૩ સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર
હાથીખાના, રતનપોળ—અમદાવાદ ૧

અધક : કાન્તિદાસ ગણાભાઈ પટેલ, મનલ સુબ્રહ્મણ્ય, કૃતોદભાઈની હવેલી રતનપોળ-અમદાવાદ.

હાજર થઈ ત્યાંતા જૈન સમુદાયમાં ક્ષીરનીરની જેમ ભણી જઈ ઘાટકોપર જૈનસંધના કલ્યાણકાર્યમાં તેમણે જે ઉત્તમ ક્ષણો નોંધાવ્યો છે, તેને ઘાટકોપર જૈન મૂર્તિપૂજક સંઘ કદી પણ ભૂલશે નહિ.

પૂજ્ય આલ્યુદયસાગરજી મહારાજ તથા પૂજ્ય નવરત્નસાગરજી મહારાજ આતુર્ભાસ પુરં થયા પછી આપનેા વિહારમાર્ગ પુહો થયો હોવાથી આપ આવતી કાલે અન્યત્ર પધારવા પ્રયાણ કરો છો. જો માટે આજે અમે અમારી કૃતરાણુહિત્વું સ્મરણુ કરીને આપને ભાવલીની વિદાય આપીએ છીએ. જોકે આપને આજે આપાતી વિદાય અમારા મને વસમી વિદાય છે, છતાં આજે અમારી આ ક્રેરજ છે.

સાહેબ ! આપતું જીવન કહેા કે સુનિજીવન જોક વહેતા ઝરા જેવું છે. આપ જ્યાં પધારશો. જ્યાં પગલાં કરશો ત્યાં ત્યાં ધર્મનો લાભ જ આપવાના છો તેથી ‘ આહિ રોકાઓ ’ જોમ કહેવું જો અમારા હિતવું હોવા છતાં ન્યાય સંગત તેો ન જ ગણાય. માટે આપ પુશીથી પધારો, પણ સુંગઈ પ્રદેશમાં હો ત્યાં સુધીમાં ગુરૂ આજ્ઞા મેળવી ફરીથી આહિ પધારી થોડો વગત લાભ આપવા કૃપાવંત થશો.

છેવટે આ વિદાયવું વક્રતલ્ય સમાપ્ત કરતી વેળાએ જોટલુ કહેવું જરૂરી થઈ પડશે કે ‘ આપના આહિના આતુર્ભાસ હરમ્યાન આપની ભક્તિ કરવામાં અમારી જરૂર કોઈ જીણુપ રહી ગઈ હશે. અગરતો જાણુતાં અજાણુતાં આપના પ્રતિ કોઈ અવિનય-અપરાધ થના પામ્યો હોય તેો અમે આપને ત્રિવિધે ત્રિવિધે ખમાવીએ છીએ. આજ્ઞા છે કે આપ ખમશો. જોટલુ નિવેદન કરી આહિં અમે વિરમીએ છીએ. આથી વધુ શું ?

શિવાસ્તે પન્થાનઃ આપ જ્યાં પધારો ત્યાં શાસનહેવ આપની રક્ષા કરો. રક્ષા કરો.

—ઘાટકોપર ત પાગંછ સંઘ

પ્રકાશન અંગે આર્થિક-સહાયકોની નામાવલિ

- રૂ. ૧૦૦૧) શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વે. સૂ. તપાગચ્છ સંઘ
તરફથી પ્રમુખ વાડીલાલ ચત્રભુજ
- રૂ. ૫૦૦) શ્રીકેલ, શ્રી જૈન શ્વે. સૂ. તપાગચ્છ સઘ
તરફથી હ. શ્રી શાંતિનાથ જૈન શ્વે,
દેરાસરની પેઢી, કેટ સુંબઘ
- રૂ. ૭૫) શ્રી પાયકુની, તમીનાથ જૈન દેરાસરની પેઢી
- રૂ. ૨૭૫) શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વે. સૂ. શ્રાવિકા સંઘ
તરફથી હ. ભાનુમતિજીવન.
- રૂ. ૨૦૧) શ્રેણિ હરણચંદ મકનચંદ હ. શ્રેણિ
રાયચંદ માણિકચંદ
- રૂ. ૨૦૧) શ્રેણિ જેઠાલાલ અમરચંદ હ શ્રેણિ
મગનલાલ જેઠાલાલ

- રૂ. ૧૨૫) શ્રેણિ ચીનુભાઇ ઘોળીદાસ હંગરશી
- રૂ. ૧૦૧) શ્રેણિ અમરચંદ ઝવેરી—સુરતવાળા
- રૂ. ૧૦૧) શ્રેણિ રમણલાલ નગીનદાસ—દવાવાળા
- રૂ. ૧૦૧) શ્રેણિ અમૃતલાલ (બાલુભાઇ) કેશવજી
- રૂ. ૧૦૧) શ્રેણિ તુલસીદાસ જગજીવન—સત્યાઈ
- રૂ. ૧૦૦) શ્રેણિ કલ્યાણભાઇ મનગડાલ
—અમરાવાદવાળા
- રૂ. ૫૧) શ્રેણિ અમરચંદ લક્ષ્મીચંદ દુધવાળા
- રૂ. ૫૧) શ્રેણિ પોપટલાલ મણીલાલ—સાંગલીવાળા
- રૂ. ૧૫૫) શ્રેણિ તુકારામજી હરી સરસ્વ

ભાઈ-બહેનોની મોટી સંખ્યામાં હાજરી હતી. ગામના છેડે આવીને મંગલિક સંભાગોનું ત્યારે ગધાંની આંખો અશ્રુઓથી ભરપૂર હતી. આ અવસરે પ. મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજીએ એક વાતનું ઉચ્ચારણ કર્યું કે—“નૂતન જ્ઞાનમંદિરના નિર્માણ માટે આપણે પ્રયત્ન આ ચોમાસામાં તનતોડ પરિપૂર્ણ હોવા છતાં ક્ષણરૂપે નિર્ણિત થયો નથી. તેથી સૌ કોઈએ નાની મોટી બાધા નિયમરૂપે રાખવી જોઈએ અને તમારે ત્યાં નૂતનજ્ઞાનમંદિર ન થાય ત્યાં સુધી એટલે કે વિ. સં. ૨૦૧૭ (ચાલુ) અને વિ. સં. ૨૦૧૮ બે વર્ષ સુધી હું કેરીનો ત્યાગ કરું છું. તમે પણ આ ઉજ્જવળ કાર્યને વેગ આપવા હરકોઈ યથાશક્તિ નિયમ લઈને કૃતાર્થ થશો.” આ વાત સાંભળીને ઘણા ભાઈ-બહેનોએ નાના મોટા નિયમ લીધા છે. માટે શ્રી સંઘે નૂતનજ્ઞાનમંદિરના બાધકાગ માટે વેગવંતો પ્રબંધ કરવાની હવે પ્રથમ તકે જરૂર છે.

એકંદરે આ ઘાટકોપરનું આતુર્ભાસ અલૂતપૂર્વ રીતિએ સુધર ઉજવાયું. જોજ

સુબ્યાપુરી સમીપ-શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વેત મૂંડ તપાગચ્છ સંઘ સમસ્ત તરફથી—

પ્રમુખ—વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી જે. પી.

પ્રકાશકનું નિવેદન

કેવા સંયોગોમાં ચાતુર્માસ થયું ?

શ્રી ઘાટકોપર નૈન શ્રવે, મૂ. પૂ તપાગચ્છસંઘની કાર્યવાહક સમિતિએ ઘાટકોપર સુકામે શ્રી અંજવાળીબાઈ ચાત્રભૂજ ગાંધી ઉપાશ્રયમાં વિ. સં. ૨૦૧૬ નું ચાતુર્માસ પૂ આચાર્ય દેવશ્રી ચન્દ્ર સાગરસૂરિવર્યના શિષ્ય સમર્થવંદતા પૂ. મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી મહારાજ આદિ ઠાણાનું કરાવવા માટે નક્કી કર્યું. અને તે નિર્ણય સુગ્ધ શ્રીસંઘના આગેવાનોએ પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રીચન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીને વિનતિ કરી. આ વિનતિનો પ્રત્યુત્તર આપતાં પૂ. આ. શ્રીચન્દ્રસાગરસૂરિવર્ય મહારાજશ્રીજીએ જણાવ્યું કે—“શ્રીદર્શનસાગરજી ગણિતર્ય અને શ્રીચન્દ્રપ્રભસાગરજી સુનિવર્ય આદિ પાંચ ઠાણાને મેં શ્રીનમિનાથજી નૈન ઉપાશ્રયમાં ચાતુર્માસ કરવાની આજ્ઞા આપેલ છે, તથા આ ઘીના ત્યાંના (શ્રીનમિનાથજી નૈન ઉપાશ્રયના) સઘના આગેવાનોને પણ મેં જણાવેલ છે.” આ ઘીનાને સ્પષ્ટ જાણ્યા પછી શ્રીસંઘના આગેવાનોએ પુન. વિનતિ કરી કે “પૂ મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી મહારાજનું ચાતુર્માસ ન થાય તો, પૂજ્ય મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજીનું ચાતુર્માસ કરાવવાની આજ્ઞા આપો, કારણ કે ચૈત્ર વદમાં ઘાટકોપર સુકામે પૂ મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજીનું પ્રવચન થો દિન સાંભળી અમે સૌ સુગ્ધ થયા હતા. અને શ્રવણ કરતાં સાથે સાથે એમ પણ થયેલું કે કારણવશાત્ પૂ મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજીનું ચાતુર્માસ ન થાય તો આપણે ત્યાં ઘાટકોપરમાં પૂ મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજીનું ચાતુર્માસ થવું જ જોઈએ, અને છેવટે તે માટે પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.” આથી શ્રીસંઘે ઘાટકોપરના ચાતુર્માસ માટે પૂ. મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજી

સર્લ. સાથે સાથ સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના સંક્રાન્તિ કાળને આચારે અહિંસા, અને વિચારે અનેકાતની પ્રેરણા આપી પ્રળને જીવંત રાખી. જોવા કલિકાલ સર્વગ્નું આ સર્જન છે. ત્રિપદિશલાકા પુરૂષ ચરિત્ર નામના મહાકાવ્યનું આ સાતમું પર્વ છે આ જૈનરામાયણ પર પઠમચરિત્રમની છાયા છે જ, છતાં આ કૃતિની મૌલિકતા અને પ્રાસાદિકતા અદ્ભૂત અને અપૂર્વ છે.

આ ગ્રન્થનું પ્રકાશન આ પૂર્વે થયું હતું, પણ આની માગ વધારે હોવાથી ગ્રન્થ અપ્રાપ્ય હતો. આ વાત પૂન્યપાદ-મહાયજુરવર્થશ્રી વર્ધમાનતપોનિષ્ઠાત, શ્રી આનન્દઘોષિનીના રચયિતા, શાસન-પ્રભાવક પૂન્ય આચાર્યમહારાજશ્રી ચન્દ્રસાગરસૂરીશ્વરજીના ધ્યાનમાં આવતાં, તેઓશ્રી અનેક પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલા હોવા છતાં તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી આ કાર્ય તેઓશ્રીના વિક્ષાન શિષ્ય-કે જે મહારા ગુરુભાઈ થાય તે સુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજી મહારાજે ઉપાડી લીધું, અને તે સાગોપાંગ પરિપૂર્ણ કર્યું.

આ સંશોધિત આવૃત્તિની વિશિષ્ટતા એ છે કે આમાં સૂક્ષ્મ-રીતિએ સંશોધન છે. કઠિન શબ્દો માટે પર્યાયવાચક સરળ શબ્દોનું સૂચન. અને કેટલાંક વિશિષ્ટ સ્થળોનું ટિપ્પણ અને પરિશિષ્ટ છે.

આહિં નિવેણી સંગમ છે. અપૂર્વગ્રન્થ છે, સમર્થ રચયિતા છે, અને વિક્ષાન-સંશોધક છે.

પ્રાર્થના કરું છું કે આ અપૂર્વ સાહિત્યકૃતિનો લાભ સૌ અધિકારી જનોને મળતો રહે-એજ.

તા. ૫-૬-૬૧

ઠ. પાયધુની-શ્રી નમિનાથજીનો
ઉપાશ્રય, મુંબઈ-નં. ૩

ચિત્રભાનુ.

આદિ ઠાણાની માંગણી કરી. તેના જવાબમાં પૂજ્ય આચાર્યદેવશ્રી ચન્દ્રસાગરસૂરિવર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે—“ ભાઈઓ ! હજી સુધી મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરે જીવંત ચોમાસું કર્યું નથી. દીક્ષા લીધા પછી અત્યારસુધી મહારી સાથે જ તે રહેલ છે. અને ચાતુર્માસ પણ સાથે જ કરેલ છે, જોટલે જીવંત ચાતુર્માસ અભ્યુદયસાગરજી પાસે કરાવ્યું જ નથી, તેથી તેના માટે કાંઈ પણ બાંધે તેમ નથી. ” આ શબ્દો જવાબરૂપે સાંભળીને સૌ નિરાશ થયા.

“ અરે આપની આશા ઉપર રહેલા હતા, આપશ્રી સાધુ નહિ મોકલો તો નવીન મોટો ઉપાશ્રય બંધ રહેશે, બંધ રાખવો કે ખુલ્લો રાખવો તે આપની ઇચ્છાનો વિષય છે. ” આ શબ્દો અને આવા ભાવવાણા શબ્દો વારંવાર સંધના આગેવાન પૈકી શ્રેષ્ઠિ વાડીલાલાભાઈ અત્રભુજ ગાંધી વિગેરે ઉચ્ચારતા હતા. અને ચાતુર્માસ કરાવવા માટે તેઓ માટુંગા જે વાર અને પાચધુની-નમિતાથના ઉપાશ્રયે પણ જે તથુ વખત આવી ગયા. છેવટે પૂ મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજીએ પૂ આ. શ્રી.ચંદ્રસાગરસૂરિજીને વિનંતિ કરી કે “ સાહેબ ! આ વખતે શ્રી અભ્યુદયસાગરજીનું ચાતુર્માસ ઘાટકોપરમાં કરાવવું સાઈ છે, પાંચસો ધર છે, ઘણો લાભ થશે, અને નહિ થાય તો ઘાટકોપરનો સંઘ નિરાશ થઈ જશે, માટે વિચાર કરીને તેમનું (અભ્યુદયસાગરજીનું) ચાતુર્માસ ઘાટકોપરમાં કરાવવું ઉચિત છે.” ખૂસ ખૂબ વિચારણાને અંતે પૂ આ શ્રીચન્દ્રસાગરસૂરિજીએ મુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજીને સમજાવ્યું કે—“ ત્હારે આ વખતે મહારાથી છૂટા પડીને ચાતુર્માસ કરવું પડશે ” અભ્યુદયસાગરજીએ કીધું કે—“ સાહેબજી ! હું તો આપશ્રીની નિશ્રામાં રહેવાનો છું, અને મ્હારે અલગ ચોમાસુ કરવું નથી. ” પરંતુ ઘાટકોપરના સંધને સાન્વન કરવા ખાતર પૂ આ. મહારાજે કીધું કે—“ અભ્યુદયસાગર ! ત્હારે અને ત્હારી સાથે બાળમુનિશ્રી. નતરનસાગરજી—બંનેએ ચાતુર્માસ કરવું ઠીક છે. ” આ શ્રવણ કરતાં તે બંનેની હાર્દિક ઇચ્છા ચાતુર્માસ જીવંત કરવાની

योगात्मक-द्वादशाङ्गमयागमाः मार्गदर्शक-श्रेयक-सहायक-कल्याणपरम्पराप्रदायकस्वरूपेण विभिन्नीकृताः इति ।
तत्समयतोऽद्यापि पर्यन्तशास्त्ररचनोपद्धति-नीतिं दृष्ट्वा, तदनुसारेण चिन्थविख्यातविद्वन्मुकुटमणयः, सकल-
शास्त्राणारावापरिणः, सकलशब्दावताराः, कलिकालसर्वज्ञचिखिन्दधारकाः, अष्टादशविषयवर्त्यनन्यशासनभूमि-
पालगुर्जरेश्वर-श्रीकुमारपालमहाराजप्रतिबोधकाः, कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरीश्वराः विश्ववन्द्यतीर्थकर-चक्रवर्ति-
वासुदेव-प्रतिवासुदेव-बलभद्र-चरित्रस्वरूपं, क्रमशः २४-१२-९-९-६३-पद्यमयचरित्रदशपर्वसमूहात्मकं,
सार्थकगुणनिष्पन्ननामधारकं च श्रीत्रिपट्टिशलाकापुरुषचरित्रं प्राणैपुः ॥

तन्मध्ये जगन्महामोहनिद्रानिरसनैककवद्वकक्ष-श्रीशुनिसुत्रतस्वामिशासनसमयवर्त्यष्टमवलभद्र-वासुदेव-
प्रतिवासुदेवश्रीराग-लक्ष्मण-रावणाद्यनेकमहापुरुषचरित्रसमुच्चयं, शीलधर्मपालनैककवद्वकक्षसतीशिरोमणिश्रीसी-
तादेव्यञ्जनाविशल्यादिविस्तृतमहासती-चरित्रवर्णनसमेतं, तत्सम्बन्धि-जनक दशरथ-वालि-भामण्डल-विभीषण-
-लवणाङ्कुश-पवनक्षय हनुमदादिमहापुरुषचरित्रसम्मिलितं, विश्वजनमनोगाञ्छितपूर्णेकविश्वचिन्तामणि-
सदृश-श्रीनमिनाथसमयवर्ति पञ्चकल्याणकमहोत्सववर्णनसमुज्ज्वलं, तच्छासनवर्तिचक्रवर्तिश्री इरिषेणादिचरि-
त्रवर्णनयुक्तं, विश्वविख्यातगुणनिष्पन्नपद्यमय-श्रीरामायणादिचरित्रस्वरूपं च; श्रीसप्तमपर्व तः कलिकाल
सर्वज्ञभगवद्भिः भव्यजनोपकाराथ विरचितमिति ।

मदीयपूज्यगुरुभ्रातृशुनिवर्त्यश्रीचन्द्रप्रभासारेण (प्रसिद्धवत्रा श्रीचित्रभानुना) जैनजैनेतरामायणादि
चरित्रग्रन्थानां सम्यक्पर्यालोचनं कृत्वा तुलनात्मकदिव्यदृष्टया “ कंइत ” इति समीक्षात्मकगुर्जरभाषामय-
ग्रस्तावना-मध्ये न्यायपुरस्सरमालेखनं कृतमिति सम्यग्बिबेक-धीमत्तैरवश्यमुपेक्षणीयम् ।

ન્હેતી છતાં દળણપુર્વક આસા કરવાથી તે ગન્ને સુનિઓજો તેના સ્વીકાર કર્યો. તે પછી શ્રીનગિનાથજીના ઉપાશ્રયમાં પ્રવચન અવસરે ઘાટકોપરના સંઘે ઉક્ત ગન્ને સુનિવરોની આતુમાસાર્થે જ્ય ગોલાવી, અને વાસક્ષેપ નંખાવીને વિકાયગીરી લીધી.

આતુર્મસિનો આરંભ

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજનું આતુર્મસ કોટના ઉપાશ્રયે હતું. આતુર્મસાર્થે શુભદિને પ્રવેશ હતો, તેથી ગંધા ઠાણા સાથે શ્રીનમિનાથજીના ઉપાશ્રયેથી વિકાર કરીને કોટના ઉપાશ્રયે શાસનપ્રભાવના વધે તે રીતિએ પ્રવેશ થયો. અત્રે પૂ આચાર્યદેવની સાથે થોડા દિન રહીને શુભ દિવસે ઘાટકોપર પહોંચવા નિમિત્તે અત્રે કોટના ઉપાશ્રયમાંથી પૂજ્ય ગુરૂદેવ શ્રીઆચાર્ય મહારાજશ્રી પાસે વાસક્ષેપ નંખાવીને સાથે સાથે માંગલિક-શ્રવણ કરીને મંગળ આશીર્વાદ મેળવી પૂ. સુનિશ્રી અલ્પહયસાગરજીએ અને ગાળસુનિશ્રી નવસ્તનસાગરજીએ વિકાર કર્યો. અને પાચકુની ભાયળલા-સાટુંગા થઇને અસાડ સુદ ૪ના દિને અપોરના વિજ્ય સુદ્ધર્તે શ્રેણિ તુલસીદાસ અત્રભુજ ગાંધીના ખંગડે ગન્ને સુનિવરો પધાર્યા. અષાડ સુદ પના દિને ગન્ને સુનિવરોનો શાસનપ્રભાવના વધે તે રીતિએ શ્રીસંઘે પ્રવેશ કરાવ્યો. અને માંગલિક પ્રવચન થયું. ત્યારબાદ શ્રીકૃળની પ્રભાવ કરવામાં આવી

દરરોજ નિયમિત વ્યાખ્યાન પૂ સુનિશ્રી અલ્પહયસાગરજીના સુદર સચોટ શ્રેણીમાં ઠાળલા-દરીલા-સિદ્ધાંતોની છણાવટપુર્વક થવાથી શ્રોતાઓની સંખ્યામાં દિનપ્રતિદિન વધારો થતો જ રહ્યો.

સાથે સાથે સંસારોત્તારણુતપ મોક્ષતપ, શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીના અઠ્ઠમ, શ્રીગૌતમસ્વામીજીના ઇક્ર, સવા યે લાળ સમૂહ નવકાર મંત્રનો બપ, શ્રીઅક્ષયનિધિતપ, અંદનળાળાના અઠ્ઠમ, અને

॥ सादर-समर्पणम् ॥

प्रातःस्मरणीय-परमवन्दनीयानां, पूज्यपादानां, परमतारकाणां, श्रीसिद्धचक्राराधनतीर्थ-श्रीचन्द्रप्रभास-
पट्टनतीर्थोद्धारकाणां, सकलमन्त्र-तन्त्रयन्त्राधिराजराजेश्वर-श्रीसिद्धचक्राराधनं प्रति विश्वव्यापकसकलसङ्घस्था-
राधकवर्गनिधिकाधिकमुद्यमशीलकरणैकत्रद्वकक्षक-श्रीसिद्धचक्र-श्रीनवपदाराधकसमाजादिसंस्थासंस्थापकानां,
भवस्थ-भव्यजनसमूहतारणैकसमर्थीभूतप्रज्योदनैकरसिकदानवीराणां, परमशासनप्रभावकाणां, सच्चारित्रचूडा-
मणीनां, मद्गुरुवर्याणामाचार्यदेवेश-श्रीचन्द्रसागरस्त्रीश्वराणां पुनितसंस्पृत्तिनिमित्ताथ, विश्वविख्यातविद्वन्-
मुकुटमणि-सकलशास्त्रपारावारपारीण-शब्दावतार-कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्राचार्यविनिर्मित-श्रीत्रिपष्टिशला-
कापुरुषचरित्रसप्तमपर्व श्रीआनन्दचन्द्रग्रन्थाब्धि-एकविंशतितम (२१) ग्रन्थरत्नं, तत्र भवद्भयोऽविस्मरणी-
यानेकानेकोपकारोपकृतेन मयाऽनुष्णीभवनार्थं बहुमान-प्रणति पुरस्सरं समर्प्यत इति शुभम् ।

भवच्चरणारविन्दचञ्चरीक-

सुनिश्री अभ्युदयसागरः ।

શ્રીવર્ધમાનતપની ઝોળીના નવેસરથી મંડાણ થતાં દિનપ્રતિદિન આરાધકોની સંખ્યા આરાધનમાં વધવા લાગી. અને ચાર માસ સુધી આયંજિત કરાવવાની ભોગવાઈ ચાર ભાઈઓ પૈકી શ્રેષ્ઠિ વાડીલાલ ચત્રભૂજ ગાંધી, શ્રેષ્ઠિ ચુનીલાલ ઝવેરચંદ, શ્રેષ્ઠિ છેડાયાલ ભાયચંદ વેરા, અને શ્રેષ્ઠિ મનુભાઈ સંઘવી તરફથી બહિર થતાં આયંજિલ કરનારા ભાઈ પડેનોની સંખ્યા ઝોક સરખી આડુ જ હતી. આ રીતિએ આતુર્ભસિનો પ્રારંભ થવણુ અને આરાધનના અસ્પષ્ટિત વેગે વૃદ્ધિ પામ્યો.

નૂતન ઉપાશ્રયનું ઉદ્ઘાટન:—

આ નૂતન ઉપાશ્રયનું નામ “ શ્રીઅંજવાળીયાઈ ચત્રભુજ ગાંધી ઉપાશ્રય ” રાજેલ છે. અને એ જ નામથી ઉદ્ઘાટન મહોત્સવ ઉજવવાનું અત્રે શ્રીઘાટકોપરના સંઘે પૂજ્ય મુનિવર્યશ્રી અભ્યુદયમાગરણ અને બાળમુનિશ્રી નવરત્નસાગરણ મહારાજની નિશામાં નક્કી કર્યું; અને શ્રીસંઘે “શ્રીસંઘ નિમન્ત્રણ પત્રિકાઓ ” પણ સુદ્રણ કરાવીને પ્રસિદ્ધ કરી, તેમાં ઉદ્ઘાટન મહોત્સવનો દિન શ્રાવણ પુર્ણિમા હતી.

અત્રેના શ્રીસંઘની આગ્રહભરી વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને આ શુભ મહોત્સવ ઉપર વાલકેશ્વરથી પૂ આ. શ્રીવિજયધર્મસૂરિવર્ય મહારાજ આદિ ઠાણા, કોટ-મુગઈથી પૂ આ. શ્રીચન્દ્રસાગરસૂરિવર્ય મહારાજ આદિ ઠાણા, માટુંગાથી પૂ. આ. શ્રીહિમસાગરસૂરિવર્ય મહારાજ અદિ ઠાણા આ શુભ પ્રમંગ ઉપર પધાર્યા હતા. સાધ્વીજી નેમશ્રી આદિ ત્રણ ઠાણા પણ પધાર્યા હતા. અને આભુખાભુના પરાઓમાંથી તેમજ મુંગઈથી અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓની હાજરી હતી. સાથે સાથે ઘાટકોપરનો સકળ સંઘ તથા અન્ય નિમંત્રિત ગૃહસ્થોની સુદર હાજરી લગભગ એ હજારની માનવ મેદની નજરે પડતી હતી. આ અવસરે શ્રીનવકાર મહામંત્રનું વારંવાર સ્મરણ ઉચ્ચારણ કરતાં શ્રેષ્ઠિ તુલસીદાસ ચત્રભુજ ગાંધીએ સ્વશુભહસ્તે

त्वं दोष्माञ्छ्लावकश्चासि सैन्ययुद्धं विमुञ्च तत् । अनेकप्राणिसंहाराच्चिन्वाय नरकाय यत् ॥ २१२ ॥
 एवं सम्बोधितस्तेन दशास्योऽपि हि धर्मवित् । अङ्गेन योद्धुमारंभे सर्वयुद्धविशारदः ॥ २१३ ॥
 यद्यदस्वं दशग्रीवोऽक्षिपत्तत्तल्कपीथरः । स्वास्त्रैः प्रतिजघानोच्चैर्वह्नितेज इवार्यमा ॥ २१४ ॥
 सार्वपास्यागुल्ब्यानि मन्त्राहाण्यपि रावणः । युसोच तानि तोक्ष्यद्वैरस्त्रैर्वाली जघान च ॥ २१५ ॥
 शस्त्रमन्त्रास्त्रैर्वैफल्यभ्रुद्धो दशमुखस्ततः । चर्क्य चन्द्रहासासि महाहिमिव दारुणम् ॥ २१६ ॥
 एकशृङ्गो गिरिरिवैकदन्त इव कुञ्जरः । उच्चन्द्रहासोऽधाविष्ट वालिने दशकन्धरः ॥ २१७ ॥
 सचन्द्रहासं लङ्केशं सशाखमिव शार्विनम् । वामेन बाहुना वाली लीलैयव समाददे ॥ २१८ ॥
 तं कन्दुकमिव न्यस्य विहस्तो हस्तकोटरे । चतुःसमुद्रौ वज्राम क्षणेनापि कपीथरः ॥ २१९ ॥
 तदानीमेव तत्रैत्य त्रपावनतकन्धरम् । दशकन्धरमुज्झित्वा वालिराजोऽब्रवीदिति ॥ २२० ॥
 चीतरागं सर्वविदमासं त्रैलोक्यपूजितम् । विनाहृतं न मे कश्चिन्नमस्योऽस्ति कदाचन ॥ २२१ ॥
 अङ्गोत्थितं द्विपन्तं तं धिङ्मानं येन मोहितः । इमामवस्थां प्राप्सोऽसि मल्लणामकुतूहली ॥ २२२ ॥
 पूर्वोपकारान् स्मरता मया मुक्तोऽसि सम्प्रति । दत्तं च पृथिवीराज्यमखण्डाज्ञः प्रशाधि तत् ॥ २२३ ॥
 विजिगीषौ मयि सति तवेयं पृथिवी कुतः । क्व हस्तिनामवस्थानं वने सिंहनिषेविते ॥ २२४ ॥
 तदादास्ये परित्रज्यां शिवसाम्राज्यकारणम् । किष्किन्धायां तु सुग्रीवो राजास्त्वाज्ञाधरस्तव ॥ २२५ ॥
 एवमुक्त्वा निजे राज्ये सुग्रीवं न्यस्य तत्क्षणात् । स्वयं गगनचन्द्रर्षिपादभूलेऽग्रहीद्द्वतम् ॥ २२६ ॥

१ गारुडाद्यैः । २ अव्याकुलः स त रावणं हस्तकोटरे कक्षायां न्यस्य विक्षिप्य । ३ विलेतुमिच्छति मयि ।

“શ્રેયંજ્ઞવાળીબાઈ ચત્રભુજ ગાંધી ઉપાશ્રય” નું ઉદ્ઘાટન કર્યું, અને “ સકળ તપગચ્છ સંઘ ધાર્મિક ક્રિયાઓ પ્રવચનશ્રવણ કરવા માટે સુખે સમાધે લાભ લે” તેમ તેઓશ્રીએ બહિરે કર્યું. અને તે પછી શ્રીનવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ ઉચ્ચારણ કરનાર શ્રેષ્ઠિ દેવેન્દ્રભાઈ ચંત્રભુજ ગાંધી અને શ્રેષ્ઠિશ્રી રજનીકાન્તભાઈ લલ્લુભાઈના શુભહસ્તેથી “શ્રીમતી નમદાબાઈ ચત્રભુજ ગાંધી” આ ઉપાશ્રયના ઉપરના હોલચું ઉદ્ઘાટન થયું, “ સકળ તપગચ્છ સંઘાદિ શ્રીધર્મક્રિયા-પ્રવચન શ્રવણાદિને લાભ સુખે સમાધે હરહમ. લે” એમ પણ બહિરે કર્યું. તેમજ આ નૂતન ઉપાશ્રયમાં “કલિકાલ સર્વજ શ્રીહિમચન્દ્રાચાર્યશ્રીધરજી મહારાજજી” ની પ્રતિકૃતિની અનાવરણવિધિ પણ શ્રેષ્ઠિ ગુલાબચંદ ગકુલભાઈએ શ્રીનવકાર મંત્રના સ્મરણપુર્વક કરીને સકલસધના કર્થનાર્થે પુઝી સુક્રી હતી.

ઉપર પ્રમાણે નૂતન ઉપાશ્રય-હોલ અને પ્રતિકૃતિ સંગંધની વિધિઓ થયા બાદ ઉપાશ્રયના નજદિક કમ્પાઉન્ડમાં ઉભા કરેલા મંડપમાં પધારેલા પૂજ્ય આચાર્યવર્યોનું મંગલાચરણ થયું. અને ઉદારચરિત સુખીગૃહસ્થોએ ચંચળદક્ષીને અચળ બનાવવા માટે આ મૂર્તિમન્ત ઉપાશ્રયાદિ સાટે લક્ષ્મીને સહયોગ કર્યો તે માટે પુના-નિવાસી શ્રેષ્ઠિ પોપટલાલ રામચંદ શાહિ, શ્રેષ્ઠિ છોટાલાલ ભાઈચંદભાઈએ અને શ્રેષ્ઠિ ગુલાબચંદ ગકુલભાઈએ સુહર વક્તવ્યો કર્યાં હતાં અને આ વક્તવ્યોના જવાબરૂપે ચોતે કંઈ કર્યું. નથી જોવી લઘુતાભાર્યા શબ્દોએ શ્રેષ્ઠિ વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધીએ અને શ્રેષ્ઠિ મણીલાલ ચત્રભુજ ગાંધીએ પણ યથોચિત વક્તવ્ય કરીને હરકોઈ અનુમોદન કરે તેવી રજુઆત કરી હતી. ત્યારબાદ આ ઉદ્ઘાટન મહોત્સવ લાભદાયક-પ્રેરણાદાયક અને એ હેતુપૂર્વક શ્રીસંધને ઉપદેશ દેનાર પૂજ્ય મુનિશ્રી અભયુદયસાગરજી મહારાજને જોલવા માટેની વિનંતિ થતાં શાસ્ત્રસંમત, અનેક યીનાઓથી ભરપુર, સુહર રોચક શૈલીથી ભરપુર પંદર મીનીટ સુધી એક સરખું પ્રવચન સંભળાવ્યું હતું.

नन्वद्यापि स एवास्मि त एव मम बाहवः । कृतप्रतिकृतं तच्चे प्राप्तकालं करोम्यहम् ॥ २४२ ॥
 सचन्द्रहासं माम्लूवा यथाभ्राग्न्यस्त्वमब्धियु । तथा त्वां साद्रिस्त्याट्य शोप्यामि लवणार्णवे ॥ २४३ ॥
 एवमुत्तवा विदार्य क्षामष्टापदगिरेस्तले । प्रविवेश दशग्रीवश्रुतो दिव इवाशनिः ॥ २४४ ॥
 विद्यासहस्रं स्पृत्वा च युगपद्दशकन्धरः । धरं दुर्धरसुहृन्ने तं दोर्बलमदोद्भुरः ॥ २४५ ॥
 तडत्कडितिनर्घोपं वित्रतव्यन्तरामरम् । झलज्जलितिलोलाब्धिपूर्यमाणरसातलम् ॥ २४६ ॥
 खंडत्वडितिविभ्रस्यद्ग्रावक्षुण्वनद्विपम् । कडत्कडितिनिर्भग्नितम्बोपवनद्रुमम् ॥ २४७ ॥
 गिरिं तेनोद्धृतं ज्ञात्वावधिना स महासुनिः । अनेकलब्धिनद्याब्धिरिति दध्यौ विशुद्धधीः ॥ २४८ ॥
 ॥ त्रिभिविशेषकम् ॥

आः कथं मयि मात्सर्यादयमद्यापि दुर्मतिः । अनेकग्राणिसंहारमकाण्डे तनुतेतराम् ॥ २४९ ॥
 भरतेश्वरचैत्यं च भ्रंशयित्वैप सम्यति । यतते तीर्थमुच्छेत्तुं भरतक्षेत्रभूषणम् ॥ २५० ॥
 अहं च त्यक्तसङ्गोऽस्मि स्वशरीरेऽपि निःस्पृहः । रागद्वेषविनिर्मुक्तो निमग्नः साम्यवारिणि ॥ २५१ ॥
 तथापि चैत्यत्राणाय प्राणिनां रक्षणाय च । रागद्वेषौ विनैवेनं शिक्षयामि मनागहम् ॥ २५२ ॥
 एतं विमृश्य भगवान् पादाङ्गुष्ठेन लीलया । अष्टापदाद्रेर्मूर्धानं वाली किञ्चिदपीडयत् ॥ २५३ ॥
 मध्याह्नदेहच्छायावत् पयोवाह्यस्थरूर्भवत् । अभितः सङ्कुचद्गतो दशास्यस्तत्क्षणादभूत् ॥ २५४ ॥
 अतिभङ्गुरदोर्दण्डो मुखेन रुधिरं वमन् । अराधीद्रावयन्तुर्वी रावणस्तेन सोऽभवत् ॥ २५५ ॥

१ पर्वतम् । २ खड खड इति शब्देन पतद्भिरङ्गममि. क्षुण्णा वनगजा यस्मिस्तमिति गिरिचिशेषणमेवं
 पूर्वोत्तराणि विशेषणान्यपि ।

સુવર્ણ કલશ સમાન શુભ કાર્યો :—

આ નૂતન ઉપાશ્રયાદિના ઉદ્ઘાટન મહોત્સવને અનુરૂપ અને પરિસમાપ્તિને અનુમોદનરૂપ વાડીલાલ ગાંધીના તથા નવલાખ જાપની પૂર્ણાહુતિને નિમિત્તે સકળ મંત્ર-તન્ત્ર-ચત્રાધિરાજ-રાજેશ્વર શ્રીસિદ્ધયક મહાયંત્રનું વિધિવિધાન પુસ્તક ગૃહત્પૂજન (એક સરખા ચાર દલાક સુધી વિધિવિધાન ચાલુ રહે તેહ પ્રાણાવિક ગૃહત્પૂજન), અને સકળસંધેના સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવાનું શુભકાર્ય એટલે જાને શુભકાર્યો સ્વર્ગસ્થ શ્રેષ્ઠિશ્રી ચત્રભુજ ગાંધીના સુપુત્રોએ કરીને શાસન પ્રભાવનામાં વૃદ્ધિ કરી હતી. આ જાને કાર્યો મહોત્સવ મંદિરના સુવર્ણ કલશ રૂપ હતાં. વિશેષતઃ અનિવાર્ય સંજોગને લીધે પ. પૂ. આ. શ્રીવિજય ધર્મસૂરિવર્યશ્રીજી મહારાજ આદિ ઠાણા તથા પ. પૂ. આ. શ્રીહિમસાગર સૂરિવર્ય મહારાજ આદિ ઠાણા શ્રીસિદ્ધયક મહાયંત્રના પૂજનની સમાપ્તિ સાથે લગભગ સાંજના પાંચ વાગે વિહાર કરીને અહિથી શિવ (સાધન), માટુંગા તરફ પધાર્યા હતા. જાને, શ્રાવણ વહર ના સોમવારે પ્રભુમંદિરમાં અઠાર અભિષેકની ક્રિયા વિધિવિધાન પુસ્તક કરાવવામાં આવી, તે અવસરે પ. પૂ. આ શ્રીચન્દ્રસાગર સૂરિવર્ય મહારાજ આદિ ઠાણાની અને સાધવી ઠાણાની હાજરી હતી.

પ. પૂ. આ શ્રીચન્દ્રસાગર સૂરિવર્ય મહારાજજી આદિ ઠાણા શ્રાવણ વહીર ને દિને વિહારી કરીને માટુંગા પધાર્યા હતા. જાને ત્યાં વ્યાખ્યાન આપીને શ્રીનમિનાથજીના ઉપાશ્રયે થઇને શ્રીકોટ, શ્રીશાંતિ-નાથજીના ઉપાશ્રયે પધાર્યા હતા.

પર્વાધિરાજની ઉજવણી :—

પૂ. સુનિશ્રી અભ્યુદય સાગરજી મહારાજ તથા યાજ્ઞસુનિશ્રી-નવરત્નસાગરજી મહારાજ જાનેની

अहद्गुणस्तुतिमयं साधु गीतमिदं ननु । निजभावात्तुरूपं ते तेन तुष्टोऽस्मि रावण ॥ २७१ ॥
 अहद्गुणस्तुतेषु ख्यं फलं मोक्षस्तथाप्यहम् । अजीर्णवासनस्तुभ्यं किं यच्छामि वृणीष्व भोः ॥ २७२ ॥
 रावणोऽप्यभ्यधादेवं देवदेवगुणस्तवैः । युक्तं तुष्टोऽसि नागेन्द्र स्वामिभक्तिर्हि सा तव ॥ २७३ ॥
 यथा तव ददानस्य स्वाभिभक्तिः प्रकृष्यते । तथा ममाददानस्य सा काममपकृष्यते ॥ २७४ ॥
 भूयोऽधुवाच नागेन्द्रः सांघुमानद रावण । विशेषतोऽस्मि तुष्टस्ते निराकाङ्क्षतयानया ॥ २७५ ॥
 उपत्वेत्यमोघत्रिजयां शक्ति रूपविकारिणीम् । सोऽदाद्विधां रावणाय जगाम च निजाश्रयम् ॥ २७६ ॥
 तीर्थनाथान्नमस्कृत्य नित्यालोकपुरेऽगमत् । व्यूह्य रत्नावलीं लङ्कामाजगाम दशाननः ॥ २७७ ॥
 वालिनोऽपि तदोत्पेदे केवलज्ञानञ्ज्वलम् । केवलज्ञानमहिमा विदधे च सुरासुरैः ॥ २७८ ॥
 क्रमेण कर्मणां सोऽथ भवोपग्राहिणां क्षयात् । सिद्धानन्तचतुष्टोऽगात् पदं तदपुनर्भवम् ॥ २७९ ॥
 इतश्च वैताड्यगिरौ पुरे ज्योतिःपुराभिधे । बभूव नाम्ना ज्वलनशिखी विद्याधरेश्वरः ॥ २८० ॥
 तस्याभूच्छ्रीमती देवी श्रीमती रूपसंपदा । तस्यां च दुहिता जज्ञे तारा तांरविलोचना ॥ २८१ ॥
 तामेकदा तु चक्राङ्कविद्याधरनृपात्मजः । ददर्श साहसगतिः स्मरतः सहसाप्यभूत् ॥ २८२ ॥
 ज्वलनं याचयाञ्चक्रः तां साहसगतिर्नरैः । वानरेन्द्रश्च सुग्रीवो रत्ने हि बहवोऽर्थिनः ॥ २८३ ॥
 अभिजातौ द्वावपीमौ रूपवन्तौ महौजसौ । तत्कस्मै दीयते कन्या पप्रच्छ ज्ञानिनं पिता ॥ २८४ ॥
 अल्पायुः साहसगतिर्दीर्घायुश्च कपीश्वरः । इति नैमिचित्किंनोक्तं सुग्रीवाय ददौ स ताम् ॥ २८५ ॥

१ साधूनां मान ददातीति तत्सम्बोधनम् । २ लक्ष्मीमती । ३ दीर्घलोचना । ४ कुलिनी ।

तत्रान्यदाहमभ्यागामद्राक्षमथ पर्वतम् । व्याख्यानयन्तमृग्वेदं शिष्याणां श्रेष्ठुषीजुषाम् ॥ ४१८ ॥
 अजैर्यष्टव्यमित्यत्र भैरैरित्युपदेशकम् । तमवोचमहं भ्रातर्भ्रान्त्या किमिदमुच्यते ॥ ४१९ ॥
 त्रिवापिकाणि धान्यानि न हि जायन्त इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणास्माकं व्यस्मार्षीः केन हेतुना ॥ ४२० ॥
 ततः पर्वतकोऽवादीदिदं तातेन नोदितम् । उदिताः किं त्वजा मेपास्तथैवोक्ता निघण्टुषु ॥ ४२१ ॥
 अवोचमहमप्येवं शब्दानामर्थकल्पना । मुख्या गौणी च तत्रेह गौणीं गुरुचीकथत् ॥ ४२२ ॥
 गुरुधर्मोपदेष्टैव श्रुतिधर्मात्मकैत्र च । द्वयमप्यन्यथा कुर्वन्मित्र मा पापमर्जय ॥ ४२३ ॥
 साक्षेपं पर्वतोऽजल्पदजान्मेपान् गुरुर्जगौ । गुरूपदेशशब्दार्थोच्छ्वनार्धमर्मजसि ॥ ४२४ ॥
 मिथ्याभिमानवाचो हि न स्युर्दण्डभयान्मुणाम् । स्वपक्षस्थापने तेन जिह्वाच्छेदपणोऽस्तु नः ॥ ४२५ ॥
 प्रमाणमुभयोरत्र सहाध्यायी वसुर्नुपः । प्रत्यश्रौणमहं तच्च न क्षोभः सत्यभाषिणाम् ॥ ४२६ ॥
 रत्नः पर्वतमूचेऽम्बा गृहकर्मरताप्यहम् । अजास्त्रिवापिकं धान्यमित्यश्रौपं भवत्पितुः ॥ ४२७ ॥
 जिह्वाच्छेदं पणोऽक्रापीर्यिदृपत्तदसाम्प्रतम् । अचिमृष्य विधातारो भवन्ति विपदां पदम् ॥ ४२८ ॥
 अवदत्पर्वतोऽप्येवं कृतं तावदिदं मया । यथा तथा वृत्तस्याग्न्य करणं न हि विद्यते ॥ ४२९ ॥
 साथ पर्वतकापायपीडया हृदि शल्यिता । वसुराजमुपेयाय पुत्रार्थे क्रियते न किम् ॥ ४३० ॥
 दृष्टः क्षीरकदम्बोऽद्य यदग्न्य त्वमसीक्षिता । किं करोमि प्रयच्छामि किं वेत्यभिदधे वसु ॥ ४३१ ॥
 सावादीदीयतां पुत्रभिक्षा महां महीपते । धनधान्यैः किमन्यैमं चिना पुत्रेण पुत्रक ॥ ४३२ ॥

१ बुद्धिशुषाम् । २ कोशेषु । ३ अङ्गीचकार ।

હોલમાં પૂ. સુનિવર્ય શ્રી અભ્યુદય સાગરજીની નિશામાં શ્રી તપગૃહ સંઘ સમસ્ત, શ્રી અચલગૃહ સંઘ સમસ્ત અને શ્રી સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય સંઘ સમસ્ત, જોટલે ત્રણે ફિરકાઓના લાઇબ્રેનેના જોડકા મળ્યા હતા, અને પારસ્પરિક ખમતળામણા ઉદ્ધાર લાવે સૌજી કરી લીધાં.

તે પછી પૂ. સુનિવર્યશ્રીજીએ મંગલાચરણ સંલગ્ન્યું. અને શ્રેણિ હરિલાઇજી, (સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના પ્રમુખે) શ્રેણિ વીરજી લલાએ, શ્રેણિ વાડીલાલ ચત્રભૂજ ગાંધીજી અને શ્રેણિ ગુલાબચંદ ગઢૂલ-લાઈજી પ્રાસંગિક ખમતળામણા પ્રસંગે ઉગિત વક્તવ્યો કર્યાં હતાં. અને તે પછી પૂ. સુનિવર્યશ્રી અભ્યુદય સાગરજીએ પણ પ્રાસંગિક પ્રવચન શરૂ કર્યું.—

આજે મને ઘણો હર્ષ થાય છે કે, આપણે બધા આજે જોકે જ સ્થાને હૃદયના ખારાભાવે ક્ષમાપના કરવા જોકે ત્ર યથા છીએ. દરેક સંપ્રદાયોના લાઈ-બેનોએ મનમાં જો ધારી રાખવું કે—“આપણે બધા પ્રભુશ્રી મહાવીરના સંતાનો છીએ.” અને આથી જ પ્રભુશ્રી મહાવીરના શાસન ઉપર આકેમણે આવે તે અવસરે, સિદ્ધાંતોનો નાશ થતો હોય તે સમયે, અને પ્રભુ-મહાવીરના ફેરમાવેલા ક્રિયા અનુક્રમોનો લોપ થતો હોય તેવા પ્રસંગે તો પ્રભુશ્રી મહાવીર મહારાજના શાસનરૂપ બંડા નીચે આવીને ખલોળા મીલાવીને પ્રભુશ્રી મહાવીરના શાસનનું રક્ષણ કરવું જ જોઈએ, અને તે માટે પ્રયત્નશીલ બનવું જ જોઈએ. અને આ માટે આપણે ત્રણે ફિરકાઓના આગેવાનો મળીને સ્થનાત્મક કાર્ય કરવું જોઈએ. તે પછી “સર્વમંગલાદિ” શ્રવણ કરીને સૌ પોતપોતાના સ્થાન તરફે જવા માટે વિખરાયાં હતાં.

આતુર્માસની પરિસમાપ્તિ :—

લાહરવા સુદ પંચમીથી લાહરવા સુદ ૭ સુધી જોકળીબજોને ત્યાં બધે ફર ફર ખમતળામણાદિ

असत्यवचसा तस्य क्रुद्धास्तत्रैव देवताः । दलयामासुराकाशरुटिकासनवेदिकाम् ॥ ४४८ ॥
 वसुर्वसुमतीनाथस्ततो वसुमतीतले । पपात सधो नरकपातं प्रस्तावयन्निव ॥ ४४९ ॥
 देवताभिरसत्योक्तिष्णपिताभिर्निपातितः । जगाम नरकं घोरं नरनाथो वसुस्ततः ॥ ४५० ॥
 वसोः सुताः पृथुवसुश्चित्रवसुश्च वासवः । शक्रो विभावसुर्विश्वावसुः स्रश्च सप्तमः ॥ ४५१ ॥
 अष्टमश्च महाशूरो निषण्णाः पतुके पदे । देवताभिरहन्यन्त तत्कालमपि कोपतः ॥ ४५२ ॥
 सुवसुर्नवमः स्रुर्नष्टा नागपुरं ययौ । बृहद्भवजो वसोः स्रुर्दशमो मथुरां पुनः ॥ ४५३ ॥
 हसित्वा बहुधा पौरैस्तस्याः पुर्याश्च पर्वतः । निर्वासितः सञ्जग्हे महाकालासुरेण सः ॥ ४५४ ॥
 कोऽयं महाकाल इति पृष्टो दशशुखेन तु । उवाच नारदोऽत्रास्ति चारणयुगलं पुरम् ॥ ४५५ ॥
 राजा तत्रायोधनोऽभूदितिर्नाम्ना च तत्रिया । तयोश्च सुलसा नाम दुहिता रूपशालिनी ॥ ४५६ ॥
 पिता स्वयवरे तस्या आहूताः समुपाययुः । सर्वेऽपि पार्थिवास्तेषु पार्थिवः सगरोऽधिकः ॥ ४५७ ॥
 सगरस्याज्ञया द्वाःस्था मन्दोदर्यभिधानतः । अयोधननृपावासे जगाम प्रतिवासम् ॥ ४५८ ॥
 एकदा च गृहोद्यानकदलीसदनेऽविशत् । दितिः संमं सुलसया मन्दोदर्यपि चाययौ ॥ ४५९ ॥
 लतान्तरविलीनाथ श्रोतुकामा तयोर्वचः । तस्थौ मन्दोदरी श्रोचे दितिश्च सुलसामिति ॥ ४६० ॥
 वत्से मम मनःशल्यमस्ति तेऽस्मिन् स्वयंवरे । त्वदधीनस्तदुद्धारस्तत्सम्यक्कृणु मूलतः ॥ ४६१ ॥
 रूपमस्वामिनोऽभूतासुभौ वंशधरौ सुतौ । भरतो बाहुबलिश्च सूर्यसोमौ ययोः सुतौ ॥ ४६२ ॥
 सोमवंशे मम आता तृणचिन्दुरजायत । सूर्यवंशे ते पितासावयोधनमहीपतिः ॥ ४६३ ॥

प्राणा अपि हि दीयन्ते परस्मै न पुनः प्रिया । इति दुष्करमेतद्धि कृतं तेनाद्य मल्लुते ॥ ५३६ ॥
 पिशुनानामिवावाच्यं नायाच्यं वत मादृशाम् । कल्पद्रुणामिवादेयं नास्ति किञ्चित्तु तादृशाम् ॥ ५३७ ॥
 सर्वथा गच्छ मातासि नातः परमिमं जनम् । पश्य भापस्व सा पापराशि पत्याज्ञयापि हि ॥ ५३८ ॥
 तत्र च च्छन्नमागत्य राजा शुश्राव तद्वचः । सुहृदः सत्त्वमालोक्य प्रकर्षेण जहर्प च ॥ ५३९ ॥
 वनमालां नमस्कृत्य विसृज्य प्रभवोऽपि हि । स्वशिरच्छेत्तुमारोभे खडगमाकृष्य दारुणम् ॥ ५४० ॥
 आविर्भूय सुमित्रोऽपि मित्र मा साहसं कृथाः । इति जल्पन्पहाहीपीत् कृपाणं तस्य पाणितः ॥ ५४१ ॥
 विविक्षन्निव वसुधां प्रभवोऽधोमुखो द्विया । कथञ्चन सुमित्रेण स्वस्थावस्थामनायि सः ॥ ५४२ ॥
 चक्रतुस्तौ चिरं राज्यं प्राग्भन्त्रीपरायणौ । सुमित्रस्तु परित्रज्य मृत्वेशानसुरोऽभवत् ॥ ५४३ ॥
 ततश्च्युत्वा मयुरेशहस्तिवाहनन्दनः । त्वं सुबाहुर्मधुनामा माधवीकुक्षिभूरभूः ॥ ५४४ ॥
 प्रभवोऽपि भवं भ्रान्त्वा चिरं विश्वावसोरभूत् । ज्योतिर्मत्यां श्रीकुमार इति नाम्ना तनूल्हः ॥ ५४५ ॥
 सनिदानं तपः कृत्वा कालयोगाद्विपद्य च । अभवं चमरेन्द्रोऽहं पूर्वजन्मसुहृत्तव ॥ ५४६ ॥
 इत्याख्याय स मेऽदत्त शूलमेतदुपेत्य यत् । आयोजनद्रिसहस्र्याः कृत्वा कार्यं निवर्तते ॥ ५४७ ॥
 इति श्रुत्वा दशग्रीवो भक्तिशक्तिविराजिने । ददौ मधुकुमाराय कन्यां नाम्ना मनोरमाम् ॥ ५४८ ॥
 अथ लङ्काप्रयाणाहाद्वर्षेष्वष्टादशस्वगात् । स्वर्णाद्रौ पाण्डके चैत्यान्यर्चितुं दशकन्धरः ॥ ५४९ ॥
 सोत्कण्ठस्तत्र चैत्यानि दशकण्ठोऽभ्यवन्दत । ऋद्ध्या महत्या सङ्गीतपूजोत्सवपुरःसरम् ॥ ५५० ॥
 दुर्लङ्घनगरेऽथेन्द्रदिकपालं नलकूबरम् । ग्रहीतुं कुम्भकर्णघा दशग्रीवाज्ञया ययुः ॥ ५५१ ॥

જેના દર્શનાર્થે માનવમેહનીનો જળગર ધસારો ચાલુ હતો. કારણ કે જ્ઞેનારાઓ બોલતા હતા કે આવી રચના ઘાટકોપરમાં આ પ્રથમ જ વાર થઈ છે.

તે પછી કાર્ત્તકી ચોમાસીની આરાધના, પૌષધાદિ, ચોમાસી પ્રતિક્રમણ નિર્વિધ્ને થયાં. અને કાર્ત્તકી પુર્ણિમાએ શ્રેષ્ઠિ શાંતિલાલ છોટાલાલને ત્યાં ગન્ને સુનિવર્થોનું આતુર્ભાસ પરિવર્તન થવાની જાહેરાત થઈ. આ રીતિએ આતુર્ભાસની નિર્વિધ્ને પરિસમાપ્તિ થઈ.

જાહેરાત થયા સુગળ કાર્ત્તકી પુર્ણિમાએ વહેલી સવારે ગંને સુનિવર્થો શ્રેષ્ઠિ શાંતિલાલ છોટાલાલ, જીવજીવાસ અને તેમના ભાઈ-કુટુંબ પરિવારનો સંમતિથી તેજોશીને ત્યાં મંદિરના દર્શન કરીને, ગામમાં ફરીને (મોટા દેરાસરે દર્શનાદિ કરીને) તેજોના બંગલામાં પધાયાં. તે અવસરે દેશના દીધી અને પ્રભાવના થઈ. પરંતુ શ્રેષ્ઠિ શાંતિલાલભાઈના કુટુંબીઓના આગ્રહથી એક દિન વલુ રહેવાનું થયું અને કારતક વદ ૨ ના દિને મૂળ ઉપાશ્રયમાં ગન્ને સુનિવરો આવી ગયા શ્રી અજવાળીગાઈ અનભુજ ગાંધીના ઉપાશ્રયે પ્રવચનના સમયે શ્રી સંઘે આગ્રહપુર્વક મૌન એકાદશી સુધી રહેવાની વિનંતી કરી. પરંતુ તે અવસરે પૂ. સુનિશી અભ્યુદય સાગરજીએ જણાવ્યું કે—“તમારું આતુર્ભાસ નિર્વિધ્ને પૂર્ણ થયું છે. એટલે હવે અમારે ગન્ને જણુને પરમ તારક પૂન્ય ગુરૂદેવશ્રીની શીતળ છાયામાં જવાની ખૂબ જ ભાવના છે.” આ જણાવ્યા છતાં શ્રીસંઘના આગેવાનોએ કીધું કે અમે બધા કોટ (સુંબઈ) ના ઉપાશ્રયે જઈને આસા લેઈ આવીએ ત્યાં સુધી સ્થિરતા કરો તે પછી શ્રી સંઘના આગેવાનોએ સુંબઈ કોટના ઉપાશ્રયે તેમના પૂ. ગુરૂદેવ શ્રી અન્દ્રસાગર સરિવર્થ મહારાજને વિનંતિ કરી કે “ઘાટકોપરમાં તે ગન્ને સુનિવરોને મૌન

सा समायातु विद्यां ते प्रयच्छतु स च द्विषन् । वश्योऽस्तु मा भजेथास्तां वाचोयुक्त्या परित्यजेः ॥ ५६७ ॥
 यावद्विभीषणवचो-नुमेने तद्दशाननः । तावदागादुपरस्मा तत्परीरम्भलम्पटा ॥ ५६८ ॥
 ददौ चाशालिकां विद्यां पर्या वप्रीकृतां पुरे । मोघेतराणि अस्त्राणि ध्यन्तराधिष्ठितानि च ॥ ५६९ ॥
 दशास्यः सज्जहारान्निग्राकारं विद्यया तया । प्रविवेश च दुर्लङ्घपुरं सवलवाहनः ॥ ५७० ॥
 उत्तस्थे चाथ सन्नह्य रणाय नलकूबरः । विभीषणेन चाग्राहि चर्मसंखेव दन्तिना ॥ ५७१ ॥
 देवासुरैरप्यजयं शक्रसंबन्धि दुर्धरम् । चक्रं सुदर्शनं नाम तत्र प्राप च रावणः ॥ ५७२ ॥
 प्रणताय ततस्तस्मै दशास्यस्तत्पुरं ददौ । अर्थिनोऽर्थेषु न तथा दोषमन्तो विजये यथा ॥ ५७३ ॥
 उपरम्भामप्युवाच दशास्यः स्वकुलोचितम् । भद्रे भजात्मभर्तारिं कर्तारं विनयं मयि ॥ ५७४ ॥
 विद्यादानाद्गुरुस्थाने मम त्वमसि सम्प्रति । स्वष्टुमातृपदे पश्याम्यन्या अपि परस्त्रियः ॥ ५७५ ॥
 पुत्री कामध्वजस्यासि सुन्दर्युदरसम्भवा । कुलद्वयविस्त्रायाः कलङ्को मा स्म भूत्त्व ॥ ५७६ ॥
 तामित्युवत्वार्षयामास नलकूबरभृशुजे । अदुषितां पितुर्गेहे रुषित्वेव समागताम् ॥ ५७७ ॥
 नलकूबरराजेन कुम्भकर्णग्रजोऽर्चितः । चचाल सह सेनाभी रथनू.पुरपत्तनम् ॥ ५७८ ॥
 आयान्तं रावणं श्रुत्वा सहस्रारा महामतिः । सुतमिन्द्रं सुतस्नेहात् सेहपूर्वमभाषत ॥ ५७९ ॥
 भवता वत्स जातेन वंशोऽस्माकं महौजसा । अन्यवंशोन्नतिं हृत्वा प्रापित. प्रोन्नतिं पराम् ॥ ५८० ॥
 एकेन विक्रमैव त्वया हीदमनुष्ठितम् । नीतीनामप्यवकाशो दातव्यः सम्प्रति त्वया ॥ ५८१ ॥

એકાદશી સુધી સ્થિરતા કરવાની આજ્ઞા આપેા. ” આ વિનંતિના જવાબમાં પૂ. આચાર્યદેવે જણાવ્યું કે
 “ સ્કારે મલાડ સુકામે દીક્ષા આપવા જવાનું છે, મહોત્સવની શરૂઆત પહેલાં પહોંચવું જોઈએ, અને તે
 યાને ઠાણા પશુ મારી સાથે આવનાર છે. તેથી તે યાને ઠાણાને નહીં ચેકતાં વિહાર કરાવશેા. ” આ
 જવાબ આવવાથી યાને સુનિવરેના વિહાર કારતક વહ ૧૨ નો નક્કી થયેા અને સંકળ સંઘના ભાઇ
 પહેનોના હુલાતા હૃદયે યાને સુનિવરેએ વિહાર કર્યેા. વિહાર કરવા આગાઉ કારતક વહ ૧૧ ના દિને પૂ.
 સુનિશ્રીના પ્રવચન થયા બાદ શ્રેણિ ભોગીલાલ ગીરધરલાલે શ્રી ઘાટકોપર તપાગરછ સમસ્ત સંઘ તરફથી
 પૂન્ય યાને સુનિવરેના વિદાય નિમિત્તે હુગપૂર્ણ હૃદયે નિવેદન કર્યું. કે જે નિવેદન શ્રવણ કરતાં કરતાં
 હરેક શ્રેતાઓના નયનો અશ્રુઓથી છલકાતાં હતાં.

अपरं च ऋतुस्नातास्यधंव यदि मे भवेत् । गर्भस्तत्त्वरोक्षेऽपवदेयुः पिशुना मयि ॥ ११५ ॥
 पवनोऽप्याललापैवं शीघ्रमेष्यामि मानिनि । मय्यायाते कथं क्षुद्रावकाशो भविता त्वयि ॥ ११६ ॥
 अथवा गृह्यतामेतन्मदागमनसूचकम् । मन्नामाङ्कमङ्गुलीयं समये तत्प्रकाशयेः ॥ ११७ ॥
 अर्पयित्वाङ्गुलीयं स्वप्नुत्य पवनञ्जयः । जगाम मानससरस्तीस्थे शिचिरे निजे ॥ ११८ ॥
 तनोऽपि सह सैन्येन नाकीव द्योमवर्त्मना । जगाम लङ्गानगरीं रात्रणं प्रणनाम च ॥ ११९ ॥
 रावणोऽपि प्रविश्याथ पातालं पृतनान्वितः । प्रययौ प्रति वरुणं तरुणार्क इव त्विषा ॥ १२० ॥
 इतश्च तद्दिने गर्भं बभाराञ्जनसुन्दरी । विशेषंसुन्दरीभूतसर्वावयवशालिनी ॥ १२१ ॥
 सुखमापाण्डुगण्डशि श्यामवक्रौ पयोधरौ । गतिं नितान्तमलसां नेत्रे च प्रसृतोज्ज्वले ॥ १२२ ॥
 गर्भलक्ष्माणि चान्यानि तस्या व्यक्तानि वैर्षमणि । दृष्ट्वा केतुमती श्वश्रूः सायिक्षेपमदोज्ज्वदत् ॥ १२३ ॥

॥ युग्मम् ॥

हले किमिदमाचारीः कुलद्वयकलङ्ककृत् । देशान्तसगते पत्यौ पापे धृदुदरिण्यभूः ॥ १२४ ॥
 स्वपुत्रे त्वदवज्ञायामज्ञायज्ञानदोषितां । इयच्चिरं त्वमस्माभिर्न हि ज्ञातासि पांसुला ॥ १२५ ॥
 एवं निर्भत्सिता श्वश्र्वा साश्रुरञ्जनसुन्दरी । पत्युरागमचिह्नं तदङ्गुलीयमदर्शयत् ॥ १२६ ॥

१ विशेषेण सुन्दरीभूताः सर्वावयवास्तैः शालिनी । २ प्रसृते च त उज्ज्वले चेति समासः । ३ शरीरे ।
 ४ गर्भिणी । ५ तव तिरस्कारविषये मया स्वपुत्रेऽज्ञानदोषित्वमज्ञायि ज्ञातम् मम पुत्रस्तव तिरस्कारं करोति
 तत्र पुत्रस्यैव दोषो मया पुरा ज्ञात आसीदिति तात्पर्यम् ।

શ્રી ઘાટકોપર તપાગચ્છ શ્રી સંઘ સમસ્તનું નિવેદન

આતુર્ભાસ અર્થે પધારેલા પૂજ્ય સુનિવરોની વિદાયગિરિ પ્રસંગે—

સાધૂનાં દર્શનં પુણ્યં, તીર્થમૂતા હિ સાધવઃ । તીર્થઃ ફલતિ કાલેન, સઘઃ સાધુસમાગમઃ ॥ ૧ ॥

ઘાટકોપરના જૈન મ્દેઠ તપાગચ્છ સંઘની વિનંતિને સ્વીકાર કરીને પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ ચન્દ્રસાગરસ્મરિણ મહારાજે ઘાટકોપરમાં આતુર્ભાસ અર્થે પોતાના સુશિષ્યો શ્રી અલ્પદયસાગરજી મહારાજ તથા શ્રી નવરત્નસાગરજી મહારાજને મોકલાવવા કૃપા કરી. તે માટે ઘાટકોપરને સમસ્ત તપાગચ્છ જૈન સંઘ હૃદયપૂર્વક આભાર માને છે. આતુર્ભાસ અર્થે મોકલાવેલ પૂજ્ય સુનિવરોએ અત્રે આતુર્ભાસ રહીને જૈન સંઘને વ્યાખ્યાનવાણી-ધર્મારાધના અને ધર્મક્રિયા કરાવીને જ્ઞાસનની જે અપૂર્વ પ્રભાવના કરાવી છે તે ઘાટકોપરને જૈન સંઘ કદાપિ વિસરી શકે તેમ નથી. પૂજ્ય સુનિવરોની સીધી સાદી અને સરળતાભરી અને રચનાત્મક ધર્મોપદેશક શૈલિએ ઘાટકોપરના સંઘને ખરેખર મંત્રમુગ્ધ બનાવ્યો છે. ઘાટકોપરના જૈન સંઘને આતુર્ભાસ દરમ્યાન પૂર્વાધિકાર અને ઉત્તરાધિકારમાં અનુક્રમે શાહ પ્રતિકમણ્ડસૂત્ર અને જૈનરામાયણ જેવા વિશિષ્ટગ્રંથોનું રહસ્ય સંભળાવવા સાથે પ્રસંગોપાત્ત જે જે શોધ તારવી કાઢીને કહીવાતો હતો તે જોતાં તેમના ટુંકા દીક્ષા પર્યાયમાં પણ તેમનું તે તે વિષયનું ઉંડું અધ્યયન દેખાઈ આવતું હતું. શિષ્યવર્ગની શુરૂની સાથે આતુર્ભાસ કરવાની ભાવના સ્વાભાવિક રીતે હોય, છતાં શુરૂ આજ્ઞા થતાં વેંત વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કરીને સુંબઈ છોડીને સુંબઈના જોકે પરા ઘાટકોપર જેવા સ્થાનમાં મને કે કમને

शुक्रत्वा स सुचिरं राज्यं तीर्थे श्रीनिमलप्रभोः । लक्ष्मीधरमुनेः पादमूले व्रतसुपाददे ॥ १७१ ॥
 दुरुतपं स तपस्तत्त्वा मृत्वाभृह्यान्तके सुरः । च्युत्वा ततोऽस्यास्वत्सव्या उदरे समवातरत् ॥ १७२ ॥
 गुणानामालयश्चायं दोषान् विद्याधरेश्वरः । पुत्रश्चरुदेहोऽस्या अनवद्यो भविष्यति ॥ १७३ ॥
 अन्यच्च कनकपुरे नगरेऽभूत्नरेश्वरः । नामतः वनकरथो महारथशिरोमणिः ॥ १७४ ॥
 पत्न्यौ तस्य च कनकोदरी लक्ष्मीवतीति च । अयन्तश्राविका तत्र लक्ष्मीवत्यभवत्सदा ॥ १७५ ॥
 गृहचैत्ये रत्नसं जिनविम्बं विधाय सा । अपूलयदवन्दिष्ट प्रत्यहं कालयोर्द्वयोः ॥ १७६ ॥
 मात्सर्यात्कनकोदर्या हृत्वाहंल्यतिमा तु सा । चिक्षिपेऽवकस्यान्तरपवित्रे हैताशया ॥ १७७ ॥
 जयश्रीर्नाम गणिनी विहरन्त्यागता तदा । तद्गृष्टा तामुवाचैवमकार्षीः किमिदं शुभे ॥ १७८ ॥
 भगवत्प्रतिमामत्र प्रक्षिपन्त्या त्वया कृतः । अनेकभवदुःखानामात्मार्यं हन्त भाजनम् ॥ १७९ ॥
 इत्युक्त्वा सानुतापा सा गृहीत्वा प्रतिमां ततः । प्रमृज्य क्षमयित्वा च यथास्थानं न्यवेशयत् ॥ १८० ॥
 तदादिसम्यक्त्वधरा जैनं धर्मं प्रपाल्य च । काले विपद्य सौधर्मं कल्पे सा देव्यजायत ॥ १८१ ॥
 च्युत्वा ततो महेन्द्रस्याभूत्सुतेयं सखी तव । अस्यास्तदर्हदर्चाया दुःस्थानक्षेपजं फलम् ॥ १८२ ॥
 अस्यास्तस्मिन् भवे जाँमिस्त्वमभूस्तस्य कर्मणः । अनुमन्त्री च तत्पाकमनुशुद्धक्षेजना सह ॥ १८३ ॥
 शुक्तप्रायमिदं चास्यास्तस्य दुःकर्मणः फलम् । गृह्यतां जिनधर्मस्तच्छुभोर्दार्को भवे भवे ॥ १८४ ॥

१ अवकर सङ्करः प्रमार्जन्यैकीकृतं टुणादि । २ इतार्चिता । ३ अर्चा प्रतिमा । ४ भगिनी । ५ शुभ उदकं उत्तरकालो यस्य स ।

स्नेहाङ्गरतशङ्खावचियुक्तौ दिवानिशम् । बलदेववासुदेवावभातामपराविव ॥ २०६ ॥
 रेजे राजा दशरथश्चतुर्गिरपि तैः सुतैः । गेजदन्ताकृतिर्नैरिव मेरुमहीधरः ॥ २०७ ॥
 इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्मिन् क्षेत्रे चात्रैव भारते । दारुग्रामे वसुभूतिरिति नाम्नाभवद्द्विजः ॥ २०८ ॥
 पत्न्यां तस्यानुकोशायामतिभूतिरभूत्क्षलाः । अतिभूतेरपि पत्नी बभूव सरसाम्बिधा ॥ २०९ ॥
 कयाननाम्ना विप्रेण जातरागेण सैकदा । अपजहे च्छलेनाशु किं न कुर्यात्सरातुरः ॥ २१० ॥
 तामन्वेष्टुं महीमाटातिभूतिभूतवद्भृशम् । सुतस्तुपार्थेऽनुकोशावसुभूती च चेरतुः ॥ २११ ॥
 सुतस्तुषे अपश्यन्तौ पर्यटन्तावथान्यदा । एकं ददृशतुः साधुं ववन्दते च भक्तितः ॥ २१२ ॥
 श्रुतधर्मां च तत्पार्थे तौ द्वौ जगृहर्तुर्वतम् । गुर्वीदिष्टानुकोशागार्थिकां कमलश्रियम् ॥ २१३ ॥
 तौ विपद्य च सौधर्मे कल्पे देवो बभूवतुः । व्रते हेकाहमात्रेऽपि न स्वर्गादन्यतो गतिः ॥ २१४ ॥
 वसुभूतिस्ततश्च्युत्वात्रैव वंताढ्यापर्वते । स्थनूपूरनाथोऽभून्नाम्ना चन्द्रगतिर्नृपः ॥ २१५ ॥
 ततश्च्युत्वानुकोशापि तस्य विद्याधरप्रभोः । अभूत्पुण्यवती नाम भार्यार्थचरिता सती ॥ २१६ ॥
 तदा च सापि सरसा कामपि प्रेक्ष्य संयताम् । प्रब्रज्य मृत्वा चेशाने देवी समुदपद्यत ॥ २१७ ॥
 सरसाविहादातोऽतिभूतिश्च विपद्य सः । चिरं भ्रान्त्वा च संसारं हंसपोतः कदाप्यभूत् ॥ २१८ ॥
 भक्ष्यमाणोऽन्यदा श्येनेनोपसाधु पपात सः । कंठम्यासीर्नमस्कारं तस्य साधुर्ददौ च सः ॥ २१९ ॥
 विपन्नः स नमस्कारप्रभावेणातिभूयसा । दशवर्षसहस्रायुः किन्नरेषु सुरो-भवत् ॥ २२० ॥

१ गजदन्ताकारपर्वतैः । २ साध्वीम् । ३ कण्ठस्थप्राणस्य ।

ઉપર સુજળનું લેખિત લાખણ શ્રી લોગીલાલભાઈએ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. ત્યારબાદ શ્રષ્ટિ શ્રી શુલાભચંદ ગદ્દલભાઈએ મહારાજશ્રીએ ચાર મહિનામાં જે માર્ગદર્શન આપ્યું તે આખતમાં તેમણે પોતાનું લાખણ આપ્યું હતું. ત્યારબાદ શ્રી માવજી દામજી શાહે પોતાના હાથમાં લખી ગયેલા મહારાજશ્રીના ખાલાપણની યાદિ આપી હતી.

જૈનરામાયણપદનું પુનર્મુદ્રણ:—

કારતક વદ ૧૨ ના દિવસે બન્ને પૂજ્ય સુનિવરોનો વિહાર થયો, તે અગાઉ અત્રે ભાવનાધિકારમાં શ્રી જૈનરામાયણપદ (ત્રિશષ્ટિ શલાકા પુસ્તક ચરિત્ર પર્વ ૭ સુ) વંચાતું હતું. આ પ્રતિનું વાંચન ગામેગામના શ્રી સંઘોમાં થતું હોવાથી અને પ્રથમ આવૃત્તિનું સુદ્રણ થયાને ઘણા વર્ષો થયેલ હોવાથી આ ગ્રંથનું પુનર્મુદ્રણ ખીજી આવૃત્તિરૂપે થવાની શરૂઆત આપણા શ્રીસંઘ તરફથી થાય તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે. આ યાજ્ઞતની પુનર્મુદ્રણની પ્રેરણા પૂ. સુનિશ્રી અભ્યુદયસાગરજીએ આપેલ હોવાથી આ શ્રી જૈન રામાયણ પદ સુદ્રણ કરાવવા માટે શ્રીસંઘે ડા. ૧૦૦૧) એક હજાર એક આપવાની જાહેરાત કરીને, અને આ ગ્રંથના પ્રકાશક તરીકે શ્રી સિદ્ધચક્ર સાહિત્ય પ્રચારક સમિતિદ્વારા શ્રી ઘાટકોપર તપાગચ્છ જૈનસંઘનું નામ આવે એમ નિર્ણય કરીને, આ પૂનર્મુદ્રણનું કાર્ય શ્રીસિદ્ધચક્ર સાહિત્ય પ્રચારક સમિતિ (સુરત)ને સુપરત કરેલ છે.

ઘાટકોપરથી વિહાર :—

કારતક વદ ૧૨ ની સવારે વિહાર થવાના અવસરે બન્ને પૂજ્ય સુનિવરોને વિદાય કરવા માટે

राज्येच्छुरेव मृत्वा स' मिथिलायां महापुरि । गर्भे जनकभार्याया विदेहायाः सुतोऽभवत् ॥ २३५ ॥
 सरसापि भवं भ्रान्त्वा पुरोहितसुताभवत् । नाम्ना वेगवती तत्र प्रज्य च विपद्य च ॥ २३६ ॥
 ब्रह्म ऋकेऽगमच्च्युत्वा विदेहायास्तदोदरे । कुण्डलमण्डितजीवयुग्मत्वेन सुताभवत् ॥ २३७ ॥ युग्मम् ॥
 विदेहा समयेऽह्ना युगपत्पुत्रकन्यके । मृत्वा तदा पिङ्गलर्षिः सौधर्मे त्रिदशोऽभवत् ॥ २३८ ॥
 प्राग्जन्मावधिनापश्यद् द्विषं कुण्डलमण्डितम् । तदा जनकपुत्रत्वेनोत्पन्नं स उदैक्षत् ॥ २३९ ॥
 स प्राग्वैराज्ञातरोपो जातमात्रं जहार तम् । दध्यौ च किं निहन्म्येनमास्फाल्याशु शिलातले ॥ २४० ॥
 अथवा यद्भवे पूर्वे दुःकर्माचरितं मया । फलं तस्यापि भूयस्तु भवेच्छन्वभवं चिरम् ॥ २४१ ॥
 देवाच्छ्रामयमासाद्य ग्राप्तोऽह्मियतीं भुवम् । हत्वा भ्रूणंमसुं भूयः स्यामनन्तभवः कथम् ॥ २४२ ॥
 इत्थं विमृश्य स सुरो भूयणैः कुण्डलादिभिः । भूपयित्वा च तं बालं पतज्ज्योतिर्भ्रमप्रदम् ॥ २४३ ॥
 वैताड्यादक्षिणश्रेणौ स्थन्पुनरपत्तने । शनैर्कनन्दनोधाने तूलिकायाभिवासुचत् ॥ २४४ ॥ युग्मम् ॥
 किमेतदिति सम्भ्रान्तो दृष्ट्वा चन्द्रगतिश्च तम् । तन्निपातानुसारेण नन्दनोपवनं ययौ ॥ २४५ ॥
 ददर्श तत्र तं बालं दिव्यालङ्कारभूषितम् । विद्याधरेन्द्रः सोऽपुनः पुत्रीयन्नाददे स्वयम् ॥ २४६ ॥
 प्रेयस्याः पुष्पवत्याश्चार्पयामास तमर्भकम् । देव्यद्य सुषुवे पुत्रमिति चाधोऽयत्युरि ॥ २४७ ॥
 उच्चैर्ऋन्मोत्सवं तस्य राजा पौराश्च चक्रिरे । स भामण्डलसम्बन्धान्नाम्ना भामण्डलोऽभवत् ॥ २४८ ॥
 पुष्पवतीचन्द्रगत्योर्नैत्रकैरवचन्द्रमाः । स वर्धितुं प्रवृत्ते खेचरीकरालितः ॥ २४९ ॥

कण्ठे शिखायां बाह्वौश्च घृत्वा तुमुलकारिभिः । दासिकाद्वारपालाद्यै रुरुथे नारदस्ततः ॥ २९२ ॥
 तेषां कलकलादेयुः शङ्खिणो राजपूषाः । यमदूता इव क्रुद्धा हतैनमिति भाषिणः ॥ २९३ ॥
 क्षुभितो नारदस्तेभ्यः स्वं विमोच्य कथञ्चन । ययावुत्पत्य वैताढ्यं तत्र चैवमचिन्तयत् ॥ २९४ ॥
 व्याघ्रीभ्य इव गौर्जीवन् दासीभ्यो निरगामहम् । दिष्ट्या प्राप्नोऽस्मि वैताढ्यं बहुविधाधारेश्वरम् ॥ २९५ ॥
 अस्तीह दक्षिणश्रेणौ चन्द्रगत्यात्मजो युवा । भामण्डलो नाम दोष्मनाखण्डलपराक्रमः ॥ २९६ ॥
 पटे लिखित्वा तत्सीतां दर्शयाम्यस्य येन ताम् । हठादपहरत्येष कृते प्रतिकरोम्यदः ॥ २९७ ॥
 तथैव नारदः कृत्वा सीतारूपमदर्शयत् । भामण्डलकुमारस्याद्दृष्टपूर्वं जगत्रये ॥ २९८ ॥
 सद्यो भामण्डलो भूतेनेवाक्रामि मनोधुवा । लेभे न जातुचिन्निद्रां विन्ध्याकृष्ट इव द्विपः ॥ २९९ ॥
 बुभुजे न हि भोज्यानि पेयान्यपि पपौ न सः । अवतस्थे च मौनेन योगीव ध्यानतत्परः ॥ ३०० ॥
 तं तथा विधुरं प्रेक्ष्यावोचच्चन्द्रगतिर्नृपः । किमाधिर्नाघते कोऽपि त्वामथ व्याधिरुद्धतः ॥ ३०१ ॥
 किमाज्ञाखण्डनं केनाप्यकारि भवतोऽथवा । अन्यद्वा ब्रुहि हे वत्स यत्ते दुःखस्य कारणम् ॥ ३०२ ॥
 भामण्डलकुमारोऽभूद्द्विधा द्वेषाप्यवाङ्मुखः । गुरुणां तादृगाख्यातुं कुलीनाः कथमीशते ॥ ३०३ ॥
 ऊर्ध्ववयस्या अथ भामण्डलस्यार्तिकारणम् । कामनां नारदानीतपटालिखितयोषिति ॥ ३०४ ॥
 वेष्मन्यानीय भवस्याशु नारदं राजपुङ्गवः । का सा कस्यात्मजेत्यादि पप्रच्छ पटयोषितः ॥ ३०५ ॥
 आचख्यौ नारदोऽप्येवं विदेहाजनकात्मजा । नामधेयेन सीता सा या मया दर्शिता पटे ॥ ३०६ ॥
 यादृशी सास्ति रूपेण लिखितुं तादृशीं पुनः । नाभिज्ञोऽहं न चान्यो वा मूर्त्या लोकोत्तरैव सा ॥ ३०७ ॥

—: ઉંઠક :-

ભારતીય સંસ્કૃતિની જે વિચારધારાઓ છે; એક શ્રાણુ અને ણીજ વૈદિક. શ્રમણમાં જૈન અને ગૌદ્ર આવે છે, જ્યારે વૈદિકમાં સાંખ્ય, યોગ, વૈશેષિક, ન્યાય, મીમાંસા, અને વેદાંતનો સમાવેશ થાય છે. આ યાધા લિન્ન લિન્ન વિચાર પ્રવાહોમાં પણ જૈનદર્શનની મૌલિકતા અને નૈસર્ગિકતા અલૌકિક છે. કારણકે કોની સૈધાન્તિક સૂક્ષ્મવિચારણા અને તત્ત્વજ્ઞાનના મૂળ તત્ત્વો ણીજ ગણિતના મૂળ અંક બેટલાં જ સ્પષ્ટ અને વ્યવસ્થિત છે.

આ સિવાય વિશ્વજીવનને પણ એણે અહિંસા, સંયમ અને તપત્તું મૌલિક દર્શન આપ્યું છે. જેમાં વ્યવસ્થા અને સમન્વય છે, જેમાં શુદ્ધિ અને સાધના છે.

આ શુદ્ધિભારી સાધનાતું દર્શન જેમ કોનાં તત્ત્વજ્ઞાનમાં થાય છે, તેવું જ કોના કથાનુયોગમાં પણ થાય છે, આ જૈન રામાયણુ કો ધર્મકથાનુયોગનો ગ્રંથ છે.

ભારતીય કથાગ્રન્થોમાં રામાયણુની સંખ્યા હોઈ પણ કથાગ્રન્થ કરતાં વધારે છે, અને સમર્થ લેખકોએ આ ક્ષેત્રમાં પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રયત્નો કર્યા છે. 'એમાં પણ વાલ્મિકિ-રામાયણુની પ્રસિદ્ધિ તેા પ્રસિદ્ધ જ છે એતું' વાંચન પણ ખૂબ પ્રચલિત છે, છતાં આ જૈનરામાયણુ શા માટે? અને આની વિશિષ્ટતા શી ?

વાલ્મિકિનો રામ પૂર્ણ નારાયણુમાંથી અપૂર્ણ નર અને છે, જ્યારે જૈન રામાયણુનો રામ અપૂર્ણ નરમાંથી સાધનાદ્વારા પૂર્ણ નારાયણુ પરમાત્મા અને છે. ત્યાં પૂર્ણમાંથી અપૂર્ણ' ધનલું છે, અહિં

सोऽद्य ते राज्यदानेन कैकेय्या याचितोऽनघ । आज्ञां मम च मातुश्च नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ ४३६ ॥
 रामो भरतमित्यूचे न ते गर्वोऽस्ति यद्यपि । तथापि सत्यापयितुं तातं त्वं राज्यसुद्वह ॥ ४३७ ॥
 अथाश्रुभस्तिदृष्टिर्भरतो गद्गदाक्षरम् । पतित्वा पादयो राममित्युवाच कृताञ्जलिः ॥ ४३८ ॥
 तातपादार्यपादानां महेच्छानामदः खलु । उचितं ददतां राज्यमाददानस्य मे न तु ॥ ४३९ ॥
 तातस्य ह्यतुः किं नाहं किं वा नार्यस्य चानुजः । सत्यं मातृमुखोऽस्येप गर्वमेवं करोमि चेत् ॥ ४४० ॥
 रामो राजानमित्यूचे भरतो मयि सत्यसौ । राज्यं नादास्यते तस्मान्ननवासाय याल्यहम् ॥ ४४१ ॥
 इत्यनुज्ञाप्य राजानं रामो नत्वा च भक्तितः । भरते च खट्वुच्चैर्निर्ययौ चापतूणवान् ॥ ४४२ ॥
 वनवासाय गच्छन्तं दृष्ट्वा दशरथः सुतम् । भूयो भूयो ययौ मूर्च्छामतुच्छां स्नेहकातरः ॥ ४४३ ॥
 अथापरजितां देवीं नत्वा रामोऽभ्यधादिति । मातर्यथाहं तनयो भरतोऽपि तथैव ते ॥ ४४४ ॥
 स्वां सत्यापयितुं सन्धां तस्मै राज्यमदात्पिता । मयि सत्येप नादचे तद्गन्तव्यं मया वने ॥ ४४५ ॥
 तेऽदृशा भरतं पश्येः सविशेषप्रसादया । कदाचिदपि मा भूस्त्वं मद्दियोगेन कातरा ॥ ४४६ ॥
 तामाकर्ण्य गिरं देवी पपात भुवि मूर्च्छिता । चेटीभिश्चन्दनाम्भोभिः सिक्तोत्स्थानुवाच च ॥ ४४७ ॥
 आः केन जीचितास्येषा मूर्च्छां हि सुखमृत्यवे । सहिष्ये रामविरहदुःखं जीवन्त्यहं कथम् ॥ ४४८ ॥
 वनं व्रजिष्यति सुतः पतिश्च प्रव्रजिष्यति । श्रुत्वाप्येतन्न यदीर्णा कौशलेये वज्रमयसि ॥ ४४९ ॥
 रामो जगद भूयोऽपि मातः पत्यसि मत्पितुः । ततः किमिदमारब्धं कातरस्त्रीजनोचितम् ॥ ४५० ॥

१ तस्मात्कारणात् । २ कौशलेयेत्यपरजिताया अपरं नाम ।

અપૂર્ણમાંથી પૂર્ણ થનવું છે. અહિં રામ એક આદર્શ છે, ત્યાં રામ એક માત્ર અવતારી કથાપાત્ર છે. આ સુખ્ય વિશિષ્ટતા છે.

આ સિવાય પણ વાલ્મિકિ રામાયણના કથાનાયકને અને એના પાત્રોને ઝાંખા પાડે એવા કેટલાક પ્રસંગો એમાં આવે છે. જે કથાતંત્રને ક્ષીણ કરવા સાથે રૂચિલેહ સર્જે છે. તે આ શ્રી જૈન રામાયણમાં નહિ મળે. અહિં તેો લક્ષ્મણ અને સીતાની ઉન્નવળ ગૌરવકથા છે.

વાલ્મિકિમાં આવે છે કે સીતા સોનાના હરણને જુએ છે. અને એક સામાન્ય નારીની જેમ એની માંગણી કરે છે. અને શ્રીરામ એની ખાતર શિકારે નીકળે છે.

અહિં વિચાર સહેજે આવે છે કે જે સીતાએ રાબ્યના સર્વ સુખનો ત્યાગ કરી રામના પગલે વનવાસ આદર્યો, એવી સીતા સોનાના હરણની માંગણી કરે? અને એના મોહ ખાતર રામને દોડાવે?

અને જે રામ કક્ષણાના સાગર છે, એ નિર્દોષ સુગતા શિકારે ભય? વળી એવા વિચક્ષણ યુરુષને એટલી પણ ખબર ન હોય કે સોનાનો સૂગ હોઈજ ન શકે, અને એવી હઠ સ્ત્રી કરતી હોય તેો પણ તે ખોટી છે.

શ્રીરામને હિંસક સૂચવતો અને સીતાને લોભી સૂચવતો આવેો પ્રસંગ શ્રી જૈન રામાયણમાં આવતો જ નથી.

બીજો પ્રસંગ : સીતાજી લક્ષ્મણજીને ઉપાલંબ આપતાં જે હલકા શબ્દો વાપરે છે, લક્ષ્મણ ઉપર જે આક્ષેપો કરે છે, ચારિત્ર ઉપર જે ઘા કરે છે, તે કોઈ પણ આર્થ નારીને સુજે ન શોભે એવા છે.

ત્રીજો પ્રસંગ : પ્રેમની માંગણી કરતી આવેલી અબલા સૂર્યણપાત્રું નાક કાપવું.

पश्चिमायायिनं रामं प्रापुस्त्वस्तिमेव ते । निवृत्त्यै चाम्यधुर्भक्त्या राजाज्ञाल्यानपूर्वकम् ॥ ४९३ ॥
 तैर्दीनैः प्रार्थ्यमानोऽपि न न्यवर्तत राघवः । महतां हि प्रतिज्ञा तु न चलत्यद्रिपादवत् ॥ ४९४ ॥
 विस्तृज्यमाना अपि ते राघवेण मुहुर्मुहुः । सहैव चेलुः सर्वेऽपि कृतौशास्तन्निवर्तने ॥ ४९५ ॥
 अथोग्रश्चापदपदं निर्मालुष्यां घनद्रुमाम् । पारियात्राटवीं प्रापुर्जानकीरामलक्ष्मणाः ॥ ४९६ ॥
 अभिधानेन गम्भीरां गम्भीरावर्तभीषणाम् । पृथुप्रवाहां पथि ते समीक्षाञ्चक्रिरे नदीम् ॥ ४९७ ॥
 तत्र स्थित्वावद्रामः सामन्तादीनिदं वचः । इतः स्थानान्निवर्तञ्चमच्चा कटो ह्यतः परम् ॥ ४९८ ॥
 अस्माकं कुशलोदन्तं गत्वा तातस्य शंसत । उर्पाञ्चं भरतं मद्भ्रजानवद्वाप्यतः परम् ॥ ४९९ ॥
 धिगस्मान्नामपादानामयोग्यानिति भूरिशः । ते रुदन्तो न्यवर्तन्त चाण्णम्भःस्तिमितांशुकाः ॥ ५०० ॥
 उक्तार ततो रामो दुस्तरां तां तरङ्गिणीम् । ससीतालक्ष्मणः सन्धिः प्रेक्षितसैस्तटस्थितैः ॥ ५०१ ॥
 रामेऽथ दृक्पथातीते सामन्ताद्याः कथञ्चन । अयोध्यानगरीमीयुस्तद्राज्ञे व्याचचक्षिरे ॥ ५०२ ॥
 राजायुवाच भरतं नायातौ रामलक्ष्मणौ । राज्यं गृहाण मम तदीक्षाविन्नाय मा स्म भूः ॥ ५०३ ॥
 भरतोऽप्यवद्राज्यं नादास्येऽहं कथञ्चन । आनेष्ये तु स्वयं गत्वा प्रसाद्य निजमग्रजम् ॥ ५०४ ॥
 आगात्तदा च कैकेयी राजानमिति चाग्रणीत् । भरताय त्वया राज्यं दत्तं सत्यप्रतिश्रव ॥ ५०५ ॥
 परमेय न गृह्णाति राज्यं ते विनयी सुतः । अन्यासां चास्य मातृणां महद्दुःखं ममापि च ॥ ५०६ ॥

१ पश्चिमायां गामिनम् । २ निवर्तनाय । ३ पर्वतप्रत्यन्तवत् । ४ वद्वाशाः । ५ पारियात्रनामा कुलाच-
 लस्तस्याटवीं, केचित् सोराष्ट्रदेशेषु प्रसिद्धं 'वरडा' इत्याख्यं गिरि पारियात्र वदन्ति । ६ सेवकम् । ७
 वाष्पजलेनार्द्रवस्त्राणि धेपां ते । ८ अश्रुसहितैः ।

ચોથો પ્રસંગ : રાવણુનો પરાજય અને ક્ષય કર્યા પછી શ્રીરામ લંકામાં પ્રવેશે છે, અને પછી સીતાને કહે છે, કે “ મેં યુદ્ધ કાંઈ તારી ખાતર નથી કર્યું. મારી કીર્તિ અને યશને કલંક ન લાગે માટે મેં આ સંકાર સભર્યો છે.

છ મહિના પૂં રાવણુના ઘરમાં રહી ચોટલે મને તારી નિર્મળતા માટે શંકા છે. પૂં હવે ગમે તેની સાથે બર્ધ શકે છે અને રહી શકે છે. ”

સીતાજી જેવાં સ્ત્રી રત્ન માટે શ્રીરામના સુખમાં આવા શબ્દો કવિજી મૂક્યા, તે જરાય નર્થ શોભતા. આહિં રૂચિભંગ થાય છે, જે આ જૈન રામાયણમાં નહિ દેખાય.

જૈનરામાયણમાં આદર્શની સ્વચ્છતા છે. અને નાયક નાયિકાની નિર્મળ અને ઉદ્યત જીવનની નિષ્કલંક વાર્તા છે.

આ જૈનનરામાયણના સર્બક કલિકાલ સર્વસ લગવાન શ્રીહિમચન્દ્રાચાર્ય છે. જે સર્જન અને ચારિત્ર ક્ષેત્રે અબ્બેડ અને અદ્વિતીય જ્યોતિર્ધર છે.

એમની જયંતિ પ્રસંગે એક સમર્થ ગ્રાહ્યવૃદ્ધાને ઠીક જ કહ્યું હતું.—“ કલિકાલ સર્વસ શ્રીહિમચન્દ્રાચાર્યનું સાહિત્ય ઘાઠ કરે તો ગુજરાતમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય જેવું છે જ શું ? ગુજરાતને સાહિત્ય અને સંસ્કારથી સનાથ અને સમર્થ યનાવનાર તો શ્રીહિમચન્દ્રાચાર્ય છે. અને એટલે જ ગુજરાતનો પ્રત્યેક સપૂત એમને સાહિત્ય અને સંસ્કારપિતા કહી આજે આદરથી સન્કારે છે અને અભિવાદન કરે છે.

આ સમર્થ જ્યોતિર્ધરે વાણિજ્ય પ્રધાન ગુજરાતને શબ્દાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન, લિંગાનુશાસન, અભિધાનકોષ, ન્યાય સાહિત્ય, અને દાશરથ જેવા સમૃદ્ધ ગ્રંથોથી ભરી દીધું. અને ગુર્જરીની અસ્મિતા

नमस्कार्यो मया नान्य इति तावदभिग्रहः । सिंहोदरश्च मे वैरी भविष्यत्यनमस्कृतः ॥ १३ ॥
 एवं विमृश्योत्प्रतिभः स्वाङ्गुलीये मणीमयीम् । मुनियुवतनाथस्य प्रतिमां सन्न्यवीचिशत् ॥ १४ ॥
 तद्विभ्रं स्वाङ्गुलीयस्थं नमन् वञ्चयते स्म सः । सिंहोदरं नरपतिं मांयोपायो बलीयसि ॥ १५ ॥
 तं वज्रकर्णवृचान्तं सिंहोदरमहीपतेः । आचक्षे खलः कोऽपि खलाः सर्वङ्कपाः खलु ॥ १६ ॥
 सद्यः सिंहोदरोऽङ्कुर्यन्महाहिरिव निःश्वसन् । वज्रकर्णाय तत्कोपं कोऽप्यागत्य शशंस च ॥ १७ ॥
 तस्य कोपो मयि कथं त्वया ज्ञात इति स्फुटम् । वज्रकर्णेन पृष्टः सनाचख्यौ स पुमानिति ॥ १८ ॥
 पुरे कुन्दपुरे श्राद्धः समुद्रसङ्गमो वणिक् । यमुना नाम तत्पत्नी विद्युदङ्गोऽस्मि तत्सुतः ॥ १९ ॥
 क्रमाच्च यौवनं प्राप्तो भाण्डमादाय चागमम् । उज्जयिन्यामहं पुर्यां क्रयविक्रयहेतवे ॥ २० ॥
 तत्र कामलतां नाश्रापत्रयं वेद्यां मृगीदृशम् । सद्यश्च कामबाणानामभूवमहमास्पदम् ॥ २१ ॥
 निशामेकां वसामीति तया कृतसमागमः । दृढं रागेण बद्धोऽहं मृगो वाँगुरया यथा ॥ २२ ॥
 आजन्म कष्टेन धनं यन्मत्पित्रार्जितं बहु । तद्वशेनं मया तत्तु पद्भिर्मासिर्विनाशितम् ॥ २३ ॥
 सिंहोदरमहिष्याः श्रीधराया ये हि कुण्डले । तादृशे देहि मधं त्वमित्यूचे सान्यदा तु माम् ॥ २४ ॥
 न मेऽऽः कश्चिदप्यस्ति ते एवापहराम्यहम् । इति रात्रौ साहसिकः खान्नेणागं नृपौकसि ॥ २५ ॥
 सिंहोदरं श्रीधरेति पृच्छन्ती शुश्रुवे मया । नाथोद्विग्न इवेदानीं निद्रां न लभसे कथम् ॥ २६ ॥

१ उत्पन्ना प्रतिभा बुद्धिर्यस्य सः । २ माया कपटमेवोपायः । ३ सर्वं कषन्ति नाशयन्तीति स्वकृपा-
 श्रुतिकालुष्या इत्यर्थः । ४ पाशेन । ५ वेदयावशेन ।

एवमुक्तवत्स्तस्य दरिद्रस्य रघूद्वहः । रत्नस्वर्णमयं सूत्रमदत्त कल्याणनिधिः ॥ ४२ ॥
 तं विस्तृज्य ततो रामो दशाङ्गपुरमीयिवान् । चन्द्रप्रभं वहिश्चैत्ये नत्वा तत्राप्यवास्थित ॥ ४३ ॥
 रामादेशेन सौमित्रिस्तत्रविश्य क्षणात् पुरम् । वज्रकर्णान्तिकेऽगच्छदलक्ष्याणां ह्यसौ स्थितिः ॥ ४४ ॥
 वज्रकर्णः सदाकारं ज्ञात्वा तं नरशुत्तमम् । ऊचे महाभाग भव भोजनतिथ्यभाग् मम ॥ ४५ ॥
 रामानुजोऽप्यभिदधे सकलत्रो मम प्रभुः । स्थितोऽस्ति बहिरुद्याने तमादौ भोजयाम्यहम् ॥ ४६ ॥
 ततः सौमित्रिणा सार्धं वज्रकर्णो महीपतिः । भ्रूयिष्ठुव्यञ्जनं भोज्यमुपराममनाययत् ॥ ४७ ॥
 भुक्तोचरे चानुशिष्य रामेण प्रेषितो ययौ । लक्ष्मणोऽवन्तिनृपतिं जगादेति च सौष्टवी ॥ ४८ ॥
 राजा दाशरथिर्दासीकृताशेषमहीपतिः । विरोधं वज्रकर्णेन भरतस्ते निषेधति ॥ ४९ ॥
 सिंहीदरोऽपि प्रत्यूचे भृत्यानां भरतोऽपि हि । भक्तानामेव कुल्ले प्रसादं नान्यथा पुनः ॥ ५० ॥
 अयं पुनर्वज्रकर्णो मत्सामन्तो दुराशयः । न मां नमति तेनास्य प्रसीदामि कथं वद ॥ ५१ ॥
 भ्रूयोऽपि लक्ष्मणोऽवोचन्नासावविनयी त्वयि । अस्याप्रणामसन्धा हि जज्ञे धर्मानुरोधतः ॥ ५२ ॥
 मा कुप्यो वज्रकर्णोऽयं मान्यं भरतशासनम् । आसमुद्रान्तमेदिन्या भरतः शसिता यतः ॥ ५३ ॥
 क्रुद्धः सिंहीदरः स्माह को नाम भरतो नृपः । यो वैञ्जकर्णगृह्यः सन् वातुलो मां वदत्यदः ॥ ५४ ॥
 कोपाख्याक्षः सौमित्रिः स्फुरदोष्टदलोऽवदत् । रे न जानासि भरतं ज्ञापयाम्येष मङ्क्षु तम् ॥ ५५ ॥
 उच्छिष्टस्व युधे सर्वात्मना संवर्मितो भव । न भवस्येष गोधेव मङ्क्षुजाशनिताडितः ॥ ५६ ॥

१ बहुतराणि शाकानि यस्मिस्तत् । २ प्रापयत् । ३ सौष्टव भद्रत्वमस्यास्तीति । ४ प्रणामाकरणे
 प्रतिष्ठा । ५ वज्रकर्णस्य पक्षपातो ।

। किञ्चित्-प्रास्ताविकम् ।

अयि विविध विद्याविचार-चातुरीचतुराः सुविवेकवन्तः विद्वांसः धर्मकथानुयोगरहस्यादनेप्सवो भव्यगणाश्च सादरं निवेद्यते यत्—

आसन्नोपकारि-चरमतीर्थकर-प्रभुश्रीमहावीरमहाराजसकाशात् त्रिपदीं लब्ध्वा ग्रातःस्मरणीय-पूज्यपाद-सकलगणधर-भगवन्तः प्रभुमार्गदर्शक प्रेरक-सहायक-द्रव्य-गणित-धर्मकथा-चरणकरणानुयोगात्मकं द्वादशाङ्गमयप्रवचनं विरचयितारः । तन्मध्ये पञ्चमगणधरभगवच्छ्रीसुधर्मास्वामिविरचित-द्वादशाङ्गमयप्रवचना-राधानां श्रीवर्तमानकालीन श्री श्रमणसङ्घः स्वीकरोत्येव ॥

प्रभुवीरशासनसञ्चालकपञ्चमगणधरगुञ्जितद्वादशाङ्गमय-प्रवचनाराधनप्रारम्भकालतः पूज्यपादाचार्य देव-श्रीआर्यरक्षितस्वरिपुरंदर-समयपर्यन्तं द्रव्य-गणित-धर्मकथा-चरणकरणानुयोग-धीरनीरवतसम्मिश्रित प्रत्येकाङ्गोपाङ्ग-श्रुतस्कंधाध्ययनोद्देश-सूत्रादिशब्दास्तन्मयभावेन वर्तन्ते स्म, अर्थव्याख्यानप्रदानादिसमयेऽपि व्याख्यानकारा अपि क्रमशः चत्वारानुयोगात्मक-प्रत्येकाध्ययनोद्देश सूत्रशब्दादि-रहस्य-संदर्भ-स्पष्टीकरणं कथयन्ति स्मेति शासनव्यवस्था ॥

किन्तु भाविकाल-भावित-श्रमणसङ्घादीनां हीयमानसूत्र-ग्रहण-धारणा-स्मरण-शक्ति-बुद्धि-बल-धैर्य-संधयणादीन् दृष्ट्वा; स्वस्वविषयबोधदानैकसमर्थभूतप्रत्येकानुयोगं पृथक्करणतोऽविच्छिन्नलभपरम्पराप्राप्ति भविष्यतीति संविचार्य च भाविश्रमणसङ्घोपकारकः तैः स्वरिपुरंदरैः श्रीआर्यरक्षितपूज्यैस्तद्दलामार्थं सर्वानु-

तत्रादौ दक्षिणदिशि कण्टकिद्रुस्थितो द्विकः । रास विरंसं क्षीरुस्थोऽन्यो मधुरं पुनः ॥ १०२ ॥
 न विषादो न वा हर्षोऽभृद्रामस्य तथापि हि । शकुनं चाशकुनं च गणयन्ति हि दुर्बलाः ॥ १०३ ॥
 गच्छन् ददर्श चागच्छन्स्लेच्छसैन्यमुदायुधम् । असङ्ख्येभ्यश्चाधीयं देशघाताय निर्गतम् ॥ १०४ ॥
 युवा सेनापतिस्तत्र दृष्ट्वा सीतां स्मरतुरः । स्वच्छन्दघृत्तिः स्वान् स्लेच्छानुचक्रेरेवमादिशत् ॥ १०५ ॥
 अरे रे पथिकावेतौ नाशयित्वा विनाभ्य वा । एतां कस्त्रियं हृत्वा समानयत मत्कृते ॥ १०६ ॥
 इत्युक्त्वाः सह तैर्नैवाधावन्त प्रति राघवम् । ग्रहरन्तः शम्प्रासप्रायैः ग्रहरणैः श्रितैः ॥ १०७ ॥
 उवाच लक्ष्मणो रामं तिष्ठार्येह सहाय्या । अमून् शुन इव स्लेच्छान् यावद्विद्रावयाम्यहम् ॥ १०८ ॥
 इत्युक्त्वा लक्ष्मणोऽधिज्यं कृत्वा धनुरनादयत् । तन्नादाचात्रसन्स्लेच्छाः सिंहनादादिव द्विषाः ॥ १०९ ॥
 असह्यश्चापनादोऽपि शरमोक्षोऽस्ति दूरतः । इत्थं विमृश्य स स्लेच्छराजो राममुपाययौ ॥ ११० ॥
 विमुक्तशस्त्रो दीनास्यः स्यन्दनादवतीर्य सः । रामभद्रं नमश्चक्रे क्रुधा सौमित्रिणोक्षितः ॥ १११ ॥
 सोऽव्योचद्वेव कौशाभ्यां पुर्यां वैश्वानरो द्विजः । सावित्री नाम तत्पत्नी रुद्रदेवोऽस्मि तत्सुतः ॥ ११२ ॥
 आजन्म क्रूरकर्मत्वात्सकरः पारदारिकः । न तत्किमपि कर्मास्ति यत्पापो नाचराम्यहम् ॥ ११३ ॥
 अथैकदा खात्रमुखे प्राप्तोऽहं राजपुत्र्यैः । शूलां समारोपयितुं नीतश्च नृपशासनात् ॥ ११४ ॥
 उपशूलं च दीनोऽहमुपशूनभिव च्छेगः । दृष्टः श्रावकवणिजा दत्त्वा दण्डं च मोचितः ॥ ११५ ॥
 मा कार्षींशौरिकां भूय इत्युदीर्यं महात्मना । विमृष्टो वणिजा तेन तं देशं त्यक्तवानहम् ॥ ११६ ॥

१ काक. । २ कठोरम् । ३ तीक्ष्णैः । ४ परलीरतः । ५ प्राणिवधस्थानसमीपम् । ६ अजः ।

ते गच्छन्त- क्रमात्प्रापुरण्यमपरं महत् । कञ्जलश्यामजलदः कालश्च सप्तुपाययौ ॥ १३२ ॥
 वर्षत्यब्दे च काकुत्स्थस्तस्थौ वटतपोरथः । वर्षाकालं वटेत्रैव नयाम इति चावदत् ॥ १३३ ॥
 आकर्ष्य तद्वचो भीतस्तन्त्यग्रेधाधिदेवतम् । इभकर्णाभिधो यक्षो गोकर्णं स्वप्रभुं ययौ ॥ १३४ ॥
 तं प्रणम्येत्यभाषिष्ट स्वामिन्दुद्रासितस्ततः । कैश्चिद्दुःसहतेजोभिर्निजावासाद्दटादहम् ॥ १३५ ॥
 तत्क्षुरुष्व परित्राणमत्राणस्य मम प्रभो । ते हि स्थास्यन्ति सकलां प्रावृषं मद्दट्टुमे ॥ १३६ ॥
 गोकर्णोऽप्यवधि ज्ञात्वा चख्यविति विचक्षणः । अच्यवितौ गृहायातावष्टमौ रामशार्ङ्गिणौ ॥ १३७ ॥
 इत्युक्त्वा निशि तत्रैत्य नवयोजनविस्तृताम् । द्वादशयोजनायामां धनयान्यादिधूरिताम् ॥ १३८ ॥
 उत्तुङ्गवप्रभ्रासादां भाण्डपूर्णपणावलिम् । पुरीं रामपुरीं नामाकृत रामाय सोऽमरः ॥ १३९ ॥
 ॥ युगम् ॥

प्रातर्मङ्गलशब्देन श्रुद्धो राम ऐक्षत । तं वीणाधारिणं यक्षं महर्द्धिनगरीं च ताम् ॥ १४० ॥
 सोऽवोचद्विस्मितं रामं स्वामी त्वमत्तिथिश्च मे । गोकर्णो नाम यक्षोऽहमकार्षं त्वत्कृते पुरीम् ॥ १४१ ॥
 मया सपरिवारेण सेव्यमानो दिवानिशम् । इह तिष्ठ सुखं स्वाभिन् यथकालं यथारुचि ॥ १४२ ॥
 इति तेनार्थितो रामो यक्षपुम्भिर्नियेवितः । अव्रतस्थे सुखं तत्र सीतासौमित्रिसंयुतः ॥ १४३ ॥
 इतश्च विप्रः कपिलः समिदादिकृतेऽन्यदा । भ्रमंस्तस्मिन्महारण्ये पर्युपाणिः समाययौ ॥ १४४ ॥
 स ददर्श पुरीं तां च दध्यौ चेतसि विस्मयात् । मायेयमिन्द्रजालं वा गान्धर्ममथना पुरम् ॥ १४५ ॥

१ तद्वट्टस्याधिदेवतं देवता ।

प्रातःस्मरणीय-पूज्यपाद-परमोपकारिमदीयगुरुवर्याचार्यदेवेभ्यः श्रीचन्द्रसागरस्यैर्विभ्यः पुनः पुनः
 सत्त्वना-प्रेरणादिसामग्रीं लब्ध्वेदं ग्रन्थरम्पादनकार्यं सुसरलरीत्या परिपूर्णं कृत्वा, रामग्र-ग्रन्थ-सम्पादन-परि-
 समाप्तियशोभागुरुवर्योपकारं स्मृत्वा चेति मदीयपूज्यपादगुरुवर्यं प्रति रामग्र-पर्वग्रन्थप्रकाशनसमर्पणं सादर-
 बहुमानपुरस्सरं समर्प्य यत्किञ्चिदनृणी भवाम्यहमिति ।

प्रान्ते संस्कार-वैराग्यवर्धकसाग्रीसंभारसोपेताऽस्मिन्सप्तमपर्वमहाग्रन्थे प्रमादादिदोषतः यत्किञ्चित्स्व-
 लनादिसम्भवस्थानानि वर्तन्ते, तद्विशोधय स्वाध्यायकाले सम्यङ्विवेकतुद्धिमन्तः चतुर्विधसङ्गश्रमणश्रमणी-
 श्रमणोपासक-श्रमणोपासिकाः अस्य महाग्रन्थस्य पठन-पाठन-श्रवण-चिन्तन-परिशीलन-परिभावानुप्रेक्ष-
 णादिलाभपरम्पराग्राप्तिं प्राप्नुवन्तु इति हार्दिकमहेच्छापूर्वकं आशास्यते. तदनन्तरं किञ्चित् प्रास्ताविका-
 लेखनमिति समाप्यते चेति शुभम् ॥

भारतहिन्दिसङ्घ-साम्राज्यवर्तिमहाराष्ट्रदेशस्थ-
 जिह्वा धुलियान्तरवर्तिश्रीशीरपुरनगरे. श्रीजैन-

श्वे० मू० उपाश्रयः—

दि० संवत् २०१७-आषाढ-सु. पञ्चमी

भौमवासरे, ता. १८-७-६१

लि० पूज्यपादानां मद्गुरुवर्याणां श्रीचन्द्रसागर
 सरीश्वराणां चरणारविन्दचञ्चरीकमुनि

श्रीअशुदयसागरेण ॥

ततः स विप्रो द्रविणैः कृतार्थीकृत्य भूरिभिः । राघवेण विसृष्टः सन् स्वग्राममगमत् पुनः ॥ १६१ ॥
 प्रबुद्धो ब्राह्मणः सोऽपि दत्त्वा दानं यथारुचि । नन्दावतंसस्ररीणामन्तिके व्रतमग्रहीत् ॥ १६२ ॥
 अथ प्रावृष्यतीतायां यियासुं ग्रे-य राघवम् । गोकर्णयक्षो चिनयादेवमूचे कृताञ्जलिः ॥ १६३ ॥
 यद्यतो यास्यसि स्वामिस्तत्प्रसीद क्षमस्व मे । यद्भक्तिस्खलितं किञ्चिन्नमनागप्यभवत्त्वयि ॥ १६४ ॥
 तवानुरूपां कः पूजां कर्तुमीशो महाशुज । इत्युक्त्वादत्त रामाय द्वारं नाम्ना स्वयम्भ्रमम् ॥ १६५ ॥
 सौमित्रये च ताडङ्के दिव्यरत्नविनिर्मिते । चूडामणि च सीतार्यै वीणां चेप्सितनादिनीम् ॥ १६६ ॥
 रामोऽनुमान्य तं यक्षं प्रतस्थे स्वेच्छया ततः । तां पुरीष्टुपसंजद्रे सोऽपि यक्षः स्वयं कृताम् ॥ १६७ ॥
 ते क्रांमन्तः प्रतिदिनं जानकीरामलक्ष्मणाः । त्यक्त्वारण्यानि विजयपुरं सन्ध्याक्षणे ययुः ॥ १६८ ॥
 तस्मिन्थ बहिरुद्याने मरुद्दिशि महीयसः । तले न्यग्रोधवृक्षस्य तेऽवास्तुर्वेभ्रमसन्निभे ॥ १६९ ॥
 पुरे च तस्मिन्नभवद्राजा नाम्ना महीधरः । इन्द्राणी नाम तत्पत्नी वनमालेति तत्सुता ॥ १७० ॥
 वनमाला च बाल्येऽपि सौमित्रेर्गुणसम्पदम् । रूपं चाकर्ण्य तं मुक्त्वा नान्यं वरमियेष सा ॥ १७१ ॥
 तदा प्रव्रजितं श्रत्वा नृप दशरथं तथा । निर्गतौ रामसौमित्रौ विषण्णोऽभ्रूमहीधरः ॥ १७२ ॥
 अदत्त चन्द्रनगरे वृषभ-भापजन्मने । नाम्ना सुरेन्द्ररूपाय वनमालां महीधरः ॥ १७३ ॥
 वनमालापि तच्छ्रत्वा मरणे कृतनिश्चया । तस्यां निश्चेदिका दैवात्तदुद्यानमुपाययौ ॥ १७४ ॥
 प्रविश्य तत्रायतनेऽसूजयद्दहनदेवताम् । जन्मान्तरेऽपि सौमित्रिः पतिर्भेऽस्त्वित्युवाच च ॥ १७५ ॥

सम्भते वन्दितुं चैत्यानुदितो मुदितोऽपि च । प्रचेलुः पथि भ्रान्तौ पृष्टौ तां च समेयतुः ॥ २८१ ॥
पूर्वैराद्रभुभूतिजीवो म्लेच्छो निरीक्ष्य तौ । हन्तुं दधावे म्लेच्छाधिपतिना च न्यपिष्यत ॥ २८२ ॥
म्लेच्छेशः प्राग्भवे सोऽभून्मृगो व्याधाच मोचितः । मुदितोदितजीवाभ्यां कर्पकाभ्यां च तद्भवे ॥ २८३ ॥
तेन म्लेच्छाधिपेनातह्यतौ सम्भतमेत्य च । तौ चैत्यानि वन्दते विजहृते चिराय च ॥ २८४ ॥
विधायानशनं मृत्वा महाशुक्रं सुरोत्तमौ । तौ सुन्दरसुकेशाभ्यावजायेतां महर्द्धिकौ ॥ २८५ ॥
भ्रान्त्वा भवं वभुभूतिजीवो म्लेच्छः कथञ्चन । अवाप मानुषं जन्म तत्र सोऽभूच्च तापसः ॥ २८६ ॥
स विपद्य समुत्पेदे ज्योतिष्केषु सुरेषु तु । धूमकेतुर्नाम देवो मिथ्यादृष्टिर्दुराशयः ॥ २८७ ॥
उदितमुदितजीवी शुक्राच्च्युत्वात्र भारते । महापुरेऽरिष्टपुरे प्रियम्बदमहीपतेः ॥ २८८ ॥
पद्मावत्यां सधर्मिण्यामजायेतामुभौ सुतौ । विश्रुतौ नामतो रत्नरथचित्रस्थाविति ॥ २८९ ॥
धूमकेतुरपि च्युत्वा पत्यां तस्यैव भूपतेः । बभूव कनकाभायां नाम्ना ह्यनुरुद्धरः ॥ २९० ॥
अभूत्समत्सरो रत्नरथे चित्ररथे च सः । तस्योपरि न मात्सर्यं विभरञ्चक्रतुस्तु तौ ॥ २९१ ॥
न्यस्य रत्नरथे राज्य यौवराज्यं द्वयोः पुनः । प्रियम्बदः षड्दिनानि प्रायं कृत्वा सुरोऽभवत् ॥ २९२ ॥
राज्यं पालयतो रत्नरथस्यैको नृपो ददौ । श्रीप्रभां नाम कन्यां स्वां याचमानेऽप्यनुद्धरे ॥ २९३ ॥
ऋद्धोऽथादुरो रत्नरथस्योर्वीमलुष्टयत् । पातयित्वा रणे रत्नरथेन जगृहे च सः ॥ २९४ ॥
विडम्ब्य बहुधा रत्नरथन मुमुचेऽथ सः । तापसोऽभूच्च स्त्रीसङ्गान्मोषीचेक्रे निजं तपः ॥ २९५ ॥

सप्तमपर्वणि विषयानुक्रमणिका ।

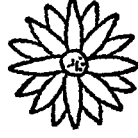
विषयः	पृष्ठम्	विषयः	पृष्ठम्
१ राक्षसवंशवानरवंशोत्पत्तिः रावणजन्म च	१	१६ सीतायाः स्वयंवरः	५१
२ रावणादिभ्रातृत्रयेण विद्यासाधनाप्राप्तिश्च	७	१७ दशरथस्य वैराग्यः, पूर्वभववर्णनाधिकारश्च	५३
३ रावणस्यामरसुन्दरेण सह युद्धम्	१०	१८ जानतीरामलक्ष्मणानां वनवासः	५५
४ रावणस्य वैश्रवणेन सह युद्धम्	११	१९ वज्रकर्णसिंहोदरयोः प्रसङ्गः	५९
५ रावणस्य यमेन सह युद्धम्	१२	२० कल्याणमालावारिखिलयोरधिकारः	६१
६ रावणस्य वालिना सह युद्धम् विमान- सफलनं वालिनः केवलज्ञानं च	१३	२१ कपिलब्राह्मणाधिकारः, रामपुर्यां वर्षाकालापगमनम्	६३
७ रावणस्य सहस्रांशुना सह युद्धम् दिग्यात्रा च	१७	२२ वनमालाधिकारः, अतिवीर्याधिकारश्च	६५
८ नारदकृतयज्ञवर्णनं शिष्यत्रयकथावर्णनं च	१९	२३ कुलभूषणदेशभूषणमुन्योरधिकारः	६७
९ रावणस्य इन्द्रेण सह युद्धम्	२७	२४ वण्डकारण्यजटायुस्कन्दकाचार्याधिकारः	६९
१० पवनाज्ञानयोरधिकारः	२९	२५ शम्बुकस्य शिरश्छेदः	७२
११ हनुमज्जन्माधिकारः	३६	२६ रावणेन सीताहरणम्	७३
१२ जनकदशरथयोरुत्पत्तिः	४०	२७ रामलक्ष्मणाभ्यां सीताया अन्वेषणम्	७५
१३ दशरथे कैकेय्यै वरदानदानम्	४६	२८ सीताबोधनार्थं रावणप्रयासः	७९
१४ रामादीनां भ्रातॄणां जन्म	४६	२९ सीताऽऽनयनार्थं रामादिभिर्हनुमत्प्रेषणम्	८२
१५ सीताभामण्डलोत्पत्तिः	४८	३० हनुमतः सीताया मिलनम्	८६

तदादि दण्डकारण्यमिदं दारणशुद्धसम् । दण्डकस्याभिधानेन वभूव भुवि विश्रुतम् ॥ ३७० ॥
 दण्डकोऽपि भवे आन्त्वा दुःखत्वानिषु योनिषु । गन्धारव्योऽयमभूत् पक्षी महारोगी स्वकर्मभिः ॥ ३७१ ॥
 अस्यास्मद्दर्शनाज्जातिस्मरणं समाजायत । अस्मत्स्पर्शैः पिधीलब्ध्या रोगाश्च क्षयमासदन् ॥ ३७२ ॥
 तच्छ्रुत्वा भ्रुदितः पक्षी भूयोऽपि मुनिपादयोः । पपात धर्मं चाश्रौषीच्छ्रावकत्वं च शिश्रिये ॥ ३७३ ॥
 जीवातपेलादारात्रिभोजनकर्मणाम् । प्रत्याख्यानं ददौ तंस्येप्सितं ज्ञात्वा महामुनिः ॥ ३७४ ॥
 इत्युच्ये च मुनी रामं सार्धमिकं इहैष वः । सार्धमिके च वात्सल्यमुक्तं श्रेयस्करं जिनैः ॥ ३७५ ॥
 बन्धुर्न एष परम इत्युक्त्वा राघवेण तौ । वन्दितौ नभसोत्पत्य मुनी जग्मतुरन्यतः ॥ ३७६ ॥
 तं दिव्यं स्थमारुह्य जानकीरामलक्ष्मणाः । विजहः क्रीडयान्यत्र सहचारिर्जटायवः ॥ ३७७ ॥
 इतः पाताललङ्कायां खरचन्द्रणखात्मजौ । शम्भुकुसुन्दनानामानावभूतां नवयौवनौ ॥ ३७८ ॥
 पितृभ्यां वार्यमाणोऽपि दण्डकारण्यमन्यदा । शम्भुकः सूर्यहासासिसाधनार्थमुपेयिवान् ॥ ३७९ ॥
 सोऽथ क्रौञ्चवातीरे स्थित्वान्तर्वशगह्वरम् । वारयिष्यति मां यस्तं हनिष्यामीत्यवोचत ॥ ३८० ॥
 एकावभुग्विशुद्धात्मा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । अधोमुखो वटशाखानिवद्धचरणद्वयः ॥ ३८१ ॥
 विधां जपितुमारेभे सूर्यहासासिसाधिनीम् । सप्ताहाद्ब्रह्मद्वाराब्धा या सिद्धिमुपगच्छति ॥ ३८२ ॥
 एवं च तस्थुपस्तस्य बलर्गुलीस्थानकस्पृशः । वर्षाणि द्वादशातीयुश्चत्वारि दिवसानि च ॥ ३८३ ॥
 सेदुक्तामः सूर्यहासः प्रत्याकारतिरोहितः । स्फूर्जत्परिमलो व्योम्ना तत्रागाद्ब्रह्महरे ॥ ३८४ ॥

१ पुलं मांसम् । २ पक्षिणः । ३ सहचारी जटायुर्येषां ते । ४ बलुगुलोऽधोमुखस्थायी पक्षी तस्य स्थानमाश्रितः । ५ क्रौञ्चः ।

विषयः	पृष्ठम्	विषयः	पृष्ठम्
३१ लङ्कायामपि हनुमता पराक्रमप्रदर्शनम् , प्रत्यागमनञ्च	८८	४२ लवणाङ्ककुशयोजनम्, विवाहदिविजयादयः	११५
३२ रामादीनां युद्धार्थं लङ्कायामागमनम्	८९	४३ लवणाङ्ककुशयो. पितृभ्यां सह युद्धम्	११८
३३ रामरावणैरौन्ययोर्युद्धम्	९१	४४ सीतायाः कलङ्कनिवारणायाम्नो झम्पापातः	१२०
३४ रावणस्य शक्तिनाशार्थं विशल्यागमनम्	९९	४५ रामादीनां सर्वेषां पूर्वभववर्णनम्	१२३
३५ रावणस्य मृत्युश्च	१०२	४६ रामलक्ष्मणस्नेहयोः परीक्षा	१२७
३६ रामादीनां लङ्कायां छमणम्	१०३	४७ लक्ष्मणस्य मृत्यु रामस्य चोन्मादः	१२७
३७ रामादीनां अयोध्यायामागमनम्	१०५	४८ रामस्य संयमत्रहणम्, कैवल्यप्रतिश्व	१२९
३८ भरतभूवनालङ्कारयोः प्रसङ्गः	१०७	४९ सीतेन्द्रेण लक्ष्मणादिजीवानां प्रबोधनम्	१३१
३९ मधुशत्रुघ्नयोर्युद्धादिवर्णनम्	१०८	५० श्रीनमिनाथचरित्रम्	१३३
४० सीताया गर्भधारणं शीलकलङ्कापत्तिश्च	१११	५१ श्रीहरियेणलक्रिचरित्रम्	१३७
४१ रामकृतसीतात्यागप्रसङ्ग	११३	५२ श्री जयचक्रिचरित्रम्	१३९

कन्यारूपं विकृत्याथ नागकन्यासहोदरम् । सा मन्मथार्ता काङ्क्षुत्स्थमुपतस्थे सवेपथुः ॥ ३१९ ॥
 वभापे रामभद्रस्तां भद्रे कुत इहागमः । दारुणे दण्डकारण्ये कृतान्तैकनिकेतने ॥ ४०० ॥
 साप्युचैवन्तिराजस्य कन्याहं भवनोपरि । सुप्ता हतास्मि केनापि खेचरेण क्षपान्तरे ॥ ४०१ ॥
 इहारण्ये समायातो दृष्टः सोऽन्येन केनचित् । विद्याधरकुमारेण जगदे चेति सांसिना ॥ ४०२ ॥
 स्त्रीरत्नमपहृत्येदं चिह्नो हारलतामिम । क्व गमिष्यसि रे पाप मृत्युस्तेऽहमुपस्थितः ॥ ४०३ ॥
 इत्युक्तः सोऽत्र मां मुक्त्वा तेनांजि सुचिरं व्यधात् । उभावपि विपेदाते मत्तौ वनगजाविव ॥ ४०४ ॥
 एकाकिनी कान्दिशीका आम्यन्त्यहमितस्ततः । प्राप्ता त्वां पुण्ययोगेन च्छायाद्भूमिव जङ्गले ॥ ४०५ ॥
 तन्मां परिणय स्वामिन् कुमारीं कुलसम्भवाम् । महत्सु जायते जातु न दृथा प्रार्थनार्थिनाम् ॥ ४०६ ॥
 ध्रुवं मायावनी काचिन्नटवद्वयधारिणी । कूटनाटकमुत्पाधागाद्भञ्जयितुमत्र नः ॥ ४०७ ॥
 चिन्तयन्ताविति चिरं बुद्धिसंवादिनौ सुखम् । अन्योऽन्यमीक्षाञ्चक्राते स्मेराक्षौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४०८ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

अथ रामः स्मितज्योत्स्नापूस्तत्रकिताधरः । तामित्यूचे सभार्योऽहमभार्यं भज लक्ष्मणम् ॥ ४०९ ॥
 तयार्थितस्तथैवैत्य लक्ष्मणोऽप्येवमब्रवीद् । आर्यं गता त्वमार्येव तदलं वार्तयानया ॥ ४१० ॥
 सा याञ्चाखण्डनात् पुत्रवधाच्च रुपिताधिकम् । आख्यद्गत्वा खरादीनां तत्कृतं तनयक्षयम् ॥ ४११ ॥
 विद्याधरसहस्रैस्ते चतुदशभिरावृताः । ततोऽभ्येयुरुपद्रोतुं रामं शैलमिव द्विपाः ॥ ४१२ ॥

१ कामार्ता । रात्रिमध्ये । ३ खड्गसंहितेन । ४ पक्षिविशेषः । ५ युद्धम् । ६ प्रफुल्लनेत्रो ।

॥ श्री ॥

। त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे सप्तमपर्वणि ।

— ७२७७७७ —

॥ अथ प्रथमः सर्गः ॥

अथ श्रीसुव्रतस्वामिजिनेन्द्रस्याञ्जनद्युतेः । हरिचिंशमृगांक्रस्य तीर्थे संजातजन्मनः ॥ १ ॥
बलदेवस्य पद्मस्य विष्णोर्नारायणस्य च । प्रतिविष्णो रावणस्य चरितं परिकीर्त्यते ॥ २ ॥
भरतेज्ज रक्षोद्वीपे लंकायां घनवाहनः । आसीद्रक्षोत्रशकंदो विहरत्यजितेऽर्हति ॥ ३ ॥
स महारक्षसे राज्यं सुधीर्दत्त्वा स्वहृत्नवे । अजितस्वामिपादान्ते परिद्रज्य ययौ शिवम् ॥ ४ ॥
महारक्षा अपि चिरं राज्यं शुक्त्वा स्वन्दने । देवस्यसि संस्थाप्य प्रव्रज्य च शिवं ययौ ॥ ५ ॥
रक्षोद्वीपाधिपेष्वेवमसंख्येषु गतेषु तु । श्रयांसतीर्थेऽभूत्कीर्तिधवलो राक्षसेश्वरः ॥ ६ ॥
तदा च वैताढ्यागिरौ पुरे मेघपुराभिधे । विद्याधरनेन्द्रेऽभूदतीन्द्रो नाम विश्रुतः ॥ ७ ॥
श्रीमत्यां तस्य कान्तायां श्रीकंठो नाम नन्दनः । देवीति नाम्ना दुहिता चाम्भूद्देवीव रूपतः ॥ ८ ॥
विद्याधरेन्द्रस्तां पुष्पोत्तरो रत्नपुरेश्वरः । सूनोः पद्मोत्तरस्यार्थे ययाचे चारुलोचनाम् ॥ ९ ॥
गुणिने श्रीमतेऽप्यस्मै तामतीन्द्रो ददौ न हि । ददौ कीर्तिधवलाय किंतु दैवनियोगतः ॥ १० ॥

१ अञ्जनस्यैव द्युतिः कान्तिर्यस्य तस्य । २ हरिवक्षो चंद्रसमानस्य ।

स्वयं दुःख्यपि तद्दुःखं छेतुं रामोऽभ्युपगमत् । स्वकार्यादधिको यत्नः परकार्ये महीयसाम् ॥ १०२ ॥
 सीताहरणवृत्तान्तं विराधेनावबोधितः । रामं विज्ञापयामास सुग्रीवोऽथ कृताञ्जलिः ॥ १०३ ॥
 त्रायमाणस्य ते विश्वं तथा द्योतयतो रवेः । न कापि कारणापेक्षा देव वच्मि तथाप्यदः ॥ १०४ ॥
 त्वत्प्रसादात्क्षतारिः सन् ससैन्योऽपि तवानुगः । अनेन्यामि प्रवृत्तिं च सीताया नचिरादहम् ॥ १०५ ॥
 ससुग्रीवः प्रतस्थे च किष्किन्धां प्रति राघवः । विराधमनुगच्छन्तं सम्बोध्य विससर्ज च ॥ १०६ ॥
 रामभद्रेऽथ किष्किन्धापुरद्वारमधिष्ठिते । सुग्रीवो विटसुग्रीवमाह्लास्त रणकर्मणे ॥ १०७ ॥
 निनदन् विटसुग्रीवोऽप्यागादाह्वानमात्रतः । रणाय नालसाः शूरा भोजनाय द्विजा इव ॥ १०८ ॥
 दुर्धरैश्चरणन्यासैः कम्पयन्तौ वसुन्धराम् । तात्रुभावप्ययुध्येतां मत्ताविव वनद्विपौ ॥ १०९ ॥
 रामः सरूपौ तौ दृष्ट्वा कोऽस्मदीयः परश्च कः । इति संशयतस्तस्यावुदासीन इव क्षणम् ॥ ११० ॥
 भवत्वेवं तावदिति विमृशन् रघुपुङ्गवः । वच्चावर्ताभिधनुष्टङ्कारमक्रोत्ततः ॥ १११ ॥
 धनुष्टङ्कारतस्तस्मात् सा साहसगतेः क्षणात् । रूपान्तरकरी विद्या हरिणीव पलायत ॥ ११२ ॥
 विमोह्य मायया सर्वं परदारै रिसंसे । पापारोपय रे चापमिति रामस्ततर्जं तम् ॥ ११३ ॥
 एवेन्नापीषुणा प्राणांस्तस्याहार्षीद्रघूद्वहः । न द्वितीया चपेटा हि हरेर्हस्त्रिणमारणे ॥ ११४ ॥
 विराधमिव सुग्रीवं रामो राज्ये न्यवेशयत् । सुग्रीवोऽपि स्वलोकेन प्राग्वदेवानमस्यत ॥ ११५ ॥
 त्रयोदश निजाः कन्या दातुमत्यन्तसुन्दरीः । रामभद्रमयाचिष्ट प्राञ्जलिर्निरेश्वरः ॥ ११६ ॥

तां कीर्तिधवलेढां तु श्रुत्वा पुष्पोत्तरो नृपः । वैरायते स्मातीन्द्रेण श्रीकंठेन च मानदः ॥ ११ ॥
 श्रीकंठेनैकदा मेरोर्निवृत्तेन व्युदैक्ष्यत । पुष्पोत्तरस्य दुहिता पद्मा पद्मेव रूपतः ॥ १२ ॥
 मनोभवविकाराब्धिसमुच्छासनदुर्दिनम् । अन्योऽन्यमनुरागोऽभूत्सद्यः श्रीकंठपद्मयोः ॥ १३ ॥
 तिष्ठते स्म कुमारी सा श्रीकंठायोग्युखाम्बुजा । स्वयंवरस्रजमिव क्षिपन्ती स्निग्धया दृशा ॥ १४ ॥
 विश्वाय तदभिप्रायं श्रीकंठस्तां स्मरतुरः । आदाय व्योमसाग्रेण गन्तुं प्रवृत्ते द्रुतम् ॥ १५ ॥
 पद्मां हरति कोऽपीति प्लङ्कन्ति स्म चेटिकाः । पुष्पोत्तरोऽपि सन्धान्वधावत् संवलो बली ॥ १६ ॥
 श्रीः ङोऽपि द्रुतं कीर्तिधवलं शरणं ययौ । पद्माहरणवृत्तान्तं कथयामास चाखिलम् ॥ १७ ॥
 पुष्पोत्तरोऽपि तत्राद्यु प्राप सैन्यैर्निरन्तरैः । आशाः प्रच्छादयन्नद्भिर्युगान्त इव सागरः ॥ १८ ॥
 दूतेन कीर्तिधवलः पुष्पोत्तरमभाषत । अचिमृष्य प्रयासोऽयं सुधा वः साम्परायिकः ॥ १९ ॥
 कन्या ह्यवश्यं दातव्या कस्मैचन तथा यदि । स्वयं वृत्तोऽसौ श्रीकंठस्तदासौ नापराध्यति ॥ २० ॥
 न तद्वो युज्यते योऽद्भुं बुद्ध्या स्वदुहितुर्मनः । कर्तुं वधूवरोद्वाहकृत्यमेव तु साम्प्रतम् ॥ २१ ॥
 दूतीमुखेन पद्मापि तदैवेति व्यजिज्ञपत् । वृत्तो मया स्वयमयं हृताहं नासुना पुनः ॥ २२ ॥
 इति पुष्पोत्तरः श्रुत्वा शांतकोपोऽभवत् क्षणात् । प्रायो विचारचञ्चूनां कोपः सुप्रशमः खलु ॥ २३ ॥
 श्रीकंठपद्मयोस्तत्रैवोत्सवेन महीयसा । कृत्वा विवाहं प्रययौ निजं पुष्पोत्तरः पुरम् ॥ २४ ॥

१ कामविकार एव सागरस्तस्य समुल्लासने दुर्दिनम्, अनुरागविशेषणम् । २ सैन्यसहितः ।
 ३ विशः । ४ युद्धसंबन्धी प्रयासो यत्नः । ५ युक्तम् । ६ विचारचतुराणाम् ।

एषा मन्दोदरी नाम दशाननाहिव्यहम् । श्रेयस्ये त्वयि दासीत्वं भजस्व दशकन्धरम् ॥ १३२ ॥
 सीते त्वमेव धन्यासि यां सिंसेविषतेऽनिशम् । विश्वसेव्याङ्घ्रिकमलः पतिर्मम महाबलः ॥ १३३ ॥
 अद्यापि तव रामेण भूचरेण तपस्विना । पत्तिमात्रेण किं पत्या प्राप्यते चेद्दशाननः ॥ १३४ ॥
 रुषा बभाषे सीतैतं क्व सिंहः क्व च जम्बुकः । क्व सुपर्णः क्व वा काकः क्व रामः क्व च ते पतिः ॥ १३५ ॥
 दम्पतित्वमहो युक्तं तव तस्य च पांप्मनः । सिंसुरेकोऽन्यत्स्वीषु दूतीभवति चापरा ॥ १३६ ॥
 द्रष्टुमभ्युचिता नासि किञ्चु सम्भाषितुं हले । स्थानादितो गच्छ गच्छ त्यज दृष्टिपथं मम ॥ १३७ ॥
 रावणोऽपि तदा तत्राजगाम निजगाद च । कुपितासि कुतः सीते दासी मन्दोदरी तव ॥ १३८ ॥
 दासस्ते स्वयमप्यस्मि प्रसादं कुरु देवि मे । जानकि त्वं जनमसुं ग्रीणासि न दृशापि किम् ॥ १३९ ॥
 सीता पराङ्मुखीभूयेत्यभापत महासती । कृतान्तदृष्ट्या दृष्टोऽसि हरन्मां रामगेहिनीम् ॥ १४० ॥
 धिगाशां ते हताशस्याप्रार्थितप्रार्थकस्य रे । जीविष्यसि कियद्रामे सानुजे द्विपदन्तके ॥ १४१ ॥
 तथेत्याक्रुश्यमानोऽपि भूयो भूयो दशाननः । तथैवोवाच धिगहो कामावस्था बलीयसी ॥ १४२ ॥
 अत्रान्तरे विपन्मशां सीतां द्रष्टुमिवाक्षमः । निममज्ज निधिर्धात्रां पश्चिमं लवणाम्बुधौ ॥ १४३ ॥
 प्रावर्तत निशा घोरा घोरेषुद्धिश्च रावणः । सीतायै क्रोधकामान्ध उपसर्गान् प्रचक्रमे ॥ १४४ ॥
 घृत्कारिणो महाधूकाः फेल्कुर्याणाश्च फेरवः । इका विचित्रं क्रन्दन्त ओतवोऽन्योऽन्योऽन्ययोधिनः ॥ १४५ ॥
 पुच्छन्छोटकृतो व्याघ्राः फल्कुर्याणाः फणाभृतः । पिशाचप्रेतवेतालभूताश्चाकृष्टकर्त्रिकाः ॥ १४६ ॥

१ प्राप्स्यामि । २ सेवितुमिच्छामि । ३ कर्त्री कर्तरी ।

श्रीकंठं कीर्तिधवलोज्ज्वलीदत्रैव तिष्ठ यत् । वैताढ्यशैले युष्माकं भूयांसो विद्विपोऽधुना ॥ २५ ॥
 अस्यैव राक्षसद्वीपस्यादूरेण मरुद्विशि । विद्यते वानरद्वीपो योजनत्रिशतीमितः ॥ २६ ॥
 अन्येऽपि बर्बरङ्कलसिंहलग्नमुखाः सखे । द्वीपा मदीयास्तिष्ठन्ति श्रेष्ठस्वःखंडसन्निभाः ॥ २७ ॥
 तेषामेकत्र कुत्रापि राजधानीं निधाय भोः । सुखमास्स्वाविदूरत्वादवियुक्तो मया समम् ॥ २८ ॥
 न यद्यपि द्विपद्भ्यस्ते भयमस्ति मनागपि । तथाप्यस्मद्विप्रयोगभयान्नो गन्तुमर्हसि ॥ २९ ॥
 सस्नेहमिति तेनोक्तस्तद्वियोगातिकातरः । श्रीकंठो वानरद्वीपनिवासं प्रत्यपद्यत ॥ ३० ॥
 कृत्वाधिवानरद्वीपं चिष्किन्धाद्रौ महापुरीम् । विष्किन्धां नाम तद्राज्ये तं कीर्तिधवलो न्यधात् ॥ ३१ ॥
 अद्राक्षीद्भ्राम्यतस्तत्र महादेहान् फलाशिनः । भूयसो वानरान् स्याञ्छ्रीकंठपृथिवीपतिः ॥ ३२ ॥
 तेषाममारिभारोष्य सोऽन्नपानाद्यदापयत् । सच्चक्रुस्तानथान्येऽपि यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ३३ ॥
 चक्रुश्चित्रे च लेप्ये च ध्वजछत्रादिलक्ष्मसु । विद्याधरा वानरांस्ते तदा प्रभृति कौलुकात् ॥ ३४ ॥
 वानरद्वीपराज्येन वानरैर्लक्ष्मभिस्तथा । वानरा इति कीर्त्यन्ते तत्स्था विद्याधरा अपि ॥ ३५ ॥
 श्रीकंठस्य सुतो जज्ञे वज्रकंठोऽभिधानतः । सोत्कंठो रणलीलासु सर्वत्राकुंठविक्रम ॥ ३६ ॥
 नन्दीश्वरेश्च श्रीकंठो यात्रायै शश्वताहताम् । अमरान् गच्छतोऽद्राक्षीदौस्थानीमास्थितो निजाम् ॥ ३७ ॥
 वाजीव ग्रामप्रस्थो वाजिनां मार्गयायिनाम् । तेषां दिविपदां सोऽथान्चालीन्द्रक्लिसंयुतः ॥ ३८ ॥
 विमानं गच्छतस्तस्य स्वलितं मानुषोत्तरे । तरंगिणीधेग इव मार्गत्रतिनि पते ॥ ३९ ॥

१ पतितस्वर्गखंडसदृशाः २ । सुखं तिष्ठ । ३ लक्ष्म चिन्हम् । ४ सभामंडपम् ।

भरतस्य ममाथेवद्युत्पन्नः प्रत्ययः प्रभो । आ प्रत्यूषादानयत विशल्यास्नानवारि तत् ॥ २८२ ॥
 त्वर्यतां त्वर्यतां तस्माल्ल्यूषे किं करिष्यथ । पर्यस्ते शकटे हन्त किं कुर्वीत गणाधिपः ॥ २८३ ॥
 भामण्डलं हनूमन्तमङ्गदं च रघूद्ग्रहः । आदिशत्प्रतिभरतं विशल्यास्नानवारिणे ॥ २८४ ॥
 प्रययुस्ते विमानेनायोध्यां पवनरंहसा । प्रासादाङ्के च ददृशुः शयानं भरतं नृपम् ॥ २८५ ॥
 भरतस्य प्रबोधाय ते गीतं चक्रुरम्बरे । राजकार्येऽपि राजान उत्थाप्यन्ते ह्युपायतः ॥ २८६ ॥
 विबुध्य भरतेनापि दृष्टः पृष्टः पुरो नमन् । ऊचे भण्डलः कार्यं नाप्तस्यासे प्ररोचेना ॥ २८७ ॥
 सेत्स्यत्येतन्मया तत्रेयुषेति भरतस्ततः । तद्विमानाधिरूढोऽगात् पुरं कौतुकमङ्गलम् ॥ २८८ ॥
 भरतेन द्रोणघनो विशल्यामथ याचितः । संहोद्वाह्य स्त्रीसहस्रसहितां तामदत्त च ॥ २८९ ॥
 भामण्डलोऽप्ययोध्यायां मुञ्चन्वा भरतमुत्सुकः । आययौ सपरीवारो विशल्यासंयुतस्ततः ॥ २९० ॥
 ज्वलद्दीपविमानस्थो भीतैः सूर्योदयभ्रमात् । क्षणं दृष्टो निजैः सोऽधाद्विशल्यासुपलक्ष्मणम् ॥ २९१ ॥
 तथा च पाणिना स्पृष्टाल्लक्ष्मणात्क्षणादपि । निर्जगाम महाशक्तिर्यष्टिनेव महोरगी ॥ २९२ ॥
 समुत्पतन्ती सा शक्तिः समुत्पत्य हनूमता । प्रसभं जगृहे श्येनविहगेनेव वर्तिका ॥ २९३ ॥
 साप्यूचे देवतारूपा न मे दोषोऽस्ति कश्चन । प्रदत्ता धरणेनास्मै प्रज्ञप्तिभिर्गिनी ह्यहम् ॥ २९४ ॥
 विशल्याप्राग्भवतपस्तेजः सोढुमनीश्वरी । एषा यास्यामि मां मुञ्च प्रैष्यैभावादनगसम् ॥ २९५ ॥

१ प्रस्तावना रोचकवाक्य वा । २ सह लक्ष्मणेनेत्यध्याहारः “स” “ह” इति पृथक् पदं वा . तत्र
 हृति स्फुटार्थेऽव्ययम् । ३ किङ्करभावात् ।

प्राजन्मनि मया तेषु तपोऽल्पं खलु तेन मे । नंदीश्वराहर्धात्रायां नापूर्यत मनोरथः ॥ ४० ॥
इति निर्वेदमापन्नः प्रात्राजीत्सद्य एव सः । तपस्तीव्रतरं तत्त्वा सिद्धिक्षेत्रमियाय च ॥ ४१ ॥

श्रीकंठतो वज्रकंठादिष्वतीतेष्वनेकशः । युनिसुत्रततीर्थेऽभूद्भूदोदधिरथो नृपः ॥ ४२ ॥

लंकापुर्यामपि तदा समभूद्राक्षसेधरः । तडिल्लेश इति नाम्ना जज्ञे स्नेहस्तयोरपि ॥ ४३ ॥

अपरेद्युस्तडिल्लेशः सान्तःपुरवधूजनः । ययौ क्रीडितुद्याने वरे नन्दनानामनि ॥ ४४ ॥

क्रीडासक्ते तडिल्लेशो कोऽयुतीर्य कपिर्दुमात् । श्रीचन्द्रायास्तन्महिष्या विलिल्लेख नलैः कुचौ ॥ ४५ ॥

रोषोच्छ्वासितकेशरं तडिल्लेशः प्लवंगमम् । जयानैकेन बाणेनासद्यो हि स्त्रीपराभवः ॥ ४६ ॥

बाणप्रहारविधुरः किञ्चिद्भ्रत्वा प्लवंगसः । एकस्य प्रतिमास्थस्य साधोरेषे पपात सः ॥ ४७ ॥

सोऽदात्तस्मै नमस्कारं परलोकाध्वशबलम् । मृत्वा च तत्प्रभावेणाब्धिक्कुमारो बभूव सः ॥ ४९ ॥

प्राजन्म सोऽवधेज्ञात्वाभ्येत्यावंदिष्टं तं मुनिम् । वंदनीयः सतां साधुर्धुपकारी विशेषतः ॥ ५० ॥

अन्यानपि तडिल्लेशभैस्तत्र प्लवंगमान् । हन्यमानान् स ऐक्षिष्ट सद्यः कोपेन चाज्वलत् ॥ ५१ ॥

महाप्लवंगरूपाणि विहृत्यानेकशश्च सः । वर्षस्तरुशिलाजालैरुपद्रुवाव राक्षसान् ॥ ५२ ॥

ज्ञात्वा दिव्यप्रयोगं तं तडिल्लेशस्तमुच्चकैः । आनर्चोवाच कोऽसीति किमुपद्रैवसीति च ॥ ५३ ॥

ततः सोऽब्धिक्कुमारोऽपि शान्तकोपस्तदचया । स्ववधं च नमस्कारग्रभावं च शशंस तम् ॥ ५४ ॥

लंकेशस्तेन देवेन सहैवोपेत्य तं मुनिम् । इत्यपृच्छत्प्रभो वैरहेतुः कः कपिना मम ॥ ५४ ॥

१ शंवल-पाथेयम् । २ उपद्रवं करोषि ।

नत्वा रामाग्रतस्तस्थुः कम्पमाना द्रुपत्रवत् । न तु विज्ञपयामाद् राजतेजो हि दुस्सहम् ॥ २७८ ॥
 तानूचे रामभद्रोऽपि भो भोः पुंसहचराः । अभयं वो ब्रुवाणानामेकान्तहितवादिनाम् ॥ २७९ ॥
 तेषाद्यः सर्वसंविच्या विजयाख्यो महत्तरः । इति विज्ञपयामास सावष्टम्भः प्रभोर्गिरा ॥ २८० ॥
 स्वामिन्वक्ष्यविज्ञप्यं यदि विज्ञप्यते न हि । वञ्चितः स्यात्तदा स्वामी विज्ञप्तं चातिदुःश्रवम् ॥ २८१ ॥
 देव देव्यां प्रवादोऽस्ति घटते दुर्घटोऽपि हि । युक्त्या हि यद्धटामेति श्रद्धेयं तन्मनीषिणा ॥ २८२ ॥
 तथाहि जानकी हृत्या रावणेन रिरिनुना । एकैत्र निन्दे तद्द्वेष्मन्यवात्सीच चिरं प्रभो ॥ २८३ ॥
 सीता रक्ता चिरक्ता वा संविच्या वा प्रसह्य वा । सीललेन दशास्थेन नूनं स्याद्भ्रोगद्रूपिता ॥ २८४ ॥
 लोकोऽपि प्रवदत्येवं प्रवादामो वयं तथा । युक्तियुक्तं प्रवादं तन्मा सहस्र रघूद्बह ॥ २८५ ॥
 आजन्मोपार्जितां कीर्तिं निजं कुलमिवामलाम् । प्रवादसहनेन त्वं मा देव मलिनीकृथाः ॥ २८६ ॥
 कलङ्कस्यातिथीभूतां सीतां निश्चित्य राघवः । सद्योऽभूद्दुःखतूष्णीकः प्रायः प्रमातिदुस्त्यजम् ॥ २८७ ॥
 धैर्यमालम्ब्य काञ्चुत्स्थस्तानुवाच महत्तरान् । साधु व्यज्ञापि युष्माभिर्न भक्ताः क्वाप्युपेक्षकाः ॥ २८८ ॥
 न स्त्रीमात्रकृते जातु सहिव्येऽहमिहायशः । इति पत्रः प्रतिज्ञाय विससर्ज महत्तरान् ॥ २८९ ॥
 निशायामथ काञ्चुत्स्थः प्रच्छन्नः सदनाद्ग्रहिः । निरगादिति चाश्रौपीञ्जनवादं पदे पदे ॥ २९० ॥
 रावणेनापनीतेयं तद्दृष्टे च चिरं स्थिता । सीतानीता च रामेण सतीति च स मन्यते ॥ २९१ ॥
 सीतारक्तेन तेनेयं नोपभुक्ता कथं भवेत् । नादोऽपि व्यमृश्रामो न रक्तो दोषमीक्षते ॥ २९२ ॥

आचख्यौ मुनिरप्येवं श्रावस्स्यां मंत्रिनन्दनः । दत्तो नाम पुराभूस्त्वं काश्यामेप तु लुब्धकः ॥ ५५ ॥
 त्वमुपात्तपरिव्रज्योऽन्येष्टुर्वाराणसीमगाः । दृष्टोऽनेनापशकुनमित्याहृत्य निपातितः ॥ ५६ ॥
 माहेन्द्रकल्पे देवोऽभूश्शुत्वा चेदृगिहाभवः । भ्रांत्वा नरकभेगोऽभूत्कपिस्तद्वैरकारणम् ॥ ५७ ॥
 वन्दित्वा तं महासाधुमसाराण्योपकारिणम् । अनुज्ञाप्य च लंकेशं सोऽथ देवस्तिरोदधे ॥ ५८ ॥
 तदाकर्ण्य तडित्केशः सुकेशो तनये निजम् । राज्यं न्यय्य प्रवव्राज वव्राज च परं पदम् ॥ ५९ ॥
 किष्किधाराज्यमाभाय पुत्रे किष्किधिनामनि । दीक्षां घनोदधिरथोऽय्यादायेयाय निर्वृत्तिम् ॥ ६० ॥
 इत्थं वैताड्वगिरौ नगरे रथनूपुरे । अभूत्तदानीमशनिवेगो विद्याधरेश्वरः ॥ ६१ ॥
 तस्यापि स्रुतुर्विजयरिह इत्यभवजयी । विद्युद्वेगो द्वितीयस्तु तद्वेदं डडविवापसौ ॥ ६२ ॥
 गिरौ तत्रैव चादित्यपुरे मन्दिरमाल्यभूत् । विद्याधरनृपस्तस्य श्रीमालेति च कन्यका ॥ ६३ ॥
 तस्याः स्वयंवरे तेनाहूता विद्याधरेश्वराः । ज्योतीपीवाधिविगानमधिंमंचमुपाविशन् ॥ ६४ ॥
 कथ्यमानान् प्रतीहार्यां तान् विद्याधरपुंगवान् । पस्पर्शं दृष्ट्वा श्रीमाला कुल्या वृक्षानिवाग्भसा ॥ ६५ ॥
 अन्यविद्याधरान् सर्वानतिक्रम्य क्रमेण सा । गत्वावतस्थे किष्किधौ जाह्नवीव पयोनिधौ ॥ ६६ ॥
 तस्य कंठे निचिक्षेप श्रीमाला वरमालिकाम् । भविष्यद्दोर्लताश्लेषरात्यंकारभिवानवम् ॥ ६७ ॥
 उच्चैर्विजयसिंहोऽथ सिंहवलयिसाहसः । भृकुटीभीषणमुखः ररोपमिदमभ्यधाद् ॥ ६८ ॥
 भिर्वीसिताः पुराप्येते सदा दुर्नयकारिणः । वैताड्वराजधानीतः सुरज्यादिव दंस्यवः ॥ ६९ ॥

१ विमानेषु । २ मंचेषु । ३ क्षुद्रनदी । ४ निष्कासिताः । ५ चौरा ।

दुर्निमित्तेष्वशङ्कनेष्वपि सीता स्थिता । जगाम दूरमध्वानमार्जवादविशङ्किता ॥ ३०८ ॥
 गङ्गासागरश्रुत्तीर्यारण्ये सिंहनिनादके । गत्वा कृतान्तवदनस्तस्थौ किञ्चिद्विचिन्तयन् ॥ ३०९ ॥
 साश्रु म्लानमुखं तं च प्रेक्ष्य सीतान्वीदिति । कथमित्थं स्थितोऽसि त्वं सशोक इव दुर्मनाः ॥ ३१० ॥
 कृतान्तः कथमप्यूचे दुर्वचं वच्यहं कथम् । दुष्करं कृतवाञ्छैतत् प्रेक्ष्यभावेन दूषितः ॥ ३११ ॥
 राक्षसावाससंवासापवादाह्लोकजन्मनः । भीतेन देवि रामेण त्याजितासि वनेज्जवे ॥ ३१२ ॥
 अपवादे चराख्याते रामं त्वत्पयजनोद्यतम् । न्यपेधीहृक्ष्मणो लोकं प्रति क्रोधारुणेक्षणः ॥ ३१३ ॥
 सिद्धज्ञया निषिद्धश्च रामेण स रुदन् ययौ । अहं च प्रेपितोऽभ्युष्मिन् कार्ये पापोऽस्मि देवि हा ॥ ३१४ ॥
 अश्रुभिश्चापदाकीर्णं मृत्योरेकनिकेतने । जीविष्यसि मया त्यक्ता स्वप्नभावेण केवलम् ॥ ३१५ ॥
 तच्छ्रुत्वा स्यन्दनात् सीता मूर्छिता न्यपतद्भ्रुवि । मृतेति बुद्ध्या सेनानीः पापम्भन्यो रुरोद सः ॥ ३१६ ॥
 सीतापि वनवातेन कथञ्चित् प्राप चेतनाम् । भूयो भूयोऽप्यमूर्च्छच्च चेतनामाससाद् च ॥ ३१७ ॥
 महत्याग्रथ वेलायां सुस्थीभूयेत्युवाच सा । इतोऽयोध्या कियदूरे रामस्तिष्ठति कुत्र वा ॥ ३१८ ॥
 सेनानीरभ्यधादूरेऽयोध्या किं पृच्छयानया । उग्राज्ञस्य च रामस्य पर्याप्तं देवि वार्तया ॥ ३१९ ॥
 इति श्रुत्वापि सा रामसक्ता भूयोऽप्यभापत । भद्रं भद्राचिकमिदं शंसे रामस्य सर्वथा ॥ ३२० ॥
 यदि निर्वादिभीतस्त्वं परीक्षां नाकृथाः कथम् । शङ्कास्थाने हि सर्वोऽपि दिव्यादि लभते जनः ॥ ३२१ ॥

१ सिद्धानां निनादो यस्मिन्स्तस्मिन् । २ किञ्चिद्वदन् । ३ प्रश्नेन । ४ मरुत्सन्देशम् । ५ पञ्चदिव्यानां
 मध्ये किमपि दिव्य करोति येन सत्यासत्ये परीक्ष्येते इति भावः ।

तत्केनामी इहानीता दूर्नीताः कुंलपांशनाः । तदधापुनरावृत्त्यै निहन्त्येतात् पशूनिव ॥ ७० ॥
 इत्युदीर्य महावीर्यः स उत्थाय यमोपमः । चचाल किष्किन्धिपृषधायायुधस्त्यिषन् ॥ ७१ ॥
 किष्किन्धितः सुकेशाद्या अन्ये विजयसिंहतः । रणयोत्तस्थिरे विद्याधराः पौरुषदुर्धराः ॥ ७२ ॥
 दंन्तादन्तिप्रवृत्तेभैरुस्फुल्लिगीकृतांबरः । कुन्ताकुन्तिभिलत्सादी शराशरिमिलद्रथी ॥ ७३ ॥
 रङ्गवङ्गयोपतत्पत्तिरसृष्टपंकिलभ्रूतलः । रणस्ततः प्रववृते कल्पान्त इव दास्याः ॥ ७४ ॥
 ॥ शुभम् ॥

चिरं युद्धैथ बाणेन किष्किन्ध्यर्वरजोऽन्धकः । शिरो विजयसिंहस्यापातयत् फलवचरोः ॥ ७५ ॥
 त्रेसुश्च विजयसिंहगृह्णा विद्याधरेश्वराः । निर्नीथानां कुतः शौर्यं हतं सैन्यं ह्यनायकम् ॥ ७६ ॥
 श्रीमालां ससुपादाय जयश्रियमिवांगिनीम् । ययावृत्पत्य किष्किन्धिः किष्किन्धां सपरिच्छदः ॥ ७७ ॥
 श्रुत्वा पुत्रवधोदन्तमक्राण्डाशनिपातवत् । वेगेनाशनिवेगोऽगादधिकिष्किन्धिपर्वतम् ॥ ७८ ॥
 किष्किन्धां नगरं सैन्यैः स चावेष्टदनेकशः । महाद्वीपस्थलीं द्वीपवतीं पूर इवाम्बुभिः ॥ ७९ ॥
 गुहाया इव पंचास्यौ योऽभ्युक्तौ सहान्धकौ । वीरौ सुकेशकिष्किन्धी किष्किन्धाया निरीर्यतुः ॥ ८० ॥
 ततः सर्वाभिसारेणाशनिवेगोऽत्यमर्षणः । योद्धुं प्रववृते वीरस्तृणवद्गणयन् परान् ॥ ८१ ॥

१ कुलाधमाः । २ दन्तादन्तियुद्धे प्रवृत्तैर्गजेः । ३ सादौ अश्ववारः । ४ शोणितेन पंकिलं भ्रूतलं
 यस्मिन् स । ५ अवरजोऽनुजभ्राता । ६ नदीपूरः । ७ सिंहौ । ८ निर्जग्मुः ।

श्रुत्वां सह तेनैव सेनान्या खेचरैश्च तैः । रामोऽगाढ्यचोमयानेन तत्रारण्येऽतिदारुणे ॥ २९ ॥
 प्रतिस्थलं प्रतिजलं प्रतिशैलं प्रतिद्रुमम् । रामो गवेषयामास ददर्श न तु जानकीम् ॥ ३० ॥
 मन्ये व्याघ्रेण सिंहेन श्यापदेनापरेण वा । सीता जग्धेति सुचिरं दध्यौ रामोऽतिदुःखितः । ३१ ॥
 सीताप्राप्तौ विमुक्ताशो निवृत्य स्वपुरीं ययौ । पौरैः सीतांगुणग्राहं निन्दमानो सुहृसुहः ॥ ३२ ॥
 प्रतकार्यं च सीतायाः पञ्चोऽकार्षीदुदश्रुदृक् । पश्यन् सीतामयमिव सर्वं शून्यमिवाथ वा ॥ ३३ ॥
 सैका हृदि दृशोरग्रे तस्थौ रामस्य वाचि च । क्वापि तिष्ठति सीतेति तथापि न विवेद सः ॥ ३४ ॥
 इतश्च तत्र वैदेही सुपुत्रे युग्मिनौ सुतौ । नामतोऽनङ्गलवणं मदनान्हुशमप्यथ ॥ ३५ ॥
 वज्रजङ्घस्तयोश्चक्रे जन्मनाममहोत्सवौ । स्वपुत्रलाभादधिकं रोदमानो महामनाः ॥ ३६ ॥
 धात्रीजनैर्लाप्यमानौ लीलार्दुलैर्लिताबुभौ । क्रमेण ववृथाते तावश्चिनाविव भूचरौ ॥ ३७ ॥
 कलाग्रहणयोग्यौ तावजायेतां महाशुजौ । कलभाविव शिक्षार्हौ नरेन्द्रनयनोत्सवौ ॥ ३८ ॥
 तदा च नाम्ना सिद्धार्थोऽणुव्रती सिद्धपुत्रकः । विद्याबलद्विसंपन्नः कलागर्भविचक्षणः ॥ ३९ ॥
 त्रिसन्ध्यमपि मेर्वद्रौ चैत्ययात्रासु चङ्कर्मैः । आकाशगामी भिक्षार्थं वैदेहीगृहमाययौ ॥ ४० ॥
 ॥ युग्मम् ॥

वैदेह्या भक्तपानाद्यैः श्रद्धया स तु भोजितः । तथा सुखविहारं च तथा पृष्टस्तदावदत् ॥ ४१ ॥

१ भक्षिता । २ सीताया गुणात् गृहीत्वा । ३ जन्मनो नाम्नश्च महोत्सवौ । ४ लीलया चपलौ ।
 ५ कलास्वागमेषु शालेषु च विचक्षणः । ६ गमनैः ।

ततो विजयसिंहेमसिंहस्याजिसुखेऽच्छिदत् । शिरोऽन्धकस्य रोपान्धोऽशनिवेगो महाशुजः ॥ ८२ ॥
 ततो वानसेन्यानि सदैत्यानि दिशो दिशम् । पवनास्फालिताम्भोदपटलानीव हुंद्रुडुः ॥ ८३ ॥
 सान्तःपुरपरीवारौ लंकाकिष्किन्धनायकौ । पाताललंकां ययतुः क्वाथुपायोऽपसर्पणम् ॥ ८४ ॥
 निहत्य सुतहन्तासाराधरमिव द्विपः । प्रशान्तकोपः समभूद्रथनूपुरपार्थिवः ॥ ८५ ॥
 मुदितो वैरिनिर्घाताभिर्घातं नाम खेचरम् । स राजस्थापनाचार्यो लंकाराज्ये न्यवेशयत् ॥ ८६ ॥
 ततो निवृत्य धैताढ्ये स्वपुरे । अमरेन्द्रोऽमरावत्यामिवागादशनिर्नृपः ॥ ८७ ॥
 अन्येद्युर्जातिसंवेगोऽशनिवेगनृपः स्वयम् । सहस्रारे सुते राज्यं न्यस्य दीक्षासुपाददे ॥ ८८ ॥
 पुया पाताललंकायां सुकेशस्यापि ह्रन्वः । इन्द्राण्यामभवन् माली सुमाली माल्यवानपि ॥ ८९ ॥
 श्रीमालायां च किष्किन्धेद्वौ बभूवतुरात्मजौ । नाम्नादित्यजा रक्षरजाश्चेति महाशुजौ ॥ ९० ॥
 अपरेद्युश्च किष्किन्धिः सुमेरौ शाश्वताहंताम् । यात्रां कृत्वा निवृत्तः सन्नपश्यन्मधुपर्वतम् ॥ ९१ ॥
 किष्किन्धेर्विच्वगुद्याने तत्र मेराविवापरे । मनोरमे मनो रंतुं विशश्रामाधिक्राधिकम् ॥ ९२ ॥
 निधाय किष्किन्धपुरं तस्योपरि पराक्रमी । न्यवासीत् सपरीवारः कैलास इव यक्षराट् ॥ ९३ ॥
 पुत्रास्तेऽपि सुकेशस्य राज्यं श्रुत्वारिभिर्हृतम् । क्रुधा त्रयोऽग्रय इव ज्वल्लुर्वीर्यशालिनः ॥ ९४ ॥
 ते समागत्य लंकायां निर्घातं खेचरं रणे । न्यगृह्णन्मृत्यवे हि स्याद्वीर्यैरं चिरादपि ॥ ९५ ॥
 ततश्च पुर्यां लंकायां राजा माली तदाभवत् । किष्किन्ध्यायां तु किष्किन्धिगिरादित्यजा नृपः ॥ ९६ ॥

१ विजयसिंह पव गजस्तस्मिन् सिंहसदृशस्यान्धकस्य । २ मधुपर्वतोपरि । ३ वीरं साकम् । ४ किष्किन्धिबचनेन ।

इतश्च तौ क्षणेनापि दोष्मन्तौ लवणाङ्कुशौ । रामसैन्यं दुधुवतुः क्षयोद्भ्रान्तोन्धिदुर्धरौ ॥ ११७ ॥
यत्र यत्र भ्रमतस्तौ वने सिंहाविवोद्धतौ । रथी सादी निपादी वा न तत्रास्थाद्भृतायुद्धः ॥ ११८ ॥
हतविद्रुतमेवं च रामसैन्यं विधाय तौ । केनाप्यस्वलितौ रामं सौमित्रिं चेतुर्युधि ॥ ११९ ॥
तौ श्रेष्ठ्य रामसौमित्री एवमन्योऽन्यमूचतुः । कावपेतावभिरामौ कुमारौ विद्विषौ च नः ॥ १२० ॥
निसर्गात् स्निह्यति मनो बलाद्ब्रह्मति किं त्विदम् । उद्यच्छवः किमात्लेष्टुमेतौ योधयितुं नु वा ॥ १२१ ॥
इति व्याहारिणं रामं रथस्थं लवणो रथी । लक्ष्मणं चाङ्कुशोऽवोचत् सौष्ठवश्रयान्वितम् ॥ १२२ ॥
जैत्रं जगदजयस्य रावणस्यापि दोष्मतः । दिष्टथाद्राक्षं वीरयुद्धश्रद्धालुस्त्वामहं चिरात् ॥ १२३ ॥
नापूर्यत रणश्रद्धा रावणेनापि ते ध्रुवम् । एष तां पूरयिष्यामि त्वं च मे पूरयिष्यसि ॥ १२४ ॥
इत्युक्ते रामसौमित्री द्वौ तौ च लवणाङ्कुशौ । आस्फालयासासतुः स्वं स्वं धनुर्ध्वानिमीषणम् ॥ १२५ ॥
कृतान्तसारथी रामस्यन्दनं वज्रजङ्घराट् । अनङ्गलवणरथमभ्यढौक्यतां मिथः ॥ १२६ ॥
रथं विराधः सौमित्रैरङ्कुशस्य पुनः पृथुः । अन्योऽन्यमभ्यमित्रिणं चक्राते वरसारथी ॥ १२७ ॥
चतुरं भ्रमयामासुस्तेऽग्रसारथयो रथान् । प्रजहूर्विचिंधं ते च चत्वारो द्रन्द्वयोधिनः ॥ १२८ ॥
चिन्नातज्ञातिसम्बन्धौ सापेक्षौ लवणाङ्कुशौ । युयुधाते निरपेक्षौ त्वज्ञानाद्रामलक्ष्मणौ ॥ १२९ ॥
विविधैरायुर्धैर्युद्धुवा युद्धान्तेच्छू रघूदहः । ऊचे कृतान्तवदनं रथं प्रत्यरि वाहय ॥ १३० ॥
कृतान्तोऽपि बभामेऽदः खेदं प्राप्ता हामी हयाः । सर्वाङ्गं विशिखैर्विद्धाः प्रतियोधेन तेऽसुना ॥ १३१ ॥

१ क्षये प्रलयकाल उद्भ्रान्तसमुद्रवद्दुर्धरौ । २ आदौ हतं पश्चाद्विद्रुनम् । ३ अभिन्नस्थेमम् ।

इतश्च वैताड्यगिरौ नगरे स्थनूपुरे । राहस्यारनेन्द्रस्याशनिवेगांगजन्मनः ॥ ९७ ॥
 भार्यायाश्चित्रगुन्दर्या गर्भे कश्चिसुरोत्तमः । ग्रन्थुत्यावातारसद्यो दृष्टे गुस्वानसंगले ॥ ९८ ॥ युग्मम् ॥
 काले च दोहदस्तस्याः शत्रुसंभोगलक्षणः । दुष्पूरो दुर्वचश्चाभूहेहदौर्बल्यकारणम् ॥ ९९ ॥
 निर्बन्धेन तु सा पृष्टा कथंचिदपि दोहदम् । कथयासास तं पत्ये लज्जावनमदानना ॥ १०० ॥
 सहस्रारः सदस्राक्षरूपं निर्माय विद्याया । तथा शक्र इति ज्ञातः पूर्यामास दोहदम् ॥ १०१ ॥
 अरत समये स्रुतुमनूनुजविक्रमम् । इन्द्र इत्युक्तनामानमिन्द्रसंभोगदोहदात् ॥ १०२ ॥
 संग्रामयौवनायास्मै विद्यादोर्वीर्यशालिने । ददौ राज्यं राहस्यारः स्वयं धर्मसंतोऽभवत् ॥ १०३ ॥
 स सर्वान् साधयामारा विद्याधरनरेश्वरान् । इन्द्रमन्यश्च समभूदिन्द्रदोहदजन्मतः ॥ १०४ ॥
 दिक्पालांश्चतुरश्रक्रः सप्तानीकान्यनीकपान् । तिस्रः परिपदो वज्रमस्त्रभैरावणं द्विपम् ॥ १०५ ॥
 रंभादिका वारवधूम्रिणिणं च बृहस्पतिम् । नैगैभेपिसमाख्यं च पत्यनीकस्य नायकम् ॥ १०६ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

एवं विद्याधरैरिन्द्रपरिवाराभिधाधरैः । इन्द्रोऽहमेवेति धिया सोऽखंडं राज्यमन्वशात् ॥ १०७ ॥
 मार्कण्डेयजिरादित्यकीर्तिकुशिराशुभ्रवः । तत्राभूत्सोमदिकपालः प्राच्यां ज्योतिःपुरेश्वरः ॥ १०८ ॥
 वसुणामेधरथयोः पुत्रः पश्चिमदिक्पतिः । बभूव वसुणो विद्याधरो मेघपुरेश्वरः ॥ १०९ ॥

१ अशनिवेगपुत्रस्य । २ आग्रहेण । ३ इन्द्ररूपम् । ४ सप्त सेन्यानि सप्त सेनापतीश्च । ५ नैगमेषिणा
 तुल्याभिधा यस्य तम् . ६ मकरध्वजस्य पुत्रः ।

ततो रामाज्ञयोत्थाय पुण्डरीरपुरे स्नयम् । गत्वा नत्वा च वैदेहीमित्युवाच कपीश्वरः ॥ १७६ ॥
 त्वत्कृते त्रैषि रामेण विमानं देवि पुष्पकम् । इदानीमिदमध्यास्व रामोपांन्तमुपेहि च ॥ १७७ ॥
 सायूचेऽद्यापि मेऽण्यत्यागदुःखं न शाम्यति । ततः कथं यामि रामं भूयो दुःखान्तप्रदम् ॥ १७८ ॥
 नत्वा भूयोऽपि सोऽवोचन्मा कृपस्तव शुद्धये । समं पौरिन्दुपैः सर्वैर्मञ्चारूढोऽस्ति राघवः ॥ १७९ ॥
 तेनेत्यूक्ते पूर्वमपि जानकी शुद्धिकाङ्क्षिणी । आरूढो विमानं तदयोध्यायां जगाम च ॥ १८० ॥
 माहेन्द्रोदयमुद्यानं समुपेत्योत्तार सा । दत्तार्घां लक्ष्मणेनैत्य नमश्चक्रे नृपैरपि ॥ १८१ ॥
 अग्रे निषद्य सौमित्रिन्दुपैः सममदोऽवदत् । निजां पुरीं निजं केरुम प्रवेशाद्देवि पावय ॥ १८२ ॥
 सीतायूचे ग्राप्तशुद्धिः प्रवेक्ष्यामि पुरीमिमाम् । गृहं च नान्यथा वत्सापवादो जातु शाम्यति ॥ १८३ ॥
 इति सीताग्रतिज्ञां तेऽज्ञंसन् रामाय भूशुजः । रामोऽप्युपेत्य वैदेहीमित्युचे न्यायनिष्ठस्म ॥ १८४ ॥
 भोगा न चेद्गणास्येन तस्थुष्या अपि तद्गृहे । समदं सर्वलोकानां तदिव्यं कुरु शुद्धये ॥ १८५ ॥
 स्मिन्त्वा सीतायुवाचैव विश्वस्वचोऽपरो न हि । अज्ञात्वा यो हि मे दोषं त्यागं कुर्या महावने ॥ १८६ ॥
 दण्डमादौ विधायद्य कुरुषे मत्परीक्षणम् । विचक्षणोऽसि काङ्क्षुत्स्थ सञ्जा तत्रापि नन्वहम् ॥ १८७ ॥
 ऊचे विलक्षो रामोऽपि जाने दोषस्तवास्ति न । जगोत्पादितदोषस्योच्चारणयेदमुच्यते ॥ १८८ ॥
 जगाद जानकी दिव्यपञ्चकं स्वीकृतं मया । विशामि वह्नौ ऽञ्जलिते भक्षयाम्यथ तण्डुलान् ॥ १८९ ॥

१ रामसन्निधौ । २ रावणगृहे तस्थुष्या वसन्त्यास्तव रावणेन सम भोगा न चेत्स्थुरिति सम्बन्धः ।

३ मन्त्रितांस्तण्डुलानिति तात्पर्यम् ।

तनयः सूरकनकावलयोरुत्तरदिक्पतिः । कुबेर इति विल्यातोऽभूत् कांचनपुरेश्वरः ॥ ११० ॥
 कालाग्रिशीप्रभास्रनुः किष्किन्धनगराधिपः । अभूदपाच्यां दिङ्गपालो यस इत्यभिधानतः ॥ १११ ॥
 विद्याधरेन्द्रमिन्द्रं तमिन्द्रोऽहमिति मानिनम् । गन्धेभोऽन्यमिममिव न सेहे मालिभूपतिः ॥ ११२ ॥
 भ्रातृभिश्च मंत्रिभिश्च मित्रैश्चातुलविक्रमैः । स चचालेन्द्रयुद्धाय नान्यो मंत्रो हि दोष्यताम् ॥ ११३ ॥
 सिंहद्विपाश्चमहिषवराहवृषमादिभिः । यानैः प्रचलुः खेऽन्येऽपि रक्षोवीराः सवानराः ॥ ११४ ॥
 रिधाः खंराः फेण्वश्च सास्साश्च ववाशिरे । दक्षिणस्था अपि फले तेषां वामत्वघारिणः ॥ ११५ ॥
 अन्यान्यप्यशकुनानि दुर्निमित्तानि चाभवन् । माली सुमालिनावोरि त्रयाणाच्च सुमेधसा ॥ ११६ ॥
 अवज्ञाय वचस्तस्य माली दोर्भलगर्वितः । जगाम वैताड्यगिराचिन्द्रमाह्वस्त चञ्जये ॥ ११७ ॥
 इन्द्रोऽप्यैरावणारूढः पाणिनोच्छालयन् पविम् । सेनानाथैर्नगमेपिप्रमुखैः परिवारितः ॥ ११८ ॥
 सोमादौर्लोकपालैश्च विविधायुधधारिभिः । विद्याधरभटैश्चान्यै रणक्षेत्रमुपाययौ ॥ ११९ ॥
 इन्द्रराक्षससैन्यानां संफेडोऽभूत् परस्परम् । तडिन्निमास्रमीष्माणामंभोदानामिवाम्बरे ॥ १२० ॥
 निपेतुः स्यन्दनाः कापि शिखराणीव भूमृताम् । प्रलायन्त गज्जाः कापि वातोद्भृता इवांबुदाः ॥ १२१ ॥
 पेतुर्भटानां मूर्धानो राहुशंकाप्रदाः क्वचित् । कृत्तुकपादाः क्वाप्यथाश्वेलुः सन्दानिता इव ॥ १२२ ॥
 असर्पादिन्द्रसैन्येन मालिसैन्यमभज्यत । बलवानपि किं कुर्यात् प्रासः केशरिणा करी ॥ १२३ ॥

१ आकाशे । २ गर्दभाः । ३ शृगालाः । ४ शब्द चक्रुः । ५ न्यपेधि । ६ युद्धाय । ७ छिन्न एकः
 पादो तेषां ते । ८ वद्धाः ।

त्वं च मुञ्च परित्रज्यां रामस्य महिषी भव । त्वदादेशात्तस्य पत्न्यो भद्रिष्यामोऽधुना वयम् ॥ २२३ ॥
 अमूर्विद्याधरवधूस्तदुद्धह रवूद्धह । प्राग्वत्सह त्वया रंश्ये तां सहस्वावमाननाम् ॥ २२४ ॥
 इति भ्रवाणे सीतेन्द्रे वैक्रियः खेचरस्त्रियः । सङ्गीतं विविधं चक्रुः स्मरोञ्जीवनभेषजम् ॥ २२५ ॥
 सीतेन्द्रवचनैस्तेश्च तेन सङ्गीतकेन च । वसन्तेन च नाक्षुभ्यद्रामभद्रमहासुनिः ॥ २२६ ॥
 माघस्य शुक्लद्वादश्यां तदा यामेऽन्तिमे निशि । उदपद्यत रामर्षेः केवलज्ञानमुज्वलम् ॥ २२७ ॥
 रामस्य केवलज्ञानमहिमान समस्किरुः । सीतेन्द्रो नाकिनोऽन्ये च विदधुर्विधिपूर्वकम् ॥ २२८ ॥
 दिव्यस्वर्णाम्बुजासीनो दिव्यचामरराजितः । दिव्यातपत्रवात्रामो विदधे धर्मदेशनाम् ॥ २२९ ॥
 देशनान्ते क्षमयित्वा सीतेन्द्रेण प्रणम्य च । सौमित्रिरावणगतिं पृष्टो रामर्षिरभ्यधात् ॥ २३० ॥
 अधुना नरके तुर्ये सशम्बूको दशाननः । लक्ष्मणश्चास्ति गतयः कर्माधीना हि देहिनाम् ॥ २३१ ॥
 नरकायुक्थानुभूय तौ दशाननलक्ष्मणौ । नगर्यां विजयात्रत्यां प्राग्विदेहविभूषणे ॥ २३२ ॥
 सुनन्दरोहिणीपुत्रौ जिनदाससुदर्शनौ । भविष्यतोऽहंद्धर्मं च सततं पालयिष्यतः ॥ २३३ ॥

॥ युग्मम् ॥

ततो विपद्य सौधर्मे त्रिदशौ तौ भविष्यतः । च्युत्वा च विजयापुर्यां श्रावकौ भाविनौ पुनः ॥ २३४ ॥
 ततोऽपि मृत्वा पुलभौ हरिवर्षे भविष्यतः । तौ चावसानमासाद्य देवलोके गमिष्यतः ॥ २३५ ॥
 च्युत्वा च विजयापुर्यां जयकान्तजयप्रभौ । कुमारवार्तराइलक्ष्म्येस्तौ कुमारौ भविष्यतः ॥ २३६ ॥

१ विक्रियया समुत्पन्नाः ।

अथ रक्षःपतिमाली सुमालिप्रभुत्वैर्धृतः । सयूथ इव वन्येभः ससंभोऽभ्यधावत ॥ १२४ ॥
 गदासुदरनाराचैः करकैरिव वारिदं । उपद्रुद्रावेन्द्रवभूं स वीर्यद्रविणेश्वरः ॥ १२५ ॥
 सलोकेपाल सानीकः सानीकपतिरुचकैः । इन्द्रो प्यैरावणासुहो ढुहोके रणकर्मणे ॥ १२६ ॥
 स इन्द्रो मालिना लोकपालभृतयः पुनः । सुमालिप्रसुखैः साध योद्धुमारोभिरे भटाः ॥ १२७ ॥
 तेषां चिरमभूद्युद्धं प्राणसंशयकृन्मिथः । जयाभिप्रायिणां प्रायः प्राणा हि तृणसन्निभाः ॥ १२९ ॥
 इन्द्रो द्रागथ निर्दमणो दंभोलिनावधीत् । विद्युतेवांबुदो गोधां मालिनं वीर्यमालिनम् ॥ १३० ॥
 हते मालिनि चित्रेह्य रक्षसा वानराश्च ते । सुमाल्यधिष्ठिताश्चैर्युर्लंकां पातालवर्तिनीम् ॥ १३१ ॥
 विश्रवःह्रनवे सद्यः कौशिकाकुक्षिज्जन्मने । लंकां वैश्रमणायदादिन्द्रः स्वं च पुरं ययौ ॥ १३२ ॥
 पुर्यां पाताललंकायां तिष्ठतश्च सुमालिनः । भ्रूतिमत्यां सधर्मिण्यां जज्ञे रत्नश्रवा सुतः ॥ १३३ ॥
 सप्राप्तयौवनो रत्नश्रवा रम्यमथान्यदा । जगाम ह्युसुमोद्यानं विद्यासाधनहेतवे ॥ १३४ ॥
 तत्रैकत्र रहःस्थाने सोःक्षमालाधरो जपत् । नासाग्रन्यतदृक् तस्थावलेखित इव स्थिरः ॥ १३५ ॥
 इत्थं च तस्थुषे तस्मै कार्पाप तस्थौ समीपतः । विद्यार्थनवधांगी कुमारी पितृशासनात् ॥ १३६ ॥
 तदानीं च महाविद्या नाशा मानवसुन्दरी । अस्मि सिद्धा तवेत्युच्चै रत्नश्रवसमभ्यधात् ॥ १३७ ॥
 रत्नश्रवाः सिद्धविद्यो जपमालां मुमेच च । ददर्श च पुरस्थां तां विद्याधरकुमारिकाम् ॥ १३८ ॥
 इहागा हेतुना केन कस्य वा कासि वेति च । रत्नश्रवा वभापे तां साप्येवं प्रत्यभाषत ॥ १३९ ॥

१ वज्रेण । २ चित्रित इव । ३ आगतासि ।

युवाभ्यां तत्कृतं पूर्वं येनमं नरकं गतौ । पूर्वैरं किमद्यापि दृष्टोदकं न मुञ्चितम् ॥ २५२ ॥
 तावत्पेवं त्रिषिधेन्द्रः सौमित्रे रावणस्य च । रामकेवल्लिनाख्यातमाचख्यौ योगहेतवे ॥ २५३ ॥
 तावयथ बभाषाते साध्वकर्षीः कृपानिधे । भवच्छुभोपदेशेन जाता नो दुःखविस्मृतिः ॥ २५४ ॥
 प्राग्जन्मोषार्जितैस्त्वैः श्रूरैः कर्मभिरर्षितः । दीर्घो नो नरकावासस्तद्दुःखं क्रोडपनेष्यति ॥ २५५ ॥
 इत्युक्त्या करुणापूर्णः सीतेन्द्रः प्रत्यवोचत । नेष्यामि सुरलोके त्रीनपि वो नरकादितः ॥ २५६ ॥
 इत्युक्त्वा पाणिनोद्देशं स तांस्त्रीनिपि ते पुनः । विशीर्यं कणशः पेतुः पाणेः पारदवत्क्षणात् ॥ २५७ ॥
 भूयोऽपि मिलिताङ्गान्स्तानुद्देशे स यथा यथा । पुनरेव पतन्ति स्म पूर्ववत्ते तथा तथा ॥ २५८ ॥
 ततः सीतेन्द्रमृञ्चुस्ते भवत्यधिकमेव नः । दुःखमुद्भिन्निमाणानां तन्मुञ्चास्मान् दिवं ब्रज ॥ २५९ ॥
 तान्मुवत्वेयाय सीतेन्द्रो रामं नत्वा ततोऽगमत् । शाश्वतार्हत्तीर्थयात्राकृते नन्दीश्वरादिषु ॥ २६० ॥

गच्छन्नयो देवकुरुप्रदेशे निरीक्ष्य भामण्डलराज्जीवम् ।

प्राक्कस्नेहयोगात् प्रतिवोध्य सम्यग् निजं स सीतेन्द्र इयाय कल्पम् ॥ २६१ ॥

उत्पन्ने सति केवले स शरदां पञ्चाधिकां विशति, मेदिन्यां भविकान् प्रवोध्य भगवाञ्छ्रीराममण्डारकः ।

आयुश्च व्यतिलङ्घ्य पञ्चदश चाब्दानां सहस्रान् कृती । शैलेशीं प्रतिपद्य शाश्वतसुखानन्दं प्रपेदे पदम् ॥ २६२ ॥

इत्याचार्यथीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि

रामनिर्वाणगमनो नाम दशम सर्गः समाप्त ।

१ दृष्ट उदकं परिणामो यस्य तत् ।

अनेककौतुकारारे पुरे कौतुकमंगले । विधाधरपतिव्योमविन्दुर्नामास्ति विश्रुतः ॥ १३९ ॥
 तस्यास्ति ज्यायसी पुत्री कौशिका नाम मे स्वसा । ऊढा यक्षपुरेशेन राज्ञा विश्रवसा तु सा ॥ १४० ॥
 तस्या वैश्रमणो नाम बभूव तनयो नयी । राज्यं करोति लंकायां योऽधुना शक्रशासनात् ॥ १४१ ॥
 अहं तु कैकसी नाम कौशिकायाः कनीयसी । नैमिचिकगिरा पित्रा दत्ता तुभ्यमिहागमम् ॥ १४२ ॥
 आहूतबन्धुस्तत्रैवोपयेमे तां सुमालिङ्गः । पुष्पांतकं पुरं न्यस्य चास्थात् क्रीडंस्तया सह ॥ १४३ ॥
 अन्यदा कैकसी स्वप्ने विशन्तं स्वमुखे निशि । कुंभिङ्कुभस्थलीभेदप्रसक्तं सिंहमैक्षत ॥ १४४ ॥
 तथा तं स्वप्नमारख्यातं व्याख्याद्रत्नश्रवाः श्रेणे । स्रुनुस्ते विश्वशौडीरो भविष्यति महाशुजः ॥ १४५ ॥
 स्वप्नादन्तरं तस्माच्चैत्यपूजां चकार सा । बभार च महासारं गर्भं रत्नश्रवःप्रिया ॥ १४६ ॥
 तस्य गर्भस्य संभूतेः प्रभृत्यत्यन्तनिष्ठुरा । वाणी बभूव कैकस्या हृदं चांगं जितश्रमम् ॥ १४७ ॥
 दर्पणे विद्यमानेऽपि सा खड्गेऽपश्यदाननम् । आज्ञां दातुमभिप्रेषीत् सुरराज्येऽप्यशंकितम् ॥ १४८ ॥
 विनापि हेतुं हुंकारमुखरं सा दधौ मुखम् । अनामयच्च मूर्धानं कथंचिन्न गुरुष्वपि ॥ १४९ ॥
 विद्विशां मूर्धसु चिरं पादं दातुमिधेप सा । इत्यादिदारुणान् भावान् दध्रे गर्भप्रभावतः ॥ १५० ॥
 प्रतिपक्षासनीत्कंपं ह्युर्वाणस्तनयस्तया । साधिकद्वादशसमासहस्रायुरज्यन्त ॥ १५१ ॥
 उल्लसत्स्वतिकातल्पेऽनल्पौजाः कंपयन् महीम् । उत्तानशय उद्दामपादकौकनोऽथ सः ॥ १५२ ॥
 भीमन्द्रेण पुरा दत्तं नवंमाणिक्यनिर्मितम् । चर्कथ पाणिना हारं पाश्वस्थितकरण्डकात् ॥ १५३ ॥

१ आहूता बन्धवो येन सः । २ कुंभिनी गजस्य कुंभस्थलभेदने प्रसक्त आसक्तस्तम् । ३ प्रातःकाले ।
 ४ कौकनदं रक्तमलम् । ५ नवभिर्माणिक्यैर्निर्मितम् ।

पुरोधोगृहिहस्यश्वसेनानीवर्धकिस्त्रियः । पञ्चेन्द्रियाणि सप्तैवं तस्य रत्नानि जज्ञिरे ॥ १३ ॥
 दिग्यात्रार्थं सोऽनुचक्रं पूर्वं पूर्वाब्धिभ्रम्यगात् । मागधतीर्थकुमारं तत्र चक्रे वंशवदम् ॥ १४ ॥
 ततो निवृत्य याम्याब्धौ वरदाभपतिं सुरम् । सोऽसाधयन्न देवोऽपि शुव्यलं चक्रवर्तिने ॥ १५ ॥
 गत्वा च पश्चिमाभोधौ प्रभासाधीश्वरं सुरम् । क्षित्तैकेन बाणेन वशीचक्रे स लीलया ॥ १६ ॥
 ततश्चासाधयत् सिन्धुं सिन्धुराज इवापरः । वैताड्याद्रिकुमारं च सुदं, सुरवरोपमः ॥ १७ ॥
 सोऽथ स्वयं वशीचक्रे कृतमालाभिधं सुरम् । सेनान्यातु महानद्याः सिन्धोः पश्चिमनिष्कुटम् ॥ १८ ॥
 यथाविधि तमिस्रां स श्रविस्य च निरीय च । आपातनाम्नः किरातान्निर्जिगाय महाशुजः ॥ १९ ॥
 पश्चिमं निष्कुटं सिन्धोः सेनान्या स विजित्य च । वशीचकार हिमवत्कुमारं देवविक्रमः ॥ २० ॥
 काकिया ऋषभकूटे स लिखित्वात्मनोऽभिधाम् । सेनान्या निष्कुटं गाङ्गं प्राचीनं चलितोऽजयत् ॥ २१ ॥
 साधयित्वा स्वयं गङ्गां जित्वा विद्याधरेश्वरात् । खण्डप्रपाताद्वारस्थं नाट्यमालमसाधयत् ॥ २२ ॥
 खण्डप्रपातागुहया वैताड्यान्निर्जगाम सः । सेनान्यासाधयच्चाशु गाङ्गं प्राचीननिष्कुटम् ॥ २३ ॥
 आवासितस्य गङ्गायां तेऽथ गङ्गासुखस्थिताः । नवापि निधयस्तस्य नैसर्पाद्या वशेऽभवन् ॥ २४ ॥
 सोऽथ सम्पूर्णचक्रिश्रीराजगाम निजं पुरम् । चक्रे चक्रित्वाभिषेकश्चास्य देवैर्नृपरपि ॥ २५ ॥
 पट् खण्डां बुभुजे पृथ्वीमखण्डितपराक्रमः । क्रमेण च परित्रज्यां भवोद्विग्नः स आददे ॥ २६ ॥
 एवं जयस्य कौमारै वत्सराणां शतत्रयम् । तदेव मण्डलित्वेऽब्दशतं तु ककुभां जये ॥ २७ ॥

कंठे चिक्षेप तं हारं बालः सहजचापलात् । जगाम विस्मयं तेन कैकसी सपरिच्छदा ॥ १५४ ॥
 रत्नश्रवसे सा चख्यौ राक्षसेन्द्रेण यः पुरा । मेघवाहनराजाय दत्तस्त्वत्पूर्वजन्मने ॥ १५५ ॥
 अद्य यावदेवतावधोऽपूजि तव पूर्वजैः । न शक्यो वोढुमन्यैर्यो नवमाणिक्यनिर्मितः ॥ १५६ ॥
 यश्च नागसहस्रेण निधानमिव रक्ष्यते । हार आकृष्य कंठेऽसौ सोऽक्षेपि शिशुना तव ॥ १५७ ॥
 ॥ त्रिभिविशेषकम् ॥

नवमाणिक्यसंक्रांतमुखत्वाच्चस्य तत्क्षणम् । नामधेयं दशमुख इति रत्नश्रवा व्यधात् ॥ १५८ ॥
 शशंस चैवं यन्मेरौ चैत्यवंदनहेतवे । सुमालिना गतवता पृष्टस्तातेन कोऽप्युपिः ॥ १५९ ॥
 चतुर्ज्ञानभृदित्याख्यद्वारं त्वत्पूर्वजन्मनाम् । यो वोढा नवमाणिक्यं सोऽर्धचक्री भविष्यति ॥ १६० ॥
 कैकसी सुषुवे चान्यं भानुस्वप्नेन ह्यचितम् । भानुकर्णं इति ह्यनुं कुंभकर्णापराभिधम् ॥ १६१ ॥
 चन्द्रतुल्यनखत्वेन नाम्ना चन्द्रणखां पुनः । ख्यातां शूर्पणखां लोके कैकसी सुषुवे सुताम् ॥ १६२ ॥
 कियत्यपि गते काले पुनश्चाहृत कैकसी । पुत्रं चिभीषणं नाम्ना शशांकस्वप्नह्यचितम् ॥ १६३ ॥

साग्रपोडशधनुःसमुन्नतास्ते त्रयोऽप्यहरहः सहोदराः ।

रेमिरे गतभया यथासुखं क्रीडयाद्यवयोऽनुरूपया ॥ १६४ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रचिरचिते त्रिपट्टिशालाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि राक्षसवंशवाचनरवंशोत्पत्ति-
 रावणजन्मवर्णको नाम प्रथमः सर्गः ॥

१ तव पूर्वजाय । २ नव माणिक्यानि यस्मिन्मस्तम् ।

॥ अथ द्वितीयः सर्गः ॥

अथान्येद्युर्दशस्रुत्वः सानुजोऽपश्यदम्बरे । विमानारूढमायान्तमृद्वैश्रवणं नृपम् ॥ १ ॥
 कोऽयमित्यनुयुक्ता तु तेन माताब्रवीदिति । कौशिकाया मम ज्येष्ठभगिन्या ह्येष नन्दनः ॥ २ ॥
 विश्रवो नामधेयस्य विद्याधरपतेः सुतः । सर्वविद्याधरेन्द्रस्येन्द्रस्याग्रभुटो ह्ययम् ॥ ३ ॥
 भवत्पितामहंज्येष्ठं हत्वेन्द्रो मालिनं रणे । लङ्कां सराक्षसद्वीपां ददावस्मै च नः पुरीम् ॥ ४ ॥
 ततः प्रभृति लङ्कायाः प्राप्त्यै कृतमनोरथः । इहास्ति ते पिता वत्स युक्तं शक्ते द्विपि ह्यदः ॥ ५ ॥
 लङ्कां सराक्षसद्वीपां सह पाताललङ्काया । विद्यां च राक्षसीं नाम पूर्वजन्मालजन्मजे ॥ ६ ॥
 रक्षोवंशादिकन्दाय मेघवाहनभूभुजे । राक्षसेन्द्रो ददौ भीमः प्रतीकाराय विद्वियाम् ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥
 तस्यां हृतायामान्नांयराजधान्यामरातिभिः । पितामहस्तिष्ठति ते पितापि च परासुवंत् ॥ ८ ॥
 अरक्षकं क्षेत्र इवोक्षाणस्तस्यामरातयः । स्वैरं चरन्तीति सदा जीवच्छल्यं पितुस्तव ॥ ९ ॥
 कदा नु सानुजस्तत्र गत्वा पैतामहाक्षने । आसीनो द्रक्ष्यसे वत्स मयका मंदभाग्यया ॥ १० ॥
 विलोक्य लङ्कालुण्टाकांस्त्वत्कारायां नियन्त्रितांत् । शिरोमणिर्भविष्यामि कदा पुत्रवतीष्वहम् ॥ ११ ॥
 एवं मनोरथैवत्स स्वपुणावचयोपमैः । क्षामीभवाम्यहर्हर्मरालीव मरौ गता ॥ १२ ॥

१ तव पितामहस्य ज्येष्ठभ्रातरमित्यर्थः । २ राक्षसवशस्याद्यङ्कुराय । ३ आज्ञायेन पारंपर्येणगतायां राजधान्याम् । ४ शत्रुभिः । ५ मृतवत् । ६ वृथाः । ७ बद्धान् । ८ हंसी इव ।

अथैवमवद्रोषभीषणाक्षो विभीषणः । अलं मातर्विपादेन न वेत्सि सुतविक्रमम् ॥ १३ ॥
 आर्यस्य दशकण्ठस्य पुरस्तादेवि दोषमतः । क इन्द्रो वैश्रवणः कः केन्द्ये विद्याधरा अपि ॥ १४ ॥
 अज्ञातपूर्विणा लङ्काराज्यं सोढं द्विपामिदम् । दशास्येन प्रसुप्तेन सिंहेनेवेभगर्जितम् ॥ १५ ॥
 आस्तामार्यो दशग्रीवः परानतिभटानपि । अप्यार्यः कुम्भकर्णोऽयं निःशेषीकर्तुमीश्वरः ॥ १६ ॥
 अस्त्यार्यः कुम्भकर्णोऽपि तदादेशात् करोम्यहम् । द्विपामकाण्डे संहारं मातः पातः पवेस्वि ॥ १७ ॥
 अथेचे रावणोऽप्येवं दशनैरधरं दशम् । त्वं वज्रकठिनास्यम्ब यदुःशल्यमधाश्रिम् ॥ १८ ॥
 अथेकेवाहुस्यान्ना तान् हन्यामिन्द्रादिकाञ्च द्विपः । शस्त्राशस्त्रिकथाप्यस्तु वस्तुतस्ते तृणं हि मे ॥ १९ ॥
 अथेर्वीयणापि निर्जेतुं यद्यप्यलमहं परान् । तथापि हि प्रयोक्तव्या विद्याशक्तिः क्रमागता ॥ २० ॥
 तद्विद्याः साधयिष्यामि निरवधाः समन्ततः । अनुजानीहि यास्यामि तत्सिद्धये सानुजोऽप्यहम् ॥ २१ ॥
 एवमुक्त्वा नमस्कृत्य पितरौ सानुजोऽपि सः । ताभ्यां च चुम्बितो मूर्ध्नि भीमारण्यसुपाययौ ॥ २२ ॥
 शयानंशयुनिःश्वासकम्पमानान्तिकद्रुमम् । द्यशार्दूललाङ्गूलाच्छोटस्फोटितभूतलम् ॥ २३ ॥
 अस्तोकधूकघूत्कारघोरभूरुगह्वरम् । नृत्यभ्रुतपदाघातपतद्भिर्गिरितटोपलम् ॥ २४ ॥
 भयङ्करं दिविपदाम्पेकं पदमापदाम् । भ्रातृभ्यां सहितत्लाभ्यां तदरण्यं विवेश सः ॥ २५ ॥
 ते जटासुकुटान्मूर्ध्नि धारयन्तस्तपस्विवत् । अश्वत्थधरा नासांशान्प्रत्यस्तदृष्टयः ॥ २६ ॥

श्वेतांशुकंभृतो यामद्वितयेन त्रयोऽपि हि । सर्वकामप्रदामष्टाक्षरीं विद्यामसाधयन् ॥ २७ ॥ युग्मम् ॥
 दशकोटीसहस्राणि जपो यस्य फलप्रदः । आरेभिरे ते जपितुं तं मन्त्रं षोडशाक्षरम् ॥ २८ ॥
 तदा त्वनाहृतो नाम जम्बुद्वीपपतिः सुरः । सान्तःपुरः क्रीडनाय तत्रायतो ददर्श तान् ॥ २९ ॥
 विद्यासाधनविघ्नाय तेषां यक्षाधिपः स तु । अनुकूलोपसर्गाय प्रजिघाय स्वयोपितः ॥ ३० ॥
 तेषां क्षोभार्थमायातास्तद्वैपरतिसुन्दरैः । ताः क्षोभं स्वयमेवेयुर्विस्मृतस्वामिशसनाः ॥ ३१ ॥
 निर्विकारान् स्थिराकारांस्तूष्णीकानवलोक्य तान् । अकृत्रिमसमरावेशविवशास्ते वभाषिरे ॥ ३२ ॥
 भो भो ध्यानजडा यूयं यत्नतः पश्यताग्रतः । देव्योऽपि च वशीभूताः का वः सिद्धिरतः परा ॥ ३३ ॥
 किं विद्यासिद्धये यत्नस्तत्त्वलेशेनामुना कृतम् । किं करिष्यथ विद्याभिर्देव्यः सिद्धा वयं हि वः ॥ ३४ ॥
 रमध्वं स्वैरमस्माभिस्रयाणां जगतामपि । रम्यरम्यप्रदेशेषु सुरदेभ्या यथारुचि ॥ ३५ ॥
 सकाममिति जल्पन्त्योऽनल्पधैर्येषु तेषु ताः । विलक्षा जज्ञिरे यक्षास्तालिका नैकहस्तिका ॥ ३६ ॥
 जम्बुद्वीपपतिर्यक्षस्तस्तानब्रवीदिति । मुग्धैः किमेतदाख्यं युष्माभिः कष्टचेष्टितम् ॥ ३७ ॥
 मन्ये पाखण्डिना केनाप्यकाण्डे मृत्युहेतवे । पाखण्डं शिक्षिता यूयमनोप्तेन् दुरात्मना ॥ ३८ ॥
 यात यातायुनार्येतं मुक्त्वा ध्यानदुराग्रहम् । ब्रूताहमपि यच्छामि वाञ्छितं वः कृपापरः ॥ ३९ ॥
 इत्युक्तेऽपि हि तूष्णीकांस्तान् ह्युद्धः सोऽब्रवीदिति । मुक्त्वा प्रत्यक्षदेवं मां किमन्यं ध्यायथापरम् ॥ ४० ॥
 इति स क्रूरराग्यक्षस्तत्परिक्षोभहेतवे । भूसहस्राया समादिक्षत् किङ्करान् वानमन्तरान् ॥ ४१ ॥

१ अंशुकं वल्गम् । २ देवसदृशः । ३ एकहस्तेन तालिका न भवेदिति यावत् ।

किल किलारावकारिणो बहुरूपिणः । उत्याद्य गिरिशृङ्गाणि तदग्रे केऽपि चिक्षिपुः ॥ ४२ ॥
 ततः किल किलारावकारिणो बहुरूपिणः । उत्याद्य गिरिशृङ्गाणि तदग्रे केऽपि चिक्षिपुः ॥ ४२ ॥
 चन्दनद्रुमवत् सपीभूय तान् केऽप्यवेष्टयन् । सिहीभूय पुरस्तेषां पूच्चक्रः केऽपि दारुणम् ॥ ४३ ॥
 अञ्छभृष्टकव्याघ्रविडालादिवपुर्मृतः । चक्रिर्विभीपिकां केचिन्नाशुभ्यंस्ते तथापि हि ॥ ४४ ॥
 अञ्छभृष्टकव्याघ्रविडालादिवपुर्मृतः । चक्रिर्विभीपिकां केचिन्नाशुभ्यंस्ते तथापि हि ॥ ४४ ॥
 कैकसीं रत्नश्रवसं जोमिं चन्द्रणखां च ते । विदृत्य बद्ध्वा च पुरस्तेषां सपदि चिक्षिपुः ॥ ४५ ॥
 कैकसीं रत्नश्रवसं जोमिं चन्द्रणखां च ते । विदृत्य बद्ध्वा च पुरस्तेषां सपदि चिक्षिपुः ॥ ४५ ॥
 रत्नश्रवःप्रभृतयस्ते च मायामयास्तदा । उदश्रुनयना एवं चक्रन्दुः करुणास्वरम् ॥ ४६ ॥
 रत्नश्रवःप्रभृतयस्ते च मायामयास्तदा । उदश्रुनयना एवं चक्रन्दुः करुणास्वरम् ॥ ४६ ॥
 वयं हन्यामहे बद्ध्वा तिर्यञ्चो लुब्धकैरिव । एभिर्गतघ्नैः कैश्चिद्युष्माकं पश्यतामपि ॥ ४७ ॥
 वयं हन्यामहे बद्ध्वा तिर्यञ्चो लुब्धकैरिव । एभिर्गतघ्नैः कैश्चिद्युष्माकं पश्यतामपि ॥ ४७ ॥
 उच्छिष्टोत्तिष्ठ वत्स त्वं त्रायस्व दशकन्धर । एकान्तभक्तस्तादृक् त्वमस्मान् कथमुपेक्षसे ॥ ४८ ॥
 उच्छिष्टोत्तिष्ठ वत्स त्वं त्रायस्व दशकन्धर । एकान्तभक्तस्तादृक् त्वमस्मान् कथमुपेक्षसे ॥ ४८ ॥
 यो बालोऽपि महाहारं तं कण्ठे विन्यथाः स्वयम् । तस्य बाहूबलं क्राद्य क्राहंकारश्च ते गतः ॥ ४९ ॥
 यो बालोऽपि महाहारं तं कण्ठे विन्यथाः स्वयम् । तस्य बाहूबलं क्राद्य क्राहंकारश्च ते गतः ॥ ४९ ॥
 कुम्भकर्णं त्वमपि नो नाकर्णयसि किं वचः । यदेवमस्मान् दीनास्यादुदासीन इवेक्षसे ॥ ५० ॥
 कुम्भकर्णं त्वमपि नो नाकर्णयसि किं वचः । यदेवमस्मान् दीनास्यादुदासीन इवेक्षसे ॥ ५० ॥
 विभीषण क्षणमपि न भक्तियुषोऽभवः । किं परावर्तित इव दुष्टदेवेन सम्प्रति ॥ ५१ ॥
 विभीषण क्षणमपि न भक्तियुषोऽभवः । किं परावर्तित इव दुष्टदेवेन सम्प्रति ॥ ५१ ॥
 विलपत्स्यपि तेभवं न चेत्सुस्ते समाधितः । ततस्तदग्रे तन्मौलींश्चिच्छिदुर्यक्षकिङ्कराः ॥ ५२ ॥
 विलपत्स्यपि तेभवं न चेत्सुस्ते समाधितः । ततस्तदग्रे तन्मौलींश्चिच्छिदुर्यक्षकिङ्कराः ॥ ५२ ॥
 अपश्यन्त इवाग्रस्थमपि तत्कर्म दारुणम् । न मनागप्ययुः क्षोभं ते ध्यानाधीनचेतसः ॥ ५३ ॥
 अपश्यन्त इवाग्रस्थमपि तत्कर्म दारुणम् । न मनागप्ययुः क्षोभं ते ध्यानाधीनचेतसः ॥ ५३ ॥
 रावणाग्रेऽप्यातयंस्ते मौली तंददुजन्मनोः । दशग्रीवस्य मूर्धानं तयोश्च्रे तु मायया ॥ ५५ ॥
 रावणाग्रेऽप्यातयंस्ते मौली तंददुजन्मनोः । दशग्रीवस्य मूर्धानं तयोश्च्रे तु मायया ॥ ५५ ॥
 किञ्चिच्चक्षुभतुः कोपात्कुम्भकर्णविभीषणौ । गुरुभक्तिस्तत्र हेतुर्न पुनः स्वल्पसत्त्वता ॥ ५६ ॥
 किञ्चिच्चक्षुभतुः कोपात्कुम्भकर्णविभीषणौ । गुरुभक्तिस्तत्र हेतुर्न पुनः स्वल्पसत्त्वता ॥ ५६ ॥
 रावणः परमार्थज्ञस्तमनर्थमचिन्तयन् । विशिष्टध्याननिष्ठोऽभूद्दिगरीन्द्र इव निश्चलः ॥ ५६ ॥
 रावणः परमार्थज्ञस्तमनर्थमचिन्तयन् । विशिष्टध्याननिष्ठोऽभूद्दिगरीन्द्र इव निश्चलः ॥ ५६ ॥

१ भगिनीम् । २ तस्य लघुभ्रात्रो ।

साधु साधित्यभूद्ग्राणी गीर्वाणानामथाम्बरे । ते च द्रुतमर्पासर्पश्रकिता यक्षकिङ्कराः ॥ ५७ ॥
 तव स्मो वशवर्तिन्य इति जल्पन्त्य उच्चकैः । विद्याः सहस्रमभ्येयुर्दशास्यं शोचिताम्बराः ॥ ५८ ॥
 प्रहृष्टी रोहिणी गौरी गान्धारी च तथा परा । नभःसञ्चारिणी कामदायिनी कामगामिनी ॥ ५९ ॥
 अणिमा लघिमाक्षोभ्या मनःस्तम्भनकारिणी । सुविधाना तपोरूपा दहनी विपुलोदरी ॥ ६० ॥
 शुभप्रदा रजोरूपा दिनरात्रिविधायिनी । वज्रोदरी समाकृष्टिदर्शन्यजरामरा ॥ ६१ ॥
 अनलस्तम्भनी तोदस्तम्भनी गिरिदारणी । अवलोकनी तु वह्नियोरा धीरा युजङ्गिनी ॥ ६२ ॥
 वारिणी भुवनाऽवन्ध्या दाहणी मदनशिनी । भास्करी रूपसम्पन्ना रोशनी विजया जया ॥ ६३ ॥
 वर्धनी मोचनी चैव वाराही कुटिलाकृतिः । चित्तोद्भवकरी शान्तिः कौवेरी वशकारिणी ॥ ६४ ॥
 योगेश्वरी बलोत्सादा चण्डा भीतिः प्रधर्षिणी । दुर्निवारा जगत्कम्पकारिणी भानुमालिनी ॥ ६५ ॥
 एवमाद्या महाविद्याः पुरा सुकृतकर्मणा । स्वल्पैरेव दिनैः सिद्धा दशास्यस्य महात्मनः ॥ ६६ ॥

॥ अष्टभिः बुलकम् ॥

रुंद्भिर्द्रुम्भणी सर्वाहारिणी व्योमगामिनी । इन्द्राणीति पञ्च विद्याः कुम्भकर्णस्य चासिधन् ॥ ६७ ॥
 सिद्धार्थां शत्रुदमनी निर्व्याधाता खगामिनी । विद्याश्रतप्तः संसिद्धाः कुम्भकर्णानुजन्मनः ॥ ६८ ॥
 जम्बुद्वीपपतिः सोऽपि क्षमयामास रावणम् । महतामपरोद्धे हि प्रणिपातः प्रतिक्रिया ॥ ६९ ॥
 स यक्षोऽकृत तत्रैव रावणस्य कृते कृती । स्वयम्भ्रं पुं विघ्नप्रायश्चित्तचिकीरिचि ॥ ७० ॥

१ देवानाम् । २ अनन्दयन् ।

विद्यासिद्धिं तु तां तेषां श्रुत्वा तौ पितरौ स्वप्ता । बन्धश्चाययुस्तत्र प्रतिपत्तिश्च तैः कृता ॥ ७१ ॥
 पित्रोर्दृशां सुधादृष्टिं बन्धूनामेकमुत्सवम् । जनयन्तः सुखं तस्थुर्भ्रातरस्ते त्रयोऽपि हि ॥ ७२ ॥
 उपवासैरथो षड्भिश्चन्द्रहासमसिं वरम् । दशास्यः साधयामासौर्पयिकं साधने दिशाम् ॥ ७३ ॥
 इत्थं वैताडयगिरौ दक्षिणेश्रेणिभूषणे । पुरेऽभूत्सुरसङ्गीते मयो विद्याधरेश्वरः ॥ ७४ ॥
 तस्य हेमवती नाम गुणानां धाम गेहिनी । तच्छिक्षिजन्मा दुहिता नाम्ना मन्दोदरीत्यभूत् ॥ ७५ ॥
 तां प्राप्तयौवनां श्रेष्ठ्य तद्वरार्थी व्यचिन्तयत् । विद्याधराकुमारणां मयराजो गुणागुणान् ॥ ७६ ॥
 अनुहृपमपयंश्च वरं मयनरेश्वरः । यावद्विषादमयोऽस्थात्तावन्मन्थेवमब्रवीत् ॥ ७७ ॥
 स्वामिन्मा विषीद किञ्चदस्त्यस्या उचितो वरः । स्तत्रवःसुतो दोषान् रूपवांश्च दशाननः ॥ ७८ ॥
 सिद्धविद्यासहस्रस्याकम्पितस्य सुरैरपि । विद्याधरेषु नास्यास्ति तुल्यो मेरोरिवाद्रिषु ॥ ७९ ॥
 एवमेतदिति प्रोच्य मयो हर्षमहामनाः । सवान्धवः ससैन्यश्च सान्तःपुरपरिच्छदः ॥ ८० ॥
 मन्दोदरीभुषादाय प्रदातुं दशमौल्ये । पुल्लैर्ज्ञापयित्वा स्वं स्वयम्भ्रमपुरं ययौ ॥ ८१ ॥ युग्मम् ॥
 सुमालिप्रभुत्वास्तत्र गोत्रवृद्धा महाशयाः । मन्दोदरौ दशास्याय ग्रहीतुं प्रतिपेदिरे ॥ ८२ ॥
 विवाहं कारयामासुस्तयोरथ शुभे दिने । वैवाहिकाः सुमाल्याद्या मयप्रभृतयश्च ते ॥ ८३ ॥
 ययुर्मयाद्याः स्वपुरं कृतोद्वाहमहोत्सवाः । रावणोऽपि चिरं रेमे रमणीवरया तथा ॥ ८४ ॥

रावणः क्रीडयान्येद्युययौ मेघसवं गिरिम् । उत्पक्षमिव पार्थावलम्बिमिर्मघमण्डलैः ॥ ८५ ॥
 संरस्यपश्यन्मज्जन्तीस्तत्र खेचरकन्यकाः । पट्टं सहस्रान् सोऽसरस इव क्षीरसरस्वति ॥ ८६ ॥
 पन्निन्य इव मार्तण्डं स्मेरलोचनपङ्कजाः । नांथीयन्त्यः सानुरागास्तमीक्षाञ्चक्रिरेऽथ ताः ॥ ८७ ॥
 सद्योऽप्यपास्य मेन्दाक्षममन्दस्मरपीडिताः । भर्ता नस्त्वं भवैवं ताः प्रार्थयाञ्चक्रिरे स्वयम् ॥ ८८ ॥
 तत्र पद्मावती सर्वश्रीसुरसुन्दरोद्भवा । मनोवेगाबुधसुता चान्याशोकलताभिधा ॥ ८९ ॥
 अन्या विद्युत्प्रभा नाम सुता कनकसन्ध्ययोः । एवमन्या अपि जगत्प्रख्यातान्वयसम्भवाः ॥ ९० ॥
 ताः सरागाः सरागेण दशग्रीवेण कन्यकाः । गान्धर्वेण विवाहेन सर्वा अप्युपेमिरे ॥ ९१ ॥
 तत्सौविदास्तस्मिन्तृणामिदमेत्य व्यजिज्ञपन् । कोऽप्येष कन्या यौष्माकीः परिणीयाद्य गच्छति ॥ ९२ ॥
 समं तत्पितृभिर्विधाधैरसरसुन्दरः । क्रुद्धोऽञ्चधावद्रभसा जिधांसुदंशकन्धरम् ॥ ९३ ॥
 नवोढास्ता दशग्रीवमूढुः प्रकृतिकातराः । त्वरितं प्रस्रय स्वामिन् विमान मा विलम्बय ॥ ९४ ॥
 एकोऽप्यजयोऽयं विधाधारेन्द्रोऽमरसुन्दरः । किं पुनः कनकबुधप्रसूतैः परिचारितः ॥ ९५ ॥
 दशास्यस्तद्विरा स्मित्वा व्याजहारेति सुन्दरीः । पश्यताजिं ममामीभिर्गुरुडस्योरगैरिव ॥ ९६ ॥
 इति ब्रुवाणमेयुस्तं कुर्वाणाः शल्लदुर्दिनम् । घना इव महाशैलं विधाधरमहाभटाः ॥ ९७ ॥
 अस्त्राण्यसैः खण्डयित्वा रावणो वीर्यदारुणः । सद्यः प्रस्वापनास्त्रेणार्जिधांसुस्तानमोहयत् ॥ ९८ ॥

१ सरोवरे । २ नाथमिच्छन्त्यः । ३ लज्जाम् । ४ सौविदा अन्तःपुररक्षका नपुंसकनराः । ५ हन्तुमिच्छुः ।
 ६ जेतुमशक्यः । ७ सङ्ग्रामम् । ८ हन्तुमनिच्छुः ।

नागपाशैरवध्नाच्च पशूनिव दशाननः । त्रेयसीभिः पितृभिर्धां याचितस्तान्मुमोच च ॥ १९ ॥
 ततस्ते स्वपुरं जग्मुः समं ताभिश्च रावणः । स्वयम्ग्रभुरं प्राप दत्तार्थो मुदितैर्जनेः ॥ १०० ॥
 अथ कुम्भपुरेशस्य महोदरमहीपतेः । सुरूपनयनादेवीकुक्षिजां नवयौवनाम् ॥ १०१ ॥
 सुतां नाञ्जा तडिन्मालां तडिन्मालोपमद्युतिम् । पूर्णकुम्भस्तनाभोगां कुम्भकर्णं उपायत ॥ १०२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

वैताढ्यदक्षिणश्रेण्यां ज्योतिषपुरेशितुः । वीरान्मनो नन्दवतीदेवीकुक्षिसमुद्भवाम् ॥ १०३ ॥
 पङ्कजश्रीदस्युद्दशं नामतः पङ्कजश्रियम् । कन्यां सुरस्त्रियमिव पर्यणैपीडिभीषणः ॥ १०४ ॥ युग्मम् ॥
 अथ मन्दोदरी देवी देवेन्द्रसमतेजसम् । पुत्रमिन्द्रजितं नाम सुषुवेऽद्भूतविक्रमम् ॥ १०५ ॥
 क्रियत्यपि गते काले द्वितीयमपि नन्दनम् । मेघवन्नयनानन्दं सुषुवे मेघवाहनम् ॥ १०६ ॥
 आकर्ण्य पितृवैरं तत्कुम्भकर्णविभीषणैः । वैश्रवणाश्रितां लङ्कामुपदुर्द्वतुः सदा ॥ १०७ ॥
 वैश्रवणोऽथ दूतेनेत्यवोचत सुमालिनम् । निजौ शंघि शिशू हन्त रावणावरजाविमौ १०८ ॥
 स्वान्यशक्ती न जानीतो दुर्मदौ वीरमानिनौ । एतौ पाताललङ्कास्थौ भेकौ कूपोद्भवाविव ॥ १०९ ॥
 अस्मत्पुर्यामवस्कन्दं ददाते छलकर्मणा । जितकामितया मत्तौ मया चिरमुपेक्षितौ ॥ ११० ॥
 न चेच्छिष्यसि क्षुद्र तदिमौ मालिवर्त्मना । त्वया सहैव नेष्यामि त्वं वेत्स्यस्मद्दलं न तु ॥ १११ ॥
 इत्युक्त्या रावणः क्रुद्धोऽभ्यधादिति महामनाः । रे क एष वैश्रवणः करदो यः परस्य हि ॥ ११२ ॥

१ कमललक्ष्म्याश्चोरघिञ्ज्यौ दृशो नेत्रं यस्यास्ताम् । २ शिक्षय । ३ जेतुमिच्छया ।

अन्यस्य शासनाल्लङ्घां यः शास्त्रेवं वदन्स क्रिम् । न लज्जते स्वात्मनोऽपि तस्य धाष्ट्यमहो महत् ॥ ११३ ॥
 दूतोऽसीति न हन्मि त्वां याहीति दशमौलिना । उक्तो वैश्रवणं गत्वा दूतोऽशंसद्यथातथम् ॥ ११४ ॥
 दूतानुपदमेवाथ दशकण्ठः ससोदरः । ससैन्यः प्रययौ लङ्कामर्मर्षेण गरीयसा ॥ ११५ ॥
 अग्रे गतेन दूतेन तेनाख्यातप्रवृत्तिकः । ससैन्यो निर्ययौ लङ्कापुर्या वैश्रवणो युधि ॥ ११६ ॥
 वंन्यामिव महावातः प्रसरन्ननिवारितम् । क्षणादभाङ्क्षीच तस्याक्षौहिणीं दशरुन्धरः ॥ ११७ ॥
 रावणेन बले भये भयंमन्यः स्वयं ततः । एवं वैश्रवणो दध्यौ विघ्नातक्रोधपावकः ॥ ११८ ॥
 सरसो लूनपद्मस्य भद्रदन्तस्य दन्तिनः । शाखिनश्छिन्नशाखस्यालङ्कारस्य च निर्मणेः ११९ ॥
 नष्टज्योत्स्नस्य शशिनस्तोयंदस्य गताम्भसः । परैश्च भगमानस्य मानिनो धिगवस्थितिम् ॥ १२० ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 तस्याथास्त्ववस्थानं यतमानस्य मुक्तये । स्तोकं विहाय बह्विण्णुर्न हि लज्जास्पदं पुमान् ॥ १२१ ॥
 तदलं मम राज्येनानेकानर्धप्रदायिना । उपादास्ये परिव्रज्यां द्वारं निर्वाणवेश्मनः ॥ १२२ ॥
 अध्येतावपकर्तारौ कुम्भकर्णविभीषणौ । जातौ मसोपकर्तारावीद्वक्त्रूथनिदर्शनात् ॥ १२३ ॥
 रावणोज्जेऽपि मे बन्धुर्वन्धुः सम्प्रति कर्मतः । विनास्योपक्रममिमं न हि स्यान्मम धीरियम् ॥ १२४ ॥
 एवं ध्यात्वा वैश्रवणस्स्यक्त्वा शस्त्रादि सर्वतः । तत्त्वनिष्ठः परिव्रज्यां स्वयमेव समाददे ॥ १२५ ॥
 तं नत्वा रावणोऽप्येवमुवाच रचिताञ्जलिः । ज्येष्ठो भ्राता त्वमसि मे सहस्वागोऽनुजन्मनः ॥ १२६ ॥

१ वनानां समूहो वन्या, ताम् । २ मेवस्य । ३ अपराधम् ।

राज्यं कुलन निःशङ्को लङ्कायामपि बान्धव । वयमन्यत्र यास्यामो न हीयत्येव मेदिनी ॥ १२७ ॥
 तस्मिन्नेवं द्रुनाणोऽपि महात्मा प्रतिमास्थितः । क्रिञ्चनोचे वैश्रवणस्तद्भवेऽपि शिवङ्गमी ॥ १२८ ॥
 ज्ञात्वौनीहं वैश्रवणं क्षमयित्वा प्रणम्य च । विमानं पुष्पकं तस्य सोऽग्रहीत्सह लङ्काया ॥ १२९ ॥
 जयलक्ष्मीलतापुष्पं सोऽधिरुद्धाथ पुष्पकम् । सम्मेतौलशृङ्गेऽर्हत्प्रतिमा वन्दितुं ययौ ॥ १३० ॥
 वन्दित्वा प्रतिमाः शैलाद्रावणस्यावरोहतः । सेनाकलकलेनैको जगज्ज वनकुञ्जरः ॥ १३१ ॥
 अथ ग्रहस्त इत्यूचे प्रतिहारो दशाननम् । हरितरत्नमसौ देव देवस्यार्हति यानताम् ॥ १३२ ॥
 ततःपिङ्गोज्ज्वलन्तं मधुपिङ्गललोचनम् । उदग्रकुम्भशिखरं मदनिर्द्धीरिणीगिरिम् ॥ १३३ ॥
 समहस्तमुच्छ्रायं नवहस्तायतं च तम् । क्रीडापूर्वं वशीकृत्याभ्यारुरोह दशाननः ॥ १३४ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

चकार तस्य शुवनालङ्कार इति नाम सः । ऐरावणगजारूढशक्रलक्ष्मीं विडम्बयन् ॥ १३५ ॥
 गजमालानितं कृत्वा तत्रैवोवास तां निशाम् । दशस्यः प्रातरध्यष्टादास्थानीं सपरिच्छदः ॥ १३६ ॥
 तत्रोपेत्य प्रतीहारविज्ञप्तो घातजर्जरः । विद्याधरस्तं पवनवेगो नत्वैवमब्रवीत् ॥ १३७ ॥
 देव पाताललङ्कायाः किञ्चिन्धिनृपनन्दनौ । किञ्चिन्धायां गतौ सूर्यरजा ऋक्षरजा अपि ॥ १३८ ॥
 अभूद्युद्धं तयोस्तत्र यमेन सह भूभुजा । यमेनेवातिवोरेण प्राणसंशयदायिना ॥ १३९ ॥

१ शिवं मोक्षं गमिष्यतीति । २ इच्छारहितम् । ३ जयलक्ष्मणेरेव लता तस्याः पुष्परूपम् । ३ भवतरतः ।
 ५ वाहनताम् । ६ मद्यनद्याउत्पन्नत्वेन गिरिसमदृशम् ।

चिरं युद्ध्वा यमेनोर्बैर्बद्ध्वा कारानिकेतने । क्षिप्तौ स्वर्यजा स्वरजाः सपदि दस्युवत् ॥ १४० ॥
 विधाय नरकावासांस्तेन वैतरणीयुतान् । छेदभेदादिदुःखं तौ प्राप्येते सपरिच्छिदौ ॥ १४१ ॥
 तौ त्वदीयौ क्रमायातौ सेवकौ दशकन्धर । मोचय त्वमलङ्घ्याः स्तवैव स पराभवः ॥ १४२ ॥
 रावणोऽपि जगदैवमेवमेतदसंशयम् । आश्रयस्य हि दौर्बल्यादाश्रितः परिभूयते ॥ १४३ ॥
 परोक्षतः पत्नयोऽभी यद्बद्धास्तेन दुर्धिया । कारायां यच्च निक्षिप्ता एष यच्छामि तत्फलम् ॥ १४४ ॥
 इत्युदीर्योऽग्रदोर्वीर्यैः सानीकोऽनीकलालसैः । पुरीं जगाम किञ्चिन्धां यमदिक्पालपालिताम् ॥ १४५ ॥
 त्रुपानशिलास्फालपर्शुच्छेदादिदारुणान् । ददर्श नरकांस्त्रव सतापि दशकन्धरः ॥ १४६ ॥
 क्लिश्यमानान्निजान् पत्नीन् दृष्ट्वा स्तौ दशाननः । परमाधार्मिकांस्तत्रात्रासयद्दरुडोऽहिवत् ॥ १४७ ॥
 स्वपत्नीन् मोचयामास तत्रस्थानपरानपि । महताभागमो ह्याशु वरेऽश्छेदाय कस्य न ॥ १४८ ॥
 यमाय नरकारक्षास्तनु नारकमोक्षणम् । क्षणाद्गत्वा समाचल्युः सपूत्कारोर्ध्ववाहवः ॥ १४९ ॥
 क्रोधारुणाक्षः सद्योऽपि यमो यम इवापरः । नगर्यां निर्ययौ योद्धुं युद्धनाटकसूत्रसृत् ॥ १५० ॥
 सैन्याः सैन्यैः समं सेनाधिपैः सेनान्य आहवम् । चक्रुर्ममः पुनः क्रुद्धः क्रुद्धन दशमौलिना ॥ १५१ ॥
 शराशरि चिरं कृत्वा यमोऽधाविष्ट वेगतः । शुण्डादण्डमिव व्यालो दण्डमुत्पाद्य दारुणम् ॥ १५२ ॥
 खण्डशः खण्डयामास नालकाण्डमिवाथ तम् । क्षुरत्रेण दशग्रीव कीविवद्गणयच्च परान् १५३ ॥
 यमः पूषत्कैर्भूयोऽपि च्छादयामास रावणम् । अवांसद्रावणस्ताल्लोभः सवगुणानिव ॥ १५४ ॥

१ शुद्धलालसः । २ युद्धनाटके सूत्रधारः । ३ वाणविशेषेण । ४ वाणैः ।

युगपद्भूयसो बाणान् वर्षन्वथ दशाननः । यमं जर्जरयाञ्चक्रे जरेवं बलनाशकृत् ॥ १५५ ॥
 अथ ग्रणस्य सङ्ग्रामाद्यमस्त्वरितमभ्यगात् । रथनू पुनेतारमिन्द्रं विधाधरेश्वरम् ॥ १५६ ॥
 यमः शक्रं नमस्कृत्य जगादेति कृताञ्जलिः । जलाञ्जलिर्मयादायि यमत्वाय प्रभोऽयुना ॥ १५७ ॥
 रुथ्य वा तुष्य वा नाथ करिष्ये यमतां न हि । उत्थितो हि दशग्रीवो यमस्यापि यमोऽयुना ॥ १५८ ॥
 चिद्राव्य नरकारक्षान्नारकास्तेन मोचिताः । क्षत्रतथनेनोच्चैर्जीवन्मुक्तोऽस्मि चाहवात् ॥ १५९ ॥
 जित्वा वैश्रवणं तेन लङ्कापि जगृहे युधि । तद्विमानं पुष्पकं च जितश्च सुरसुन्दरः ॥ १६० ॥
 क्रुद्धोऽथ शक्रो युद्धेच्छुर्निषिद्धः कुलमन्त्रिभिः । तैस्तेरुषार्यैर्बलिना सह विग्रहभीरुभिः ॥ १६१ ॥
 यमाय सुरसङ्गीतं पुरमिन्द्रोऽथ दत्तवान् । स्वयं तथैव तस्थौ च विलसन्नयनूपुरे ॥ १६२ ॥
 इतश्चादित्यरजसे किष्किन्ध्यां नगरीं ददौ । दशास्य रुक्षरजसे पुरसृक्षपुरं पुनः ॥ १६३ ॥
 जगाम तु स्वयं लङ्कामलङ्करीणविक्रमः । स्तूयमानो देवतेव बन्धुभिर्नगरैश्च सः ॥ १६४ ॥
 अमरेन्द्रोऽमरावत्यामिव तस्यामवास्थितः । दशास्यः प्रशशासाथ राज्यं पैतामहं महत् ॥ १६५ ॥
 इतश्चादित्यरजसः कपिराजस्य नन्दनः । महिष्यामिन्दुमालिन्यां वाली नामाभवद्वली ॥ १६६ ॥
 जम्बुद्वीपं समुद्रान्तं वाली बाहुबलोत्बणः । नित्यं प्रदक्षिणीकुर्वन् सर्वचेत्यान्यवन्दत ॥ १६७ ॥
 सुग्रीव इति चान्योऽभूदादित्यरजसः सुतः । कन्यां कनीयसी तस्य सुप्रभेति च नामतः ॥ १६८ ॥
 अभूतामृक्षरजसोऽयुभौ सुवनविश्रुतौ । भार्यायां हरिकान्तायां नलनीलामिधौ सुतौ ॥ १६९ ॥

१ बलनाशकारिणी वृद्धावस्थेव । २ अलं समर्थः कर्मणे कार्याय विक्रमो यस्य सः ।

नरेन्द्र आदित्यरजा वालिने बलशालिने । दत्त्वा राज्यं प्रवव्राज तपस्तप्त्वा ययौ शिवम् ॥ १७० ॥
 सम्यग्दृष्टिं न्यायवन्तं दयावन्तं महौजसम् । स्वानुरूपं यौवराज्ये सुग्रीवं वाल्यपि न्यधात् ॥ १७१ ॥
 अन्यदा तु दशग्रीवैश्चैत्यवन्दनहेतवे । सकलत्रो गजारूढः प्रययौ मेरुपर्वते ॥ १७२ ॥
 अत्रान्तरे चन्द्रणखामपश्यत् खरखेचरः । जातरागो जातरागां जहू मेघप्रभात्मजः ॥ १७३ ॥
 ययौ पाताललङ्कां च तत्र चन्द्रोदरं नृपम् । आदित्यरजसः स्रुनुं निर्वास्यादत्त तां स्वयम् ॥ १७४ ॥
 क्षणेनाप्याययौ मेरोल्लङ्कायां दशकन्धरः । आकर्ण्य तच्चन्द्रणखाहरणं प्रचुकोप च ॥ १७५ ॥
 खरखेचरघाताय चचालाथ दशाननः । पञ्चानन इव श्रुद्धो गंजाखेटककर्मणे ॥ १७६ ॥
 अथ मन्दोदरी देवी निजगादेति रावणम् । संरम्मः कोऽयमस्थाने मनाग्विमृश मानद ॥ १७७ ॥
 कन्या ह्रवश्यं कस्मैचिदातव्या यदि सा स्वयम् । वरं वृणति रुचितमभिजातं च साधु तत् ॥ १७८ ॥
 अनुरूपो वरश्चन्द्रणखाया दूषणात्मजः । अद्रूषणश्च ते पत्तिर्भविष्यत्येव चिकमी ॥ १७९ ॥
 प्रेष्य प्रधानपुरुषांस्तदुद्गाहय तं तथा । अस्मै पाताललङ्कां च देहि धेहि प्रसन्नताम् ॥ १८० ॥
 एवं रोऽवराजभ्यामप्युक्तौ युक्तविचारकृत् । प्रस्थाप्य मयमारीचौ तेन तां पर्यणाययत् ॥ १८१ ॥
 ततः पाताललङ्कायां स चन्द्रणखया समम् । निर्विघ्नं बुभुजे भोगान् दधद्वावणशासनम् ॥ १८२ ॥
 निर्वासिते तदा तेन कालाचन्द्रोदरे मृते । अत्रुराधेति तत्पत्नी नष्टगाड्गर्भिणी वने ॥ १८३ ॥

१ खरनामा विद्याधरः । २ निराकृत्य । ३ गजसृगयाकर्मणे । ४ कुलिनम् । ५ अजुजाभ्याम् । ६ तेन
 खरेण निर्वासिते चन्द्रोदरे कालान्मुते सतीत्यन्वयः ।

साहस्रत च वने तस्मिन् सिंही सिंहमिवोल्बणम् । विराधं नाम तनयं नयादिगुणभाजनम् ॥ १८४ ॥
 सप्रसाप्तयौवनः सर्वकलाजलधिपाराः । अस्वलत्ससर-पृथ्वीं विजहार महाशुजः ॥ १८५ ॥
 इतः कथाप्रसङ्गेन सभायां रावणोऽज्ञापोत् । प्रौढप्रतापं बालिनं बालिनं वानरेश्वरम् ॥ १८६ ॥
 रावणोऽन्यप्रतापस्यासहनो भानुमानिव । प्रैजिघायांनुशिष्यैकं दूतं बालिमहीशुजे ॥ १८७ ॥
 स गत्वा बालिनं नत्वा व्याजहारैति धीरवाक् । दूतोऽहं दशकण्ठस्य राजंस्तद्बान्चिकं शृणु ॥ १८८ ॥
 अस्माकं पूर्वजं कीर्तिधवलं पूर्वजस्तव । शरण्यं अणायगान्ध्वीकण्ठो वैरिविदुतः ॥ १८९ ॥
 त्रात्वारिम्यः श्वश्रुय तं तद्वियोगैककारः । इहैव वानरद्वीपे श्रीकीर्तिधवलो न्यधात् ॥ १९० ॥
 तदादि चावयोर्भवृश्रुत्यसम्बन्धतो मिथः । भूयांसः क्षमाशुजो जग्मुः पक्षयोरुभयोरपि ॥ १९१ ॥
 अथामवत्क्षितिपतिः किष्किन्धिस्ते पितामहः । सुकेश इत्यभिधया मग तु प्रपितामहः ॥ १९२ ॥
 तयोरपि हि निन्द्यूढः स सम्बन्धस्तथैव हि । ततो नृपः सूर्यराजास्वदीयस्त्वभवत्पिता ॥ १९३ ॥
 यमगुप्तेस्तमाकर्षं यथाहं वेत्ति तज्जनः । यथा च किष्किन्धाराज्ये न्यथां तदपि विश्रुतम् ॥ १९४ ॥
 नयवांस्तनयस्तस्य बालिस्त्वमधुनाभवः । प्रांगवत्त्वस्वामिसम्बन्धादस्मत्सेवां कुरुष्व तत् ॥ १९५ ॥
 कुद्धोऽप्यविकृताकारो गर्ववह्निशमीतरुः । एवं गम्भीरगीर्वाली व्याजहार महामनाः ॥ १९६ ॥
 अन्योऽन्यं स्नेहसम्बन्धं जानामि कुलयोर्द्वयोः । रक्षोवानरराजानामध यावदखण्डितम् ॥ १९७ ॥

१ अकुण्ठितगमनः । २ प्रेपयामास । ३ क्षिप्रश्चयित्वा । ४ श्वश्रुःपुत्रम् । ५ निर्वादीकृतः ।

६ स्थापितवान् । ७ सेव्यसेवकसम्बन्धात् । ८ गर्वं पवानिनस्तस्मिन् शमीवृक्षसमः ।

सम्पद्यापि चान्योऽन्यं पूर्वं साहायकं व्यधुः । स्नेहो निबन्धनं तत्र सेव्यसेवकता न तु ॥ १९८ ॥
देवं सर्वज्ञमहन्तं साधुं च सुगुरुं विना । सेव्यमन्यं न जानीमो मोहः कः स्वामिनस्तव ॥ १९९ ॥
मन्यमानेन सेव्यं स्वस्मानपि च सेवकान् । कुलक्रमागतः स्नेहगुणस्तेनाद्य खण्डितः ॥ २०० ॥
तस्य भिन्नकुलोत्पत्तेर्निजां शक्तिमजानतः । न करोमि स्वयं किञ्चिदपवादककातरः ॥ २०१ ॥
विप्रियं कुर्वतस्तस्य करिष्यामि प्रतिक्रियाम् । अंग्रगूनं भविष्यामि पूर्वस्नेहद्वर्कत्तने ॥ २०२ ॥
यथाशक्ति तव स्वामी स करोतु ब्रंजारे । बालिनैवं विष्टुष्टः स गत्वाख्यद्वशमौलये ॥ २०३ ॥
तद्दिगरोद्दीपितक्रोधपावकोऽथ दशानन । ससैन्य उद्ध्वस्क्रंधः किक्किन्धामाययौ दुतम् ॥ २०४ ॥
सनह्य बालिराजोऽपि राजमानो भुजौजसा । तमभ्यागादोष्मतां हि त्रियो युद्धातिथिः खलु ॥ २०५ ॥
ततः प्रवृत्ते युद्धसुभयोऽपि सैन्ययोः । गण्डशैलागण्डशैलि द्रुमाद्रुमि गदागदि ॥ २०६ ॥
तत्राचूर्यन्त शतशो अष्टपंपटवद्द्रथाः । मृत्पिण्डवदभिघन्त महान्तो पि मतङ्गजाः ॥ २०७ ॥
कुष्माण्डवदवण्ड्यन्त स्थाने स्थाने तुरङ्गमाः । चञ्चापुरुषवद्भूमावपात्यन्त च पत्तयः ॥ २०८ ॥
तं प्रेक्ष्य प्राणिसंहारं सान्त्तिक्रोशः ह्रवङ्गराट् । वीरः सत्वसमभ्येत्य जगादेति दशाननम् ॥ २०९ ॥
युज्यते न वधः प्राणिमात्रस्यापि विवेकिनाम् । पञ्चेन्द्रियाणां हस्यादिजीवानां वत का कथा ॥ २१० ॥
द्विपञ्जयाय यद्येपं तथाप्यहो न दोष्मताम् । दोष्मन्तो हि निरेव दोर्भिविजयकाङ्क्षिणः ॥ २११ ॥

१ पूर्वजाः । २ कारणम् । ३ अत्रेसरः । ४ पुवस्नेह पच वृक्षस्तस्य च्छेदने । ५ अररे इति छुद्रसंबोधनेऽ-
व्ययम् । ६ दढस्कन्धः । ७ अग्निना अष्टाः ये पंपटाः भाषायां 'पापड' तद्वत् । ८ सकरणः । ९ एष प्राणिवधः ।

विविधाभिग्रहस्तत्परः प्रतिमाधरः । ध्यानवान्निर्ममो वाली मुनिर्व्याहरतावनी ॥ २२७ ॥
 वालिभट्टारकस्याथोत्पेदिरे लब्धयः क्रमात् । सम्पदः पादपस्येव पुण्यपत्रफलादयः ॥ २२८ ॥
 अष्टापदादौ गत्वा च कायोत्सर्गमदत्त सः । लम्बमानभुजो बद्धदोलादण्ड इव द्रुमः ॥ २२९ ॥
 कायोत्सर्गं समुत्सृज्य मासान्ते पारणं व्यधात् । तत्सर्गपाणान्येवं भूयोभूयश्चकार सः ॥ २३० ॥
 इतश्च दशकण्ठाय सुग्रीवः श्रीप्रभां ददौ । संशुष्यत्प्राक्तनस्नेहतर्रोः सारणिसन्निभाम् ॥ २३१ ॥
 यौवराज्ये तु सुग्रीवो वालिपुत्रं महौजसम् । चन्द्ररश्म्युज्वलयशाश्वन्द्ररश्मिं न्यवीविशत् ॥ २३२ ॥
 सुग्रीवप्रतिपन्नाज्ञः श्रीप्रभां तत्सहोदराम् । उपयम्य गृहीत्वा च ययौ लङ्कां दशाननः ॥ २३३ ॥
 विधाधरनरेन्द्राणामन्येपामपि कन्यकाः । उपयेमे रूपवतीर्विलादपि हि रावणः ॥ २३४ ॥
 नित्यालोकपुरे नित्यालोकविधाधरेशितुः । कन्यां रत्नावलीं नाशा तदोद्बोद्धुं चचाल सः ॥ २३५ ॥
 अष्टापदाद्रेरुपरि गच्छतस्तस्य पुण्यकम् । विमानं खलितं सद्यो वमे बलमिव द्विपाम् ॥ २३६ ॥
 न्यग्राङ्गं महापोतमिव बद्धमिव द्विपम् । विमानं रुद्धगतिकं प्रेक्ष्यकुप्यद्दशाननः ॥ २३७ ॥
 को मद्दिमानस्खलनाद्विवक्षिति यमाननम् । एवं वदन् समुत्तीर्य सोऽद्रिसूर्धानमैक्षत ॥ २३८ ॥
 अधस्तात् स विमानस्य ददर्श प्रतिमास्थितम् । वालिनं तस्य शैलस्य नवं शृङ्गमिवोत्थितम् ॥ २३९ ॥
 ऊचे च रावणः रुद्धो विरुद्धोऽद्यापि मय्यसि । व्रतं वहसि दम्भेन जगदेतद्दिदम्भिपुः ॥ २४० ॥
 कयापि माययोत्रेऽपि मां वाहीक इवावहः । प्रात्राजीः शङ्कमानोऽस्मत्कृतप्रतिकृतं खलु ॥ २४१ ॥

१ सुग्रीवेन प्रतिपन्नाज्ञा यस्य सः । २ वेणुमिच्छति । ३ अस्माकं कृतस्य प्रतिक्रियाम् ।

तस्य चारुनं दीनं श्रुत्वा वाली कृपापरः । तं सुमोचाशु तत्कर्म शिक्षामात्राय न क्रुधा ॥ २५६ ॥
 निःसृत्य दशकण्ठोऽथ निःप्रतापोऽनुंतापवान् । उपेत्य वालिनं नत्वा व्याजहारेत्युदञ्जलिः ॥ २५७ ॥
 भूयो भूयोऽपराधानां कर्ताहं त्वयि निह्नपः । उक्कपस्त्वं च सोढासि महात्मन् शक्तमानपि ॥ २५८ ॥
 मन्ये मयि कृपां कुर्वन्तुर्वी प्रागत्यजः प्रभो । न त्वसामर्थ्यतस्तत्तु नाज्ञासिपमहं पुरा ॥ २५९ ॥
 अज्ञानान्नाथ तेनेयं स्वशक्तिस्तोलिता मया । अद्रिपर्यसने यत्नं कलभेनेव कुर्वता ॥ २६० ॥
 ज्ञातमन्तरमघेदं भवतश्चात्मनोऽपि च । शैलवल्मीकयोर्यादृग्यादृगण्डभासयोः ॥ २६१ ॥
 दत्ताः प्राणास्त्वया स्वामिन्मृत्युकोटि गतस्य मे । अपकारिणि यस्येयं मतिस्तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ २६२ ॥
 दृढमवस्थेति भाषित्वा क्षमयित्वा च वालिनम् । त्रिश्च प्रदक्षिणीकृत्य नमश्चन्द्रं दशाननः ॥ २६३ ॥
 तादृङ्माहात्म्यमुदिताः साधु साधिति भाषिणः । उपरिष्टाद्वालिसुनेः पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ २६४ ॥
 ग्रणम्य वालिनं भूयस्तच्छैलमुकुटोपमे । जगाम रावणश्चैत्ये भरतेश्वरनिर्मिते ॥ २६५ ॥
 चन्द्रहासादिशस्त्राणि सुबत्वा सान्तःपुरः स्याम् । अर्हतामृपभादीनां पूजां सोऽष्टविधां व्यधात् ॥ २६६ ॥
 समाकृष्य स्नंसां तन्त्रीं शसृज्य च दशाननः । महासाहसिको भक्त्या भुजवीणामवादयत् ॥ २६७ ॥
 उपवीणयति ग्रामरागरभ्यं दशानने । गायत्यन्त पुरे चास्य सप्तस्वरमनोरमम् ॥ २६८ ॥
 चैत्यवन्दनयात्रायै धरणः पन्नगेश्वरः । तत्राययावर्हतश्च पूजापूर्वमवन्दत ॥ २६९ ॥ युगम् ॥
 अर्हद्गुणमयैर्गीतैः करणभ्रुवकादिभिः । गायन्तं वीणया प्रेक्ष्य रावणं धरणोऽब्रवीत् ॥ २७० ॥

१ अनुताप' पश्चात्तापस्तद्वान् । २ निर्लज्जः । ३ अधिककदयावान् । ४ भासः गृध्रः । ५ मृत्योरग्रम् । ६ स्नायुम् ।
 ७ वीणां वादयति सति ।

अभिलाषविप्रलम्भात् साहसोऽपि दिने दिने । अङ्गारचुम्बित इव न प्राप क्वापि निर्वृतिम् ॥ २८६ ॥
 तारायां रसमाणस्य सुग्रीवस्य बभूवतुः । द्वावङ्गदजयानन्दावङ्गजौ दिग्गजोद्भितौ ॥ २८७ ॥
 स चापि साहसगतिस्तारायामनुरागवान् । मन्थोन्मथ्यमानात्मा चिन्तयामासिवानिदम् ॥ २८८ ॥
 चुम्बिष्यामि कदा तस्या मृगशावकचक्षुषः । पक्षविभ्याधरदलच्छदनं वदनाम्बुजम् ॥ २८९ ॥
 कदा स्प्रक्ष्याम्यहं तस्याः कुचकुम्भौ स्वर्पाणिना । कदा च तौ करिष्यामि गाढालिङ्गनवामनौ ॥ २९० ॥
 बलेनोपि च्छलेनापि तां हर्तास्मीति चिन्तयन् । सस्मार शेषुर्षीं विधां रूपस्य परिवर्तिनीम् ॥ २९१ ॥
 गत्वा च क्षुद्रहिमवद्विरौ स्थित्वा गुहान्तरे । तां साधयितुमारेभे चक्राङ्कनृपनन्दनः ॥ २९२ ॥
 इतश्च पुर्या लङ्काया दिग्यात्रायै दशाननः । विकर्तनः पूर्वशैलतटादिव विनिर्ययौ ॥ २९३ ॥
 विद्याधरान्नरेन्द्रांश्च द्वीपान्तरनिवासिनः । वर्गीकृत्य स पाताललङ्कां नाम पुरीं ययौ ॥ २९४ ॥
 तत्र चन्द्रणखाभर्त्रा खरेणांखरभाषिणा । ग्रामृतंभृतकेनेव निभृतं सोऽभ्यपूज्यत ॥ २९५ ॥
 रावणेन सहाचालीत् खर इन्द्रजिगीषया । विद्याधराणां सहस्रैश्चतुर्दशभिरावृतः ॥ २९६ ॥
 ततः सुग्रीवराजोऽपि रक्षोरजस्य दोषमतः । अन्वचालीत्ससैन्योऽपि वायोस्त्रिविभांशुः ॥ २९७ ॥
 अनेकपृतनाच्छन्नरोदसीको दशाननः । पयोराशिस्त्रिचक्रान्तः प्रयावस्वलद्वृगतिः ॥ २९८ ॥
 कृग्नरालमालाभिराबद्धरसनामिव । पुलिनोर्व्या विपुल्या नितम्बेनेव शोभिताम् ॥ २९९ ॥
 अलकानिव विभ्राणां तरनैरतिभङ्गुरैः । कटाक्षानिव शुचन्तीं शफरोद्धर्तनैर्घुहुः ॥ ३०० ॥

१ अभिलाषाविविरहात् । २ सूर्यः । ३ मृदुभाषिणा । ४ भृत्येनेव । ५ अग्निः । ६ रसना कटिमेखला ।

कामिनीमिव चतुरां रेवां नाम तरङ्गिणीम् । विन्ध्यशैलानुत्तरीं ददशार्थ दशाननः ॥ ३०१ ॥
॥ त्रिभिविशेषकम् ॥

रोधस्युवास रेवायाः ससैन्यो दशकन्धर । सिन्धुरागुणीर्दृथसमावृत इवोधुर ॥ ३०२ ॥
सोऽथ तस्यां कृतस्नानो वसानो धौतवात्सरी । अद्विज्ज्वं रत्नमयं न्यस्य पट्टे मणीमये ॥ ३०३ ॥
रेवाम्भोभिः स्नापयित्वा तदम्भोजविकासिभि । समारेभे पूजयितुं समाधिमुद्वदासन ॥ ३०४ ॥
॥ युग्मम् ॥

ततश्च पूजाव्यग्रस्य दशग्रीवस्य तस्थुषः । अकस्मादब्धिवेलेव महापूर समाययौ ॥ ३०५ ॥
उन्मूलयन्मूलतोऽपि गुल्मानिव महीस्थान् । तटीनामुन्नतानामप्युपरि आसररपयः ॥ ३०६ ॥
आस्फोटयंस्तघातैस्तैरीस्तटनियन्त्रताः । विध्वङ्खुक्तपुटानीवाङ्गलिहा वीचिपङ्कतयः ॥ ३०७ ॥
रोधोगतन्महतोऽपि पातालकुहरोपमान् । स पूर पूर्यामास भक्ष्यं बुद्धिम्यरीनिव ॥ ३०८ ॥
समन्तादन्तैरीपाणि स्थग्यामास सा नदी । ज्योतिश्चक्रविमानानि चन्द्रज्योत्स्नेव पावणी ॥ ३०९ ॥
मत्स्यानुच्छादयामास प्रोच्छलद्भिर्महोर्मिभिः । पूरो महाघात इव वेगवान् द्रुमपल्लवान् ॥ ३१० ॥
तत्फेनिलं साँकरं पूवारि रयागतम् । अर्हतपूजामपानैषीदशकण्ठस्य कुर्वत ॥ ३११ ॥
तेन पूजापहारेण शिरच्छेदाधिकेन स । जातकोपो दशग्रीवः साक्षेपमिदमभ्यधात् ॥ ३१२ ॥
अरे रे केन वारीदं दुर्वारमतिवेगतः । अर्हतपूजान्तरायायामुच्यताकर्णारिणा ॥ ३१३ ॥

१ तीरे । २ गजनायकः । ३ तृणगुच्छान् । ४ नाव । ५ द्वाँर्गानि । ६ छादयामास । ७ सपङ्कम् । ८ अकारणशत्रुणा ।

परस्तादस्ति किं कोऽपि मिथ्यादृष्टिर्नराधिपः । किं वा विद्याधरः कश्चिदसुरो वा सुरोऽथवा ॥ ३१४ ॥
 अथ विद्याधरः कश्चिदाचख्यौ दशमौलये । इतः पुरस्तादस्त्युच्चैर्देव माहिमती पुरी ॥ ३१५ ॥
 तस्यां नाम्ना सहस्रांशुः सहस्रांशुरिवापरः । सहस्रशो नृपैः सेव्यः पार्थिवोऽस्ति महाशुजः ॥ ३१६ ॥
 सेतुबन्धेन रेवायां वारिबन्धं व्यधादसौ । जलक्रीडोत्सवकृते किमसाध्यं महौजसाम् ॥ ३१७ ॥
 समं राज्ञीसहस्रेण सहस्रांशुसमावितः । वशाभिर्वरदन्तीव सुखं क्रीडति वारिभिः ॥ ३१८ ॥
 आत्मरक्षा लक्षसङ्ख्या द्वयोरपि हि तीरयोः । संवर्मिता उदङ्घाश्च तिष्ठन्त्यस्य हरेरिव ॥ ३१९ ॥
 अदृष्टपूर्वोऽवष्टम्भः कोऽप्यस्याप्रतिमौजसः । शोभामात्र यथा तेऽपि यदि वा कर्मसाक्षिणः ॥ ३२० ॥
 क्षुभितं जलदेवीभिर्यादोभिश्च पलायितम् । जलक्रीडाकराघातैर्लज्जितैस्तस्य दोषमतः ॥ ३२१ ॥
 इदमत्यन्तरुहत्वात् स्त्रीसहस्रयुतेन च । तेन पर्यस्यमाणत्वात् काममुल्लुठितं पयः ॥ ३२२ ॥
 रोदसी श्लाघयित्वोभे वेगाद्वारीदमुद्धतम् । इह ते श्लाघयामास देवपूजां दशानन ॥ ३२३ ॥
 पर्यैतानि च तत्क्षीणां निर्माल्यानि दशानन । रेवातीरे तस्त्युच्चैस्तदभिज्ञानसादिमम् ॥ ३२४ ॥
 तदङ्गनजनस्याङ्गरौर्गुग्मदाद्विजैः । इदमत्याँविलं वारि दुर्वारिं वीरवारण ॥ ३२५ ॥
 इति तद्विरसाकर्ण्य प्राप्याहुतिमिवानलः । उद्दिपीऽधिकं चैवशुवाच च दशाननः ॥ ३२६ ॥
 अरे सुमूर्षुणा तेन वारिभिस्वाङ्गदूषितैः । दूषिता देवपूजेयं देवद्वयमिवाज्जनेः ॥ ३२७ ॥
 तथात राक्षसभटारसं पापं भटमानिनम् । बर्द्धा समानयत भो मत्स्यमानार्थिका इव ॥ ३२८ ॥

१ ऊर्ध्वशस्त्राः । २ प्रारम्भः । ३ मुच्यमानत्वात् । ४ चिन्हम् । ५ अतिपङ्कलम् । ६ धीवराः ।

उच्यतेनैवमादिद्या अनुचरास्ते दद्याविरै । लक्षशो राक्षसमटा रेवोर्मय इवोद्भटाः ॥ ३२९ ॥
 उच्यतेनैवमादिद्या अनुचरास्ते दद्याविरै । लक्षशो राक्षसमटा रेवोर्मय इवोद्भटाः ॥ ३३० ॥
 उच्यतेनैवमादिद्या अनुचरास्ते दद्याविरै । लक्षशो राक्षसमटा रेवोर्मय इवोद्भटाः ॥ ३३१ ॥
 तीरस्थितैः सहस्रांशुसैनिकैः सह ते रणम् । गजा वनान्तर्गजेरिव चक्षुर्निशाचराः ॥ ३३२ ॥
 तीरस्थितैः सहस्रांशुसैनिकैः सह ते रणम् । गजा वनान्तर्गजेरिव चक्षुर्निशाचराः ॥ ३३३ ॥
 विद्याभिर्मोहयन्तस्ते भूमिष्ठांस्तान्मःस्थिताः । उपद्रुद्बुरम्भोदाः शेरमान् करकेरिव ॥ ३३४ ॥
 विद्याभिर्मोहयन्तस्ते भूमिष्ठांस्तान्मःस्थिताः । उपद्रुद्बुरम्भोदाः शेरमान् करकेरिव ॥ ३३५ ॥
 खानुपद्रूयमाणस्तु प्रेक्ष्य क्रोधयुताधारः । चलत्यताकहस्तेनाश्वासयत् प्रयसीर्निजाः ॥ ३३६ ॥
 खानुपद्रूयमाणस्तु प्रेक्ष्य क्रोधयुताधारः । चलत्यताकहस्तेनाश्वासयत् प्रयसीर्निजाः ॥ ३३७ ॥
 ऐरावणः सुरसिन्धोरिव रेवात उच्चकैः । निर्जगाम सहस्रांशुरधिज्यं च धनुर्व्यधात् ॥ ३३८ ॥
 ऐरावणः सुरसिन्धोरिव रेवात उच्चकैः । निर्जगाम सहस्रांशुरधिज्यं च धनुर्व्यधात् ॥ ३३९ ॥
 बाणैर्विद्रावयामास रक्षोवीरान्मम स्थितान् । सहस्रांशुमहाबाहुस्तण्डूलानिघानिलः ॥ ३४० ॥
 बाणैर्विद्रावयामास रक्षोवीरान्मम स्थितान् । सहस्रांशुमहाबाहुस्तण्डूलानिघानिलः ॥ ३४१ ॥
 व्यावृत्तांस्तान् रणान्धेक्ष्य सद्भुद्धो रावणः स्वयम् । उपतस्थे सहस्रांशुमभिर्वर्षिच्छलीमुखान् ॥ ३४२ ॥
 व्यावृत्तांस्तान् रणान्धेक्ष्य सद्भुद्धो रावणः स्वयम् । उपतस्थे सहस्रांशुमभिर्वर्षिच्छलीमुखान् ॥ ३४३ ॥
 द्वावप्यमर्षणौ द्वावप्यूर्जितौ द्वावपि स्थिरौ । विद्यया मोहयित्वेममिव माहिष्मतीपतिम् ॥ ३४४ ॥
 द्वावप्यमर्षणौ द्वावप्यूर्जितौ द्वावपि स्थिरौ । विद्यया मोहयित्वेममिव माहिष्मतीपतिम् ॥ ३४५ ॥
 देवीर्येणांविजयं तं ज्ञात्वा जग्राह रावणः । अञ्जुत्सिक्तो दशग्रीवः स्कन्धावारेऽनयत्स्वयम् ॥ ३४६ ॥
 देवीर्येणांविजयं तं ज्ञात्वा जग्राह रावणः । अञ्जुत्सिक्तो दशग्रीवः स्कन्धावारेऽनयत्स्वयम् ॥ ३४७ ॥
 तं प्रशंसन्महावीर्यं जित्वापि जितमान्यथ । चारुणश्रमणस्तावच्छतबाहुः समाययौ ॥ ३४८ ॥
 तं प्रशंसन्महावीर्यं जित्वापि जितमान्यथ । चारुणश्रमणस्तावच्छतबाहुः समाययौ ॥ ३४९ ॥
 समायां यावदासीनस्तस्यौ हृद्यो दशाननः । अभ्युत्तस्यौ दशास्यस्तं पयोदमिव बर्हिणः ॥ ३५० ॥
 समायां यावदासीनस्तस्यौ हृद्यो दशाननः । अभ्युत्तस्यौ दशास्यस्तं पयोदमिव बर्हिणः ॥ ३५१ ॥
 सिंहासनात्समुत्थाय त्यक्त्वा च मणिपादुके । अम्युत्तस्यौ दशास्यस्तं पयोदमिव बर्हिणः ॥ ३५२ ॥
 सिंहासनात्समुत्थाय त्यक्त्वा च मणिपादुके । अम्युत्तस्यौ दशास्यस्तं पयोदमिव बर्हिणः ॥ ३५३ ॥
 पपात पादयोस्तस्य पञ्चाङ्गस्पृष्टभूतलः । रावणो मन्यमानस्तमर्हद्गणधरोपमम् ॥ ३५४ ॥
 पपात पादयोस्तस्य पञ्चाङ्गस्पृष्टभूतलः । रावणो मन्यमानस्तमर्हद्गणधरोपमम् ॥ ३५५ ॥
 आसने चासयामास तं मुनिं स्वयमर्षिते । प्रणम्य च दशग्रीवः स्वयमुच्यमिषुपाविशत् ॥ ३५६ ॥
 आसने चासयामास तं मुनिं स्वयमर्षिते । प्रणम्य च दशग्रीवः स्वयमुच्यमिषुपाविशत् ॥ ३५७ ॥

१ अष्टापदमृगान् । २ बाणान् । ३ विजितुमशक्यम् । ४ आत्मान जितमन्येनेति यावत् मन्यत इति तथा ।
 ५ गर्वरहितः । ६ मयूरः ।

विधास इव मूर्तिस्थो विधाश्वासनबान्धवः । धर्मलाभाशिपं तस्मै सोऽदात् कल्याणमातरम् ॥ ३४३ ॥
बद्धबाह्वलिं रावणेन समागमनकारणम् । मुनिग्रंथः परिपृष्टोऽर्षिष्ठादुष्टया गिरा ॥ ३४४ ॥
शतबाहुरहं नाग्ना माहिष्मत्यां नृपोऽभवम् । भववासादितो भीतः शार्दूलः पावकादिव ॥ ३४५ ॥
सहस्रकिरणे राज्यमारोप्य निजनन्दने । मोक्षाध्वस्यन्दनप्राथमहं व्रतमशिश्त्रियम् ॥ ३४६ ॥
इत्यर्थोक्ते दशग्रीवो नमद्ग्रीवोऽब्रवीदिति । किमसौ पूज्यपादानामङ्गजन्मा महासुजः ॥ ३४७ ॥
ओमित्युक्ते मुनीन्द्रेण निजगाद दशाननः । दिग्जयाय क्रमेणाहमिहागच्छं नदीतटे ॥ ३४८ ॥
दत्तावासस्तटेऽमुष्मिञ्जिनार्चां विकचान्भुजैः । अर्चित्वा यावदेकाग्रमानसस्तन्मयोऽभङ्गम् ॥ ३४९ ॥
असुना तावदुन्मुक्तैर्निजस्नानमलीमसैः । वारिभिः प्लाचिता पूजा तेनाकार्पमिदं क्रुधा ॥ ३५० ॥
अज्ञानादमुनाप्येतत् कृतं मन्ये महात्मना । त्वत्सहुरेष किं कुर्यादर्ददशातानां क्वचित् ॥ ३५१ ॥
एवमुक्त्वा सहस्रांशुं नत्वानैपीदृशाननः । लज्जानान्नाननः सोऽपि ननाम पितरं मुनिम् ॥ ३५२ ॥
रावणस्तं बभ्राणैवं भ्राता मे त्वमतः परम् । तवेवायं ममाप्येष शतबाहुमुनिः पिता ॥ ३५३ ॥
गच्छ शाधि निजं राज्यं गृहाणान्यामपि क्षितिम् । अस्माकं हि त्रयाणां त्वं चतुर्थोऽस्यंशमाक् श्रियः ॥ ३५४ ॥
एवमुक्तश्च मुक्तश्च सहस्रांशुरदोऽवदत् । न हि राज्येन मे कृत्यं वपुषा वाप्यतः परम् ॥ ३५५ ॥
पित्राश्रितं श्रयिष्यामि व्रतं संसारनाशनम् । अयं हि पन्थाः साधूनां निर्वाणमुपतिष्ठते ॥ ३५६ ॥
इत्युदीर्य दशास्याय समर्प्य तनयं निजम् । व्रतं चरमदेहः स पितृपादान्तिकेऽग्रहीत् ॥ ३५७ ॥

अनरण्यनेन्द्राय वाचिकेन तदेव सः । स्वयमात्तां परिज्यां कथयामास सौहृदात् ॥ ३५८ ॥
 सोऽप्ययोध्याधिपो दध्यौ प्रियमित्रेण तेन मे । सङ्केत एवमभवदादेयं युगपद्ब्रतम् ॥ ३५९ ॥
 स्वप्रतिज्ञामिति स्मृत्वा राज्यं दशरथाय सः । दत्त्वा स्वसूत्रवे सत्यधनो ब्रतमुपाददे ॥ ३६० ॥
 शतबाहुसहस्रांश्च वन्दित्वर्षी दशाननः । सहस्रांशोः सुतं राज्ये न्यस्य चाचलदम्बरे ॥ ३६१ ॥
 तदा च नारदमुनिर्यष्टिघातादिजर्जरः । अन्याय इति पूकुर्वन्नित्यभाषिष्ट रावणम् ॥ ३६२ ॥
 राजन् राजपुरेऽसुम्भिन्मरुत्तो नाम भूपतिः । मिथ्यादृगस्ति कुर्वाण क्रतुं दुर्द्विजवासितः ॥ ३६३ ॥
 यज्ञे वधाय चानीतान् सौनिकैस्त्रिं तद्द्विजैः । पशूनारुतलोऽपक्यं पाशबद्धानंनगसः ॥ ३६४ ॥
 ततो व्योमोऽवतीर्यहिं मरुत्तं ब्राह्मणावृतम् । अहो किमिदमारब्धमित्यपृच्छं कृपापरः ॥ ३६५ ॥
 अथोवाच मरुत्तोऽपि यज्ञोऽयं ब्राह्मणोदितः । अन्तर्वेदीह होतव्याः पशवो देवतृप्तये ॥ ३६६ ॥
 अयं खलु महार्धमः कीर्तितः स्वर्गहेतवे । यक्ष्यामि पशुभिर्यज्ञं तदेभिर्हमद्य भोः ॥ ३६७ ॥
 ततस्तस्याहमित्याख्यं वर्षुर्दिरुदीरिता । आत्मा यथा तपो वह्निर्ज्ञानं सर्पिः प्रकीर्तितम् ॥ ३६८ ॥
 कर्माणि समिधः क्रोधादयस्तु पशवो मताः । सत्यं गृपः सर्वग्निरक्षणं दक्षिणा पुनः ॥ ३६९ ॥
 त्रिरैत्नी तु त्रिवेदीयमिति वेदोदितः क्रतुः । कृतो योगविशेषेण युक्तेर्भवति साधनम् ॥ ३७० ॥
 क्रव्यादस्तुत्या ये कुर्युर्यज्ञं छागवधादिना । ते मृत्वा नरके घोरे तिष्ठेयुर्दुःखिनश्चिरम् ॥ ३७१ ॥
 उत्पन्नोऽस्युत्तमे वंशे बुद्धिमानृद्धिमानसि । राजन् व्याधोचितादस्मान्निवर्तस्व तदेनसः ॥ ३७२ ॥

१ चाण्डालः । २ निरपरधिन्तः । ३ यशकर्ता । ४ ज्ञानवर्धनन्वारित्राणि । ५ राक्षसतुल्याः ।

यदि प्राणिवधेनापि स्वर्गो जायेत देहिनाम् । तच्छून्यो जीवलोकोऽयमल्पैरपि दिनैर्भवेत् ॥ ३७३ ॥
 इदं मम वचः श्रुत्वा यज्ञाश्रय इव द्विजाः । क्रुधा ज्वलन्तः प्रोक्तशुर्दण्डकपाणयः ॥ ३७४ ॥
 ततस्तेस्ताड्यमानेन मया प्राप्नोऽसि नश्यता । नदीपूराभिभूतेनात्तरीपमिव रावण ॥ ३७५ ॥
 निरागसो वध्यमानांस्तर्नृपशुभिः पशून् । त्रायस्व त्रात एवाहं पुनस्त्वदवलोकनात् ॥ ३७६ ॥
 ततो विमानादुत्तीर्य दशस्यस्तद्विदृक्षया । आनर्चे भूशुजा तेन पाद्यासिंहासनादिना ॥ ३७७ ॥
 क्रुद्धो मरुत्तभूपालं जगद्वैवं दशाननः । अरे किमेप क्रियते नरकाभिसुखैर्मलः ॥ ३७८ ॥
 धर्मः प्रोक्तो ह्यहिंसातः सर्वज्ञैस्त्रिजगद्धितैः । पशुहिंसात्मकाद्यज्ञात् स कथं नाम जायताम् ॥ ३७९ ॥
 लोकद्वयारि तद्यज्ञं मा कार्षींश्चेत्करिष्यसि । मद्गुप्ताविह ते वासः परत्र नरके पुनः ॥ ३८० ॥
 विससर्ज मैवं सद्यो मरुत्तनृपतिस्ततः । अलङ्घ्या रावणाज्ञा हि विश्वस्यापि भयङ्करा ॥ ३८१ ॥
 अमी पशुवधात्मानः कुतः सज्जिरेऽध्वराः । इति पृथो दशस्येन निजगादेति नारदः ॥ ३८२ ॥
 अस्ति च दिक्षु विख्याता नाम्ना शुक्तिमती पुरी । शक्तिमत्याख्यया नद्या नर्मसख्येव शोभिता ॥ ३८३ ॥
 गतेष्वनेकभूपेषु सुव्रतान्मुनिसुव्रतात् । अभिचन्द्रोऽभवत्तस्यां राजा राज्यभृतां वरः ॥ ३८४ ॥
 अभिचन्द्रस्य तनयो वसुरित्यभिधानतः । अजायत महाबुद्धिः प्रसिद्धः सत्यवांक्तया ॥ ३८५ ॥
 पाञ्च क्षीरकदम्बस्य गुरोः पर्वतकः सुतः । राजपुत्रौ चसुत्राहं चापठामस्रयोऽपि हि ॥ ३८६ ॥
 सुषेधस्मासु सदनोपरि पाठश्रमान्निशि । चारणश्रमणौ व्योम्नि यान्तावित्यूचतुर्मिथः ॥ ३८७ ॥

१ मम कारागृहे । २ यज्ञम् । ३ सत्यवादित्वेन । ४ गच्छन्तौ ।

गुरुपदेशो हि यथापात्रं परिणमेदिह । अत्राम्भः स्थानभेदेन सुक्तालवणतां व्रजेत् ॥ ४०३ ॥
 त्रियः पर्वतकः पुत्रः पुत्रादप्यधिको वरुः । नरकं यास्यतस्तस्माद्गृहवासिन किं मम ॥ ४०४ ॥
 निर्वेदादिन्युपाध्यायः प्रब्रज्यामग्रहीचदा । तत्पदं पर्वतोद्धारत व्यास्याक्षणविचक्षणः ॥ ४०५ ॥
 भूत्वा गुरोः प्रसादेन सर्वशास्त्रविशारदः । पुनरेव निजं स्थानमहं तु गतवांस्तदा ॥ ४०६ ॥
 नृपचन्द्रोऽगिचन्द्रोऽपि जग्राह समये व्रतम् । ततश्चाभूद्ब्रह्म राजा वासुदेवसमः श्रिया ॥ ४०७ ॥
 सत्यवादीति स प्राप प्रसिद्धिं पृथिवीतले । तां प्रसिद्धिमपि त्रातुं सत्यमेव जगाद सः ॥ ४०८ ॥
 अथैकदा मृगयुगा मृगाय मृगयाजुषा । चिक्षिपे विशिखो विन्ध्यनितम्बे सोऽन्तरास्वलत् ॥ ४०९ ॥
 इषुस्वलनेहंतुं स ज्ञातुं तत्र ययौ ततः । आकाशस्फटिकशिलामज्ञासीत् पाणिना स्पृशन् ॥ ४१० ॥
 स दध्याविति मन्येऽस्यां सङ्क्रान्तः परतथैरन् । भूमिच्छायेव शीतांशावदर्शिं हरिणो मया ॥ ४११ ॥
 पाणिस्पर्शं विना नेयं सर्वथाप्युपलक्ष्यते । अवश्यं तदसौ योग्या वसोर्वसुमतीपतेः ॥ ४१२ ॥
 रहो व्यज्ञपयद्राज्ञे गत्वा तां मृगयुः शिलाम् । हृष्टो जग्राह राजापि ददौ चास्मै महद्हनम् ॥ ४१३ ॥
 स तया घटयामास च्छन्नं स्वासनवेदिकाम् । तच्छिल्पिनोऽघातयच्च नात्मीयाः कस्यचिन्पृषाः ॥ ४१४ ॥
 तस्यां सिंहासनं वेदौ चेदीशस्य निवेशितम् । सत्यप्रभावादाकाशस्थितमित्यवुधज्जनः ॥ ४१५ ॥
 सत्येन तुष्टाः सान्निध्यमस्य कुर्वन्ति देवताः । एवमूर्जभ्विनी तस्य प्रसिद्धिव्यानिशे दिशः ॥ ४१६ ॥
 तया प्रसिद्ध्या राजानो भीतास्तस्य वंशययुः । सत्या वा यदि वा मिथ्या प्रसिद्धिर्जयिनी नृणाम् ॥ ४१७ ॥

वसुरुचे ततो मेऽन्न पाल्यः पूज्यश्च पर्वतः । गुरुवद्गुरुगुणोऽपि वर्तितव्यमिति श्रुतेः ॥ ४३३ ॥
 कस्याद्य पत्रमृत्क्षिप्तं कालेनाकालरोपिणा । को जिघांसुर्घातरं मे ब्रूहि मातः किमातुरा ॥ ४३४ ॥
 अजव्याख्यानवृत्तान्तं स्वपुत्रस्य पणं च तम् । त्वं प्रमाणं कृतश्चासीत्याख्यायार्थयते स्म सा ॥ ४३५ ॥
 कुर्वाणो रक्षणं श्रातुरजान्मेपातुदीरय । प्राणैरप्युपकुर्वन्ति महान्तः किं पुनर्गिरा ॥ ४३६ ॥
 अत्रोचत वसुमतीर्मिथ्या वच्मि वचः कथम् । प्राणात्ययेऽपि शंसन्ति नासत्यं सत्यभाषिणः ॥ ४३७ ॥
 अन्यदप्यभिधातव्यं नासत्यं पापभीरुणा । गुल्वागन्यथाकारे क्लृप्तसाक्ष्ये च का कथा ॥ ४३८ ॥
 बहूकुरु गुरोः स्रजुं यद्वा सत्यव्रताग्रहम् । तथा सरोपमित्युक्तस्तद्वचोऽमंस्त पार्थिवः ॥ ४३९ ॥
 ततः प्रमुदिता क्षीरकदम्बगृहिणी ययौ । अयाव पर्वतोऽहं च वसुराजस्य पर्पदि ॥ ४४० ॥
 सभायाममिलन् सभ्या माध्यस्थ्यगुणशालिनः । वादिनां संदसद्वादक्षीरनीरसितच्छदाः ॥ ४४१ ॥
 आकाशफटिकशिलावेदिसिंहासनं वसुः । सभापतिरलञ्चक्रे नभस्तलमिवोद्भुपः ॥ ४४२ ॥
 ततः पर्वतकोऽहं च व्याख्यापक्षं निजं निजम् । अशंसाव नरेन्द्राय सत्यं ब्रूहीति भाषिणौ ॥ ४४३ ॥
 विप्रवृद्धैरथोचे स विवादस्त्वयि तिष्ठते । प्रमाणमनयोः साक्षी त्वं रोदस्योरिवार्यमा ॥ ४४४ ॥
 घटप्रभृतिदिग्भ्यानि वर्तन्ते हन्त सत्यतः । सत्याद्धर्षति पर्जन्यः सत्यात् सिन्ध्वन्ति देवताः ॥ ४४५ ॥
 त्वयैव सत्ये लोकोऽयं स्थाप्यते पृथिवीपते । त्वामिहाथं ब्रूमहे किं ब्रूहि सत्यव्रतोचितम् ॥ ४४६ ॥
 वचः श्रुत्वेति तत्सत्यप्रसिद्धिं स्वां निरस्य च । अजान्मेपान् गुरुर्व्याख्यादिति साक्ष्यं वसुर्व्यधात् ॥ ४४७ ॥

१ सत्यासत्यौ च तौ वादौ च तावेव दुग्धजले तयोः पृथक्करण इति शेषः पृथक्छदा हंसाः ।

अयोधनस्वसा सत्ययशा नाम महीपतेः । तृणविन्दोरभूद्भार्या मधुपिङ्गस्तयोः सुतः ॥ ४६४ ॥
 तस्मै प्रदीयमानां त्वामहमिच्छामि सुन्दरि । प्रदित्सते त्वत्पिता त्वां स्वयंवरवराय तु ॥ ४६५ ॥
 न जाने कं वृणोपि त्वं मनःशल्यमिदं मम । वरणीयस्त्वया राजमध्ये मद्भ्रातृजस्ततः ॥ ४६६ ॥
 सुलसापि हि तच्छिक्षां तथैव प्रत्यपद्यत । मन्दोदर्यपि तच्छ्रुत्वाचख्यौ सगरभूपतेः ॥ ४६७ ॥
 सगरोऽप्यादिशद्विभूतिं निजपुरोधसम् । सद्यः कविः सोऽपि चक्रे नृपलक्षणसंहिताम् ॥ ४६८ ॥
 तंत्रोचे स तथा येन समस्तै राजलक्षणैः । सगरो जायते युक्तो हीनस्तु मधुपिङ्गलः ॥ ४६९ ॥
 तत्पुस्तकं तु पेढायां स चिक्षेप पुराणवत् । राजाज्ञयान्यदाकृष्टं तेन तद्राजपर्षदि ॥ ४७० ॥
 तत्रादौ सगरोऽवोचद्वाच्यमानेऽत्र पुस्तके । भवेच्छक्षणहीनो यो वध्यस्त्याज्यश्च सोऽखिलैः ॥ ४७१ ॥
 यथा यथावाचयत्तपुस्तकं स पुरोहितः । तथा तथा स जिह्वाय मधुपिङ्गोऽपलक्षणः ॥ ४७२ ॥
 निर्ययौ मधुपिङ्गोऽथ सगरं सुलसावृणोत् । जज्ञे विवाहः सद्योऽपि सर्वे स्वं स्थानमभ्ययुः ॥ ४७३ ॥
 मधुपिङ्गोऽप्यपमानात् कृत्वा बालतपो मृतः । महाकालाभिधः पश्चिसहस्रेशोऽसुरोऽभवत् ॥ ४७४ ॥
 अज्ञासीदवधेः सोऽथ सगरस्य विजृम्भितम् । स्वयंवरे सुलसाया निजं न्यंकारकारणम् ॥ ४७५ ॥
 राजानं सगरं राज्ञोऽन्यांश्च हन्मीति सोऽसुरः । छिद्रान्वेषी शुक्तिमतीनधां पर्वतमैश्वर्यतः ॥ ४७६ ॥
 विभवेयस्ततो भूत्वा गत्वा पर्वतमभ्यधात् । शण्डिल्यो नाम मित्रं त्वत्पिनुरस्मि महामते ॥ ४७७ ॥
 धीमतो गौतमाख्यस्योपाध्यायस्य पुरः पुरा । अहं क्षीरकदम्भापठाव सहिताबुभौ ॥ ४७८ ॥

१ तत्र पुस्तके स विश्वभूतिस्तथोचे रचयामास । २ तिरस्कारकारणम् ।

नारदेन जैनैश्च त्वां श्रुत्वा धर्षितमागमम् । त्वत्पक्षं पूरदिप्यामि मन्त्रैर्दिशं विमोहयन् ॥ ४७९ ॥
 इयुक्त्वा पर्दद्युतः ३ धर्षणालिल उन्मम् । अरुरो मोहयामास दुर्गतौ पातनाय सः ॥ ४८० ॥
 व्याधिभूतादिदोषांश्च सवत्राजनयज्जने । द्रेफन्पर्वतमतं न्दिर्दोषं च चकार सः ॥ ४८१ ॥
 शाण्डिल्यस्याज्ञया सोऽपि रक्छान्तिं पर्वतो ब्यधात् । उदकृत्योपकृत्य स्वमते चास्थापयज्जनम् ॥ ४८२ ॥
 सगरस्यापि नगरेऽन्तःपुरेऽथ परिच्छेदे । विचित्रे सोऽसुरो रोगान् दारणानतिभूयसः ॥ ४८३ ॥
 लोकप्रत्ययतो भेजे पर्वतं सगरोऽपि हि । चकार शाण्डिल्ययुतो रक्छान्तिं सोऽपि सर्वतः ॥ ४८४ ॥
 सौत्रामण्यां विधानेन सुरापानं न दुष्यति । अंगम्यागमनं कार्यं यज्ञे गोसवनामनि ॥ ४८५ ॥
 मातृभेधे वध मातुः पितृभेधे वधः पितुः । अन्तर्वेदि विधातव्यो दोपस्तत्र न विद्यते ॥ ४८६ ॥
 आँशुशुक्षणिमाधाय पृष्ठे कूर्मस्य तर्पयेत् । हविषा जुह्वकाल्याय स्वाहेत्युक्त्वा प्रयत्नतः ॥ ४८७ ॥
 यदा न प्रान्दुयात् कूर्मं तदा शुद्धद्विजन्मनः । खलतेः पिङ्गलभस्य विक्रियस्य शुचौ जले ॥ ४८८ ॥
 आँस्यदघ्नेऽवतीर्णस्य मस्तके कूर्मसन्निभे । प्रज्वाल्य ज्वलनं दीप्तमाहुतिं प्रक्षिपेद्द्विजः ॥ ४८९ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

सच पुरुष एवेदं यद्भूतं यद्भ्रविष्यति । ईशानो योऽमृतत्वस्य यदन्नेनातिरोहति ॥ ४९० ॥
 एवमेकत्र पुरुषे किं केनात्र विपद्यते । कुरुतातो यथाभीष्टं यज्ञ प्राणिनिपातनम् ॥ ४९१ ॥

१ अङ्गीकृतं पर्वतस्य मतं येन त नरम् । २ यज्ञविशेषे । ३ अगम्यायाः स्त्रियाः गमनं सङ्गः । ४ अग्निम् ।
 ५ खलतिः खल्वाट. " टालीयो " इति भाषायाम् । ६ सुखपर्यन्तप्रमाणे जले । ७ मोक्षस्येशान ईश्वरः ।

मांसस्य भक्षणं तेषां कर्तव्यं यज्ञकर्मणि । यायजूकेन पूतं हि देवोद्देशेन तच्छतम् ॥ ४९२ ॥
 इत्यादि सद्युपादिष्य सगरे स्वमतस्थिते । अन्तर्वेदि कुरुक्षेत्रादिषु सोऽकारयन्मखान् ॥ ४९३ ॥
 स लब्धप्रसरोऽस्कापीद्राज्जयादिकानपि । अरुरोऽप्यध्वरहतान् विमानस्थानदर्शयत् ॥ ४९४ ॥
 ततः सप्रत्ययो लोकः प्राणिहिंसात्मकान् मखान् । निःशङ्कमकरोत्तस्य पर्वतस्य मते स्थितः ॥ ४९५ ॥
 तत्रोक्ष्याहं तदा विद्याधरं नाम्ना दिवाकरम् । अवीचं यत्च्या यज्ञे हर्तव्याः पशवोऽखिलाः ॥ ४९६ ॥
 प्रतिपद्य स मे वाचं जहे यावत्पश्यन् मखे । परमाधार्मिकस्तावत्तद्देशासीत्सुराधमः ॥ ४९७ ॥
 रूपप्रतिमां तत्र तद्विद्याघातनाय सः । आस्थापयन्महाकाल उपांसीच्च खेचरः ॥ ४९८ ॥
 ततोऽहमपि तूष्णीकः क्षीणोपायोऽन्यतोऽभ्यगाम् । यज्ञेषु भावयामास सगरं सोऽथ मायया ॥ ४९९ ॥
 सगरं सुलसायुक्तं स जुहावाध्वरानले । कृतकृत्यो जगामाथ महाकालः स्वमाश्रयम् ॥ ५०० ॥
 एवं च पर्वतात्पापपर्वतादध्वरा द्विजैः । हिंसात्मका अक्रियन्त ते निषेध्यास्त्वयैव हि ॥ ५०१ ॥
 तद्वाचसुरीऋत्य प्रणिपत्य च नारदम् । भरुतात् क्षमयित्वा च विसर्ज्य दशाननः ॥ ५०२ ॥
 भरुत्तो रावणं नत्वोवाच कोऽयं कृपानिधिः । पापादमुष्माधो ह्यस्मांस्त्वया स्वामिन्यवास्यत् ॥ ५०३ ॥
 आचख्यौ रावणोऽप्यासीन्नाम्ना ब्रह्मरुचिर्द्विजः । तापसस्य सतस्तस्य भार्या क्लृभीति गुर्व्यभूत् ॥ ५०४ ॥
 तत्रेयुः साधवोऽप्येद्युस्तेष्वेकः साधुर्ब्रवीत् । भवधीत्या गृहवासस्यत्क्तो यत्साधु साधु तत् ॥ ५०५ ॥
 भूयः स्वदारसङ्गस्य विपर्येर्लुप्तचेतसः । गृहवासाद्दने वासः कथं नाम विशिष्यते ॥ ५०६ ॥

१ पुनः पुनर्यजतीति यायजूकस्तेन । २ गर्भवती ।

श्रुत्वा ब्रह्मरुचिस्तनु प्रपन्नजिनशासनः । तदैव प्रात्रजत्सा च हूर्म्यभूच्छ्राविका परा ॥ ५०७ ॥
 मिथ्यात्ववर्जिता तत्र सा वसन्त्याश्रमे सुतम् । सुषुवे नारदं नाम रोदनादिविवर्जितम् ॥ ५०८ ॥
 गतायाश्चान्यतस्तस्यास्तं जहूर्जृम्भकामराः । पुत्रशोकादिन्दुमालासविधे श्रावज्ज च सा ॥ ५०९ ॥
 तेऽमराः पालयामासुः शास्त्राण्यध्यापयंश्च तम् । आकाशगामिनीं विद्यां ददुस्तस्मै क्रमेण च ॥ ५१० ॥
 अणुत्रतधरः प्राप यौवनं च मनोहरम् । स शिखाधारणान्नित्यं न गृहस्थो न संयतः ॥ ५११ ॥
 कलहभ्रंशकाकाङ्क्षी गीतनृत्यङ्गुहली । सदा कन्दर्पकौङ्कुच्यमौखर्यात्यन्तवत्सलः ॥ ५१२ ॥
 वीराणां काशुकानां च सन्धिग्रिहकारकः । छत्रिकाश्वदृषीपाणिरारूढः पादुकासु च ॥ ५१३ ॥
 देवैः संवर्धितत्वाच्च देवर्षिः ग्रथितो भुवि । ग्रायेण ब्रह्मचारी च स्वेच्छाचार्येण नारदः ॥ ५१४ ॥
 इत्युक्तवन्तं लङ्केशमज्ञानं तमात्मनः । मरुतः क्षमयामासापराधं मखसम्भवम् ॥ ५१५ ॥
 मरुत्तराजः स्वां कन्यां नामतः कनकप्रभाम् । तदा ददौ दशस्याय दशस्योऽभ्युवाह ताम् ॥ ५१६ ॥
 प्रभञ्जन इवौजस्वी मरुत्तमखभञ्जनः । ततो जगाम मथुरां नगरीं गुरुचिह्नमः ॥ ५१७ ॥
 उपतस्थे दशग्रीवं तन्नुपो हरिवाहनः । पुत्रेण मधुना सार्धमीशानेनेव शूलिना ॥ ५१८ ॥
 तं भक्त्योपस्थितं ग्रीतोऽवार्तयद्दशकन्धरः । पप्रच्छैवं भवत्कनोः कुतोऽदः शूलमायुधम् ॥ ५१९ ॥
 पित्रा भ्रूसंज्ञयादिष्टो मधुरं मथुरभ्यधात् । इदं मे चमरेन्द्रेण प्रागजन्मसुहृदापितम् ॥ ५२० ॥

१ कामचेष्टितवाचालत्वयोरत्यन्तवत्सलः । २ दर्भासनविशेषो वृषी । ३ ईशानेन्द्रेण ।

अवीचच्चमरश्वैवं धातकीखण्डनामनि । द्वीप ऐरावतक्षेत्रे शतद्वारे महापुरे ॥ ५२१ ॥
 सुमित्रो राजपुत्रोऽभूत्प्रभवः कुलपुत्रकः । उभावभूतां ते मित्रे वसन्तमदनाचिव ॥ ५२२ ॥ युग्मम् ॥
 गुरोरेकस्य पार्श्वे तौ बाल्ये जगहतुः कलाः । सह चिक्रीडतुश्चाविप्रयुक्ताचश्चिनाचिव ॥ ५२३ ॥
 उधौवनः सुमित्रोऽथ तत्राभून्नगरे नृपः । महर्द्धिविदधे तेन प्रभवोऽप्यात्मसन्निभः ॥ ५२४ ॥
 राजैकदा तुरङ्गे हतः प्राप महाटवीम् । पछीपतिसुतां तत्र वनमालासुपायत ॥ ५२५ ॥
 तामादाय समायातः स राजा स्वपुरे पुनः । प्रभवेण च सा त्रैश्वि रूपयौवनशालिनी ॥ ५२६ ॥
 तदर्शनात्प्रभृत्येव स मनोभवपीडितः । दिने दिने जज्ञे कृष्णपक्ष इवोदुपः ॥ ५२७ ॥
 असाध्यं मन्त्रतन्त्राणां तं ज्ञात्वातिकृशं नृपः । इत्यूचे बाधते किं ते सम्यगाख्याहि बान्धव ॥ ५२८ ॥
 अभ्यधात्प्रभवोऽप्येवं वस्तुमेतन्न शक्यते । अलं कुलकलङ्काय यन्मनःस्थमपि प्रभो ॥ ५२९ ॥
 निर्वन्धाद्भूशुजा गृष्टः स आस्यत् कुलपुत्रकः । वनमालानुरागो मे देहदौर्वैल्यकारणम् ॥ ५३० ॥
 राजाप्यूचे राज्यमपि त्वदर्थे सन्त्यजाम्यहम् । किं पुनर्महिलामात्रमियमद्यैव गृह्यताम् ॥ ५३१ ॥
 इत्युवत्वा तं विसृज्याथ तस्यानुपदेमेव ताम् । स्वयं दूतीमिव त्रैपीचदोकसि निशासुखे ॥ ५३२ ॥
 इत्यूचे सापि राज्ञाहं तुभ्यं दत्तास्मि सीदते । जीवातुरिव तच्छाधि पत्याज्ञा मे वलीयसी ॥ ५३३ ॥
 मम भर्ता त्वदर्थे हि प्राणानपि विसृञ्चति । किं पुनर्मादृशीं दासीसुदासीनः किमीक्षसे ॥ ५३४ ॥
 बभाषे प्रभवोऽप्येवं धिग्धिङ्मां निरपन्नपम् । अहो स तु महासत्त्वो यस्येदृक् सौहृदं मयि ॥ ५३५ ॥

आशालीविधयां वह्निमयं वप्रमथ व्यथात् । स्वपुरे योजनशतप्रमाणं नलकूबरः ॥ ५५२ ॥
 हुताशनमयान्येव चक्रे यन्त्राणि तत्र च । प्रदीपनमिव व्योम्नि कुर्वाणानि शिखोत्करैः ॥ ५५३ ॥
 तं च वप्रमवष्टभ्यावतस्थे नलकूबरः । भटैः परिवृतः कोपाज्ज्वलन् वह्निकुमारवत् ॥ ५५४ ॥
 तेऽप्येत्य कुम्भकर्णाद्यास्तं द्रष्टुमपि नाशकन् । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डमिव सुप्तोत्थिता नराः ॥ ५५५ ॥
 दुर्लङ्घ्यमेतद्दुर्लङ्घपुरमित्यपसृत्य ते । भग्नोत्साहाः कथमपि दशारयाय व्यजिज्ञपन् ॥ ५५६ ॥
 स्वयं दशास्यस्तत्रागात्तं वप्रं प्रेक्ष्य तादृशम् । अपश्यंस्तद्ग्रहोपायं चिन्तय्यौ सवान्धवः ॥ ५५७ ॥
 अनुरक्ता दशास्यस्य नलकूबरपत्न्यथ । त्रैषीदूतीशुपरम्भां सा तमेत्यैवमब्रवीत् ॥ ५५८ ॥
 जयश्रीरिव मूर्तोपरम्भा त्वयि रिरंसते । सा त्वद्गुणैर्हृतमनास्तत्र मूर्त्यैव तिष्ठति ॥ ५५९ ॥
 इमां च विद्यामाशालीमस्य वप्रस्य रक्षिकाम् । करिष्यति तवायत्तामात्मानमिव मानद ॥ ५६० ॥
 ग्रहीष्यसि तथा चेदं पुरं सनलकूबरम् । सेत्स्यत्यत्र च ते चक्रं देवं नाम्ना सुदर्शनम् ॥ ५६१ ॥
 सप्रहासं दशास्येन वीक्षितोऽथ विभीषणः । एवमस्त्विति भाषित्वा दूतिकां विससर्ज ताम् ॥ ५६२ ॥
 अथ क्रुद्धो दशग्रीव आवभापे विभीषणम् । अरे कुलविरुद्धं किं प्रतिपन्नमिदं त्वया ॥ ५६३ ॥
 हृदयं जातुचिदत्तं परस्त्रीणां न कैरपि । अस्मत्कुलभवेर्मूढ रणे पृष्ठं द्विषामिव ॥ ५६४ ॥
 नवः कुलकलङ्कोऽयं वचसापि कृतस्त्वया । रे विभीषण केयं ते मतिर्येनेदमब्रवीः ॥ ५६५ ॥
 विभीषणोऽप्युवाचैवं प्रसीदार्थं महाशुज । न वाग्मात्रं कलङ्काय विशुद्धमनसां नृणाम् ॥ ५६६ ॥

१ स्वगृहे मूर्त्यां केवलशरीरेणव तिष्ठति, मनस्तु त्वयि वर्तत इति भावः ।

एकान्तविक्रमः क्वापि विपदेऽपि प्रजायते । एकान्तविक्रमान्नाशं शेरभाद्याः प्रयान्ति हि ॥ ५८२ ॥
 बलीयसो बलिभ्योऽपि प्रसूते हि वसुन्धरा । सर्वेभ्योऽप्यहमोजस्वीत्यहङ्कारं स्म मा कृथाः ॥ ५८३ ॥
 उत्थितोऽस्यधुना वीरः सर्ववीरत्वतस्करः । प्रतापेन सहस्रांशुः सहस्रांशुनियन्त्रकः ॥ ५८४ ॥
 हेलोत्पाटितकैलासो मरुत्तमखभञ्जनः । जम्बूद्वीपेशयक्षेत्रेणाप्यक्षोभितमानसः ॥ ५८५ ॥
 उपाहृन्नजदोर्वीणागीततोषितचेतसः । धरणेन्द्रादमोघासशक्तिः शक्तित्रयोजितः ॥ ५८६ ॥
 भ्रातृभ्यां स्वानुरूपाभ्यां स्वशुजाभ्यामिवोल्कटः । रावणो नाम लङ्केशः सुकेशकुलमास्करः ॥ ५८७ ॥
 स यमं हेलयाभाङ्गीत् पतिं वैश्रवणं च ते । पत्नीचक्रे वानरेन्द्रं सुग्रीवं वालिसोदरम् ॥ ५८८ ॥
 दुर्लङ्घ्यवद्विभ्राकारं दुर्लङ्घ्यपुरमस्यै च । प्रविष्टस्यानुजो बद्ध्वा जग्राह नलकूबरम् ॥ ५८९ ॥
 स त्वां प्रत्यर्पापतन्नस्ति युगान्तायिरिवोद्धतः । ग्रणिपातसुधावृष्ट्या शमनीयोऽन्यथा न तु ॥ ५९० ॥
 रूपिणीं च सुतामस्मै यच्छ रूपवतीमिमाम् । एवं ह्युत्तमसन्धानं सम्बन्धात्ते भविष्यति ॥ ५९१ ॥
 एवं पितृवचः श्रुत्वा कुयन्नेवमुवाच सः । कन्यका स्वा कथङ्कारमस्मै वध्याय दीयते ॥ ५९२ ॥
 किं च नाधुनिकं वैरममुना किं तु वंशजम् । तातं विजयसिंहं प्रागेतंदृग्बृहहतं स्मर ॥ ५९३ ॥
 एतत्पितामहस्यापि मालिनो यन्मया कृतम् । तदस्यापि करिष्यामि समयात्वेपको ह्ययम् ॥ ५९४ ॥
 स्नेहतः कातरो मा भूः सहजं धैर्यमाश्रय । स्वह्नोः सर्वदा दृष्टं किं न वेत्सि पराक्रमम् ॥ ५९५ ॥

१ अष्टापदाद्या. । २ सहस्रांशु सूर्यः । ३ सहस्रांशुर्नाम राजा तन्नियन्त्रकः । ४ कैलासोऽष्टापदगिरि. ।
 ५ अर्हत्समीपे निजदोर्वीणाया गीतेन प्रसन्नं चित्तं यस्य तस्मात् । ६ प्रभुमन्त्रोत्साहरूपास्तिलः शक्तयः ।
 ७ अस्य रावणस्य । ८ अभ्यागच्छन् । ९ एतत्पक्ष्यैः ।

तस्यैवं वदतोऽभ्येत्य नगरं रथनूपुरम् । चमूभिर्विष्टयामास दुर्धरो दशकन्धरः ॥ ५९६ ॥
 पूर्वमेव दशास्येन ग्रहितो महितौजसा । अथ दूतोऽभ्युपेत्येन्द्रमित्युवाच ससौष्ठवः ॥ ५९७ ॥
 ये केचिदिह राजानो विद्यादोर्वीर्यदर्पिताः । तैरुपेत्योपायनादैः पूजितो दशकन्धरः ॥ ५९८ ॥
 दशकण्ठस्य विस्मृत्या भवतश्चार्जवालयम् । इयान् कालो ययौ तस्मिन् भक्तिकालस्तवाधुना ॥ ५९९ ॥
 भक्तिं दर्शय तत्तस्मिन् शक्तिं वा दर्शयाधुना । भक्तिशक्तिविहीनश्चेदमेव विनङ्क्ष्यसि ॥ ६०० ॥
 इन्द्रोऽपि निजगादैवं वराकैः पूजितो नृपैः । रावणस्तदयं मतः पूजां मत्ताऽपि वाञ्छति ॥ ६०१ ॥
 यथा तथा गतः कालो रावणस्य सुवाय सः । कालरूपस्त्वर्यं कालस्तस्येदानीमुपस्थितः ॥ ६०२ ॥
 गत्वा रचस्वामिनो भक्तिं शक्तिं वा मयि दर्शय । स भक्तिशक्तिहीनश्चेदमेव विनङ्क्ष्यति ॥ ६०३ ॥
 दूतेनागत्य विज्ञप्तो रावणः कोपदास्त्रणः । समनह्यन्महोत्साहः समं सकलसैनिकैः ॥ ६०४ ॥
 द्रुतमिन्द्रोऽपि सन्नह्य निर्ययौ रथनूपुरात् । वीरा हि न सहन्तेऽन्यवीराहङ्कारडम्बरम् ॥ ६०५ ॥
 सामन्ताः सह सामन्तैः सैनिका सैनिकैः पुनः । सेनानीभिश्च सेनान्यो द्वयोर्युयुधिरे तयोः ॥ ६०६ ॥
 तयोर्बलानामन्योऽन्यं सम्प्रेष्टः शस्त्रवर्षिणाम् । संवर्तपुष्करवर्तवारिदानामिवाभवत् ॥ ६०७ ॥
 वराकैः सैनिकरेभिः किं हतैर्मशकैरिव । इति बुचाणो भुवनलङ्कारकरिपुङ्गवम् ॥ ६०८ ॥
 स्वयमास्त्रह्य युद्धायाधिज्यीकृतशरासनः । अहौकैतरावणस्थेन्द्रेण सह रावणः ॥ ६०९ ॥

॥ युगम् ॥

नागपाशमिवान्योऽन्यः सुखयोः करवेष्टनैः । वितन्वानौ भिमिलतुः करिणौ रावणेन्द्रयोः ॥ ६१० ॥

द्वावपीभौ महाप्राणौ दन्तैर्दन्तान् प्रजम्भतुः । उत्थापयन्तौ स्फुलिङ्गानरण्युन्मथनादिव ॥ ६११ ॥
 मिथोघातेर्विषाणेभ्यः सौवर्णवलयवावलिः । पपातोर्व्यां विरहिणीबाहुभ्य इव तत्क्षणम् ॥ ६१२ ॥
 तदन्तघातक्षुण्णेभ्यः शरीरिभ्यो निरन्तरम् । गण्डेभ्यो मदधारावद्रक्तधाराः प्रसुम्भुः ॥ ६१३ ॥
 क्षणाच्छल्यैः क्षणाद्गणैः क्षणादपि च सुदरैः । गजाचिवाद्धितीयौ तौ रावणेन्द्रौ प्रजम्भतुः ॥ ६१४ ॥
 महाबलौ पिपिषतुरक्षैरस्त्राणि तौ मिथः । नैकोऽप्यहीयतैकस्मादब्धी पूर्वापिराविव ॥ ६१५ ॥
 बाध्यबाधकताभाग्भिद्रागुत्सर्गापिवादवत् । मन्त्राक्षैरप्ययुध्यन्तौ तौ राणक्रतुदीक्षितौ ॥ ६१६ ॥
 गाढं मिलितयोरेकवृन्तस्थफलयोस्विव । ऐरावणभुवनलङ्कारयोः करिणोरथ ॥ ६१७ ॥
 छलञ्जौ रावणः स्वैमादुत्पत्यैरावणं ययौ । हत्वा च तन्महामात्रं बन्धेन्द्रं करीन्द्रवत् ॥ ६१८ ॥ युग्मम् ॥
 स हस्ती परितोऽधस्ताद्रक्षोवीरैरेष्टयत् । हर्षादुत्तालुमुल्लस्युमण्ड इवालिभिः ॥ ६१९ ॥
 रावणेन धृते शक्रे तत्सैन्यमपि सर्वतः । विदुद्राव जिते नाथे जिता एव पदातयः ॥ ६२० ॥
 संहैरावणेनेन्द्रं रावणः शिविरे निजे । निनाय नायक्यभवत्स्वयं श्रेणिद्वयेऽप्यथ ॥ ६२१ ॥
 ततो निवृत्य लङ्कायां जगाम दशकन्धरः । कारायां चाक्षिपच्छक्रं कीरवत्काष्ठपञ्जरे ॥ ६२२ ॥
 सहस्रारः सदिक्रपालो लङ्कायामेत्य रावणम् । नमस्कृत्येत्यभापिष्ट पत्तिवद्रचिताञ्जलिः ॥ ६२३ ॥
 कैलासमुदधार्पीद्यो लीलया श्रावणवृण्वत् । दोषमता तेन भवता विजिता न त्रयामहे ॥ ६२४ ॥
 तादृशे त्वयि याञ्चापि न त्रपायै मनागपि । तद्यार्चिऽहं मुञ्च शक्रं पुत्रभिक्षां प्रयच्छ मे ॥ ६२५ ॥

१ अरणिः काष्ठविशेषः । २ विरहवत्याः स्त्रियाः बाहुभ्यः । ३ पापाणखण्डवत् ।

उवाच रावणोऽप्येवं शंक्रं मुञ्चामि यद्यसौ । सदिक्पालपरीवारः कर्म कुर्यात् सदेदृशम् ॥ ६२६ ॥
 परितोऽपि पुं लङ्कां करोत्वेष क्षणे क्षणे । तृणकाष्ठादिरहितां वासागारमहीमिव ॥ ६२७ ॥
 प्रातः प्रातर्दिव्यगन्धैरम्बुवाह इवाम्बुभिः । चेलोत्क्षेपं पुरीमेतामभितोऽप्यभिपिञ्चतु ॥ ६२९ ॥
 मालाकार इवोचित्य ग्रन्थित्वा च सदा स्वयम् । पुष्पाणि पूर्यत्वेष देवतावसरादिषु ॥ ६३० ॥
 एवं विधानि कर्माणि कुर्वन्नेप सुतस्तव । पुनर्गृह्णातु राज्यं स्वं मत्प्रसादाच्च नन्दतु ॥ ६३१ ॥
 एवं करिष्यतीत्युक्ते सहसारेण रावणः । सुमोच शंक्रं कारायाः सत्कृत्य निजबन्धुवत् ॥ ६३२ ॥
 रथन् पुरमेत्येन्द्रस्तथावुद्विग्न उच्चकैः । तेजस्विनां हि निस्तेजो मृत्युतोऽप्यतिदुःसहम् ॥ ६३३ ॥
 निर्वाणसङ्गमो नाम ज्ञानी तत्रान्यदा मुनिः । समवासरदिन्द्रोऽपि तं वन्दितुमुपाययौ ॥ ६३४ ॥
 भगवन् कर्मणा केन रावणादिसमासदम् । न्यक्कारमिति शंक्रेण षट्पः स मुनिरब्रवीत् ॥ ६३५ ॥
 श्रीमत्यरिञ्जयपुरे पुरा विद्याधराग्रणीः । नाम्ना ज्वलनसिंहोऽभूद्भृङ्गवत्यस्य तु त्रिया ॥ ६३६ ॥
 अहिल्या नाम दुहिता रूपवत्यभवत्तयोः । तस्याः स्वयंवरेऽभ्येषुः सर्वे विद्याधरेश्वराः ॥ ६३७ ॥
 आनन्दमाली तत्रागाच्चद्रावर्तपुरेश्वरः । ह्यर्यावर्तपुरेशस्त्वमागान्नाम्ना तद्धितप्रभः ॥ ६३८ ॥
 सहायातमपि त्यक्त्वा त्वामहिल्या निजेच्छया । आनन्दमालिनं वत्रे तवाभूच्च पराभवः ॥ ६३९ ॥
 आनन्दमालिनीष्यालुस्त्वमभूस्तत्प्रभृत्यपि । मयि सत्यप्यसावेतामहिल्यामूढवानिति ॥ ६४० ॥
 आनन्दमाली निर्वेदान्यदा व्रतमग्रहीत् । तप्यमानस्तपस्तीव्रं व्यहारीच सहर्षिभिः ॥ ६४१ ॥
 विहरन् स स्थावर्त जगाम गिरिमैकदा । त्वया च ददृशेऽस्मारि चाहिल्यायाः स्वयंवरः ॥ ६४२ ॥

तद्वधुवरमादाय सेदायादः प्रमोदभाक् । महेंद्रेणार्चितः स्नेहात् प्रह्लादः स्वां पुरीं ययौ ॥ ४४ ॥
 प्रह्लादोऽअनसुन्दर्याः प्रासादं सप्तभूमिकम् । अर्पयामास वासाय विमानमिव भूस्थितम् ॥ ४५ ॥
 तां न सम्भावयामास वाचापि पवनञ्जयः । मानिनो ह्यवलेपं न विस्मरन्ति यतस्ततः ॥ ४६ ॥
 विना शशाङ्कं इंयामेव सा विना पवनञ्जयम् । बाष्पान्धकारवदना तस्थावस्वास्थ्यभाजनम् ॥ ४७ ॥
 पार्श्वद्विगतमाप्तन्त्याः पर्यङ्कस्य सुहृसुहृः । तस्याश्च संवत्सरवद्राधीयस्योऽभवन्निशाः ॥ ४८ ॥
 अनन्यमानसा जातुमध्यन्यस्तश्रुत्वाम्बुजा । भर्तुरालेखनेरेव व्यतीयाय दिनानि सा ॥ ४९ ॥
 सुहुराल्प्यमानापि सखीभिश्चाहुर्षूकम् । परपुष्टेव हेमन्ते न सा तूणीकतां जहौ ॥ ५० ॥
 एवं च काले व्रजति प्रह्लादचतुर्ष्वयदा । दूतो राक्षसराजस्य ससुपेत्यैवमब्रवीत् ॥ ५१ ॥
 समं राक्षसनाथेन यादोनाथः स दुर्मतिः । वैरायतेऽद्य नितरां प्रणिपातमानयन् ॥ ५२ ॥
 याचितः स नमस्कारमहङ्कारमहागिरिः । दोर्दण्डो चक्षुषा पश्यन्निद्रं वदति केद्वदः ॥ ५३ ॥
 अरे को रावणो नाम तेन किं ननु सिध्यति । नाहमिन्द्रः कुबेरो वा न चास्मि नलङ्कवरः ॥ ५४ ॥
 सहस्ररश्मिर्नाप्यस्मि न मरुत्तो न वा यमः । न च कैलासशैलोऽस्मि किं त्वस्मि वरुणो ननु ॥ ५५ ॥
 देवताधिष्ठितै रत्नैर्यदि दर्पोऽस्य दुर्मतेः । तदायातु हरिष्यामि तदूर्पं चिरसाञ्चितम् ॥ ५६ ॥
 इत्युत्त्या रावणः क्रुद्धः समरायाम्यषेणयत् । अरौत्सीत्तपुरं चाब्धिवेलेव तदूर्पवर्तम् ॥ ५७ ॥
 पुरान्निःसृत्य वरुणो रणायारुगलोचनः । राजीवपुण्डरीकौर्ध्वतः पुत्रैरसुध्यत ॥ ५८ ॥

१ सकुटुम्भः । २ रजनी । ३ कोकिला ४ । मौनम् । ५ कुहिसंतं वदतीति कद्वदः ।

तस्मिन्महति सङ्ग्रामे वीरैर्वरुणह्यनुभिः । योधयित्वा च ब्रध्वा च निन्याते खरदूषणौ ॥ ५९ ॥
 अभज्यत ततः सैन्यं राक्षसानामशेषतः । कृतार्थमानी वरुणोऽप्यविशन्नगरीं निजाम् ॥ ६० ॥
 विद्याधरेन्द्रानाह्वानुं ग्राह्णिणोद्रादणोऽपि हि । दूतान् प्रश्रेकमप्यद्य भवते प्रेषितस्त्वहम् ॥ ६१ ॥
 प्रह्लादोऽथ दशास्याय साहायककृते स्वयम् । यावच्चचाल तावत्तुवाच पवनञ्जयः ॥ ६२ ॥
 इहं व तिष्ठ तात त्वं दशग्रीवमनोरथम् । पूरयिष्याम्यहमपि तवास्मि तनयो ननु ॥ ६३ ॥
 इत्युदीर्य सनिर्वन्धं पितरं चातुमान्य सः । लोकं चाशेषमाभाष्य चचाल पवनञ्जयः ॥ ६४ ॥
 श्रुत्वाञ्जना जनमुखवात्पत्युर्यात्रामथोत्सुका । देवीव व्योमशिरवात् प्रासादादवस्था च ॥ ६५ ॥
 तमीक्षितुमवष्टभ्य स्तम्भं पाञ्चालिकेन सा । निर्निमेषेणा तरथावस्वांस्थयमथिताशया ॥ ६६ ॥ युग्मम् ॥
 द्वाररत्नभनिपणङ्गीं प्रतिपच्चन्द्रवक्त्रुशाम् । लुलितालकसञ्छन्नललाटां निर्विलेपनाम् ॥ ६७ ॥
 नितम्बन्यस्तं विस्त्रुत्स्थलम्बिभुजालताम् । ताम्बुलागरहितधूसराथरपच्छ्रवाम् ॥ ६८ ॥
 बाष्पाग्बुशालितमुखीमुख्खां पुरतः स्थिताम् । अञ्जनां व्यञ्जनदृशं ददर्श पवनो ब्रजन् ॥ ६९ ॥

॥ त्रिभिविशेषकम् ॥
 त निध्यायनिदं दध्यौ सद्यः प्रह्लादनन्दनः । अहो निर्हीत्वमेतस्या निर्भीत्वमपि दुर्धियः ॥ ७० ॥
 अथवा ज्ञातमेतस्या दौर्मनस्यं पुरापि हि । उदूढा तु मया पित्रोराज्ञालङ्घनभीरुणा ॥ ७१ ॥

१ अस्वास्थेन मथितं चित्तं यस्याः सा । २ नितम्बे न्यस्ता धारिता विस्रस्ता ऋथा लम्बिनी
 भुजलता यया सा । ३ अञ्जनरहितनेत्राम् । ४ पश्यन् ।

पतित्वा पादयोस्तस्य सायुले रचिताञ्जलिः । त्वया सम्भाषितः सर्वोऽप्याहं तु न गनागपि ॥ ७२ ॥
 विज्ञाप्यसे तथापि त्वं विस्मयार्थी न हाहं त्वया । पुनरागमनेनाशु पन्थानः सन्तु ते शिवाः ॥ ७३ ॥
 इति ब्रुवाणां तां दीनागधीनचरितामपि । ययावदशरणयैव जयाय पवनञ्जयः ॥ ७४ ॥
 पेत्त्यवज्ञानियोगार्ता गत्वान्तर्वेकम भ्रूतले । वारिशिञ्जतला सिन्धुतटीव निगपात सा ॥ ७५ ॥
 पवमानवदुत्परय तदा श्रह्लादनन्दनः । जगाम मानससरस्सुनास च निशागुले ॥ ७६ ॥
 विकृत्य तत्र प्रासादगध्यास्त पवनञ्जयः । विद्याधराणां विषेव सर्वशिक्षिप्र कामधुक् ॥ ७७ ॥
 तत्र पर्यङ्कगाल्लः सारःपरिसरावनौ । आर्ता प्रियवियोगेन चक्रवाकीं ददर्श सः ॥ ७८ ॥
 पूर्वोपाचामथुञ्जानां मृणाललतिकामपि । तप्यमानां हिरेनापि कथितेनेव वारिणा ॥ ७९ ॥
 दूयमानां ज्योत्स्नयापि वह्मर्चिच्छटयेव ताम् । क्रन्दन्तीं करुणां श्रेक्ष्य स एवं पर्यचिन्तयत् ॥ ८० ॥ युग्मम् ॥
 सकलं वासरं पत्या रमन्ते चक्रवाकिकाः । न सोढुमीक्षते नक्तमपि तद्विरहं पुनः ॥ ८१ ॥
 उद्धाहतोऽपि या त्यक्ता भाषिता या न जातुञ्चित् । आगच्छताप्यनघाता पसनासीव या गया ॥ ८२ ॥
 आक्रान्ता दुःखभारेण पर्वतेनेव मूलतः । अट्टमत्सन्नयुला सा कथं हा भविष्यति ॥ ८३ ॥
 धिग्धिङ्मगाविवेकेन म्रियते सा तपस्विनी । तद्धृत्यापातकेनाहं क गमिष्यामि दुर्गुलः ॥ ८४ ॥
 इति चिन्तितमात्मीयमाख्यत्यहसिताय सः । स्वदुःखाख्यानपात्रं हि नापरः सुहृदं विना ॥ ८५ ॥
 श्रोत्रे प्रहसितोऽश्वेवं साध्वन्नासीशिरादपि । नूनं विपद्यते साधु सासीव वियोगतः ॥ ८६ ॥

आश्रासयितुमद्यापि सबे सा तव युज्यते । प्रियेवक्त्या तामनुज्ञाप्य स्वार्थाय पुनरापतेः ॥ ८७ ॥
 हृदेव सुहृदा तेन भावसंवादिनेरितः । ययावञ्जनसुन्दर्या वेश्मन्युत्पत्य मास्तः ॥ ८८ ॥
 किञ्चिचिरोहितस्तस्थौ द्वार्येव पवनञ्जयः । अत्र भूत्वा प्रहसितः प्राविशच्च तदोकसि ॥ ८९ ॥
 वेष्टन्तीमधिपर्यङ्कं तोयेऽल्पे शफरीमिव । पीड्यमानां ज्योत्स्नयापि हिमेनेव सरोजिनीम् ॥ ९० ॥
 अन्तर्हृदयसन्तापप्रस्फुटद्भारमौक्तिकाम् । उन्युक्तदीर्घनिःश्वासतरलालकमालिकाम् ॥ ९१ ॥
 अधिनिषण्णनिःसस्तदोर्लग्नमणिकङ्कणाम् । वसन्ततिलकासख्याश्वासमानां सुहृसुहृः ॥ ९२ ॥
 शून्यदचक्षुशं शून्यचिचां काष्ठमयीमिव । ईक्षाञ्चक्रे प्रहसितस्तत्र चाञ्जनसुन्दरीम् ॥ ९३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

अकस्माद्द्वयन्तर इव को नामेह समाययौ । इति भीतापि सा धैर्यमवलम्ब्येदमब्रवीत् ॥ ९४ ॥
 अहो कस्त्वमिहायासीः परंपुंसाथवा त्वया । अलं ज्ञातेन मेह स्थाः परनारीनिकेतने ॥ ९५ ॥
 वसन्ततिलके दोषणा विद्युत्पैनं बहिः क्षिप । क्षपाकरविशुद्धास्मि नैनं द्रष्टुमपि क्षमा ॥ ९६ ॥
 पवनञ्जयमुज्झित्वासुष्मिन्मम निकेतने । न प्रवेशाधिकारोऽस्ति कस्यापि किमुदीक्षसे ॥ ९७ ॥
 नत्वा प्रहसितोज्वादीदृष्ट्या स्वामिनि वर्धसे । चिरादायातसोत्काष्ठपवनञ्जयसङ्गमात् ॥ ९८ ॥
 तस्य मित्रं प्रहसितो मन्मथस्येव माधवः । अग्रेसरोऽहमायातोऽन्वायातं विद्धि च प्रियम् ॥ ९९ ॥

१ चाट्टवचनेन । २ भावो मनोगताभिप्रायस्त संवदति तेन । ३ लुठन्तीम् । ४ हृदय सन्तापेन प्रस्फुटन्ति
 हारस्य मौक्तिकानि यस्मास्ताम् । ५ अलकाः केशाः ।

तद्वत्प्रसादाय शेषायादः प्रसोदयाक् । गह्वरेणाञ्जितः स्नेहात् गृह्णादः रघो पुशौ ॥ ४४ ॥
 गृह्णाद्वेञ्जानसुन्दरीः पासादं सप्तसुमितम् । अर्पयायास वासाय विमानमिव शशिवत् ॥ ४५ ॥
 तां न सम्भानयामास वाचापि पवनस्रगः । शानिनो हनलेपं न निस्सरन्ति यतस्ततः ॥ ४६ ॥
 विना शशाङ्कं वंगभेव सा विना पवनञ्जयम् । बाष्पान्वाहायदा तस्यावसास्यभाजनाम् ॥ ४७ ॥
 पार्थद्विद्वयसाहस्र्याः पर्णङ्कस्य युद्धयुद्धः । तस्याथ संवत्सराद्यधीयरयोञ्जवन्निशाः ॥ ४८ ॥
 अननयानसा ज्ञासुसध्यन्ग्रहप्रवायुजा । अर्पसातेस्वरेव ज्वतीभाग निगानि सा ॥ ४९ ॥
 युद्धप्रालम्बानामपि ससीगिथ्रादुर्ध्वकम् । पंस्पुलेव हेयन्ते न सा वैष्णवीकृतो जहौ ॥ ५० ॥
 एवं च काले त्रयति गृह्णादस्यगन्गदा । दूती शश्वत्सराजस्य सप्रुपेर्गैविगवन्वीत् ॥ ५१ ॥
 रागं शश्वत्सनाथेन यादोनाथः स युर्मतिः । वैसागतेऽथ निराशे पणिपातसमागन्त् ॥ ५२ ॥
 याञ्जितः स नगरकारगह्वारासहागिरिः । बोर्वेच्छो नक्षत्रा पश्यादिरं वदति कैवढः ॥ ५३ ॥
 जरे को रावणो नाम तेन किं नरा सिध्यति । नाहमिन्द्रः कृबेरो वा न चासिा नलरुणः ॥ ५४ ॥
 सहस्रविमानीप्यसि न गरुडो न वा यमः । न च कैलासश्लोकसि किं त्वसि वरुणो नरा ॥ ५५ ॥
 देवताभिर्द्विरी स्तैर्यदि दणोत्स्य दुरीतेः । तदायावु हस्त्रिणाभि तद्वर्षं निस्साञ्जितम् ॥ ५६ ॥
 इत्युधत्या राणाः कुतः ससरायाभ्युपेणयत् । अशौत्सीत्तपुरं चाब्धिगेलज तद्वर्णतम् ॥ ५७ ॥
 पुरान्निभृत्य वरुणो रणायाखण्डलोचनः । राजीघणुद्धरीकार्धद्वैतः पुनैरुभयत ॥ ५८ ॥

१ राकुपुम्भः । २ रजवरी । ३ कोकिला ॥ ५ कुट्टियतं वदतीति कवयः ।

तस्मिन्महति सङ्ग्रामे वीरैर्विष्णुसङ्गनुभिः । योधयित्वा च बद्ध्वा च निन्याते खरदूषणौ ॥ ५९ ॥
 अभज्यत ततः सैन्यं राक्षसानामशेषतः । कृतार्थमानी वरुणोऽप्यविशन्नगरीं निजाम् ॥ ६० ॥
 विद्याधरेन्द्रानाह्वानं ग्राहिणोद्रावणोऽपि हि । दूतान् प्रत्येकमप्यद्य भवते प्रेषितस्त्वहम् ॥ ६१ ॥
 प्रह्लादोऽथ दशास्याय साहायककृते स्वयम् । यावच्चाल तावत्तमुवाच पवनञ्जयः ॥ ६२ ॥
 इहैव तिष्ठ तात त्वं दशग्रीवमनोरथम् । पूरयिष्याम्यहमपि तवास्मि तनयो ननु ॥ ६३ ॥
 इत्युदीर्य सनिर्वन्धं पितरं चानुमान्य सः । लोकं चाशेषमाभाष्य चचाल पवनञ्जयः ॥ ६४ ॥
 श्रुत्वाञ्जना जनमुखात्पत्युर्यात्रामथोत्सुका । देवीव व्योमशिखरात् प्रासादादवस्था च ॥ ६५ ॥
 तमीक्षितुमवष्टभ्य स्तम्भं पाञ्चालिकेव सा । निर्निमेषेक्षणा तस्थावस्थांस्थयमथिताशया ॥ ६६ ॥ युगम् ॥
 द्वाररतम्भानिषणाङ्गीं प्रतिपच्चन्द्रवत्कृशाम् । लुलितालकसञ्छन्नललाटां निर्विलेपनाम् ॥ ६७ ॥
 नितम्बन्यस्तं विस्मत्स्थलम्बिभुजालताम् । ताम्बूलागरहितधूसराधरपल्लवाम् ॥ ६९ ॥
 बाष्पागबुक्षालितमुखीमुख्यां पुरतः रिथताम् । अञ्जनां व्यञ्जनदृशं ददर्श पवनो ब्रजन् ॥ ६९ ॥
 ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

त निधायनिदं दध्यौ सद्यः प्रह्लादनन्दनः । अहो निर्द्वीत्वमेतस्या निर्भीत्वमपि दुर्धियः ॥ ७० ॥

अथवा ज्ञातमेतस्या दौर्भनस्यं पुरापि हि । उदूढा तु मया पित्रोराज्ञालङ्घनभीरुणा ॥ ७१ ॥

१ अस्वास्थ्येन मथितं चित्तं यस्याः सा । २ नितम्बे न्यस्ता धारिता विस्मस्ता रक्षुधा लम्बिनी
 भुजलता यया सा । ३ अञ्जनरहितनेत्राम् । ४ पश्यन् ।

पतित्वा पादयोस्तस्य सायूचे रचिताञ्जलिः । त्वया सम्भाषितः सर्वोऽप्यहं तु न मनागपि ॥ ७२ ॥
 विश्वापसे तथापि त्वं विस्मयार्थं न ह्यहं त्वया । पुनरागमनेनाशु पन्थानः सन्तु ते शिवाः ॥ ७३ ॥
 इति ब्रुवाणां तां दीनामहीनचरितामपि । ययाववगणश्रेयैव जयाय पवनञ्जयः ॥ ७४ ॥
 पेत्यवज्ञाविद्योगार्ता गत्वान्तर्वेगम भूतले । वारिभिन्नतला सिन्धुतटीव निपपात सा ॥ ७५ ॥
 पवमानवदुत्पत्य तदा प्रह्लादनन्दनः । जगाम मानससरस्युवास च निगाशुखे ॥ ७६ ॥
 विकृत्य तत्र प्रासादमध्यास्त पवनञ्जयः । विद्याधराणां विद्यैव सर्वसिद्धिषु कामधुक् ॥ ७७ ॥
 तत्र पर्यङ्कमारूढः सरःपरिसरावनौ । आर्तां प्रियवियोगेन चक्रवाकीं ददर्श सः ॥ ७८ ॥
 पूर्वोपाचामञ्जुजानां मृणाललतिकामपि । तप्यमानां हिमेनापि कथितेनेव वारिणा ॥ ७९ ॥
 दूयमानां ज्योत्स्नयापि वह्नयर्चिश्छटयेव ताम् । क्रन्दन्तीं करुणं प्रेक्ष्य स एवं पर्यचिन्तयत् ॥ ८० ॥ युग्मम् ॥
 सकलं वासरं पत्या रमन्ते चक्रवाकिकाः । न सोढुमीशते नक्तमपि तद्विरहं पुनः ॥ ८१ ॥
 उद्धाहतोऽपि या त्यक्ता भाषिता या न जातुचित् । आगच्छताप्यवज्ञाता परनारीव या मया ॥ ८२ ॥
 आक्रान्ता दुःखभारेण पर्वतेनेव मूलतः । अदृष्टमत्सङ्गसुखा सा कथं हा भविष्यति ॥ ८३ ॥
 धिग्धिङ्ममाविवेकेन झ्रियते सा तपस्विनी । तद्भृत्यापातकेनाहं क्व गमिष्यामि दुर्मुखः ॥ ८४ ॥
 इति चिन्तितमात्मीयमाख्यत्प्रहसिताय सः । स्वदुःखाख्यानपात्रं हि नापरः सुहृदं विना ॥ ८५ ॥
 श्लोचे ग्रहसितोऽप्येवं साध्वज्ञासीश्विरादपि । नूनं विपद्यते साद्य साससीव वियोगतः ॥ ८६ ॥

१ पत्युरवज्ञया वियोगेन च पीडिता । २ विवाहात् ।

आधासायितुमद्यापि सखे सा तव युज्यते । प्रियोक्त्या तामनुज्ञाप्य स्वार्थाय पुनरापतेः ॥ ८७ ॥
 हृदेव सुहृदा तेन भावसंचादिनेरितः । ययावञ्जनसुन्दर्या वैभ्रमन्युत्पत्य मारुतः ॥ ८८ ॥
 किञ्चित्तिरोहितस्तस्थौ द्वार्येव पवनञ्जयः । अत्रे भूत्वा ग्रहसितः प्रायिशच्च तदोक्तसि ॥ ८९ ॥
 वेष्टन्तीमधिपर्यङ्कं तोयेऽल्पे शफरीमिव । पीड्यमानां ज्योत्स्नयापि हिमेनेव सरोजिनीम् ॥ ९० ॥
 अन्तर्हृदयसन्तापप्रस्फुटद्वारमौक्तिकाम् । उन्मुक्तदीर्घनिःश्वासतरलालकमालिकाम् ॥ ९१ ॥
 अधिनिपणानिःसस्तदोर्लयमणिकङ्कणाम् । वसन्ततिलकासख्याश्वास्यमानां शुहुशुहुः ॥ ९२ ॥
 शून्यदत्तदृशं शून्यचिचां काष्ठमयीमिव । ईक्षाञ्चक्रे ग्रहसितस्तत्र चाञ्जनसुन्दरीम् ॥ ९३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

अकस्माद्ग्रन्थन्तर इव को नामेह समाययौ । इति भीतापि सा धैर्यमवलम्ब्येदमब्रवीत् ॥ ९४ ॥
 अहो कस्त्वमिहायासीः परंपुंसाथवा त्वया । अलं ज्ञातेन मेह स्थाः परनारीनिकेतने ॥ ९५ ॥
 वसन्ततिलके दोषणा विद्यत्यैनं बहिः क्षिप । क्षपाकरविशुद्धास्मि नैनं द्रष्टुमपि क्षमा ॥ ९६ ॥
 पवनञ्जयशुद्धित्वाशुष्मिन्मम निकेतने । न प्रवेशाधिकारोऽस्ति कस्यापि किमुदीक्षसे ॥ ९७ ॥
 नत्वा ग्रहसितोऽवादीदृष्ट्या स्वामिनि वर्धसे । चिरादायातसोत्कण्ठपवनञ्जयसङ्गमात् ॥ ९८ ॥
 तस्य मित्रं ग्रहसितो मन्मथस्येव माधवः । अग्रसरोऽहमायातोऽन्वायातं विद्धि च प्रियम् ॥ ९९ ॥

१ चाटुवचनेन । २ भावो मनोगताभिप्रायस्त संवदति तेन । ३ लुठन्तीम् । ४ हृदय सन्तापेन प्रस्फुटन्ति
 द्वारस्य मौक्तिकानि यस्मास्ताम् । ५ अलकाः केशाः ।

अङ्गनापि जगदैवं हसितां विधिनेव माम् । मा द्वसीस्त्वं प्रहसित क्षणोऽयं न हि नर्मणः ॥ १०० ॥
 अथवा नैप दोपस्ते दोपो मरुपूर्वकर्मणाम् । कुलीनस्तादृशो भर्ता त्यजेन्मां कथमन्यथा ॥ १०१ ॥
 पाणिग्रहात्प्रभृत्येव मुक्तायाः स्वामिना मम । द्वाविंशतिःसमा जग्मुर्जीवाग्यद्यापि पापिनी ॥ १०२ ॥
 अथ सङ्क्रान्ततदुःखप्राग्भारपवनञ्जयः । अन्तः प्रविश्य व्याहारीन्द्राभ्यगद्दवागिदम् ॥ १०३ ॥
 निर्दोषा दोपमारोप्य त्वमुद्गाहात्प्रभृत्यपि । अवज्ञातास्यविज्ञेन मयका विज्ञमानिना ॥ १०४ ॥
 मद्दोषादीदृशीमागा दुःसहां दुर्दशां प्रिये । मृत्युं प्राप्तापि मद्भाग्यैः स्तोफान्मुक्तासि मृत्युना ॥ १०५ ॥
 इत्युक्तवन्तं सा नाथमुपलक्ष्य त्रयावती । पर्यङ्केयामवष्टभ्याभ्युत्तस्थौ विनमन्मुखा ॥ १०६ ॥
 लतां हस्तीव हस्तेन दोषणा वलयितेन ताम् । आददानोऽधिपर्यङ्कं न्यपदत्पवनञ्जयः ॥ १०७ ॥
 भूयस्तां पवनोज्वोचन्मयातिक्षुद्रबुद्धिना । निरांगाः खेदितासि त्वं तत्सहस्व प्रिये मम ॥ १०८ ॥
 अर्वाचदञ्चनाप्येवं नाथ मा स्म ब्रवीरिदम् । सदैव तव दास्यस्मि क्षामणानुचिता मयि ॥ १०९ ॥
 निर्जगाम प्रहसितो वसन्ततिलकाप्यथ । रहःस्थयोर्हि दम्पत्योर्न च्छेर्काः पार्श्ववर्तिनः ॥ ११० ॥
 रेमाते तत्र च स्वैरमञ्जनापवनञ्जयौ । विरराम रसावेशचैकयामेव यामिनी ॥ १११ ॥
 प्रभातां रात्रिमालोक्य तामूचे पवनञ्जयः । जयाय कान्ते यास्यामि ज्ञास्यन्ति गुरवोऽन्यथा ॥ ११२ ॥
 खेदं मातः परं कार्पीः सुखं तिष्ठ सखीवृता । दशास्यकृत्यं सम्पाद्य यावदायामि सुन्दरि ॥ ११३ ॥
 साश्रुवाचेति तत्कृत्यं दोषमतः सिद्धमेव ते । कृतार्थः शीघ्रमागच्छेर्जीवन्तीं मां यदीच्छसि ॥ ११४ ॥

१ ईषा पर्यङ्कस्यावयवविशेषः । २ वलयमिवाचरितेन । ३ निरपराधा । ४ चतुराः । ५ पार्श्वस्थाः ।

सा लज्जानम्रमुख्येवं श्वश्र्वा भूयोऽप्यभर्त्यत । यस्तेऽग्रहीन्न नामापि कथं ते तेन सङ्गमः ॥ १२७ ॥
 अङ्गुलीयकमात्रेण प्रतारयसि नः कथम् । प्रतारणाप्रकारान् हि बहूञ्जानन्ति पांसुलाः ॥ १२८ ॥
 मद्गृहादद्य निर्गच्छ गच्छ स्वच्छन्दचारिणि । पितुर्वैभमनि मात्र स्थाः स्थानमेतन्न हीदृशम् ॥ १२९ ॥
 तर्जयित्वाञ्जनामेवं नेतुं पितृनिकेतने । आदिक्षदारक्षरान्निःकृपा राक्षसीव सा ॥ १३० ॥
 तां च ते यानमारोप्य वसन्ततिलमन्विताम् । महेन्द्रनगरोपान्ते नीलामुञ्चन्दुश्रवः ॥ १३१ ॥
 तां मातृवन्नमस्कृत्य क्षमयित्वा च ते ययुः । स्वामिधत्स्वाम्यपत्येऽपि सेवकाः समवृत्तयः १३२ ॥
 तद्दुःखदुःखित इव तदा चास्तमगाद्रविः । सन्तः सतां न विपदं विलोकयितुमीश्वराः ॥ १३३ ॥
 धूकानां घोरधूत्कारैः फेत्कारैः फेरुयोपिताम् । क्रन्दितैर्वृकवृन्दानां श्रांविधां विविधैः स्वनैः ॥ १३४ ॥
 तुमुलैः पिङ्गलानां च सङ्गीतैरिव रक्षसाम् । स्फुटत्कर्णेव सा कष्टं तां जाग्रत्यनयन्निशाम् ॥ १३५ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

प्रातरुत्थाय सा दीना शालीनेव द्विया शनैः । यथौ पितृगृहद्वारे भिभुकीनापरिच्छदा ॥ १३६ ॥
 दृष्ट्वा ससम्प्रमस्तां च प्रतीहारोऽनुयुज्य च । अवस्थां तादृशीं सत्याख्यातां राज्ञे व्यजिज्ञपत् ॥ १३७ ॥
 लज्जानतत्र्याममुखो राजाप्येवमचिन्तयत् । अचिन्त्यं चरितं स्त्रीणां हि विपाको विधेरिव ॥ १३८ ॥
 इयं कुलकलङ्काय कुलटा गृहमागता । अञ्जनाञ्जनलेशोऽपि दूपयत्यंशुकं शुचि ॥ १३९ ॥
 इति चिन्ताप्रपन्नं तमप्रसन्नीभवन्मुखः । प्रसन्नकीर्तिस्तनयो नयनिष्ठोऽवगीदिति ॥ १४० ॥

१ श्वाचित् भाषायां 'शाहुडी' इति । २ नकुलानाम् । ३ निर्लज्जा । ४ पुष्ट्रा ।

द्रुतं निर्वास्यतामेषा दूषितं ह्यनया कुलम् । अहिदद्याद्गुलिः किं न छिद्यते बुद्धिशालिना ॥ १४१ ॥
 अथावोचन्महोत्साहो नाम मन्त्रीति भूपतिम् । श्वश्रुःखे दहितणां शरणं शरणं पितुः ॥ १४२ ॥
 किञ्च केतुमती श्वश्रुर्निर्दोषामप्यसुं प्रभो । निर्वासयेदपि क्रूरा दोषसुत्याद्य कञ्चन ॥ १४३ ॥
 व्यक्तियवद्भवेदोषादोषयोस्तावदत्र हि । प्रच्छन्नं पाल्यतामेषा स्वपुत्रीति कृपां कुरु ॥ १४४ ॥
 राजापीत्यवदच्छ्वश्रुः सर्वत्र भवतीदृशी । ईदृशं चरितं तु स्याद्धूनां न हि कुत्रचित् ॥ १४५ ॥
 किं च संगुणमहेज्येऽपि द्वेष्येयं पवनस्य यत् । गर्भः सम्भाव्यतेऽप्युष्याः पवनादेव तत्कथम् ॥ १४६ ॥
 सर्वथा दोषवत्येषा साधु निर्वासिता तथा । निर्वास्यतामितोऽपि द्राक् पश्यामस्तन्मुखं न हि ॥ १४७ ॥
 इत्थं राजाज्ञया द्वाःस्थो निरवासयदञ्जनाम् । जनैरपि कृताक्रन्दैर्दीनास्यैः कष्टमीक्षिताम् ॥ १४८ ॥
 क्षुधिता तृपिता श्रान्ता निःश्वसन्त्यश्रुवर्षिणी । दर्भविद्धपदांसृग्भी रञ्जयन्ती महीतलम् ॥ १४९ ॥
 पदे पदे प्रस्वलन्ती विश्राम्यन्ती तरौ तरौ । सह सख्याञ्जनाचालीद्रोदयन्ती दिशोऽपि हि ॥ १५० ॥
 यत्र यत्र पुरे ग्रामे सागच्छत्तत्र तत्र च । पूर्वायातद्रुपुम्भिर्निषेधानासदत् स्थितिम् ॥ १५१ ॥
 पर्यटन्ती तु सा प्राप कामयेकां महाद्वीम् । गिरिक्षुञ्जे तरुमूले निषद्य विललाप च ॥ १५२ ॥
 अहो मे मन्दभाग्याया गुणामविचारतः । अग्रे दण्डोऽभवत्पश्चादपराधविवेचनम् ॥ १५३ ॥
 साधु केतुमति कुलकलङ्को रक्षितस्त्वया । त्वयापि सम्बन्धिभयात्तात साधु विचारितम् ॥ १५४ ॥
 दुःखितानां हि नारीणां माताश्चासनकारणम् । पतिच्छन्दशुषा मातस्त्वयाप्यहसुषेक्षिता ॥ १५५ ॥

१ श्लोकितैः । २ पतीच्छातुवर्तिनी ।

आतर्दोषोऽपि नास्त्येव ताते जीवति ते ननु । नाथ त्वयि च दूरस्थे जज्ञे सर्वोऽप्यस्मिन् ॥ १५६ ॥
 सर्वथा स्त्री विना नाथं मैकाहमपि जीवतु । यथाहमेका जीवामि मन्दभाग्यशिरोमणिः ॥ १५७ ॥
 विलपन्त्यञ्जना सख्या नित्ये सम्बोध्य चाग्रतः । ददर्शान्तर्गुहं ध्यानस्थं चाभितगतिं मुनिम् ॥ १५८ ॥
 चारणश्रमणं तं च प्रणम्य विनयेन ते । निषेदतुः पुरो भूमौ सोऽपि ध्यानमपारयत् ॥ १५९ ॥
 मनश्चिन्तितकल्याणमहारामैकसारणिम् । धर्मलाभाशिषं सोऽदात्करमुन्नम्य दक्षिणम् ॥ १६० ॥
 नमस्कृत्य पुनर्भवत्या वसन्ततिलका तु सा । सर्वमप्यञ्जनादुःखमाचख्यौ मूलतोऽपि हि ॥ १६१ ॥
 कोऽस्या गर्भेऽप्रवत्केन कर्मणा चेदृशीं दशाम् । सम्प्राप्तिपति तत्सख्या पृष्टः स मुनिरब्रवीत् ॥ १६२ ॥
 अस्यैव जम्बूद्वीपस्य क्षेत्रे भरतनामनि । मन्दरे नगरे नाम्ना प्रियनन्दीत्यभूद्वर्णिक् ॥ १६३ ॥
 जयानाम्नां च जायायां तस्याजायत नन्दन । दमयन्तः प्रियदसः कलानां निधिरिन्दुवत् ॥ १६४ ॥
 क्रीडन् सोऽन्येद्यख्याने स्वाध्यायध्यानतत्परान् । ददर्श साधूस्तेभ्यश्च धर्मं शुश्राव शुद्धधीः ॥ १६५ ॥
 सम्यक्त्वं नियमांश्चाथ जग्राह विविधानसौ । यथोचितं च साधुभ्यो ददौ दानमनिन्दितम् ॥ १६६ ॥
 तपःसंयमनिष्ठोऽसौ विपद्य क्रमयोगतः । अभूत्कल्प द्वितीयस्मिन्नमरः परमर्द्धिकः ॥ १६७ ॥
 च्युत्वा ततो जम्बूद्वीपे मृगाङ्गनगरेशितुः । प्रियङ्गुलःम्यां पुत्रोऽभूद्रश्चिद्रमहीपतेः ॥ १६८ ॥
 सिंहचन्द्र इति ख्यातो जैनं धर्मं प्रपद्य सः । विपद्य क्रमयोगाच्च देवंसुवमुपेयिवान् ॥ १६९ ॥
 च्युत्वा चात्रैव वैताढ्ये नगरे वारुणेऽभवत् । सुकण्ठराजकनकोदर्योऽस्तुक् सिंहवाहनः ॥ १७० ॥

आयातो मालुलोऽस्मादेतां नेता स्वैश्मनि । मेलकश्चाचिरात्पत्या सहैतस्या भविष्यति ॥ १८५ ॥
 एवमुवत्वाहते धर्मे स्थापयित्वा च ते उभे । सञ्चरपात नभसा स भुनीन्द्रः खगेन्द्रवत् ॥ १८६ ॥
 अथ पुच्छच्छटाच्छौटैः स्फोटयन्तमिवावनिम् । बृत्कारपूर्णदिकुञ्जं कुञ्जारासृकरालितम् ॥ १८७ ॥
 दीपायमाननयनं वज्रकन्दाभदंष्ट्रिकम् । ऋकचक्ररदशनं ज्वालासोदरकेसरम् ॥ १८८ ॥
 लोहाङ्कुशोपमनखं शिलासदगुरःस्थलम् । पञ्चाननयुवानं ते समायान्तमपश्यताम् ॥ १८९ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
 ततो वेपथुमत्स्यौ ते विचिक्षू इव भूतलम् । कान्दिशीके हारिणिके इव यावदतिष्ठताम् ॥ १९० ॥
 मणिचूलाभिधस्तावद्गन्धर्वतद्गुहाधिपः । विकृत्य शारभं रूपं तं पञ्चास्यमनाशयत् ॥ १९१ ॥
 संहृत्य शारभं रूपं स्वं रूपं पतिपद्य च । तयोः प्रमोदाय जगौ संप्रियोऽर्द्धगुणस्तुतिम् ॥ १९२ ॥
 तेन चामुक्तसान्निध्ये गुहायां तत्र सुस्थिते । मुनिसुव्रतदेवार्चां स्थापयित्वाचतः स्म ते ॥ १९३ ॥
 अन्येद्युः सुषुवे तत्र सिंही सिंहमिवोत्कटम् । कुलिशाङ्कुचक्राङ्गपादं तनयमञ्जना ॥ १९४ ॥
 तस्याश्च स्तृतिकर्माणि वसन्ततिलकाकरोत् । स्वयं समाहृतैर्हर्षवशादेधोजलादिभिः ॥ १९५ ॥
 आरोप्य सुतमुत्सङ्गे दुःखिताञ्जनसुन्दरी । उदश्रुवदनारोदीद्रोदयन्तीव तां गुहाम् ॥ १९६ ॥
 महात्मन्नत्र विपिने तव जातस्य कीदृशम् । जन्मोत्सवं करोम्येषा वराकी पुण्यवर्जिता ॥ १९७ ॥
 एवं तां स्वर्तीं प्रेक्ष्य समुपेत्य च खेचरः । प्रतिस्वर्ग्यो मधुरगीरपृच्छद्दुःखकारणम् ॥ १९८ ॥

१ गजशोणितेन भयङ्करम् । २ अष्टापदरूपम् । ३ भार्यासहितः ।

अथाविवाहादांपुत्रजन्माचख्यावेशतः । अञ्जनाया दुःखहेतुं वाष्पायितशुखी सखी ॥ १९९ ॥
 सद्यो रुदन् सोऽप्यवादीदहं हनुपुरेश्वरः । एषोऽस्मि सुन्दरीमालाकुक्षिभूश्चित्रमानुजः ॥ २०० ॥
 आता मानसवेगाख्यस्त्वञ्जन्याश्च बालिके । दिष्ट्या त्वां दृष्टवानस्मि जीवन्तीमाश्वसिह्वतः ॥ २०१ ॥

॥ शुभम् ॥

तं मातुलं विदित्वा सायरोदीदधिकाधिकम् । पुनर्नवीभवेत्प्रायो दुःखमिष्टावलोकनात् ॥ २०२ ॥
 रुदन्तीं वारयित्वा तां प्रतिह्वयः सहागतम् । हनोर्जन्मादि पप्रच्छ दैवज्ञमथ सोऽवदत् ॥ २०३ ॥
 भाव्यवश्यं महाराजो भवे चात्रैव सेत्स्यति । शुभग्रहबले लग्ने जातोऽयं पुण्यमाक्रु शिशुः ॥ २०४ ॥
 तथाहि सुतिथिरियं चैत्रस्य बहुलाष्टमी । नक्षत्रं श्रवणं स्वामी वासरस्य विभावसुः ॥ २०५ ॥
 आदित्यो वर्तते मेषे भवनं तुङ्गमाश्रितः । चन्द्रमा मकरे मध्ये भवने समवस्थितः ॥ २०६ ॥
 लोहितान्नो वृषे मध्ये मीने विधोः सुतः । कुंभेरे धिषणोऽनुचैरध्याय भवनं स्थितः ॥ २०७ ॥
 मीने दैत्यगुरुस्तुङ्गस्तस्मिन्नेव शनैश्चरः । मीनलयोदये ब्रह्मयोगे सर्वमिदं शुभम् ॥ २०८ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

प्रतिह्वर्योऽथ यामेयीं ससखीं सात्मजां च ताम् । विमानवरमारोप्य प्रतस्थे स्वपुंरं प्रति ॥ २०९ ॥
 विमाने लम्बमानोच्चरन्प्रालम्बकिङ्किणीः । जिष्टुधुर्मातुरुस्तस्नादुत्पयाताथ बालकः ॥ २१० ॥

१ विवाहादारभ्य पुत्रजन्मपर्यन्तम् । २ सिद्धिमेष्यति । ३ कृष्णाष्टमी । ४ मङ्गलः । ५ कर्कराशौ
 धिषणो बृहस्पतिः । ६ भगिनीपुत्रीम् । ७ अहीतुमिच्छुः ।

पपात च गिरेर्मूर्ध्नि ब्योम्नः पविशिव च्युतः । तत्यातनिर्घातवशात् रा गिरिः कणशोऽभवत् ॥ २११ ॥
 आजघ्ने हृदयं सद्यः पाणिनाञ्जनसुन्दरी । देरीरपि प्रतिरै रोदयन्ती स्रोद च ॥ २१२ ॥
 प्रतिस्वर्योऽनुपत्याशु भागिनेय्यास्तभक्तम् । अक्षताङ्गसुपादार्यार्पयन्नष्टनिधानवत् ॥ २१३ ॥
 प्रतिस्वर्यो विमानेन मनोवेगेन तद्युतः । ययौ पुरे हनुरुहे सद्यः कृतमहोत्सवे ॥ २१४ ॥
 नीत्वा नीचारयामास स्ववेशमन्यजनां शुदा । कुलदेवीमिवायातां तच्छुद्धान्तोऽप्यपूजयत् ॥ २१५ ॥
 पुरे हनुरुहे यस्माज्जातमात्रोऽयमाययौ । तत् स्वनोर्मतुलश्चक्रेऽभिधानं हनुमानिति ॥ २१६ ॥
 यच्छैलशूर्णितोऽनेन पतितेन विमानतः । ततः श्रीशैल इत्याख्यां तस्यान्यामपि सोऽकरोत् ॥ २१७ ॥
 हनुमानप्यवर्धिष्ट तत्र ग्रीडन् यथासुखम् । राजहंसार्भक इव मानसाम्भोजिनीवने ॥ २१८ ॥
 दोषोऽध्यारोपितः शश्रवा कथं नामोत्तरिष्यति । सदैव चिन्तयाताम्यदन्तःशल्येव चाजना ॥ २१९ ॥
 इतश्च पवनः सन्धि विधाय खरदूपणौ । वरुणान्मोचयामास तोपयामास रावणम् ॥ २२० ॥
 ततश्च रावणो लङ्कां जगाम सपरिश्रमः । पवनोऽपि तशापुच्छथ स्वमेव पुरमाययौ ॥ २२१ ॥
 प्रणम्य पितरौ तत्राञ्जनावासगृहं ययौ । तच्चानञ्जनमद्राक्षीद्रतज्योत्स्नमिवोद्भुपम् ॥ २२२ ॥
 क्वाञ्जना सा नयनयोरसृताञ्जनदर्शना । मत्प्रेयसीति तत्रस्थामेकां पप्रच्छ च स्त्रियम् ॥ २२३ ॥
 साप्याख्यच्चयि यात्रायां गतेऽहस्तु कियत्स्वपि । निर्वाशिता केतुमत्या गर्भसम्भवदोषतः ॥ २२४ ॥
 महेन्द्रनगरासन्ने सा नीत्वास्वप्नरूपैः । अरण्ये सुमुचे पापैर्हरिणीव भयाकुला ॥ २२५ ॥

१ गुहाः । २ तस्यान्तःपुरम् । ३ अञ्जनारहितम् ।

इति श्रुत्वाथ पवनो ययौ पवनरंहसा । पारापत इव ग्रंथस्युक्तः श्वशुरपत्नम् ॥ २२६ ॥
 प्रियामपश्यंस्तत्रापि पत्रच्छैकां स योषितम् । इहाङ्गना प्रेयसी मे किमायाताथवा न हि ॥ २२७ ॥
 साचख्याविह सायासीद्वसन्ततिलकान्विता । परं निर्वासिता पित्रोत्पन्नदौःशील्यदोषतः ॥ २२८ ॥
 पविनेवाहृतस्तेन वचसा पवनक्षयः । प्रियामन्वेष्टुमश्राम्यद् भृशं शैलवनादिषु ॥ २२९ ॥
 तत्प्रवृत्तिं न च प्राप शापश्रष्ट इवामरः । विषणः स जगादैवं मित्रं प्रहसितं निजम् ॥ २३० ॥
 सखे गत्वा शंस पित्रोभ्राम्यतापि महीमिमाम् । मयाद्य यावदालोकि न क्वाप्यञ्जनसुन्दरी ॥ २३१ ॥
 पुनर्गवेपयिष्यामि तामरण्ये तपस्विनीम् । द्रक्ष्यामि चेत्साधु तर्हि नो चेद्वेक्ष्यामि पावकम् ॥ २३२ ॥
 एवमुक्तः प्रहसितो गत्वादित्यपुरे तुम् । प्रह्लादकेतुमत्योस्तत् कथयामास वाचिकम् ॥ २३३ ॥
 श्रुत्वा केतुमती तच्च श्रौण्वेव हृदये हता । मूर्छिता न्यपतद् भूमौ सङ्ज्ञां लब्ध्वेत्युवाच च ॥ २३४ ॥
 स किं त्वया प्रहसित व्यापत्तौ कृतनिश्चयः । त्रियमित्र वने युक्त एकाकी कठिनाशयः ॥ २३५ ॥
 अथवा किं मया सापि निर्दोषा परमार्थतः । अविमृष्य विधायिन्या पापिन्या निरवास्यत ॥ २३६ ॥
 लब्धं मयात्रैव साख्या दोषारोपणं फलम् । अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव ह्याप्यते फलम् ॥ २३७ ॥
 एवं स्वन्तीं प्रह्लादस्तां निवार्य कथञ्चन । चचाल सवलः स्रुमन्वेष्टुं स इवाञ्जनाम् ॥ २३८ ॥
 सर्वविधाधरेन्द्राणामाप्तानां चान्तिके नरान् । अञ्जनापवनान्वेपहेतवे प्रजिघाय सः ॥ २३९ ॥
 सह विधाधरैः स्रुं स्तुपां चालोक्यन् स्वयम् । श्राद्धभूतत्वरो भ्राम्यम् सोऽगाद् भूतवनं वनम् ॥ २४० ॥

१ प्रियायामुत्सुकः । २ प्रवेशं करिष्यामि । ३ वृषवा । ४ प्रादुर्भूता त्वरा यस्य सः ।

पवनोऽत्रान्तरे तत्र विरचय्य चितां वने । ज्वलनं ज्वालयासास' ग्रहूलादस्तं ददर्श च ॥ २४१ ॥
 स्थित्वोपचितं पवनः प्रोचे हे वनदेवताः । विधाधरेन्द्रग्रहूलादकेतुमृत्योः सुतोऽस्म्यहम् ॥ २४२ ॥
 महासत्यञ्जना नाम पत्नी मे सा च दुर्धिया । निर्दोषापि मयोद्वाहात्प्रभृत्यपि हि खेदिता ॥ २४३ ॥
 तां परित्यज्य यात्रायां चलितः स्वामिकार्यतः । देवाञ्ज्वात्वा तामदोषामुत्पत्य पुनरागसम् ॥ २४४ ॥
 रमयित्वा च तां स्वैरसभिज्ञानं समर्थ्य च । पितृभ्यामपरिज्ञातः पुनः कटकमापतम् ॥ २४५ ॥
 जातगर्भां च सा कान्ता मर्दोषादोषशङ्किभिः । निर्वासिता मे गुरुभिः काप्यस्तीति न बुध्यते ॥ २४६ ॥
 साग्रऽधुना च निर्दोषा सग्नात्ता दारुणां दशाम् । ममैवाज्ञानदोषेण धिग्धिक् पतिमपण्डितम् ॥ २४७ ॥
 मया भ्रान्त्वाखिलां पृथ्वीं सम्यङ्मार्गयतापि हि । न सात्ता मन्दभागेन रत्नं रत्नाकरे यथा ॥ २४८ ॥
 तदद्य स्वां तनुमिमां जुहोम्यत्र हुताशने । जीवतो मे यावज्जीवं दुःसहो विरहानलः ॥ २४९ ॥
 यदि पश्यथ मे कान्तां ज्ञापयध्वं तदा हृदः । त्वद्वियोगात्त्व पतिः प्रविवेश हुताशने ॥ २५० ॥
 इत्युक्त्वा तत्र चित्यायां दीप्यमाने हविस्रुंजि । क्षमां ग्रदातुं पवनः प्रोत्पपात नभस्तले ॥ २५१ ॥
 श्रततद्वचनो वेगात् ग्रहूलादोऽप्यतिसम्भ्रमी । बध्नःस्थलोपपीडं तं स्वाहुभ्यामधारयत् ॥ २५२ ॥
 मृत्योः प्रियवियोगातिप्रतीकारस्य सम्प्रति । को विद्वोऽयं ममेत्युच्चैस्त्वाच पवनञ्जयः ॥ २५३ ॥
 ग्रहूलादोऽप्यब्रवीत्साश्रुषु रेप पापोऽस्मि ते पिता । निर्दोषाया यः स्तुपाया निर्वासनश्रुपैक्षत ॥ २५४ ॥
 अविमृश्य कृतं तावत्त्वन्मार्त्रैवैकमादित । द्वितीयं मा कृथास्त्वं तु स्थिरीभव सुधीरसि ॥ २५५ ॥

स्तुपान्वेषणहेतोश्चादिष्टाः सन्ति सहस्रशः । विद्याधरा मया वत्सागमयस्थ तदागमम् ॥ २५६ ॥
 अत्रान्तरे तत्प्रहिताः केऽपि विद्याधरोत्तमाः । गवेषयन्तः पवनाञ्जने हनुपुरं ययुः ॥ २५७ ॥
 प्रतिस्वर्याञ्जनयोस्तेऽञ्जनाविग्रहदुःखतः । पवनस्याग्निप्रवेशप्रतिज्ञामाचक्षिरे ॥ २५८ ॥
 दुःश्रवं तद्वचः श्रुत्वा पीत्वा विपमिवाञ्जना । हा हतास्मीति जल्पन्ती पपात भ्रुवि मूर्च्छिता ॥ २५९ ॥
 आसिक्ता चन्दनाम्भोभिस्तालवृत्तैश्च वीजिता । लब्धसङ्गज्ञा समुत्थाय सा स्रोदेति दीनगीः ॥ २६० ॥
 पतिव्रताः पतिशोकात् प्रविशन्ति हुताशने । तासां विना हि भर्तारं दुःखाय खलु जीञ्चितम् ॥ २६१ ॥
 नारीसहस्रभोक्तृणां भर्तृणां श्रीमतां पुनः । क्षणिकः प्रेयसीशोकस्तत्कृतोऽग्निप्रवेशनम् ॥ २६२ ॥
 विपरीतमिदं जज्ञे त्वयि वह्निप्रवेशिनि । विरहेऽपि मयि पुनर्हानीवन्यामियच्चिरम् ॥ २६३ ॥
 महासत्त्वस्य तस्याल्पसत्त्वायाश्च समान्तरम् । उपलब्धमिदं नीलकांचयोस्वि सम्प्रति ॥ २६४ ॥
 न मे श्वशुरयोर्दोषो दोषः पित्रोर्न चाप्ययम् । ममैव मन्दभाग्यायाः कर्मदोषोऽयमीदृशः ॥ २६५ ॥
 खदन्तीं बोधयित्वा तां प्रतिस्वर्यः सनन्दनाम् । विमानवरमारोप्य पवनान्वेषणे ययौ ॥ २६६ ॥
 स भ्राम्यन् प्राप तत्रैव वने भूतवनाभिधे । दूरादपि ग्रहसितेनेक्षाञ्चक्रे च साश्रुणा ॥ २६७ ॥
 साञ्जनं तं समायान्तमारात् ग्रहसितः स तु । आख्यत्रग्रह्लादपवनञ्जययोर्ययपूर्वकम् ॥ २६८ ॥
 ततो विमानादुत्तीर्य प्रतिस्वर्योऽञ्जनापि च । ग्रह्लादं नेमर्तुदुराद्भक्त्या भूयस्तमस्तकौ ॥ २६९ ॥
 प्रतिस्वर्यं परिष्वज्य पौत्रमङ्गं निवेश्य च । ग्रह्लादो जातसंह्लादो जगादैवं ससम्भ्रमः ॥ २७० ॥

मञ्जन्तं व्यसनाम्भोधौ मामद्य सकुटुम्बकम् । सधुद्रंस्त्वमेवासि बन्धुः सम्बन्धिनां धुरि ॥ २७१ ॥
 मद्दंशर्षभूतेयं शाखासन्तानकारणम् । स्तुषा त्यक्ता विना दोषं सास्त्रियं रक्षिता त्वया ॥ २७२ ॥
 सद्यो व्यसनवेलाया न्यवर्तत पयोधिवत् । प्रशान्तशोकज्वलनो मुदितः पवनोऽपि हि ॥ २७३ ॥
 विद्यासामर्थ्यतस्तत्र सर्वविद्याधरेश्वराः । महान्तमुत्सवं चक्षुरानन्दाब्धिनिशाकस्म् ॥ २७४ ॥
 पुरं हनुरहं जग्मुस्ततः सर्वेऽपि ते मुदा । विमानैर्विदधानाः स्वैर्दिवं ज्योतिष्मतीभिव ॥ २७५ ॥
 महेन्द्रोऽप्याययौ तत्र समं मानसवेगया । सा च केतुमती देवी सर्वेऽप्यन्ये च बान्धवाः ॥ २७६ ॥
 विद्याधरेन्द्रैर्विदधे मिथः सम्बन्धिवन्धुभिः । पूर्वोत्सवादप्यधिकस्तत्रापि हि महोत्सवः ॥ २७७ ॥
 ततश्चान्योन्यमापृच्छथ सर्वे स्वं स्वं पुरं ययुः । तत्रैव पवनस्तस्थावञ्जनाहनुमद्यतः ॥ २७८ ॥
 हनुमान् ववृधे तत्र पितुः सह मनोरथैः । कलाश्च जगृहे सर्वा विद्याश्च समसाधयत् ॥ २७९ ॥
 नागराजायतभुजः शस्त्रशास्त्रविचक्षणः । क्रमाच्च यौवनं प्राप हनुमान् भानुमांस्त्विया ॥ २८० ॥
 इतश्चार्भर्षणप्रष्टो रावणः सन्धिदूषणम् । उत्पाद्य वरुणं जेतुं प्रतस्थे स्थैर्मपर्वतः ॥ २८१ ॥
 दूताहुतास्ततश्चेयुः सर्वे विद्याधरेश्वराः । कंटकं तस्य कुर्वन्तो वैर्तोढ्यकटकोपमम् ॥ २८२ ॥
 पवनप्रतिस्त्रयौ तौ तत्र यावत्प्रचेलुः । इत्पूचे हनुमांस्तावदवष्टम्भैकसानुमान् ॥ २८३ ॥
 ईहैव तिष्ठतं तातौ जेष्याम्यहमपि द्विपः । प्रहरेद्ब्राह्मणा को हि तीक्ष्णे प्रहरणे सति ॥ २८४ ॥
 बालत्वानानुकम्प्योऽस्मि यद्युष्मच्छुलजन्मनाम् । पौरुषावसरे प्राप्ते न प्रमाणं वयः खलु ॥ २८५ ॥

१ क्रोधवत्सु श्रेष्ठः । २ स्थयपर्वतः । ३ सैन्यम् । ४ गिरिमध्यभागः कटकम् ।

एवं तावतिनिर्वन्धात् प्रतीक्ष्यापृच्छ्य चोच्चैः । ताभ्यां च बुभितो मूर्ध्नि कृतप्रस्थानमङ्गलः ॥ २८६ ॥
महासामन्तसेनानीसेनाशतसमाहृतः । प्रययौ रावणस्कन्धावारे दुर्वारिक्रमः ॥ २८७ ॥ युगम् ॥
हनुमन्तं समायातं दृष्ट्वा जयमिव स्वयम् । प्रणमन्तं मुदा स्वाङ्गे निदधे दशकन्धरः ॥ २८८ ॥
अभ्यर्णे वरुणपुर्यास्तिस्थौ युद्धाय राणः । वरुणो वारुणेयाश्च दोषन्तो निर्ययुः शतम् ॥ २८९ ॥
अभ्येत्य योधयामासु रावणं वंस्यात्मजाः । सुग्रीवाद्यैः समं वीरैर्युधे वरुणोऽपि हि ॥ २९० ॥
अत्रान्तरे च हनुमान् दारुणो वरुणात्मजान् । जात्यथान इव क्रोडं खेदयामासुराहवे ॥ २९१ ॥
विधासामर्थ्यतोऽस्तश्चाद्दारुणींस्तान् वबन्ध च । पशूनिव क्रुथा रक्तहनुको हनुमानथ ॥ २९२ ॥
तान् दृष्ट्वा वरुणः क्रद्धोऽभ्यधाविष्ट हनुमते । सुग्रीवप्रभृतीन् धुन्वन्दन्ती मार्गतरूनिव ॥ २९३ ॥
रावणोऽप्यापतन्तं तं नदीरयमिवाचलः । अन्तरा स्वलयामास वर्षन् विशिखधोरणीम् ॥ २९४ ॥
दृपभो दृपभेणेव कुञ्जरेणेव कुञ्जरः । वरुणो रावणेनोच्चैः क्रोधान्धो युयुधे चिरम् ॥ २९५ ॥
सर्वैजसाकुलीकृत्य वरुणं रावणञ्जली । उत्पत्येन्द्रमिवावघात् सर्वत्र बलवच्छलम् ॥ २९६ ॥
ततो जयजयारवैर्मुखरीकृतदिङ्मुखः । स्कन्धावारं पृथुस्कन्धो जगाम दशकन्धरः ॥ २९७ ॥
रावणो वरुणं तत्र सह पुत्रैर्वशंवदम् । सुमोच प्रणिपातान्तः प्रकोपो हि महात्मनाम् ॥ २९८ ॥
१ वरुणपुत्राः । २ किरिम् । ३ बाणश्रेणिम् ।

पुत्रीं सत्यवतीं नाम वरुणोऽदाद्धनूस्ते । दृष्टसारः स्वयं हीदृजामाता दुर्लभः खलु ॥ ३०० ॥
लङ्कायां रावणोऽथागाददत्त च हनूस्ते । हृष्टथन्द्रणखापुत्रीमनङ्गकुसुमाभिधाम् ॥ ३०१ ॥
सुग्रीवेण पत्रारागा नलेन हरिसालिनी । अन्यैः सहस्रसङ्ख्याथ तस्मै दत्ताः स्वकाः सुताः ॥ ३०२ ॥

श्लिष्ट्वा दृढं दशमुखेन मुदा विसृष्टो दोष्मानथो हनुपुरे हनुमाञ्जगाम

अन्येऽपि वानरपतिप्रमुखाः प्रजग्मुर्विधाधरा निजनिजं नगरं प्रहृष्टाः ॥ ३०३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रचिराचते त्रिपांशुशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
हनुमदुत्पत्तिचरुणसाधनो नाम तृतीयः सर्गः ।

॥ अथ चतुर्थः सर्गः ॥

—७४७७७७७—
 इतश्च मिथिलापुर्यां हरिवंशे महीपतिः । आसीद्वासवकेत्वाख्यो विपुला तस्य च प्रिया ॥ १ ॥
 तयोः स्रुनुरनूतश्रीर्बभूव भुवि विश्रुतः । प्रजानां जनक इव जनको नाम पार्थिवः ॥ २ ॥
 इतश्च पुर्ययोऽध्यायामृषभस्वामिराज्यतः । इक्ष्वाकुवंशान्तर्भूतादित्यवंशेषु राजसु ॥ ३ ॥
 यातेषु केषुचिन्मोक्षं स्वर्गं यातेषु केषुचित् । सङ्ख्यातीतेषु विश्वस्यार्हतस्तीर्थे प्रसर्पति ॥ ४ ॥
 बभूव विजयो राजा हिमचूला च तत्रिया । तयोरभूतां द्वौ पुत्रौ वज्रबाहुपुरन्दरौ ॥ ५ ॥
 इतश्चाभून्नागपुरे पुरे राजेभवाहनः । चूडामणिश्च तत्पत्नी तत्पुत्री च मनोरमा ॥ ६ ॥
 गत्वोद्यद्यौवनां वज्रबाहुः परिणिनाय ताम् । मेहेन महता श्वेतमरीचिखि रोहिणीम् ॥ ७ ॥
 भवत्या च श्यालेनोदयसुन्दरेणानुगामिना । मनोरमामथादाय प्रतस्थे स्वपुराय सः ॥ ८ ॥
 स गच्छन्नन्तरापश्यत्तपस्तेजोभिरीश्वरम् । वसन्ताद्रिस्थमुदयाचलस्थमिव भास्करम् ॥ ९ ॥
 मोक्षाध्वसीक्षकमिवोत्पन्नयमातापनापरम् । गुणसागरनामानं तपस्यन्तं महाशुनिम् ॥ १० ॥

मयूर इव जीमूतं तं दृष्ट्वा जॉतसम्मदः । कुमार इदमाह स्म धृत्वा सपदि वाहनम् ॥ शुग्मम् ॥
 अहो महात्मा कोऽप्येव बन्ध एव महाशुनिः । चिन्तामणिखि मया दृष्टः पुण्येन भूयसा ॥ ११ ॥

१ महोरत्सवेन । २ चन्द्रः । ३ ऊर्ध्वं द्रष्टारम् । ४ जातहर्षः ।

उवाच चैवश्रुदयसुन्दरोऽथ कुमार किम् । आदित्से परित्रज्यां सोऽवदच्चित्तमस्ति मे ॥ १३ ॥
 उदयो नर्मणा भूयः श्रोत्रे यद्यस्ति ते मनः । तदद्य मा विलम्बस्व सहायोऽहमपीह ते ॥ १४ ॥
 कुमारो व्याजहारैवं मर्यादाभिव वारिधिः । मा त्याक्षीः स्वामिमां सन्धां सोऽप्योमेवेत्यभाषत ॥ १५ ॥
 कुमारो वाहनान्मोहादिवोचीर्यास्रोह तम् । वसन्तशैलसुदयसुन्दरादिभिरावृतः ॥ १६ ॥
 वज्रबाहुमथावादीदिभवाहननन्दनः । स्वामिन्मा प्रवाजीरघ्व धिमे नर्माभिभाषणम् ॥ १७ ॥
 नर्मोक्तिरावयोरसीत् को दोषस्तद्वयतिक्रमे । नर्मोक्तिर्न हि सत्यैव प्रायो धवलगीतवत् ॥ १८ ॥
 भविष्यसि सहायस्त्वं व्यसनेष्वखिलेष्वपि । इत्यकाण्डेऽपि मा भाक्षीरस्मत्कुलमनोरथान् ॥ १९ ॥
 इदमद्यापि माङ्गल्यं तव हस्तेऽस्ति कङ्कणम् । तद्विवाहफलं भोगान् सहसा कथमुज्झसि ॥ २० ॥
 सांसारिकसुखास्वादवञ्चित्यं मनोरमा । जीविष्यति कथं नाथ त्वया तृणवदुज्झता ॥ २१ ॥
 वज्रबाहुकुमारोऽथ जगादोदयसुन्दरम् । सुन्दरं मर्त्यजन्मद्रोः फलं चात्रिलक्षणम् ॥ २२ ॥
 नर्मोक्तिरपि तेऽस्मात्तु बभूव परमार्थसात् । श्रुत्कियु स्वातिजीमूतवारि मौक्तिकसादिव ॥ २३ ॥
 त्वत्स्वसा च कुलीना चैतत्प्रज्यां ग्रहीष्यति । नो चेदस्याः शिवः पन्था भोगैः पुनरलं मम ॥ २४ ॥
 तद्भ्रतायानुमन्यस्व मां त्वमप्यनुयाहि नः । कुलधर्मः क्षत्रियाणां स्वसन्धापालनं खलु ॥ २५ ॥
 उदयं प्रतिगोधैवं वज्रबाहुरुपाययौ । सागरं गुणरत्नानां महर्षिं गुणसागरम् ॥ २६ ॥
 तत्पादान्ते वज्रबाहुः परित्रज्यामुपाददे । उदयो मनोरमाथ कुमारः पञ्चविंशतिः ॥ २७ ॥

वज्रबाहुं प्रव्रजितं श्रुत्वा विजयभूपतिः । वरं बालोऽप्यसौ नाहमिति वैराग्यमासदत् ॥ २८ ॥
 ततश्च विजयः पुत्रं राज्ये न्यस्य पुरन्दरम् । निर्वाणमोहस्य युनेः पार्श्वे व्रतसुपाददे ॥ २९ ॥
 पुरन्दरोऽपि रवे राज्ये पृथिवीकुक्षिजं सुतम् । न्यस्य कीर्तिधरं क्षेमङ्कर्यन्तेऽभवद्यतिः ॥ ३० ॥
 अथ कीर्तिधरो राजाभुङ्क्त वैपयिकं सुखम् । सहदेव्या समं पत्न्या पौलोम्येव पुरन्दरः ॥ ३१ ॥
 प्रविब्रजिपुरन्येद्युः स मन्त्रिभिरभयत । तवानुत्पन्नपुत्रस्य न व्रतादानमर्हति ॥ ३२ ॥
 त्वय्यपुत्रे व्रतभाजि निर्नाथियं वसुन्धरा । तत्प्रतीक्षस्व यावत्ते स्वामिन्दुत्पद्यते सुतः ॥ ३३ ॥
 ततः कीर्तिधरस्यापि तथैव गृहवासिनः । काले गच्छत्यभूत्पुत्रः सहदेव्यां सुकोशलः ॥ ३४ ॥
 ज्ञात्वा जातमिमं बालं पतिर्मे प्रव्रजिष्यति । सहदेवीति बुद्ध्या तं जातमात्रमगोपयत् ॥ ३५ ॥
 विवेद मेदिनीनाथस्तं गुप्तमपि बालकम् । प्राप्तोदयं हि तेरेणि त्रिरोधातुं क ईश्वरः ॥ ३६ ॥
 राजाथ स्वार्थकुशलो राज्ये न्यस्य सुकोशलम् । हरेर्विजयसेनस्य पादान्ते व्रतमाददे ॥ ३७ ॥
 तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीपहान् । स्वगुर्वनुज्ञयैकाकिविहारेणान्यतो ययौ ॥ ३८ ॥
 सार्केतमन्यदा मासोपवासी पारणेच्छया । स आजगाम भिक्षार्थं मध्याह्ने तत्र चाश्रमत् ॥ ३९ ॥
 सौधाग्रस्था सहदेवी तं च दृष्ट्वेत्यचिन्तयत् । पत्युः प्रव्रजितेऽमुष्मिन् पतिहीना पुराभवम् ॥ ४० ॥
 वत्सः सुकोशलोऽप्यद्य दृष्ट्वेवं प्रब्रजेद्यदि । तदा पुत्रोऽपि मे न स्यान्निर्वीरा स्यां ततः पश्च ॥ ४१ ॥
 तस्मान्निरपराधोऽपि भर्तापि व्रतधार्यपि । निर्वास्यो नगरात्सुलो राज्यस्थेमचिकीर्षया ॥ ४२ ॥

इत्यन्यलिङ्गिभिः सार्धं तं राज्ञीं निरवासयत् । लोभाभिभूतमनसां विवेकः स्यात्कियच्चिरम् ॥ ४३ ॥
 धात्री सुकोशलस्याथ स्वामिनं व्रतधारिणम् । पुरान्निर्वासितं ज्ञात्वा रोदिति स्म निरगलम् ॥ ४४ ॥
 किं रोदिषीति पप्रच्छ सुकोशलचतुषोऽपि ताम् । कथयामास साप्येवमक्षरैः शोकगद्गदैः ॥ ४५ ॥
 राज्ये त्वां बालकं न्यस्य तव कीर्तिधरः पिता । प्रात्राजीत् सोऽद्य भिक्षार्थं प्राविशदिह पत्तने ॥ ४६ ॥
 तद्दर्शनात्तवाप्यद्य व्रतग्रहणशङ्कया । निर्वासितः स ते मात्रा दुःखेनानेन रोदिमि ॥ ४७ ॥
 सुकोशलोऽपि तच्छ्रुत्वा गत्वा च पितुरन्तिके । बद्धाञ्जलिर्विरक्तात्मा तस्माद्ब्रतमयाचत ॥ ४८ ॥
 चित्रमाला च तत्पत्नी गुव्यत्य सह मन्त्रिभिः । उवाचास्वामिकं स्वामिन् राज्यं त्यक्तुमर्हसि ॥ ४९ ॥
 राजाप्यवोचद्ब्रह्मस्थोऽपि हि ह्यनुर्मया तव । राज्येऽभिपिक्तो भाविन्यप्युपचारो हि भूतवत् ॥ ५० ॥
 इत्युक्त्वा सकलं लोकं सम्भाष्य पितुरन्तिके । सुकोशलः प्रवत्राज तपस्तेपे च दुस्तपम् ॥ ५१ ॥
 निर्ममो निःकपायौ तौ पितापुत्रौ महाशुनी । विजद्गुणुतावेव पावयन्तौ महीतलम् ॥ ५२ ॥
 तनयस्य वियोगेन खेदभाक् सहदेव्यपि । आर्तध्यानपरा मृत्वा व्याघ्रभृद्विरिगह्वरे ॥ ५३ ॥
 इत्थ तौ कीर्तिधरसुकेशलमहाशुनी । ग्राहृकालचतुर्मारीमन्येतु दान्तमानसौ ॥ ५४ ॥
 निरस्पृहौ स्वशरीरेऽपि स्वाध्यायध्यानतत्परौ । गिरेर्गुहायागेकस्य तस्थुः सुस्थिताकृती ॥ ५५ ॥
 सम्प्राप्ते कार्तिके मासि प्रयान्तौ पाणाय तौ । दृष्टौ मार्गे तथा व्याघ्रया यमदूत्येव दुष्टया ॥ ५६ ॥
 सा व्याघ्रो शीघ्रमभितो दधावे रंफारितानना । दूरादभ्यागमस्तुल्यो दुर्इदं सुहृदामपि ॥ ५७ ॥

आपतन्त्यामपि व्याघ्र्यां तौ क्षमाश्रमणोत्तमौ । धर्मध्यानं प्रपदानौ कायोत्सर्गेण तस्थतुः ॥ ५८ ॥
 सा तु व्याघ्री विद्युदिव पपातादौ सुकोशले । दूरापातप्रहारेण पृथ्व्यां च तमपातयत् ॥ ५९ ॥
 चटच्चटिति तर्चर्म दारं दारं नखाङ्कुशैः । पापा सापादतुमाश्रं वारीव मरुपान्थिका ॥ ६० ॥
 त्रोटयित्वा त्रोटयित्वा त्रटलटिति सा र्दः । जग्रसे मांसमपि हि वालुङ्गमिव रङ्गिका ॥ ६१ ॥
 दन्त्यन्त्रातिथीचक्र ककशा कीकसान्यपि । कटत्कटिति कुवन्ती सेक्षुनिव मतङ्गजी ॥ ६२ ॥
 कर्मक्षयसहायेयमिति मल्लौ मुनिर्न सः । विशेषतस्त्वभुद्वावचरोमाञ्चकञ्चुकः ॥ ६३ ॥
 व्याघ्रैवं स्वाद्यमानोऽपि शुक्रध्यानसुपेयिवाच् । तैत्कालोत्केवलो मोक्षं सुकोशलमुनिर्ययौ ॥ ६४ ॥
 मुनिः कीर्तिधरः सोऽपि ससुत्यादितकेवलः । क्रमादासादयामास सुवाद्द्वैतास्पदं पदम् ॥ ६५ ॥
 इतश्च चित्रमालापि सुकोशलनृपप्रिया । हिरण्यगर्भ सुपुत्रे नन्दनं कुलनन्दनम् ॥ ६६ ॥

आर्गर्भवासनृपतेस्तस्य प्राप्तस्य यौवनम् । सधर्मचारिण्यभग्नमृगनेत्रा मृगावती ॥ ६७ ॥
 राज्ञो हिरण्यगर्भस्य मृगावत्यामजायत । तनयो नद्युषो नाम वपुषा स इवापरः ॥ ६८ ॥
 हिरण्यगर्भः स्वेऽपश्यन्मौलौ पलितमन्यदा । तृतीयवयसः सत्यङ्गाराभमुपसर्पतः ॥ ६९ ॥
 तदैव जातवैराग्यः स राजा नद्युषं सुतम् । स्वे राज्ये न्यस्य विमलमुन्यन्ते व्रतमग्रहीत् ॥ ७० ॥
 नद्युषस्य नृसिंहस्य सिंहिका नाम पल्प्यभूत् । तथा च रसमाणः स पेतुकं राज्यमन्वशात् ॥ ७१ ॥
 उत्तरापथभूपालान्नद्युषो जेतुमन्यदा । जगाम सिंहिकां देवीं निजराज्ये सुमोच च ॥ ७२ ॥

१ दारयित्वा दारयित्वा । २ अतस्ता साऽश्रं शोणितमपादपिबदित्यन्वयः । ३ दन्तेः । ४ कठोरा ।
 ५ तत्कालम् उत्पन्न केवलज्ञान यस्य सः ।

नास्तीह नद्युप इति दक्षिणापथभ्रूञ्जः । तदायोध्यां रुधिरं छलनिष्ठा हि वैरिणिः ॥ ७३ ॥
तदा च सिंहिका देवी पुंवत्तानभ्येषणयत् । जिगायानाशयचाशु किं सिंही हन्ति न द्विपान् ॥ ७४ ॥
जित्वोत्तरापथं राजा नद्युपश्चागतोऽन्यदा । शुथाव च जयोदन्तं पत्न्या दध्याविदं च सः ॥ ७५ ॥
स्पृथाष्टमिदं कर्म दुष्करं मादृशामपि । महाकुलप्रहृतानां महिलानां न युज्यते ॥ ७६ ॥
तन्नूनमसती सेयं सत्यो हि पतिदेवताः । पतिसेवां विना नान्यजान्ते क्वेदृशं पुनः ॥ ७७ ॥
इति चेतसि निश्चित्य सिंहिकां त्रयसीमपि । राजा परिजहाराशु न्यगितेप्रतिमाम्बिव ॥ ७८ ॥
नद्युपस्यान्यदा दाहज्वरः समुदपद्यत । दुष्टारिवन्न चाशाम्यदुपचारशतैरपि ॥ ७९ ॥
स्वसतीत्वं ज्ञापनाय भर्तुरतिच्छिदेऽपि च । तत्समीपं तदेयाय तोयमादाय सिंहिका ॥ ८० ॥
सा संत्यश्रावणं चक्रे त्वां विना नाथ चेन्मया । पुमानैश्वि कदाप्यन्यो ज्वरस्तदपयातु ते ॥ ८१ ॥
ततश्च साम्भसा तेनाभिषिषेच निजं पतिम् । तदैव स ज्वरोन्मुक्तः सुधाशौत इवामवत् ॥ ८२ ॥
सिंहिकाया उपरिष्टात् पुष्पघृष्टिं सुरा व्यधुः । राजापि बहु मेने तां ततः प्रभृति पूर्ववत् ॥ ८३ ॥
काले गच्छति जज्ञे च नद्युपस्य महीपतेः । सिंहिकायां महादेव्यां सोदासो नाम नन्दनः ॥ ८४ ॥
सोदासे राज्यमारोप्यापरेद्युर्नद्युपो नृपः । एकमौपयिकं सिद्धः परिज्यामुपादादे ॥ ८५ ॥
सोदासनृपते राज्येऽहंतामष्टाहिकोत्सवे । मन्त्रिणो घोषयामासुरमारिं पूर्वराज्यवत् ॥ ८६ ॥
सोदासमपि ते प्रोचुरहंदाहिकोत्सवे । नाखादि मांसं त्वत्पूर्वैः खादीस्त्वमपि मा स्म तत् ॥ ८७ ॥

१ खण्डितां प्रतिमाम्बिव । २ सत्यस्य श्रावणं ।

सोदासोऽप्यवदत्सदं सदा मांसादनप्रियः । प्रच्छन्नं मांसमादेयं त्वयावश्यमतः परम् ॥ ८८ ॥
 हृदोऽप्यमार्यां घृष्टायां मांसं न प्राप कुत्रचित् । न ह्यसत्राप्यते क्वापि केनाप्याकाशपुष्पवत् ॥ ८९ ॥
 मांसाप्राप्तिरित इतो राजाज्ञा वाधते च माम् । किं करोमीति विमृशन् हृदोऽप्यन्यन्मृताभेकम् ॥ ९० ॥
 मृताभेकस्य तस्यैवादाय मांसं स वेष्टवः । संस्कृत्य तैस्तैर्विज्ञानैः सोदासाय ददौ तदा ॥ ९१ ॥
 सोदासोऽपि हि तन्मांसमशन्नेवमवर्णयत् । अहो अमुष्य मांसस्य कोऽप्यतिश्रीणको रसः ॥ ९२ ॥
 ह्यपकारं च पप्रच्छ जन्मापूर्वमिदं मम । कस्य जीवविशेषस्य मांसमाख्याहि सर्वथा ॥ ९३ ॥
 नृमांसमिति सोऽप्याख्यद्राजावोचदतः परम् । अद्येव दद्याः संस्कृत्य प्रत्यहं नृपलं मम ॥ ९४ ॥
 डिम्भान् हृदोऽप्यथाहार्पीत्तदर्थं प्रत्यहं पुरे । न हि भीराज्ञया राज्ञामन्यायकरणेऽपि हि ॥ ९५ ॥
 इति दारुणकर्माणं नृपं विज्ञाय मन्त्रिणः । धृत्वात्यजन्नरण्यान्तर्गृहोत्पन्नमिवोरगम् ॥ ९६ ॥
 तैश्च सोदासहः सिंहस्थो राज्येऽभ्यषिच्यत । सोदासोऽप्याट वसुधां मांसं खादन्निरर्गलः ॥ ९७ ॥
 सोदासेनापि चान्येद्युर्भ्रमता दक्षिणापथे । महर्षिः कोऽपि ददृशे सोऽस्य धर्ममपृच्छयत ॥ ९८ ॥
 बोधार्ह इति तं ज्ञात्वा जगौ तस्मै महासुनिः । मद्यमांसपरीहारप्रधानं धर्ममार्हतम् ॥ ९९ ॥
 सोदासोऽपि हि तं धर्ममाकर्ष्य चकितोऽभवत् । प्रसन्नहृदयो भूत्वा श्रावकः परमोऽभवत् ॥ १०० ॥
 इतो महापुरपुरे कोऽप्यपुत्रो नृपो मृतः । पञ्चदिव्याभिषिक्तोऽस्य सोदासस्तत्र राडभूत् ॥ १०१ ॥
 सोदासः प्राहिणोद्भूतमथ सिंहस्थं प्रति । सोदासस्य कुरुवाज्ञामिति दूतोऽयुवाच तम् ॥ १०२ ॥

दूतः सिंहस्थेनोच्चैस्तिरस्कृत्य विसृज्यत । आगत्याख्यच्च सोदासभूजुजे स यथातथम् ॥ १०३ ॥
सोदासोऽथ सिंहस्थं सोऽपि सोदासपार्थिवम् । अभ्यषेणयतां योद्धुं युयुपाते च तौ मिथः ॥ १०४ ॥
सोदासोऽपि सिंहस्थं जित्वा जग्राह पाणिना । तस्मै राज्यद्वयं चादात्प्रव्राज स्वयं पुनः ॥ १०५ ॥
सूनुः सिंहस्थस्याभूद्राजा ब्रह्मरथस्ततः । चतुर्ध्रुवस्ततो हेमस्थः शतरथस्ततः ॥ १०६ ॥
अथोदयध्रुवुर्वारिस्थ इन्दुरथस्ततः । आदित्यरथमान्धातृवीसेनास्ततः क्रमात् । १०७ ॥
प्रतिमन्युनृपस्तस्मात्प्रतिवन्धुनृपस्ततः । रविमन्युनृपस्तस्माद्दसन्ततिलकस्ततः ॥ १०८ ॥
कुबेरदत्तोऽथ कुन्धुशरमद्विरदाः क्रमात् । ततश्च सिंहदशनो हिरण्यकशिपुस्ततः ॥ १०९ ॥
पुञ्जस्थलः ककुस्थोऽथ रघुरेवं नृपेषु तु । केषुचिन्मोक्षमासेषु स्वर्गमासेषु केषुचित् ॥ ११० ॥
अनरण्यो नाम राजा शरण्यः शरणार्थिनाम् । आनृण्यकृत्त्रणयिनामभृत्साकेतपत्तने ॥ १११ ॥
तस्याभूतासुभौ पुत्रौ पृथ्वीदेव्याश्च कुक्षिजौ । एकोऽनन्तरथो नाम्ना तथा दशरथोऽपर ॥ ११२ ॥
इतोऽनरण्यस्य सुहृत्सहस्रकिरणो नृपः । रावणेन जितो युद्धे वैराग्याद्ब्रतमाददे ॥ ११३ ॥
तत्सख्यादानरण्योऽपि श्रियं न्यस्य लघौ सुते । मासजातेऽनन्तरथसहितो व्रतमाददे ॥ ११४ ॥
अनरण्योऽगमन्मोक्षमथानन्तरथो मुनिः । तप्यमानस्तपस्तीव्रं विजहार वसुन्धराम् ॥ ११५ ॥
राज्यभृत्क्षीरकण्डोऽपि राजा दशस्थः पुनः । वयसा विक्रमेणैव वृद्धिमासादयत् क्रमात् ॥ ११६ ॥
राजा राजसु सोऽराजद्द्विजेराज इवोड्डु । ग्रहेष्विव ग्रहराजः सुमेरुः पर्वतेष्विव ॥ ११७ ॥

तत्र स्वामिनि लोकस्य परचक्रादिसम्भवः । अष्टद्वयपूर्वं एवासीत् स्वप्नुपवदुपद्रवः ॥ ११८ ॥
स विचाभरणादीनि यथेच्छं दददर्थिनाम् । कल्पद्रुमाणां मद्याङ्गादीनामेकादशोऽभवत् ॥ ११९ ॥

निजवंशक्रमायातं तत्साम्राज्यमिवानघम् । स दधावार्हतं धर्मं सर्वदाऽप्यग्रमद्वरः ॥ १२० ॥

दअस्थलपुरेशस्य सुकोशलमहीपतेः । कन्यां पवित्राममृतप्रभाङ्गुशिससुद्भवाम् ॥ १२१ ॥

नाम्नापराजितां चारूपलावण्यशालिनीम् । उदुवाह स भूपालो जयश्रियमिवाहवे ॥ १२२ ॥

॥ युग्मम् ॥

सुबन्धुतिलकस्याथ पुरे कमलसङ्कुले । मित्रादेवीकुक्षिजातां ककेयीमादिनामतः ॥ १२३ ॥

मित्राभूः सुशीला चेति सुमित्रेत्यपराभिधाम् । पर्यणैपीदशरथः शशङ्क इव रोहिणीम् ॥ १२४ ॥

॥ युग्मम् ॥

पुण्यलावण्यसौन्दर्यवयङ्गीसुप्रभाभिधाम् । अन्यामप्युपयेमे स राजपुत्रीमनिन्दिताम् ॥ १२५ ॥

सुखं वैपयिकं ताभिर्बुभुजे भूशुजां वरः । अवाधमानो धर्मार्थी स विवेकशिरोमणिः ॥ १२६ ॥

इतश्च भरतस्यार्थं शुजानो दशकन्धरः । सभायामास्थितोऽपृच्छदिति नैमित्तिकोत्तमम् ॥ १२७ ॥

अमरा अपि नाग्नैवामरा न परमार्थतः । भाव्यवश्यं तु सर्वस्य मृत्युः संसारवर्तिनः ॥ १२८ ॥

तत्किं मे स्वपरीणामाद्विपत्तिः परतोऽथवा । तन्ममाचक्ष्व नि शङ्कमाता हि स्फुटभाषिणः ॥ १२९ ॥

सोऽप्याचख्यौ भविष्यन्त्या जानक्याः कारणेन ते । भविष्यतो दशरथपुत्रान्मृत्युर्भविष्यति ॥ १३० ॥

१ मद्याङ्गादीनि दश नामानि कल्पवृक्षाणाम् ।

विभीषणो बभाषेऽथ यदप्यस्य सदा ऋतम् । वचस्तथापि हानृतीकरिष्यामि तदाश्वहम् ॥ १३१ ॥
 जनकं दशरथं च कन्यातनयोस्तयोः । अनर्थयोर्वीजभूतं हनिष्याम्यस्तु नः शिवम् ॥ १३२ ॥
 उत्पत्तिरेव हि तयोर्निषिद्धा बीजनाशतः । वचो नैरिगत्तिकस्यातो मिथ्यैव हि भविष्यति ॥ १३३ ॥
 आमेत्युक्तो रावणेन स्ववेत्तमागाद्धिभीषणः । तत्रस्थो नारदस्तच्च श्रुत्वा दशरथं ययौ ॥ १३४ ॥
 तं देवर्षिं दशरथोऽभ्युत्तस्थौ दूरतोऽपि हि । नमस्कृत्यासायामास गुह्यद्वारवेण च ॥ १३५ ॥
 त्वमायासीः कुतः स्थानात्पृष्टस्तेनेति नारदः । आख्यत्पूर्वविदेहेषु गतोऽहं पुण्डरीकिणीम् ॥ १३६ ॥
 श्रीसीमन्धरनाथस्य द्रष्टुं निष्क्रमणोत्सवम् । सुरासुरकृतं तं च दृष्ट्वा मेरुमगामहम् ॥ १३७ ॥
 तत्राभिवन्द्य तीर्थेशान् लङ्कायां गतवानहम् । तस्यां शान्तिगृहे शान्तिं नत्वागां रावणालयम् ॥ १३८ ॥
 रावणस्य वधस्तत्र जानक्यर्थे त्वदात्मजात् । नैमित्तिकेन केनापि कथ्यमानः श्रुतो मया ॥ १३९ ॥
 श्रुत्वा विभीषणस्तच्च हन्तुं त्वां जनकं तथा । कृतप्रतिज्ञो न चिरादिहैष्यति महाशुभः ॥ १४० ॥
 एतत्सर्वं परिज्ञाय लङ्कापुर्याः ससम्भ्रमः । साधर्मिक इति प्रीत्या तव शंसितुमागमम् ॥ १४१ ॥
 तच्छ्रुत्वा भूशुजाभ्यर्च्यं विष्टष्टो नारदो द्रुतम् । तथैव कथयामास जनकायापि भूशुजे ॥ १४२ ॥
 मन्त्रिणां तत्समाख्याय राजा राज्यं समर्प्य च । निर्ययौ योगनिदिव चिकीर्षुः कालवञ्चनाम् ॥ १४३ ॥
 मूर्तिं दाशरथीं लेप्यमयीमन्तर्नृपालयम् । न्यधुश्च मन्त्रिणो ध्वान्ते विद्विषन्मोहेतवे ॥ १४४ ॥
 जनकोऽपि तथा चक्रे तथा तन्मन्त्रिणोऽपि हि । तौ त्वलक्षौ दशरथजनकौ भ्रमतुर्महीम् ॥ १४५ ॥

विभीषणश्च संग्ग्भादेत्य सेन्तमसेडसिना । लेपमय्या दशरथमूर्तेश्चिच्छेद मस्तकम् ॥ १४६ ॥
 जज्ञे कलकलस्तत्र नगरे सकलेऽपि हि । आकन्द्वनिरुत्तस्थावन्तरन्तःपुरं महान् ॥ १४७ ॥
 सन्नह्य समाधावन्त सामन्ताः साङ्गरक्षकाः । विदधुमृतकार्याणि गूहमन्त्राश्च मन्त्रिणः ॥ १४८ ॥
 मृतं दशरथं ज्ञात्वा ययौ लङ्कां विभीषणः । अकिञ्चित्करमेकं तु नावधीन्मिथिलेश्वरम् ॥ १४९ ॥
 मिथश्च मैथिलैश्चाकौ आम्यन्तौ मिलिताबुभौ । एकावस्थौ सुहृदौ तावुत्तरापथमीयतुः ॥ १५० ॥
 राज्ञः शुभमतेस्तत्र पुरे कौतुकमङ्गले । दुहितुः कैकेयीनाम्नाः पृथ्वीश्रीकुण्डिजन्मनः ॥ १५१ ॥
 द्रोणमेघसोदराया द्वासप्ततिकलानिधेः । तौ स्वयंवरमाकर्ण्य तन्मण्डपसुपेयतुः ॥ १५२ ॥ युग्मम् ॥
 हारिवाहणमुख्यानां तौ मध्ये पृथिवीशुजाम् । हंसाविवाधिपांथोजमधिमञ्चं निषेदतुः ॥ १५३ ॥
 कैकेयी कन्यकारत्नं रत्नालङ्कारभूषिता । साक्षाहृक्षमीरिवाभ्यागात्तं स्वयंवरमण्डपम् ॥ १५४ ॥
 दत्तहस्ता प्रतीहार्या पश्यन्ती सा नृपान् क्रमात् । नक्षत्राणीन्दुलेखेव व्यतिचक्राम भूयसः ॥ १५५ ॥
 क्रमेण सा दशरथं प्राप गङ्गेच सागरम् । तस्थौ तत्रैव निर्मुक्तनाङ्गरा नौरिवाम्मसि ॥ १५६ ॥
 सद्यो रोमाञ्चिततनुः कैकेय्यतनुसम्भुदा । तत्राश्विपद्मरमालां निजां शुजलतामिव ॥ १५७ ॥
 हरिवाहणमुख्याश्च नृपा न्यकूर्तमानिनः । मानिनो जज्वलुः क्रोधाज्ज्वलज्ज्वलनसन्निभाः ॥ १५८ ॥
 अयं वराक एकाकी वने कर्पटिकोज्वया । आच्छिद्यमानामस्माभिरिर्मिकां त्रास्यते कथम् ॥ १५९ ॥
 साटोपमिति जल्पन्तोऽनल्पं स्वशिविरेषु ते । गत्वा संवर्मयामासुः सर्वे सर्वात्मनापि हि ॥ १६० ॥

१ गाढतमसि । २ पङ्कजे । ३ अतिहर्षेण । ४ तिरस्कृतं धारमानं मन्यन्ते इति । ५ इरामेवेमिकाम् ।

महीपतिः शुभमतिः पक्षे दशरथस्य सः । सन्ननाह महोत्साहः सेनया चतुरङ्गया ॥ १६१ ॥
 कुरु प्रिये सारथित्वं यथा मग्नाभ्यसून् द्विपः । इत्यवोचत कैकेयीं तदैकाकी हि राघवः ॥ १६२ ॥
 कैकेयी रश्मिमादायाध्यारुरोह महारथम् । द्वासप्ततावपि कलास्वभिज्ञा सा हि धीमती ॥ १६३ ॥
 धन्वी निपङ्गी सन्नाही राजा दशरथोऽपि तम् । अभ्यास्त रथमेकोऽपि तृणवद्गणयन् परान् ॥ १६४ ॥
 हरिचाहणमुख्यानां रथैर्निजस्थं रयात् । प्रत्येकं युगपदिव त्वेकां कैकेय्ययोजयत् ॥ १६५ ॥
 शीघ्रवेधी दशरथोऽयैकैकमसि तान् रथान् । अखण्डयदखण्डौजा आखण्डल इवापरः ॥ १६६ ॥
 इत्थं चिद्रावयामास सर्वानपि स भूपतीन् । उपयेमे च कैकेयीं जगतीमिव जङ्गमाम् ॥ १६७ ॥
 उवाच च ननोवां तां राजा दशरथो रथी । वरं याचस्व देवि त्वत्सारथ्येनास्मि रञ्जितः ॥ १६८ ॥
 याचिष्ये समये स्वामिन्यासीभूतोऽस्तु मे वरः । इत्यभापत कैकेयी राजापि प्रत्यपादि तत् ॥ १६९ ॥
 समं श्रियेव कैकेय्या परसैन्यैर्हृष्टाहृतैः । असङ्ख्यातपरीवारो राजा राजगृहं ययौ ॥ १७० ॥
 जगाम राजा जनकोऽप्यात्मीयां नगरीमथ । समयज्ञा हि धीमन्तो न तिष्ठन्ति यथा तथा ॥ १७१ ॥
 राजा दशरथस्तत्र विजित्य मगधेश्वरम् । तत्रवास्थान् तु ययावयोर्ध्यां शङ्कया तथा ॥ १७२ ॥
 तत्रापराजितामुख्यमन्तःपुरमिलांपतिः । निजमानाययामास राज्यं सर्वत्र दोग्धमताम् ॥ १७३ ॥
 राज्ञीभी रसमाणोऽस्थात्पुरे तत्र चिरं नृपः । विशेषतः प्रीतये हि राज्ञां भूः स्वयमर्जिता ॥ १७४ ॥
 अथापराजितान्येद्युर्गजसिंहन्दुभास्करान् । स्वप्नेऽपश्यन्निशाशेषे बलजन्मामिह्मचकान् ॥ १७५ ॥

१ बलादानीतः । २ पृथ्वीपति ।

ब्रह्मलोकात्परिच्युत्य तथा देवो महर्द्धिकः । कुक्षाववातरत्तस्याः पुष्करिण्यां मरालवत् ॥ १७६ ॥
 नृपुण्डरीकं वर्णेन पुण्डरीकविडम्बिनम् । संपूर्णलक्षणं स्रष्टुं सुपुवेऽथापराजिता ॥ १७७ ॥
 प्रथमापत्यरत्नस्य तस्यास्यकमलेक्षणात् । राकेन्दुदर्शनादग्निस्वित्तिसुदे नृपः ॥ १७८ ॥
 नृपश्चिन्तामणिरिव ददौ दानं तदार्थिनाम् । लोकस्थितिरियं जाते नन्दने दानमक्षयम् ॥ १७९ ॥
 महात्तमुत्सवं चक्रुस्तदा लोकास्तथा स्वयम् । यथाभूवन्वत्तिसुदो राज्ञो दशस्थादपि ॥ १८० ॥
 नृपौकसि संनाथानि दुर्वापुष्पफलादिभिः । नित्युः कल्याणपात्राणि पूर्णपात्राणि नागराः ॥ १८१ ॥
 सर्वत्र कलगीतानि सर्वत्र घुम्टुर्णच्छटाः । सर्वत्र तोरणश्रृंग्यो व्यधीयन्त तदा पुरि ॥ १८२ ॥
 अचिन्तितोपनीतानि श्राभृतानि महीभृताम् । तदा राज्ञे समाजमुत्तस्य स्रजोः प्रभावतः ॥ १८३ ॥
 पद्मान्निवाससद्वस्य पद्म इत्यभिधां नृपः । स्रजोत्तस्याकरोत् सोऽभूत्प्रथितो राम इत्यपि ॥ १८४ ॥
 गजसिंहाकचन्द्राग्निश्रीसमुद्रानिशात्ये । स्वमेऽपस्यत् सुमित्रापि विण्जुजन्माभिद्वचकात् ॥ १८५ ॥
 देवलैकात् परिच्युत्य त्रिदशः परमर्द्धिकः । तदा देव्याः सुमित्राया उदरे समवातत् ॥ १८६ ॥
 समये प्रावृडम्भोदवर्णं सम्पूर्णलक्षणम् । सुमित्रापि जगन्मित्रं पुत्ररत्नमजीजनत् ॥ १८७ ॥
 पुरचैत्येषु सर्वेषु श्रीमतामर्हतां तदा । विशेषेणाष्टधा पूजां स्नात्रपूवं व्यधानृपः ॥ १८८ ॥
 नृपतिर्मोचयामास धृतात् वन्दिरिप्सुनपि । को वा न जीवति सुखं पुरयोत्तमजन्मनि ॥ १८९ ॥
 सौच्छ्र्वासः सत्रजो राजा न केवलमभूत्तदा । वसुमन्त्यपि देवी द्रागुच्छ्र्वासं प्रत्यपद्यत ॥ १९० ॥

१ जनेषु पुण्डरीकसमानम् । २ अतिहर्षवन्तः । ३ सहितानि । ४ कुसकुमच्छटाः । ५ लक्ष्म्या निवासे
 कमलसदृशस्य । ६ मही ।

रामजन्मनि भूपालो यथाकृत महोत्सवम् । तथा तमधिकं चक्रे हर्षे को नाम तृप्यति ॥ १९१ ॥
 नाम नारायण इति विदधे तस्य पार्थिवः । स लक्ष्मण इति ख्यातोऽपनाम्ना च भुव्यभूत् ॥ १९२ ॥
 तौ द्वावपि पितुः कूर्चकचाकर्षणशिक्षकम् । विशिष्टं प्रापुर्बाल्यं क्रमेण क्षीरपायिणौ ॥ १९३ ॥
 धात्रीभिलाल्यमानौ तावपश्यत्परया सुदा । सुहृद्गुहर्महीपालः स्वदोर्दण्डाविवापरौ ॥ १९४ ॥
 सञ्चरतुः सैदस्यानामङ्गादङ्कं महीभुजाम् । तेपामङ्गेषु वर्पन्तौ तौ स्पशेन सुधामिव ॥ १९५ ॥
 क्रमेण तौ वर्धमानौ नीलपीताम्बरौ सदा । विजद्भूतुः पाँदपतैः कम्पयन्तौ महीतलम् ॥ १९६ ॥
 कलयामासतुस्तौ तु क्रमेण सकलाः कलाः । साक्षीकृतकलाचार्यौ पुण्यराशी इवाङ्गिनौ ॥ १९७ ॥
 लीलाष्टुष्टिप्रहारेण हिमकर्षरलीलया । दलयामासतुस्तौ च गिरीनपि महौजसौ ॥ १९८ ॥
 श्रमस्थानेऽपि हि तयोरधिज्यीकृताचपयोः । चक्रम्पे तपनोऽयुञ्चैस्तस्थौ वेधाभिश्छङ्कया ॥ १९९ ॥
 तृणाय मन्यमानौ तौ दोःस्थाश्चापि द्विषां बलम् । कौजुकायेन मेनते शस्त्रकौशलमात्मनः ॥ २०० ॥
 शस्त्रास्त्रकौशलेनोच्चैर्दोःस्थाश्चा च तयोर्नृपः । अपि दवासुरादीनां स्वमज्ज्यममन्यत ॥ २०१ ॥
 अन्यदा धैर्यमालम्ब्य विक्रमेण कुमारयोः । इक्ष्वाकूणां राजधानीमयोध्यां नृपतिर्ययौ ॥ २०२ ॥
 अत्राँत्यय इवादित्यो दुर्दशातिक्रमे भृशम् । द्योतमानः प्रतापेन महीं दशथोऽन्वशात् ॥ २०३ ॥
 तत्रापरेद्युः कैकेयी शुभस्वन्नाभिह्लाचितम् । अह्लत भरतं नाम सुतं भरतभूषणम् ॥ २०४ ॥
 शत्रुघ्नमभिधानेन शत्रुघ्नशुजविक्रमम् । अजीजनत्सुप्रभापि नन्दनं कुलनन्दनम् ॥ २०५ ॥

१ इमशुकेशाकर्षणे शिक्षकम् । २ सभ्यानाम् । ३ चरणघातेः । ४ हिमपात्रस्य लीलया । ५ सूर्यः । ६ मेघनिरासे ।

च्युत्वा पुरे विदग्धे स प्रकाशसिंहभूपतेः । सुतोऽभूत्प्रवरावल्यां पत्न्यां कुण्डलमण्डितः ॥ २२१ ॥
 भोगासक्तः कयानोऽपि चिरं भ्रान्त्वा भवाटवीम् । पुरे चक्रपुरे चक्रध्वजराजपुरोधसः ॥ २२२ ॥
 धूमकेशाभिधानस्य स्वाहानाम्न्यामजायत । ह्यनुः सधर्मचारिण्यां नामधेयेन पिङ्गलः ॥ २२३ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

राज्ञश्चक्रध्वजस्यातिसुन्दरीनामया सह । पुत्र्या पपाठैकुरोरान्तिके स तु पिङ्गलः ॥ २२४ ॥
 कालेन गच्छता जाते त्वनुरागे परस्परम् । तां छलात् पिङ्गलो हत्वा विदग्धनगरे ययौ ॥ २२५ ॥
 विज्ञानरहितस्तत्र तृणकाष्ठादिक्रियात् । आत्मानमंजिजीवत्स निर्गुणस्योचितं ह्यदः ॥ २२६ ॥
 तां चातिसुन्दरीं तत्राद्राधीत् कुण्डलमण्डितः । अन्योऽन्यमनुरागश्च तत्कालमभवचयोः ॥ २२७ ॥
 अपजहौ च तां राजपुत्रः कुण्डलमण्डितः । पितुर्भिया दुर्गदेशे पल्लीं कृत्वा च संस्थितः ॥ २२८ ॥
 विरहाचातिसुन्दर्या उन्मत्त इव पिङ्गलः । क्ष्मां भ्रमन्नेकदाचार्यगुप्ताख्यमैक्षत ॥ २२९ ॥
 श्रुत्वा धर्मं च तत्पार्श्वे व्रतं जग्राह पिङ्गलः । पां प्रमातिसुन्दर्यां न मुमोच कदाचन ॥ २३० ॥
 पल्लीस्थितो दशरथशुवं कुण्डलमण्डितः । सर्वदा लुण्टयामास सारमेय इव च्छलात् ॥ २३१ ॥
 सामन्तो बालचन्द्राख्यस्ततो दशरथाज्ञया । प्रदाय सौधिकं वध्वा तमानैपीत्तदन्तिके ॥ २३२ ॥
 कालेन तं दशरथोऽभुचक्षुण्डलमण्डितम् । कोपः शाम्यति महतां दीने क्षीणे ह्यरावपि ॥ २३३ ॥
 पितुराज्याय स भ्राम्यन्महीं कुण्डलमण्डितः । मुनिचन्द्रान्मुनेर्धर्ममाकर्ण्य श्रावकोऽभवत् ॥ २३४ ॥

इतथापहृते पुत्रे विदेहा करुणास्वरा । रुदती पातयामास बन्धून् शोकमहार्णवे ॥ २५० ॥
 जनकोऽन्वेपयामास प्रेष्य प्रतिदिशं नरान् । तत्रवृत्तिं पुनः कापि न प्राप सुचिरादपि ॥ २५१ ॥
 अनेकगुणसस्यानां प्ररोहोऽत्रेति मैथिलः । दुहितुर्गुणजातायाः सीतेति विदधेऽभिधाय् ॥ २५२ ॥
 कालेन गच्छता शोकस्तयोर्मन्दीवभूव च । शोको हर्षश्च संसारे नरमायाति याति च ॥ २५३ ॥
 सीता च वष्टधे सार्धं रूपलावण्यसम्पदा । इन्दुलेखेव शनैकः कलापूर्णा वभूव च ॥ २५४ ॥
 क्रमादुद्यौवना पुण्यलावण्यलहरी सरित् । संरिप्ततितनूजेव सालक्षि कमलेक्षणा ॥ २५५ ॥
 अनुरूपो वरः कोऽस्या भवितेति दिवानिशम् । अचिन्तयञ्जनको जनकः पृथिवीपतिः ॥ २५६ ॥
 राज्ञां कुमारान् प्रत्येकं स वीक्ष्य चरचक्षुषा । व्यचारयन्महामात्यैर्न कोऽपि रूत्वे पुनः ॥ २५७ ॥
 तदार्धबर्षेरातरङ्गतमादिपार्थिवैः । दैत्यकल्पैरनल्पभूर्जनकस्योपद्रुध्वे ॥ २५८ ॥
 तेषां रोधाय कैल्पान्तवार्धिवारामिवाक्षमः । दूतं दशथाहूत्यै ग्राहिणोन्मिथिलेश्वरः ॥ २५९ ॥
 ऐक्ष्वाको दूतमायातं तमाहूय ससम्भ्रमम् । सप्रसादं निर्पाद्योग्रे जगादैवं महामनाः ॥ २६० ॥
 तस्यास्मत्सुहृदो दूरस्थितस्यापि त्वदागमात् । मन्ये सौहार्दमद्वैतं मयीन्दाविव वारिधिः ॥ २६१ ॥
 काश्चिद्राष्ट्रे पुरे गोत्रे सन्धे स्वाङ्गेऽन्यतोऽपि च । कुशलं मिथिलामर्तुर्ब्रूहागमनकारणम् ॥ २६२ ॥
 दूतोऽप्यवादीन्मद्भर्तुः सत्स्वय्याप्तोच्चनेकशः । सुहृद्द्वयमात्मा वा त्वमेवासि महाशुज ॥ २६३ ॥
 जनकस्य सुवैर्दुःखैर्यत्सदा गृह्यसे ततः । विधुरेऽद्य स्मृतस्तेन त्वं यथा कुलदेवता ॥ २६४ ॥

१ सरितां पतिः समुद्रस्तस्य तनूजा लक्ष्मीः । २ तरिपता । ३ कल्पान्तसमुद्रजलानाम् । ४ उपवेश्य ।

वैताड्वाद्रेदक्षिणतः कैलासस्योत्तरेण च । सन्त्यनार्या जनपदा भूयांसो भीषणप्रजाः ॥ २६५ ॥
 तेष्वर्धवर्षो नाम देशो वर्षरङ्गलवत् । विद्यते दारुणाचारैरैरत्यन्तदारुणः ॥ २६६ ॥
 मयूरमालनगरे तस्य देशस्य भूपणे । आतरङ्गतमो नाम म्लेच्छराजोऽस्ति दारुणः ॥ २६७ ॥
 शुक्रमङ्कनकाम्बोजप्रभृतीन् विषयानपि । भुञ्जते तनयास्तस्य दृपीभूय सहस्रशः २६८ ॥
 इदानीमातरङ्गस्तैः परितः परिवारितः । अक्षय्याक्षौहिणीनाथैरभाङ्गीजनकक्षितिम् ॥ २६९ ॥
 प्रतिस्थानं च चैत्यानि बभञ्जुस्ते दुराशयाः । तेषां ह्याजन्म सम्पद्भयोऽप्यमीद्यो धर्मविप्लवः ॥ २७० ॥
 अनारतमभीष्टस्य धर्मस्य जनकस्य च । तत्क्षुल्व परित्राणं प्राणभूतस्तयोरसि ॥ २७१ ॥
 आकर्ण्यं दशरथो यात्राभेरीमवादयत् । सन्तः सतां परित्राणे विलम्बन्ते न जातुचित् ॥ २७२ ॥
 रामोऽथोचे दशरथं म्लेच्छोच्छेदाय चेत्स्वयम् । तातो यास्यति तद्रामः सानुजः किं करिष्यति ॥ २७३ ॥
 पुत्रस्नेहाच्च तातेनाक्षमो वा तर्कितोऽस्म्यहम् । आ भरताञ्जन्मसिद्धं नन्विश्वानुषु पौरुषम् ॥ २७४ ॥
 प्रसीद विरम म्लेच्छानुच्छेतुं मां समादिश । अचिराच्छ्लेष्यसि स्वामिन्नयवार्तां स्वजन्मनः ॥ २७५ ॥
 इत्थं कथञ्चिदाजानमनुज्ञाप्य सहानुजः । सेनापरिष्ठितो रामो जगाम मिथिलां पुरीम् ॥ २७६ ॥
 चमूस्त्रीपिशार्दूलसिंहानिव महावने । पुरीपरिसरे-द्राक्षीद्रामो म्लेच्छमहाभटान् ॥ २७७ ॥
 रणकण्डूलदेर्दण्डा म्लेच्छास्ते जितकांशिनः । रामं द्रुतमुपद्रोतुं प्रावर्तन्त महौजसः ॥ २७८ ॥
 शुगपद्रामसैन्यं तैस्त्रैरधीकृतं क्षणात् । महावार्तिवोद्भ्रान्तैर्जगदुत्थिसरेणुभिः ॥ २७९ ॥

१ जितेन जयेन काशन्ते शोभन्ते इति तथा ।

जितमानिषु सेन्येषु परेषु जयमानिषु । मृतमानिनि जनके लोके 'संहृतमानिनि ॥ २८० ॥
रामो हसितमानी स्वमधिल्यं विदधे धनुः । अवाद्यच्च तन्मौर्वी' रणनाटकडिण्डिमम् ॥ २८१ ॥

॥ युगम् ॥

भूमङ्गमप्यकुर्वाणो गीर्वाण इव भूगतः । रामस्तान् कोटिशोऽप्यत्त्रैर्विव्याध व्याधवन्मृगान् ॥ २८२ ॥
अयं वराको जनकस्तत्सैन्यं मशकोपमम् । तत्साहाय्यागतं सैन्यं दैन्यभागादितोऽप्यभूत् ॥ २८३ ॥
अरे कुत इमे वाणाश्छादयन्तो नभस्तलम् । पश्चिराजा इवायान्तीत्यन्योऽन्यमभिभाषिणः ॥ २८४ ॥
आतरङ्गादयो म्लेच्छाधिपाः कुपितविस्मिताः । वर्षन्तोऽद्वाणि युगपत्प्रतिरामं दुर्ब्रीक्रिरे ॥ २८५ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

दूरापाती दृढाघाती शीघ्रवेधी च राघवः । तान् म्लेच्छान् हेल्याभाङ्गीच्छरमः कुञ्जरानिव ॥ २८६ ॥
म्लेच्छाः प्रणश्य ते जम्बुः काका इव दिशो दिशि । वभूव स्वस्थो जनको जनेर्जानपदैः समम् ॥ २८७ ॥
हृद्योऽथ स्वसुतां सीतां रामाय जनको ददौ । द्वयं रामागमात्तस्य वरप्राप्तिर्जियोऽप्यभूत् ॥ २८८ ॥
तदा च जानकीरूपं जनादाकर्ण्य नारदः । तत्रागात्सौतुकाद्रष्टुं कन्यावेश्म विवेश च ॥ २८९ ॥
पिङ्गकेशं पिङ्गनेत्रं तुन्दिलं छत्रिकाधरम् । दण्डपाणिं सकौपीनमपीनाङ्गं स्फुरच्छिलम् ॥ २९० ॥
भीषणं नारदं श्रेक्ष्य भीता सीता सवेपथुः । हा मातरित्यारटन्ती गर्भागारान्तरेऽविविशत् ॥ २९१ ॥
॥ युगम् ॥

१ आत्मानं जितं मन्यन्ते तेषु । २ शत्रुषु । ३ संहारमानिनि । ४ दूरादापततीति तथा । ५ दृढदुदरम् । ६ कृशाङ्गम् ।

नामरीपु न नागीपु न गन्धर्वीपु तादृशम् । सीताया यादृशं रूपं का कथा मानवीपु तु ॥ ३०८ ॥
यादृश्यं यथावस्थं विकर्तुं नेत्रराः सुराः । नासुकर्तुं सुरनरा न च कर्तुं प्रजापतिः ॥ ३०९ ॥
तस्या मधुरता काचिदाकृतौ वचनेऽपि च । कण्ठे च पाणिपादे च रक्तता काचिदुच्चकैः ॥ ३१० ॥
अथवा तां यथावस्थां यथा नालेखितुं क्षमः । नालं तथा वक्तुमपि वच्यतः परमार्थतः ॥ ३११ ॥
योग्या भामण्डलस्येति विचार्य मनसा मया । यथाप्रज्ञं समालिख्य दक्षितेयं पटे नृप ॥ ३१२ ॥
भविष्यति तैवैषा पत्नी खिद्यस्व मा ततः । इत्याश्वास्य सुतं राजा व्यसृजन्नारदं मुनिम् ॥ ३१३ ॥
ततश्च चपलगतिं नाम विद्याधरं नृपः । इत्यादिदेश जनकमहत्त्यानय द्रुतम् ॥ ३१४ ॥
रजन्यां जनकं हत्वाऽपलक्षित एव सः । समानीयार्पयामास राज्ञश्चन्द्रगतेऽथ ॥ ३१५ ॥
जनकं वन्द्युवत्स्नेहाद्रथनूपुरार्थिवः । समाश्लिष्यासयित्वा च ससौहार्दमदोऽवदत् ॥ ३१६ ॥
लोकोत्तरुणा पुत्री तव सीतेति विद्यते । भामण्डलश्च मे सञ्जुनूतो रूपसम्पदा ॥ ३१७ ॥
द्वयोर्धृवरत्वेन संयोगोऽस्तूचितोऽधुना । सम्बन्धादावयोश्चापि मिथो भवतु सौहृदम् ॥ ३१८ ॥
इत्युच्ये जनको दत्ता रामाय स्वसुता मया । कथमन्यस्य यच्छामि दीयन्ते कन्यकाः सकृत् ॥ ३१९ ॥
अथ चन्द्रगतिः श्रोत्रे स्नेहद्विद्धृक्ते मया । आनीय याचितोऽसि त्वं तां क्षमो हर्तुमप्यहम् ॥ ३२० ॥
यद्यपि स्वसुता सीता त्वया रामाय कल्पिता । तथापि नः पराजित्य रामस्तां परिणेष्यति ॥ ३२१ ॥
वज्रोवर्तार्णवावर्ते धनुषी देवताज्ञया । सदा यक्षसहस्राधिष्ठिते दुःसहतेजसी ॥ ३२२ ॥

पूष्ये ते नः सदा गोत्रदेवतावन्निकेतने । कृते भविष्यतो रामशार्ङ्गिणोस्तद्गृहाण ते ॥ ३२३ ॥
 आभ्यामारोपयत्येकमपि दाशरथिः स चेत् । वयं जितास्तदा तेन स उद्धतु ते सुताम् ॥ ३२४ ॥
 प्रतिज्ञामित्यनुग्राह्य बलादपि हि मैथिलम् । मिथिलायामनैपीच्च चापे ते च सेनन्दनः ॥ ३२५ ॥
 सुभोच जनकं राजौकसि चन्द्रगतिर्नृपः । स्वयं तु सपरीवारोऽवात्सीत्पुर्या वहिर्भुवि ॥ ३२६ ॥
 आचख्यौ जनकस्तच्च वृत्तं निशि तदैव हि । महादेव्या विदेहायाः सद्यो हृदयशल्यदम् ॥ ३२७ ॥
 विदेहापि स्त्रोदैवं रे दैवात्यन्तनिर्घृण । पुत्रं हत्वा न मे कृतः पुत्रीमपि हरिष्यसि ॥ ३२८ ॥
 स्वेच्छयैव वरादानं लोके न हि परेच्छया । परेच्छया वरादानं दैवादापतितं मम ॥ ३२९ ॥
 परेच्छया प्रतिज्ञातं क्रोदण्डारोपणं यदि । कुर्यान्न रामोऽन्यः कुर्यात्तदानिद्यो वरो भवेत् ॥ ३३० ॥
 अथेत्यं जनकोऽवोचन्मा भैपीरेष राघवः । दृष्टसरो मया देवि लतावत्स्य तद्धनुः ॥ ३३१ ॥
 विदेहामिति सम्बोध्य प्रभाते जनकोऽमुचत् । अर्चित्वा चापस्त्रे ते मण्डपे मञ्चमण्डिते ॥ ३३२ ॥
 सीतास्त्रयंवरायाथ विद्याधरनरेश्वराः । तत्रैत्य जनकाहूता अधिमञ्चपुषाविशन् ॥ ३३३ ॥
 तत सखीपरिचिता दिव्यालङ्कारधारिणी । भूचारिणीव तत्रोपेयाय जानकी ॥ ३३४ ॥
 तत्र कृत्वा धनुःपूजां रामं मनसिकृत्य च । अतिष्ठजानकी तत्र जननेत्रमुधासरित् ॥ ३३५ ॥
 नारदोदितसंवादिसीतारूपेक्षणात्तदा । भामण्डलकुमारस्य मारोऽभून्मारकात्मकः ॥ ३३६ ॥
 अथोचे जनकद्वारस्थो भो भोः सर्वेऽपि खेचराः । महीचराश्च राजानो जनकोऽयं वदत्यदः ॥ ३३७ ॥

१ सपुत्रः । २ रामो न कुर्यादन्वयश्च कुर्यादित्यन्वयः । ३ कामदेव ।

आरोपयति यः काश्चिदनयोश्चापदण्डयोः । अथेकतरमथैव स उद्वहतु नः सुताम् ॥ ३३८ ॥
 एकैकशोऽथ दोषन्तः खेचरा भूभुजोऽपि च । उपधन्वं समाजमुस्तदारोषणकाम्यया ॥ ३३९ ॥
 वेष्टिते पन्नगै रैद्वैश्चापे ते तीव्रतेजसी । नालं वभूवुस्ते स्पृष्टुमग्न्यादातुं तु का कथा ॥ ३४० ॥
 धनुःस्फुल्लिङ्गज्वालाभिर्निर्यान्तीभिरेनेकशः । प्लुष्यमाणा निवृत्त्येयुस्तेऽन्यतोऽथोमुखा ह्रिया ॥ ३४१ ॥
 अथ दाशरथी रामश्चलत्काञ्चनकुण्डलः । गजेन्द्रलीलागमनश्चापोपान्तमुपासत् ॥ ३४२ ॥
 वीक्ष्यमाणः सोपहासं चन्द्रगत्यादिभिर्नृपः । जनकेन च साशङ्कं निःशङ्को लक्ष्मणाग्रजः ॥ ३४३ ॥
 वज्रमिव वज्रपाणिर्वज्रावर्तं महाधनुः । शान्तोऽगानलं सद्यः परिरपस्पर्श पाणिना ॥ ३४४ ॥
 ॥ युगम् ॥
 स्थापयित्वाध्ययःपीठं नमयित्वा च वेत्रवत् । अधिज्यं विदधे धन्वं तद्रामो धन्विनां वरः ॥ ३४५ ॥
 आकर्णन्तं तदाकृष्य रोदःकुक्षिम्भरिच्चनि । धनुरास्फालयामास स्वयशःपटहोपमम् ॥ ३४६ ॥
 स्वयंवरसन्नं रामे स्वयं चिक्षेप मैथिली । चापाच्चोत्तारयामास रामभद्रोऽपि शिञ्जिनीम् ॥ ३४७ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यर्णवावर्तं कामुकं रामशासनात् । अधिज्यं विदधे सद्यः प्रेक्षितो त्रिस्मितैर्जनेः ॥ ३४८ ॥
 आस्फालयच्च तन्नादवधरीकृतदिङ्मुलम् । उत्तार्य मौर्वीं सौमित्रः पुनः स्थाने मुमोच च ॥ ३४९ ॥
 ददुः सौमित्रये विद्याधराश्चकितविस्मिताः । अष्टादश निजाः कन्याः सुरकन्या इवाद्भुताः ॥ ३५० ॥

१ सपैः । २ दह्यमानाः । ३ लोहपीठोपरि । ४ अन्तरीक्षस्य कुक्षिम्भरिच्चर्चनिर्यस्य तत्तथा । ५ मौर्वीम् प्रत्यञ्चाम् ।

विलक्षाश्चन्द्रगत्यार्घास्ताम्याद्भामण्डलान्विताः । विद्याधरेन्द्राः प्रययुः पुरं निजनिजं ततः ॥ ३५१ ॥
 अथ मेथिलसन्देशादागादशशयो द्रुतम् । महोत्सवेन जज्ञे च विवाहो रामसीतयोः ॥ ३५२ ॥
 तदा च जनकभ्राता कनकोऽपि निजां सुताम् । भस्ताय ददौ भद्रां सुभ्रामाङ्घ्रिसम्भवाम् ॥ ३५३ ॥
 समं सुतैः स्नेहाभिश्च राजा दशशयोऽपि हि । ययावयोभ्यां नगरीं नगरीं प्रकृतोत्सवाम् ॥ ३५४ ॥
 अपरेद्युर्दशशयो राजा चैत्यमहोत्सवम् । ऋद्धया महत्या विदधे शान्तिस्नात्रं चकार च ॥ ३५५ ॥
 स्नानाभ्रमः सौविदल्लेन महिष्यै प्रथमं तदा । पश्चात्चपपत्नीभ्यो दासीभिः प्राहिणोन्मृषः ॥ ३५६ ॥
 यौवनाच्छीघ्रगामिन्यो दास्यः प्रथममेव ताः । राज्ञीनामार्पयन् स्नानपयस्ताश्च ववन्दिरे ॥ ३५७ ॥
 दृढत्वात्सौविदल्ले तु शनिवन्मन्दगामिनि । असम्प्राप्तस्नानजला महादेवीत्यचिन्तयत् ॥ ३५८ ॥
 सर्वासामेव राज्ञीनां जिनेन्द्रस्नानवारिणा । प्रसादो विदधे राज्ञा महिष्या अपि मे न हि ॥ ३५९ ॥
 तच्छतं मन्दभाग्याया जीवितेनायतो मम । ध्वस्ते माने हि दुःखाय जीवितं मरणादपि ॥ ३६० ॥
 विमृश्येति प्रविश्यान्तर्मरणे कृतनिश्चया । वल्लेणोद्भृद्युमात्मानमारंभे सा मनस्विनी ॥ ३६१ ॥
 तदैवागान्दरेन्द्रस्तां तदवस्थां ददर्श च । तन्मृत्युभीतः स्वोत्सङ्गं निवेश्यैवसुवाच च ॥ ३६२ ॥
 कुतोऽपमानादारब्धं दुःसाहसमिदं त्वया । किं नाम देवाद्भिक्षये मया काप्यवमानना ॥ ३६३ ॥
 सापि गद्गदवागूचे जिनस्नानपयः पृथक् । सर्वासां प्रैषि राज्ञीनां भवता न पुनर्मम ॥ ३६४ ॥
 इत्यवोचत सा यावत्तावदागाच्च कञ्चुकी । राज्ञाहत्स्नात्रवारीदं प्रस्थापितमिति ब्रुवन् ॥ ३६५ ॥

१ ताम्यन् यो भामण्डलस्तेन युक्ता. । २ पुत्रवधूभि । ३ प्रकर्षेण कृत उत्सवो यस्यां ताम् । ४ कञ्चु-
 किना । ५ अपमानम् ।

सोऽभ्यपिञ्च तां मूर्ध्नि तेन पुण्येन वारिणा । विलम्बेन किमागास्त्वं राज्ञा चैवमपृच्छयत ॥ ३६६ ॥
 कञ्चुक्यपि जगादैवं वार्द्धकं मेऽपराध्यति । सर्वकार्याक्षमं स्वामिन्मां पश्य स्वयमप्यमुम् ॥ ३६७ ॥
 ततो शुभ्रपुंसिव तं प्रस्वलन्तं पदे पदे । घण्टान्तर्लीलिकालोलदशनं वलिभाजनम् ॥ ३६८ ॥
 श्वेतसर्वाङ्गरोमाणं भ्रूलोमच्छन्नलोचनम् । शुष्कमांसासृजं प्रादुर्भूतसर्वाङ्गवेपथुम् ॥ ३६९ ॥
 विलोक्याचिन्तयद्राजा स्मो यावनेदृशा वयम् । चतुर्थपुरार्थाय तावद्धि प्रयतामहे ॥ ३७० ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

एवंमनोरथो राजा विपयेभ्यः पराङ्मुखः । कमप्यनैपीत् समयं भेदे वैराग्यतन्मयः ॥ ३७१ ॥

तस्यां नगर्यामन्येद्युश्चतुर्ज्ञानी महाश्रुनिः । सत्यभृतिरिति सङ्घग्राहृतः समवासरत् ॥ ३७२ ॥

सपुत्रादिपरीवारो राजा दशरथोऽपि तम् । गत्वा ववन्दे शुश्रूषुर्देशनां निपसाद च ॥ ३७३ ॥

तदानीमेव वैताढ्यागिरेश्चन्द्रगतिर्नृपः । सीताभिलापसन्तप्तभामण्डलसमन्वितः ॥ ३७४ ॥

विद्यार्थेन्द्रैस्वीतो रथावर्ताचलेऽर्हतः । वन्दित्वा विनिवृत्तः संस्तत्रायातो नमःस्थितः ॥ ३७५ ॥

॥ युग्मम् ॥

तं श्रुनिं समवसृतं वीक्षाश्चक्रेऽवतीर्य च । ववन्देऽथाग्रतो धर्मं शुश्रूषुर्निपसाद च ॥ ३७६ ॥

सीताभिलापजं तापं ज्ञात्वा भामण्डलस्य तु । सत्यभृतिः सत्यवादी स्मरिः प्रस्तुत्य देशनाम् ॥ ३७७ ॥

१ घण्टायाः अन्तर्मध्ये या लालिका वादनवस्तु तद्वल्लोलाश्चगला दशना वृन्ता यस्य स तम् ।

चन्द्रगतिपुणवत्योः सभामण्डलसीतयोः । समाचख्यौ पूर्वभवास्तेषां पापान्निवृत्तये ॥ ३७८ ॥
॥ युग्मम् ॥

सीताभामण्डलयोश्च भवेऽस्मिन् युग्मजातताम् । भामण्डलापहारं च यथावदवदन्मुनिः ॥ ३७९ ॥
भामण्डलकुमारोऽपि तदाकर्ण्य मुनेर्वचः । सञ्जातजातिस्मरणो मूर्च्छितो न्यपतद्भुवि ॥ ३८० ॥
भामण्डलो लब्धसङ्गः कथितं सत्यभूतिना । स्वपूर्वभवृत्तान्तं शंशं स्वयमप्यथ ॥ ३८१ ॥
ययुः परमसंवेगं चन्द्रगत्यादयोऽप्यथ । स्वसेति सीतां च नमश्चक्रे भामण्डलः सुधीः ॥ ३८२ ॥
जातमात्रो योऽपजहूँ सोऽयं मम सहोदरः । इति हृष्टाशिषं तस्मै ददौ सीता महासती ॥ ३८३ ॥
नमश्चकार रामं च ललाटस्फुटभूतलः । भामण्डलो विनयवान् सद्यः सञ्जातसौहृदः ॥ ३८४ ॥
समं विदेह्या देव्या जनकं भूपतिं ततः । तत्रानैषीच्चन्द्रगतिः प्रेष्य विद्याधरोत्तमान् ॥ ३८५ ॥
जातमात्रापहारोदिवृत्तान्ताख्यानपूर्वकम् । भामण्डलसुतस्तेऽसाविति तस्मै शंशं सः ॥ ३८६ ॥
जहर्ष वचसा तेन स्तन्तिनेव बर्हिणः । जनको जननी सा च विदेहा स्तन्यमक्षरम् ॥ ३८७ ॥
भामण्डलो नमश्चक्रे पितरावुपलक्ष्य तौ । युग्ममानो मूर्ध्नि ताभ्यां स्नाप्यमानोऽश्रुवारिभिः ॥ ३८८ ॥
अथ चन्द्रगती राज्यं न्यस्य भामण्डले सुते । भवोद्विद्यः प्रवत्राज सत्यभूतिमुनेः पुः ॥ ३८९ ॥
सत्यभूतिं चन्द्रगतिं पितरावनरण्यजम् । सीतारामौ च नत्वागान्निजं भामण्डलः पुः ॥ ३९० ॥
सत्यभूतिं महर्षिं तं नत्वा दशरथो नृपः । अपृच्छदात्मनः पूर्वभवानाख्यन्मुनिश्च सः ॥ ३९१ ॥

सेनापुरे त्वं वणिजो भावनस्य महात्मनः । पत्न्यामभूदीपिकायामुपास्तिर्नाम कन्यका ॥ ३९२ ॥
 साधूनां प्रेत्यनीका सा भूत्वा तत्र भवे चिरम् । परिव्रजाम कष्टात् तिर्यगाद्गु योनिम् ॥ ३९३ ॥
 तजीवस्त्वं भवं भ्रान्त्वा पुरे चन्द्रपुरे ततः । धनस्याभूत्सुतः पत्न्यां सुन्दर्यां वर्याभिधः ॥ ३९४ ॥
 तदोदारः प्रकृत्या त्वं साधुभ्यः श्रद्धयाधिकम् । निरन्तरमदा दानं कालधर्ममथासदः ॥ ३९५ ॥
 द्वीपेऽथ धातकीखण्डे शुग्मुत्तरकुरुवभूः । मृत्वा चागा देगभयं परिच्युत्य ततोऽपि हि ॥ ३९६ ॥
 विजये पुष्कलावत्यां पुष्कलायां च पुर्यभूः । नन्दिद्योपनृपृञ्चीद्वयोस्तुङ्गु नन्दिवर्धनः ॥ ३९७ ॥
 नन्दिद्योपः सुतं राज्ञे न्यस्य त्वां नन्दिवर्धनम् । यशोधरमुनेराचक्षीधो भ्रैवेयकं ययौ ॥ ३९८ ॥
 श्रावकत्वं पालयित्वा त्वं मृत्वा नन्दिवर्धन । त्रिदशो ब्रह्मलोकैःभूः परिच्युत्य ततोऽपि हि ॥ ३९९ ॥
 प्रत्यग्विदेहे वैताढ्ये चोत्तरेऽग्निभूषणे । पुरे शशिपुरे रत्नमालिनः सेचरेऽगितुः ॥ ४०० ॥
 विद्युच्छताभिधानायां सधर्मिण्यां महाशुनः । मृतुः मय्यभय इति नाम्ना त्वं तनयोऽभवः ॥ ४०१ ॥
 ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

अन्यदा रत्नमाली स दसं विद्याधरेऽथस्म् । त्रिजैतुं नञ्जनयनं पुरं सिंहपुरं ययौ ॥ ४०२ ॥

स ज्वालयितुमारभे पुरं सिंहपुरं ततः । सवालद्वंदं सत्वेण सपशपनं हठात् ॥ ४०३ ॥

अभिधानेनोपमन्योः पूर्वजन्मपुरोधस । जीवो देवः सहस्राराचं तदेत्यंगमत्रचीत् ॥ ४०४ ॥

भो भो महाशुभावैवं मा कृथाः पापमुत्कटम् । त्वं भूरिन्दनो नाम राजाभूः पूर्वजन्मनि ॥ ४०५ ॥

तदा मांसनिवृत्तिं त्वं प्रत्यज्ञासीर्विवेकतः । पुरोहितेन तेनोपमन्युनीक्तश्च भयवान् ॥ ४०६ ॥
 पुरोधाः सोऽन्यदा पुंसां स्कन्दनाम्ना निपातितः । गजश्चाभूद्गृहीतश्च भूरिनन्दनभूज्जा ॥ ४०७ ॥
 हतश्रेभो रणे सोऽथ भूरिनन्दनभूपतेः । गन्धारायामभ्रुत्पल्यां स्रजुर्नाम्नारिहृदनः ॥ ४०८ ॥
 सञ्जातजातिस्मरणः प्रब्रज्य च विपद्य च । सोऽहं देवः सहस्रारे कल्पे जातोऽस्मि विद्धि माम् ॥ ४०९ ॥
 भूरिनन्दनराजोऽभूद्विषद्याजगरो वने । दग्धो दावेन सोऽयासीद् द्वितीयां नरकावनिम् ॥ ४१० ॥
 नरकेऽपि मया गत्वा स प्राक्स्नेहात्प्रबोधितः । तस्माद्बुद्ध्य सोऽभ्रुस्त्वं रत्नमालीह पार्थिवः ॥ ४११ ॥
 मांसप्रत्याख्यानभङ्गं तदानीमिव सम्प्रति । अनन्तदुःखोदकं तत्पुरदाहं स्म मा कृथाः ॥ ४१२ ॥
 तदाकर्ण्य वचो युद्धाद्रत्नमाली न्यवर्तत । राज्ये न्यधत्त च कुलनन्दनं सूर्यनन्दनम् ॥ ४१३ ॥
 सूर्यजयेन पुत्रेण सहैव व्रतमाददे । तत्कालमेव तिलकसुन्दराचार्यसन्निधौ ॥ ४१४ ॥
 द्वावप्यभूतां तौ मृत्वा महाशुक्रेऽमरोत्तमौ । सूर्यजयस्ततश्च्युत्वा भोस्त्वं दशरथोऽभवः ॥ ४१५ ॥
 प्रच्युत्य रत्नमाली तु जनकोऽयमजायत । अभूच्च्युत्त्वोपमन्युस्तु कनको जनकाजुजः ॥ ४१६ ॥
 नन्दिघोषः पिता यस्ते नन्दिवर्धनजन्मनि । सोऽहं ग्रवेयकाच्च्युत्वा सत्यभूतिरिहामवम् ॥ ४१७ ॥
 तच्छ्रुत्वा जातसंवेगस्तं वन्दित्वानरण्यजः । प्रवित्रजिषुराधातुं रामे राज्यं गृहं ययौ ॥ ४१८ ॥
 अथ राज्ञीः सुतान्मन्त्रिषुख्यानाहूय पार्थिवः । आप्रच्छे यथौचित्यं दत्तालापसुधारसः ॥ ४१९ ॥
 नत्वा गभाषे भरतोऽहं सर्वविरतिं ग्रमो । त्वया सममुपादास्येऽवस्थास्ये त्वां विना न हि ॥ ४२० ॥

१ सूर्यजयस्य पुत्रं कुलनन्दननामानम् । २ स्थापयितुम् । ३ दत्त आलाप एव सुधारसो येन सः ।

ममान्यथा हि द्वे कष्टे स्वामिन्नत्यन्तदुःसहे । एकं त्वत्पादत्रिहोऽपरं संसारतर्पणम् ॥ ४२१ ॥
 तच्छ्रुत्वा चाथ कैकेयी निश्चितं भाव्यतः परम् । न पतिर्न च मे ह्यनुरिति ध्यात्वात्रवीदिदम् ॥ ४२२ ॥
 स्वामिन् स्मरसि योऽदत्तस्त्वया मह्यं स्वयं वरः । स्वयं वरोत्सवे तत्र तेन सारथ्यकर्मणा ॥ ४२३ ॥
 तं प्रयच्छाधुना मह्यं नाथ सेत्यप्रतिश्रव । श्रुत्तरोत्कीर्णरेखेव प्रतिज्ञा हि महात्मनाम् ॥ ४२४ ॥
 अथावदद्दशरथः प्रतिपन्नं स्मराम्यहम् । याचस्य यन्ममायीनं विना व्रतनिषेधनम् ॥ ४२५ ॥
 ततो ययाचे कैकेयी त्वं चेत्प्रव्रजसि स्वयम् । स्वामिन् विश्वम्भरमेतां भरताय प्रयच्छ तत् ॥ ४२६ ॥
 अथैव गृह्यतामेपा मद्भूरित्यभिधाय ताम् । सलक्ष्मणं समाहूय रामं दशरथोऽवदत् ॥ ४२७ ॥
 अस्याः सारथ्यतुष्टेन दत्तः पूर्वं मया वरः । सोऽयं भरतराज्येन कैकेय्या याचितोऽधुना ॥ ४२८ ॥
 रामोऽपि हृद्योऽभाषिष्ट मात्रेदं साधु याचितम् । यन्मद्भ्रत्रिं भरताय राज्यदानं महौजसे ॥ ४२९ ॥
 आप्रच्छे प्रसादान्मामिदं तातस्तथाप्यदः । दुनोति मामग्निंयमूचनाकारणं जने ॥ ४३० ॥
 अप्येकमग्निं राज्यं तुष्टतातो ददात्वदः । निषेधेऽजुमतौ वा मे न स्वाम्यं पत्तिमानिनः ॥ ४३१ ॥
 भरतोऽप्यहमेवास्मि निर्विशेषाबुभौ तव । अतोऽभिषिच्यतां राज्ये भरतः परया मुदा ॥ ४३२ ॥
 इति रामवचः श्रुत्वा भूपतिः प्रीतिविस्मितः । आदिक्षन्मन्त्रिणो यावद्भरतस्तावदवधीत् ॥ ४३३ ॥
 स्वामिन् सह व्रतादानमादावप्यर्थितं मया । तात तन्नान्यथा कर्तुं कस्यापि वचसार्हसि ॥ ४३४ ॥
 राजाप्युवाच मा वत्स मत्प्रतिज्ञां मुधा कुरु । वरो मया हि त्वन्मातुर्दत्तो न्यासीकृतश्चिरम् ॥ ४३५ ॥

१ हे सत्यप्रतिज्ञ । २ प्रस्तरः पाषाण । ३ पृथ्वीम् । ४ अविनयसूचनस्य कारणम् । ५ पत्तिसदृशस्य मम नाधिपत्यम् ।

वनान्यद्विभेकाकी याति केसरिणीसुतः । स्वस्था तु केसरिण्यास्ते न ताम्यति मनागपि ॥ ४५१ ॥
 तातस्य ऋणमस्त्युच्चैः प्रतिपन्नवरो ह्ययम् । अत्र स्थिते च मध्यम्य तस्यानृण्यं भवेत्कथम् ॥ ४५२ ॥
 इत्यादियुक्तिवचनैर्बोधयित्वापराजिताम् । तां नत्वान्याश्च जननीनिर्ययी लक्ष्मणाग्रजः ॥ ४५३ ॥
 दूराद्दशरथं नत्वा, सीतोपेत्यापराजिताम् । नत्वा चायाचतादेशं रामानुगमनं प्रति ॥ ४५४ ॥
 ऊचेऽपराजिता देवी क्रोडमारोप्य जानकीम् । बालामिव स्नपयन्ती कवेष्येनयनोदकैः ॥ ४५५ ॥
 वत्से वत्सो रामभद्रो विनयी पित्रनुज्ञया । वनं प्रयाति तस्यैतन्नृसिंहस्य न दुष्करम् ॥ ४५६ ॥
 देवीवै लालितासि त्वमाजन्मोत्तमवाहनैः । सहिष्यसे कथं वत्से पादचङ्कमणव्यवथाम् ॥ ४५७ ॥
 तवाङ्गं सौकुमार्येण कमलोदरसोदरम् । क्षिप्रं तापादिना कुर्यात्क्लेशं दौशरथेरपि ॥ ४५८ ॥
 स्वभर्तुरनुयानेनानिष्टकष्टागमेन च । न निषेधं न चाजुज्ञा यान्त्यास्ते कर्तुमुत्सहे ॥ ४५९ ॥
 सीताप्युवाच निःशोका नमस्कृत्यापराजिताम् । दधती प्रातरुल्लसरोरुहभिवाननम् ॥ ४६० ॥
 अधित्वंदस्तु मे भक्तिर्नित्यं क्षेमङ्करा पथि । एषाहमनुयास्यामि रामं विद्युदिवाम्बुदम् ॥ ४६१ ॥
 इत्युक्त्वा तां पुनर्नत्वा निर्ययी जनकात्मजा । आत्मानमात्मारामेव ध्यायन्ती लक्ष्मणाग्रजम् ॥ ४६२ ॥
 अहो अत्यन्तमनया पतिभक्त्याद्य जानकी । आद्योदाहरणं जज्ञे पतिदैवतयोपिताम् ॥ ४६३ ॥
 कथादभीता सीतेयं सतीजनमतल्लिका । अहो शीलेन महता पुनाति स्वं कुलद्वयम् ॥ ४६४ ॥

१ सिंहीपुत्रः । २ अङ्कम् । ३ पट्टराहीव । ४ रामस्यापि क्लेशं कुर्यात्तापादिना क्लिष्टं तवाङ्गम् कर्तुं ।
 ५ त्वयीत्यधित्वत् । ६ पतिरेव दैवतं यासां तासां नारीणाम् । ७ सतीसमूहे प्रशस्या ।

इति व्यावर्णयन्तीभिः शोकगहदया गिरा । पौरीभिः कथमप्यैश्वि सीता यान्ती वनं प्रति ॥ ४६५ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ ४६६ ॥

रामं वनाय निर्यान्तं श्रुत्वा सपदि लक्ष्मणः । सद्यः सन्धुक्षितक्रोधबहिर्दध्याविदं हृदि ॥ ४६७ ॥
ऋक्षुस्तातः प्रकृत्यापि प्रकृत्यानुजवः स्त्रियः । इयच्चिरं वरं धृत्वा याचते सान्यथा कथम् ॥ ४६८ ॥

दत्तमेवावृता राज्यं भरताय महीशुजा । अपनीतमृणं स्वस्य गता नश्च पितृणभीः ॥ ४६९ ॥
निर्भयः साम्प्रतं हृत्वा भरतात् कुलपांसनात् । न्यस्यामि राज्यं किं रामे विरामाय निजक्रुधः ॥ ४७० ॥

अथवासौ महासत्वस्तृणवद्राज्यमुज्झितम् । रामो नादास्यते दुःखं तातस्य तु भविष्यति ॥ ४७१ ॥
तातस्य मा स्म भूदुःखं राजास्तु भरतोऽपि हि । अहं त्वनुगमिष्यामि रामपादान् पदातिवत् ॥ ४७२ ॥

एवं विचिन्त्य सौमित्रिर्नत्वापृच्छ च भूपतिम् । ययौ सुमित्रामाप्रष्टुं नत्वा नैवमवोचत् ॥ ४७३ ॥
गमिष्यति वनं रामोऽनुगमिष्यामि तं त्वहम् । मर्यादाब्धिं विना ह्यार्यं न स्थातुं लक्ष्मणः क्षमः ॥ ४७४ ॥

कथञ्चिद्द्वयमालम्ब्य सुमित्रायब्रवीदिदम् । साधु वत्सासि मे वत्सो ज्येष्ठं यदनुगच्छसि ॥ ४७५ ॥
मां नमस्कृत्य वत्सोऽद्य राममद्रश्चिरं गतः । अतिदूरे भवति ते मा विलम्बस्व वत्स-तत् ॥ ४७६ ॥

इदं साध्वम्ब साध्वम्ब मदम्बासीत्युदीर्यं ताम् । नत्वा च लक्ष्मणोऽगच्छत् प्रणतुमपराजिताम् ॥ ४७७ ॥
तां नत्वोवाच सौमित्रिरार्यं एकावयगाच्चिरम् । त्वामाप्रष्टुमहं त्वागामार्यानुगमनोलुकः ॥ ४७८ ॥

उदश्रुत्वे कौशल्या मन्दभाग्यास्मि हा हता । वत्स त्वमपि मां मुक्त्वा प्रस्थितोऽसि वनाय यत् ॥ ४७९ ॥

१- दीप्तः क्रोधाग्निर्यस्य सः । २- वक्त्राः । ३- कुलाधमात् ।

त्वमेकोऽत्रावतिष्ठस्व मा प्रतितिष्ठस्व लक्ष्मण । ममाश्रासकृते रामविरहादितचेतसः ॥ ४७९ ॥
 प्रत्यूचे लक्ष्मणोऽप्येवं माता रामस्य नन्वसि । मातः कृतमर्थेणार्हेण सामान्ययोषिताम् ॥ ४८० ॥
 दूरे गच्छति मे बन्धुरनुयास्यामि तं द्रुतम् । तद्विघ्नं मा कृथा देवि रामनिघ्नः सदाप्यहम् ॥ ४८१ ॥
 तामित्युबत्वा च नत्वा च सौमित्रिस्थ सत्वरम् । अनुधाव्यागमत् सीतारामौ कार्मुकतूणभृत् ॥ ४८२ ॥
 त्रयोऽपि निर्ययुः पुर्या विकस्वरसुखाम्बुजाः । विलासोपवनयेव वनवासाय सोधमाः ॥ ४८३ ॥
 प्राणैरिव विनिर्यद्भिर्मैथिलीरामलक्ष्मणैः । कष्टां नराश्च नार्यश्च नार्यार्थी लेभिरे दशाम् ॥ ४८४ ॥
 वेगात्तान्वधावन्तानुरागेण गरीयसा । नागराः क्रूरकैकेयीविध्योराक्रोशदायिनः ॥ ४८५ ॥
 बाष्पायमाणो राजापि सान्तःपुरपरिच्छदः । द्रुतमन्वसरद्राममाकृष्टः स्नेहरज्जुभिः ॥ ४८६ ॥
 द्रुतं रात्रि जने चापि रामभद्रानुगामिनि । नगर्ययोद्धा समभूदुद्वसेवसमन्ततः ॥ ४८७ ॥
 अथावस्थाय काकुत्स्थः पितरं जननीरपि । न्यवर्तयत्कथमपि गिरा विनयसारया ॥ ४८८ ॥
 तथा यथोचितालापैः पौरानपि विसृज्य सः । सीतासौमित्रिसहितस्त्वस्तिरित्वस्तिं ययौ ॥ ४८९ ॥
 ग्रामे ग्रामे ग्रामद्वैर्महैभ्यश्च पुरे पुरे । प्रार्थ्यमानोऽप्यवस्थातुं कार्मुकस्थो न ह्यवास्थित ॥ ४९० ॥
 इतश्च भरतो राज्यं नाददे किं तु प्रसृत । ककेयीं स्वं च चुक्रोश स्वभ्रातृविरहासहः ॥ ४९१ ॥
 परिवज्योत्सुको राजा सामन्तान् सचिवानपि । प्राहिणोद्राममानेतुं राज्याय सहलक्ष्मणम् ॥ ४९२ ॥

१ रामाधीनः । २ क्रूरायाः कैकेय्या विधेरदृष्टस्य च । ३ उद्धसा निर्जना 'उज्जड' इति भाषायां अनुकरणे । ४ रामः ।

अविमृश्य विधायिन्या पापीयस्या मया व्रतम् । सति त्वयि सपुत्रेऽपि हहा राज्यमराजकम् ॥ ५०७ ॥
 कौशलयायाः सुमित्रायाः सुप्रभायाश्च दुःश्रमम् । रुदितं मम शृण्वन्त्या हृदयं भवति द्विधा ॥ ५०८ ॥
 भरतेन समं गत्वा तौ वत्सौ रामलक्ष्मणौ । अनुनीय समानेष्याम्यनुजानीहि नाथ माम् ॥ ५०९ ॥
 अथादिष्टा ग्रह्ण्टेन राज्ञा दशरथेन सा । ययौ सभरतामात्या प्रति रामं कृतत्वरा ॥ ५१० ॥
 कैकेयीभरतौ पद्भिः प्रापतुस्तद्वनं दिनैः । अपश्यतां दुमूले च जानकीरामलक्ष्मणान् ॥ ५११ ॥
 स्थादुचीर्यं कैकेयी वत्स वत्सेति भाषिणी । प्रणमन्तं रामभद्रं चुम्बुवोपरि मूर्धनि ॥ ५१२ ॥
 पादाब्जयोः प्रणमन्तौ वैदेहीलक्ष्मणावपि । आक्रम्योपरि बाहुभ्यां तारतारं स्रोद सा ॥ ५१३ ॥
 भरतोऽपि नमश्चक्रे रामपादाबुद्भुदृक् । प्रत्यपद्यत मूर्च्छां च मूर्च्छत्वेदमहाविपः ॥ ५१४ ॥
 बोधितो रामभद्रेण विनयी भरतोऽवदत् । अभक्तमिव मां त्यक्त्वा कथमत्र त्वमागमः ॥ ५१५ ॥
 राज्यार्थी भरत इति मातृदोषेण योऽभवत् । ममापवादो हर तमात्मना सह मां नयत् ॥ ५१६ ॥
 निवृत्त्य यद्वायोध्यायां गत्वा राज्यश्रियं श्रय । कौलीनशल्यं मे भ्रातरेवमप्यपयास्यति ॥ ५१७ ॥
 जगन्मित्रं हि सौमित्रिस्तवामात्यो भविष्यति । अयं जनः प्रतीहारः शत्रुघ्नस्त्वातपन्नभृत् ॥ ५१८ ॥
 एवं ब्रुवाणे भरते कैकेय्यथब्रवीदिदम् । कुरु भ्रातृवचो वत्स सदासि मातृवत्सलः ॥ ५१९ ॥
 अत्र न त्वत्पितुर्दोषो न दोषो भरतस्य च । कैकेय्या एव दोषोऽयं सुलभः स्त्रीस्वभावतः ॥ ५२० ॥
 कौलद्यूवर्जा ये केऽपि दोषाः स्त्रीणां पृथक् पृथक् । ते सर्वे कृतसंस्थाना मयि दोषखनाविव ॥ ५२१ ॥

१ मूर्च्छत् व्याप्तीभवत् खेद एव महाविष यस्य सः । २ कुलनाशकं शल्यम् । ३ कुलटायाः कर्म कौलद्यूयं तद्वर्जाः ।

फल्युः सुतानां तन्मातृजनस्य च मया कृतम् । इदं दुःस्वकारं कर्म तत्सहस्व सुतोऽसि यत् ॥ ५२२ ॥
 इत्यादि सोऽशु जल्पन्तीं तामूचे लक्ष्मणाग्रजः । तातस्य ह्यनुभूत्वाहं प्रतिज्ञातं त्यजामि किम् ॥ ५२३ ॥
 तातेन दत्तमेतस्मै राज्यं ह्यनुमतं मया । अस्त्वन्यथा कथङ्कारं चाद्वयोजीवतोरपि ॥ ५२४ ॥
 तदस्तु भरतो राजा द्वयोरपि निदेशतः । अस्यास्यहमनुच्छेद्यो मम तात इवाम्बिके ॥ ५२५ ॥
 इत्युक्त्वोत्थाय काकुत्स्थः सीतानीतजलैः स्वयम् । राज्येऽभ्यपिष्वह् भरतं सर्वसामन्तसाक्षिकम् ॥ ५२६ ॥
 रामः प्रणम्य कैकेयीं सम्भाष्य भरतं तथा । विससर्जं प्रतस्थे च कंकुभं दक्षिणां प्रति ॥ ५२७ ॥
 ययावयोध्यां भरतस्तत्र चारुण्डशासनः । उरीचक्रे राज्यभारं पितुर्भ्रातुश्च शासनात् ॥ ५२८ ॥
 महासुनेः सत्यभूतेः पार्श्वे दशरथोऽप्यथ । भूयसा परिवारेण समं दीक्षाशुपाददे ॥ ५२९ ॥
 स्वभ्रातृवनवासेन भरतः शल्यतो हृदि । अर्हत्पूजोद्यतोऽरक्षद्राज्यं यामिकवत्सुधीः ॥ ५३० ॥
 सौमित्रिमैथिलसुतासहितोऽथ रामो गच्छन्वतीत्य गिरिमन्वनि चित्रकूटम् ।
 आसादयत्कतिपयैर्दिवसैरवन्तिदेशैकदेशमवनिस्थितदेवदेस्यः ॥ ५३१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपट्टिशालाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
 रामलक्ष्मणोत्पत्तिपरिणयनवनवासगमनो नाम चतुर्थः सर्गः ।

१ अशुसहितं यथा स्यात्तथा । २ विशम् ।

॥ अथ पञ्चमः सर्गः ॥

—४१७७७७—

रामोऽथ विश्रमयितुं श्रान्तामश्वनि जानकीम् । वटस्य मूले न्यषदद् गुह्यकानामिवेश्वरः ॥ १ ॥
तं देशं सर्वतो वीक्ष्य रामः सौमित्रिमम्यधात् । देशः कस्यापि भीत्यायमधुनैवोद्भसोऽभवत् ॥ २ ॥
अशुक्कल्यान्युद्यानानीक्षुवाटाश्च सेक्षवः । सान्त्वानि च खलान्याहुर्नृतनोद्भसतामिह ॥ ३ ॥
तदा च रामः पप्रच्छ गच्छन्तं जनमेककम् । किमुच्चाल देशोऽयं क्व चासि चलितोऽनघ ॥ ४ ॥
सोऽप्युच्येऽवन्तिदेशेऽस्मि पुर्यवन्त्यां नरेश्वरः । अस्ति सिंहोदरो नाम सिंहवद् दुःसहो द्विषाम् ॥ ५ ॥
तस्य च प्रतिबद्धोऽस्ति विषयेऽस्मिन्महामतिः । सामन्तो वज्रकर्णार्ष्यो दशाङ्गपुरनायकः ॥ ६ ॥
स पाँपद्वयीं गतोऽन्येर्द्युर्वनमध्ये महाशुनिम् । कायोत्सर्गस्थमैक्षिष्ट नामतः प्रीतिवर्धनम् ॥ ७ ॥
किं तिष्ठसि द्रुम इवारण्येऽमुत्रेति तेन तु । अनुयुक्तो मुनिरात्महितार्थमिति सोऽवदत् ॥ ८ ॥
भूयोऽप्युचे वज्रकर्णः खाद्योपेयादिवर्जिते । अत्र सम्पद्यतेऽरण्ये किं नामात्महितं तव ॥ ९ ॥
तं च योग्यं मुनिर्ज्ञात्वा धर्ममात्महितं जगौ । श्रावकत्वं सोऽपि सद्यः प्रपेदे तत्पुरः सुधीः ॥ १० ॥
विना च देवमहन्तं विना साधूंश्च नापसम् । नंस्यामीति तदग्रे स जग्राहाभिग्रहं दृढम् ॥ ११ ॥
ततश्च तं स वन्दित्वागादृशाङ्गपुरं पुरम् । पालयन् श्रावकत्वं च चिन्तयामासित्रानिदम् ॥ १२ ॥

१ निर्जनः । २ अधीनः । ३ मृगयायाम् ।

सिहोदरोऽवदेवि तावन्निद्रा कुतो मम । प्रणामविमुखो यावद्वज्रकर्णो न मार्यते ॥ २७ ॥
 अमुं प्रातर्हनिष्यामि सखुहृत्युत्रवान्धवम् । यात्विं रजनी तावद्विनिद्रस्यापि मे प्रिये ॥ २८ ॥
 तदाकर्ण्य तवाख्यातुं त्यक्तकुण्डलचौरिकः । त्वां सार्धमिकवात्सल्यादिह त्वरितमागमम् ॥ २९ ॥
 वज्रकर्णस्तदाकर्ण्य पुरीं तृणकणाधिकाम् । सद्यो व्यघतापश्यच्च परचक्ररजोऽम्बरे ॥ ३० ॥
 क्षणाच्चावेष्टयत सिहोदरेण प्रवलैर्बलैः । तदशाङ्गपुरं विष्वक् चन्दनद्रुशिवाहिभिः ॥ ३१ ॥
 सिहोदरोऽथ दूतेन वज्रकर्णमदोऽवदत् । प्रणाममायया मायिन् वञ्चितोऽस्मि त्वया चिस्म् ॥ ३२ ॥
 विना तेनाङ्गुलीयेन मामागत्य नमस्कुरु । अन्यथा सखुदुम्बस्त्वं यमवेकमाद्य यास्यसि ॥ ३३ ॥
 प्रत्यूचे वज्रकर्णोऽपि मम ह्ययमभिग्रहः । विनार्हन्तं विना साधुं ग्रणामाम्यपरं न हि ॥ ३४ ॥
 न पौरुषाभिमनोऽत्र किं तु धर्माभिमानिता । नमस्कारं विना सर्वं ममादत्स्व यथारुचि ॥ ३५ ॥
 धर्मद्वारं देहि मखं यथा धर्माय कुत्रचित् । अहमन्यत्र गच्छामि धर्म एवास्तु मे धनम् ॥ ३६ ॥
 इत्युक्ते वज्रकर्णेन न हि तत्प्रत्यपादि सः । जातु धर्ममधर्मं वा गणयन्ति न मानिनः ॥ ३७ ॥
 पुरं सवज्रकर्णं तद्रुध्वा सिहोदरो बहिः । स्थितोऽस्ति सुष्णन् देशश्च तद्भयादयसुद्दसः ॥ ३८ ॥
 अहं च सखुदुम्बोऽपि नद्योऽस्मिन् राजविग्रहे । दग्धान्यत्राद्य सौधानि जीर्णा सा च कुटी मम ॥ ३९ ॥
 शून्येभ्य इभ्यवेभ्यभ्यो वेभ्योपकरणान्यहम् । आनेतुं क्रूरोहिन्या प्रेषितो यामि तन्मुखः ॥ ४० ॥
 तस्या दुर्वचसोऽप्येतत्फलं शुभमभून्मम । यन्मया देवंकल्पस्त्वं दृष्टो देववशादसि ॥ ४१ ॥

सिहोदरः ससैन्योऽथ सौमित्रिं हन्तुमुद्यतः । बालः परिस्पृष्टुमिव भस्मच्छन्नं हुताशनम् ॥ ५७ ॥
 लक्ष्मणोऽपि गजालानं भुजेनोन्मूल्य नालयत् । विद्विपस्ताडयामासोदंस्तदण्ड इवान्तकः ॥ ५८ ॥
 अथ सौमित्रिरुत्पत्य सिहोदरमिभस्थितम् । तद्वाससा पशुमिवाग्रध्नात् कण्ठे महाशुजः ॥ ५९ ॥
 आश्चर्यं पश्यतां तत्र दशाङ्गपुरवासिनाम् । तं निन्ये गामिवाकृष्य लक्ष्मणो रामसन्निधौ ॥ ६० ॥
 दृष्ट्वा सिहोदरो रामं नत्वा चेदमभापत । न ज्ञातस्त्वमिहायातो मया रघुकुलोद्ब्रह् ॥ ६१ ॥
 अथवा किमिदं देव मत्परीक्षाकृते कृतम् । कृतं नः प्राणितेनापि यूयं छलपरा यदि ॥ ६२ ॥
 क्षमस्वान्नानदोषं मे यत्कर्तव्यं तदादिश । भृत्ये कोपः शिक्षामात्रकृते शिष्ये गुरोस्वि ॥ ६३ ॥
 सन्धेहि वज्रकर्णेनेत्यादिशचं रघूद्ब्रहः । सिहोदरोऽपि तां वाचं तथेति प्रत्यपद्यत ॥ ६४ ॥
 तत्रागाद् वज्रकर्णोऽपि रामभद्रस्य शासनात् । विनयेन पुरोभूय कृताञ्जलिस्वाच च ॥ ६५ ॥
 स्वामिनौ वृषभस्वामिवंशजौ रामशार्ङ्गिनौ । युवां दृष्टौ मया दिष्टया किं तु ज्ञातौ चिरादिह ॥ ६६ ॥
 भरतार्थस्य संवस्य युवां नाथौ महाशुजौ । अहमन्ये च राजानो युवयोरेव किङ्कराः ॥ ६७ ॥
 मुञ्चैनं मत्प्रभुं नाथ शान्धि चैनमतः परम् । यथासौ सहते मेऽन्यप्रणामाभिग्रहं सदा ॥ ६८ ॥
 विनार्हन्तं विना साधुं नमस्यो नापरो मया । इति ह्यभिग्रहोऽग्राहि महर्षेः प्रीतिवर्धनात् ॥ ६९ ॥
 रामभ्रूसङ्ज्ञया सिहोदरस्तत्रत्यपद्यत । सौमित्रिणा विमुक्तः सत् वज्रकर्णं च सस्वजे ॥ ७० ॥
 सिहोदरोऽपि परया प्रीत्या राघवसाक्षिकम् । राज्यार्थं वज्रकर्णाय सोदराथेव दत्तवान् ॥ ७१ ॥

श्रीधराङ्गुलले ते च याचित्वावन्तिपार्थिवात् । अदच विद्युदङ्गाय दशाङ्गापुरार्थिवः ॥ ७२ ॥
 सौमित्रये वज्रकर्णो ददावद्यौ स्वकन्यकाः । सिंहोदरः ससामन्तः पुनः कन्याशतत्रयम् ॥ ७३ ॥
 अथोचे लक्ष्मणः कन्याः पार्श्वे वः सन्तु सम्रति । भ्राता नो भरतो राज्ये यतः पित्रा निवेशितः ॥ ७४ ॥
 समयेऽङ्गीकृतराज्यः परिषेव्यामि वः सुताः । इदानीं तु वयं गत्वा स्थास्यामो मलयाचले ॥ ७५ ॥
 ओमित्युक्त्वा स्थितौ वज्रकर्णसिंहोदरौ नृपौ । विष्टौ रामभद्रेणेतुर्निजनिजं पुरम् ॥ ७६ ॥
 रामस्तत्र निशां नीत्वा ससीतालक्ष्मणः प्रगे । गच्छन् क्रमेण सम्प्राप देशं कमपि निर्जलम् ॥ ७७ ॥
 पिपासितायां सीतायां विश्रान्तायां तरोस्तले । रामाश्रयाथ सौमित्रिजलमानेतुमभ्यगात् ॥ ७८ ॥
 गच्छन् सरो ददशैकमनेकाम्भोजमण्डितम् । दूरादानन्दजननं वयस्यमिव वल्लभम् ॥ ७९ ॥
 तदा च क्रीडितुं तत्रागात् क्लृवरपुरार्थिभूः । नृपः कल्याणमालाल्यः प्रेक्षाञ्चक्रे च लक्ष्मणम् ॥ ८० ॥
 स कामबाणैः सद्योऽपि विभिदे भिदुरात्मकैः । नत्वा लक्ष्मणमूचे च भव मे भोजनातिथिः ॥ ८१ ॥
 विकारं मान्थं देहलक्षणानि च लक्ष्मणः । निरीक्ष्य दध्यौ नार्येषां पुंवेषा कारणेन तु ॥ ८२ ॥
 ध्यात्वेत्युवाच सौमित्रिः सभार्योऽस्ति मम प्रभुः । इतश्चादूदेशेऽस्मिन् श्रुञ्जे तेन विना न हि ॥ ८३ ॥
 तेन प्रधानपुल्लभद्राकारैः प्रियस्वदैः । तत्रानिन्ये समम्भर्थ्य ससीतोऽपि रघूद्वहः ॥ ८४ ॥
 सोऽजमस्यद्रामभद्रं भद्रधीमैथिलीमपि । तयोः कृते षट्कुटीं तत्कालं च न्यवेशयत् ॥ ८५ ॥
 तत्र रामं कृतस्नानभोजनं स उपायौ । सैहकमन्त्रिणा युक्तः स्त्रीवेशो निःपरिच्छदः ॥ ८६ ॥

१ अधिभू राजा । २ मेघनशील आत्मा येषां तैः । ३ कुररपतिः । ४ बलरघुद्वम्, तम्बु इति लोके ।

लज्जानतमुखीं तां च निजगादेति राधवः । भद्र पुरुषवेणेण ह्रीभावं निह्रनुषे कुतः ॥ ८७ ॥
ऊचेऽथ कूर्गरपतिः कूर्बरेऽस्मिन् महापुरे । वालिखिल्यो नाम राजा पृथ्वीनामास्य तु त्रिया ॥ ८८ ॥
आपत्रासत्या सा जज्ञेऽन्येद्युस्लेच्छैर्महाभटैः । अवस्कन्दागतैर्निन्ये वालिखिल्यो नियम्य सः ॥ ८९ ॥
पश्चाच्च पृथिवी देवी तनयां मामसूत सा । पुत्रोऽजनीति चाघोपि सचिवेन सुबुद्धिना ॥ ९० ॥
तज्ज्ञापितः पुत्रजन्म ग्रभुः सिंहोदरोऽवदत् । तत्र राजास्तु बालोऽयं वालिखिल्यागमावधि ॥ ९१ ॥
क्रमेण वर्धमानाहं मूलात् पुंवेपथारिणी । मातृमन्त्रिजनं सुवत्पारैरुपलक्षिता ॥ ९२ ॥
राज्यं करोमि कल्याणमालाख्या प्रथिता सती । मन्त्रिणां मन्त्रसामर्थ्यात् स्यादलीकेऽपि सत्यता ॥ ९३ ॥
मलेच्छानां भूरि यच्छामि द्रविणं पितृशुक्त्वे । द्रव्यमेते तु गृह्णन्ति शुश्रून्ति पितरं न तु ॥ ९४ ॥
तत्प्रसीदत मे तातं तेभ्यो मोचयताधुना । सिंहोदरान्मोचितः प्राग्वज्रकर्णो नृपो यथा ॥ ९५ ॥
रामोऽप्युवाच पुंवेपैव स्वराज्यं ग्रहासंती । यावद्गत्वा मोचयामो म्लेच्छेभ्यः पितरं तव ॥ ९६ ॥
महाग्रसाद इत्यूचे सा ह्री पुंवेपथारिणी । ऊचे सुबुद्धिमन्त्री तु लक्ष्मणोऽस्या वरोऽस्त्विति ॥ ९७ ॥
राधवोऽप्यज्यब्रवीच्चातादेशान्तरं वयम् । यास्मामोऽथ निवृत्सेषु लक्ष्मणः परिणोष्यति ॥ ९८ ॥
प्रतिषेधति काङ्क्षस्थस्तस्यौ तत्र दिनत्रयम् । निशाशेषे सुप्तने ससीतालक्ष्मणो ययौ ॥ ९९ ॥
सापि प्रातरपश्यन्ती जानकीरामलक्ष्मणान् । विमनाः स्वं पुरमगाचक्रं राज्यं तथैव तु ॥ १०० ॥
ग्राप क्रमेण रामोऽपि नर्मदासुतार च । पथिकैर्वार्यमाणोऽपि विन्ध्याटव्यां विवेश च ॥ १०१ ॥

१ युद्धागतेः । २ बद्ध्वा । ३ शासनं कुर्वती सती तिष्ठेत्यध्याहार्यम् ।

भ्रमन्नागामिमां पक्षीं काक इत्याख्यान्याया । इह ख्यातः क्रमात्पक्षीपतित्वमिदमासदम् ॥ ११७ ॥
 इह स्थितश्च लुण्टाकैर्लुण्टयामि'पुरादिकम् । आनयामि स्वयं गत्वा बन्दे हृत्वा नृपानपि ॥ ११८ ॥
 वक्ष्योऽस्मि व्यन्तर इव तव स्वामिन् समादिश । किङ्करः किं करोम्येप सहस्वाविनयं मम ॥ ११९ ॥
 वालिखिल्यं विशुञ्चेति रामेणोक्तः किरातराट् । तं सुमोच नमश्चक्रे वालिखिल्योऽपि राघवम् ॥ १२० ॥
 रामाज्ञया च काकेन स नित्ये कूबरं पुनः । कल्याणमालां पुंवेपामपश्यच्च सुतां निजाम् ॥ १२१ ॥
 रामलक्ष्मणवृत्तान्तं मिथोऽकथयतां च तौ । कल्याणमालिकावालिखिल्यावखिलमप्यथ ॥ १२२ ॥
 काकोऽपि स्वां ययौ पल्लि ततो रामोऽपि निर्गतः । चिन्ध्याटवीमतिक्रम्य प्राप तारपीं महानदीम् ॥ १२३ ॥
 तापीसुतीर्य च क्रामंस्तद्देशान्तवर्तिनम् । अरुणग्राभनामानं रामो ग्राममथासदत् ॥ १२४ ॥
 पिपासितायां सीतायां तत्र रामः सलक्ष्मणः । गृहे ययौ कोपेनस्य कपिलस्याग्निहोत्रिणः ॥ १२५ ॥
 ब्राह्मणी च सुशर्माख्या तेभ्योऽदात् पृथगासनम् । स्वयं च पाययामास सलिलं स्वादु शीतलम् ॥ १२६ ॥
 आगात्तदा च कपिलः पिशाच इव दारुणः । निरीक्ष्य चोपविष्टांस्तान् ख्योऽभाषिष्ट गेहिनीम् ॥ १२७ ॥
 मलिनानां किमेतेषां प्रवेशो मम केशमनि । पापीयसि त्वया दत्तोऽग्निहोत्रमशुचीकृतम् ॥ १२८ ॥
 एवमाक्रोशिनं विप्रं क्रूरं रामानुजः क्रुधा । करीवारमतोद्दृत्य परश्चिमयितुं दिवि ॥ १२९ ॥
 रामोऽयुवाच को नाम कोपोऽस्मिन् कीटमात्रके । द्विजब्रुवं विब्रुवन्तमप्यमुं मुञ्च मानद ॥ १३० ॥
 रामाज्ञया च सौमित्रिस्तं सुमोच शनैर्द्विजम् । ससीतालक्ष्मणो रामो निर्जगाम च तद्गृहात् ॥ १३१ ॥

तत्रैकां मानुषीरूपां चारुनेपथ्यवासासम् । सोऽपृच्छद्यधिणीं दृष्ट्वा कस्येयं नूतना पुरी ॥ १४६ ॥
 सोचे गोकर्णयक्षेण कृत्येयं नूतना पुरी । नाम्ना रामपुरी रामसीतासौमित्रिहेतवे ॥ १४७ ॥
 दीनादिस्यो ददात्यर्थमत्र रामो दयानिधिः । सर्वः कृतार्थीभूतोऽत्र यो दुःस्थः समाययौ ॥ १४८ ॥
 त्यक्त्वा सोऽपि समिद्धारं पतित्वा तत्पदाब्जयोः । ऊचे मया कथं रामो द्रष्टव्यः शंस मेऽनवे ॥ १४९ ॥
 साप्यवादीदत्र पुर्यामस्ति द्वारचतुष्टयम् । नित्यं च रक्षते यक्षैः प्रवेशोऽमुत्र दुर्लभः ॥ १५० ॥
 पूर्वद्वारेऽत्र यच्चैत्यं तद्वन्दित्वा यथाविधि । श्रावकीभूय चेद्यासि प्रवेशं लभसे तदा ॥ १५१ ॥
 तद्विरा कपिलोऽर्थी साधूनामन्तिके ययौ । अस्यवन्दत तान् साधून् धर्मं तेभ्योऽमृणोच्च सः ॥ १५२ ॥
 ततः स लघुकर्मत्वाद्द्विशुद्धः श्रावकोऽभवत् । गत्वौको धर्ममाख्याय भार्यां च श्राविकां व्यधात् ॥ १५३ ॥
 आजन्म दौस्थ्यदग्धौ तौ रामादर्थयितुं धनम् । उपेतू रामपुरीं तच्च चैत्यं प्रणोमतुः ॥ १५४ ॥
 राजवैरम प्रविश्याथ मैथिलीरामलक्ष्मणान् । उपलक्ष्य विभायोर्चैत्तक्रोशान् द्विजः स्मरन् ॥ १५५ ॥
 तं नन्दुमनसं साँडुक्रोश सौमि र्खवीत् । मा भैपीभौ द्विजाँर्थी चेदेह्यर्थं प्रार्थयस्व तत् ॥ १५६ ॥
 ततोऽपशङ्कः कपिलो गत्वा रामाय चाशिषम् । दत्वोपाविशदग्रे च गुह्यकैरर्पितासने ॥ १५७ ॥
 कुतस्थमागतोऽसीति पृष्टो रामेण सोऽवदत् । किं मां न वेत्सि तं विप्रमख्यग्रामवासिनम् ॥ १५८ ॥
 यूयं येनातिथीभूता अपि दुर्वचसा मया । आक्रुष्टा मोचितोऽस्म्यस्माद्गुप्ताभिश्च कृपापरैः ॥ १५९ ॥
 सुशर्मा ब्राह्मणी सापि प्राग्वृत्ताख्यानपूर्वकम् । गत्वोपसीतं दीनास्या प्रदत्ताशीरुपाविशत् ॥ १६० ॥

१ दुःखी । २ धनार्थी । ३ गृहम् । ४ दयासहितः । ५ द्विजेति सम्बोधनम् । ६ सीतायाः समीपम् ।

ययौ च सा तं न्यग्रोधं दृश्ये लक्ष्मणेन च । प्रसुप्तजानकीरामयामिकेन प्रजाग्रता ॥ १७६ ॥
 इदं च दध्यौ सौमित्रिः किमियं वनदेवता । अधिष्ठात्री वटतरोरस्य वा कापि यक्षिणी ॥ १७७ ॥
 एवं चिन्तयतस्तस्य साध्यारोहद्वन्दुमम् । कश्चिदिति किमेति लक्ष्मणोऽप्यारोह तम् ॥ १७८ ॥
 सां श्रोत्रे प्राञ्जलिर्भूत्वा मातरो वनदेवताः । दिग्देव्यो व्योमदेव्यश्च सर्वाः श्रुत मद्बचः ॥ १७९ ॥
 नाभूदिह भवे तावन्मम भर्ता स लक्ष्मणः । भूयाद्भवान्तरे तर्हि भक्तिस्तत्र ममास्ति चेत् ॥ १८० ॥
 इत्युदित्वा कण्ठपाशं विधायोत्तरवाससा । वद्भवा च वटशाखायां द्राक् सात्मानमलम्बयत् ॥ १८१ ॥
 भद्रे मा साहसं कार्पीलक्ष्मणोऽहमिति ब्रुवन् । लक्ष्मणोऽप्यस्य तत्पाशं तामादायोत्तार च ॥ १८२ ॥
 प्रबुद्धयोर्निशाशेषे लक्ष्मणे रामसीतयोः । शशंस वनमालाया वृत्तान्तं तमशेषतः ॥ १८३ ॥
 द्वियावगुण्ठितमुखी वनमालापि तत्क्षणम् । जानकीरामचरणारविन्देभ्यो नमोऽकरोत् ॥ १८४ ॥
 इतोऽपि च तदेन्द्राणी महीधरनुपप्रिया । वनमालामपश्यन्ती पूञ्चक्रे करुणस्वरम् ॥ १८५ ॥
 वनमालान्वेषणाय निर्ययौ च महीधरः । इतस्ततः परिभ्राम्यंस्तत्रस्थां च ददर्श ताम् ॥ १८६ ॥
 हत हत तान् कुमारीतस्करानिति भाषिषु । उद्वेगेषु च सैन्येषुत्तथौ रामानुजः क्रुधा ॥ १८७ ॥
 धनुष्यारोपयामास स ज्यां भाल इव श्रुत्रम् । अकारयच्च दङ्कारं वैर्यहङ्कारहारकम् ॥ १८८ ॥
 चुक्षुभ्रस्तत्रसुः पेतुस्तद्धनुर्ध्वनिना परे । महीधरः पुरः स्थित्वा सौमित्रि स्वयमैक्षत ॥ १८९ ॥
 उपलक्ष्य ततोऽवादीज्यामुत्तारय धन्वनः । सौमित्रि मत्सुतापुण्यैरिष्यमाणस्त्वमागतः ॥ १९० ॥

उचारितज्ये सौमित्रौ सुस्थितः सन्महीधरः । प्रेक्ष्य रामं नमश्चक्रेऽवतीर्य स्यन्दनोत्तमात् ॥ १९१ ॥
 उवाच च तव भ्रात्रेऽशुष्म सौमित्रये मया । स्वयं जातातुरागेति कल्पितेयं पुराप्यभूत् ॥ १९२ ॥
 इदानीमनयोऽज्ञे मद्भागेन समागम । जामाता लक्ष्मणस्त्वं च सम्बन्धी दुर्लभः खलु ॥ १९३ ॥
 इत्युदित्वा महत्या च प्रतिपत्या महीधरः । निनाय जानकीरामलक्ष्मणान्निजसञ्चनि ॥ १९४ ॥
 इत्युदित्वा महत्या च प्रतिपत्या महीधरः । इत्यातिवीर्यराइदूतो नृपमूचे महीधरम् ॥ १९५ ॥
 तेषु तत्र च तिष्ठसु कदाचन सभास्थितम् । एत्यातिवीर्यराइदूतो नृपमूचे महीधरम् ॥ १९६ ॥
 नन्द्यावर्तपुराधीशोऽतिवीर्यो वीर्यसागरः । साहाय्यायाह्वयति त्वां जाते भरतविग्रहे ॥ १९७ ॥
 भूयांसो भूञ्जोऽभ्येयुस्तस्य दाशरथेर्वले । तत्त्वमप्यतिवीर्येणाहूयसे सुमहाबलः ॥ १९८ ॥
 अथैवं लक्ष्मणोऽपृच्छन्नन्धावर्तमहीशुजः । भरतस्माञ्जुजा सार्धं किं विरोधनिबन्धनम् ॥ १९९ ॥
 दूतोऽपुवाच नः स्वामी भरताद् भक्तिमिच्छति । स तु प्रतीच्छति न तामिदं विग्रहकारणम् ॥ २०० ॥
 रामः पश्यन् तं दूतमतिवीर्यस्य सङ्करे । समर्थो भरतः किं भोस्तस्त्वेवां यन्न मन्यते ॥ २०१ ॥
 दूतोऽप्यूचे महावीर्योऽतिवीर्यस्तावदेव नः । भरतोऽपि न सामान्यस्तद्द्वयोः संशयो जये ॥ २०२ ॥
 इत्युक्तवन्तं तं दूतमगच्छाम्येव सत्वरम् । इत्युक्त्वा व्यसृजद्राजा रामं चैवमभाषत् ॥ २०३ ॥
 अहो अज्ञत्वमेतस्यातिवीर्यस्याल्पमेधसः । यदस्मानयमाहूय भरतं योधयिष्यति ॥ २०४ ॥
 तत्सर्वसेनया गत्वानुपलक्षितदौहृदा । अमुमेव हनिष्यामो भारतादिव शासनात् ॥ २०५ ॥
 ऊचे रामोऽत्र तिष्ठ त्वं त्वत्सुतैः सर्वैः सह । तत्राहमेव यास्यामि करिष्यामि यथोचितम् ॥ २०५ ॥

एवमस्त्विति तेनोक्तस्तत्पुत्रवलसंयुतः । नन्दावर्तपुरं रामः ससीतालक्ष्मणो ययौ ॥ २०६ ॥
 उपितं बहिरुद्याने रामं तत्क्षेत्रदेवता । अभापत महाभाग किमभीष्टं करोमि ते ॥ २०७ ॥
 न नः किमपि कर्तव्यमित्युक्ते राघवेण तु । साम्यधादेवमेतद्धि तथायुपकरोम्यदः ॥ २०८ ॥
 अतिवीर्यो जितः स्त्रीभिरिति तस्यायशस्कृते । ससैन्यस्य करिष्यामि स्त्रीरूपं कामिकं तव ॥ २०९ ॥
 स्त्रीराज्यमिव तत्सैन्यं स्त्रीरूपमभवत्क्षणात् । स्त्रीरूपौ रामसौमित्रौ चाभूतां सुन्दराकृती ॥ २१० ॥
 महीधरेण स्व सैन्यं तव साहाय्यहेतवे । प्रैपीदमिति रामस्तं द्वाःस्थेनाज्ञापयन्मृपम् ॥ २११ ॥
 अतिवीर्योऽप्युवाचैवं स्वयं नागान्महीधरः । कृतं तदस्य सैन्येन सुमूर्पोर्त्रिहुमानिनः ॥ २१२ ॥
 जेष्याम्येकोऽपि भरतं सहायाः किं ममापि हि । निर्वास्यतां द्रुतमिदं तत्सैन्यमयशस्कस्म् ॥ २१३ ॥
 अथान्यः कश्चिदप्युचे स्वयमागान् केवलम् । स प्रत्युतोपहासाय स्त्रीसैन्यं ग्राहिणोदिह ॥ २१४ ॥
 तच्छ्रुत्वा सुमहाक्रोधं नन्दावर्तेश्वरोऽकरोत् । स्त्रीरूपधारिणस्ते च रामाद्या द्वारासाययुः ॥ २१५ ॥
 आदिक्षदतिवीर्योऽपि दासीवदिमिकाः स्त्रियः । गाढं गृहीत्वा ग्रीवासु निर्वास्यन्तां पुराद्बहिः ॥ २१६ ॥
 समन्तात्तस्य सामन्ता उत्थाय सपदातयः । स्त्रीसैन्यं तदुपद्रोतुं प्रावर्तन्त महाभुजाः ॥ २१७ ॥
 रामभद्रो भुजस्तम्भेनेभस्तम्भमथोच्चकैः । समुत्पाट्वायुधीकृत्य तान् समन्तादपातयत् ॥ २१८ ॥
 तेन सामन्तभङ्गेनातिवीर्यः कुपितो भृशम् । रणाय स्वयमुत्तस्थे खड्गमाकृष्य भीषणम् ॥ २१९ ॥
 अथ तत् खड्गमाच्छिद्य लक्ष्मणस्तत्क्षणादपि । तमाचर्कपं केदेषु तद्वस्त्रेण वबन्ध च ॥ २२० ॥

मृगं व्याघ्र इवादाय तं नृव्याघ्रश्चाल सः । दृश्यमानो जनैः पौरैरुत्रांसतरलेक्षणैः ॥ २२१ ॥
अथ तं मोचयामास मैथिली कल्याणरा । सद्यो भरतसेवां च सौमित्रिः प्रत्यपादयत् ॥ २२२ ॥
स्त्रीवेषमथ संजहे सर्वेषां क्षेत्रदेवता । अज्ञासीदतिवीर्योऽपि तौ तदा रामलक्ष्मणौ ॥ २२३ ॥
अतिवीर्यस्तयोः पूजां महतीं विदधे ततः । दध्यौ च मानब्धसेन मानी वैराग्यसुचकैः ॥ २२४ ॥
किं सेविष्येऽहमप्यन्यमित्यहङ्कारभाग्युदि । दीक्षार्थी विजयस्थे पुत्रे राज्यं न्यधत्त सः ॥ २२५ ॥
द्वितीयो भरतो मेऽसि शाधि क्ष्मां प्रव्रज स्म मा । रामेणेत्यं निषिद्धोऽपि स प्रात्राजीन्महामनाः ॥ २२६ ॥
तत्त्वदुर्विजयस्थो रतिमालाभिधां निजाम् । लक्ष्मणाय ददौ जाँमि तां मैतीयेष लक्ष्मणः ॥ २२७ ॥
ययौ ससैन्यो विजयपुरं रामोऽपि पत्तनम् । अयोध्यां विजयस्थो भरतं सेवितुं पुनः ॥ २२८ ॥
विज्ञाततदुदन्तोऽपि भरतो गरिमाचलः । सच्चकार तमायातं सन्तो हि नतवत्सलाः ॥ २२९ ॥
कनिष्ठां रतिमालाया नाम्ना विजयसुन्दरीम् । ददौ स्वसारं स्त्रीसारं भरताय स भूश्रुजे ॥ २३० ॥
तदा च बिहंस्तत्रातिवीर्यीं मुनिराययौ । चन्दित्वा क्षमयाञ्चक्रे भरतेन स भूश्रुजा ॥ २३१ ॥
विसृष्टः सप्रसादेन भरतेन महीश्रुजा । सानन्दो विजयस्थो नद्यावर्तपुरं ययौ ॥ २३२ ॥
महोदधरमुज्जाप्य रामे गन्तुं समुद्यते । वनमालामापप्रच्छे यियासुरथ लक्ष्मणः ॥ २३३ ॥
जगाद वनमालापि बाष्पपूर्णविलोचना । प्राणत्राणं तदाकार्योः प्राणेश मम किं सुधा ॥ २३४ ॥
वरं भवेत् सुखमृत्युस्तदैव मम वल्लभ । न त्वैर्धवैशसमिदं दुःखं त्वद्विस्होत्यितम् ॥ २३५ ॥

१ अधिकत्रासेन चपलनेत्रैः । २ स्वसारम् । ३ जग्राह । ४ अर्धवधसदृशम् ।

अधैव परिणीय त्वं सहेव नय मां प्रभो । त्वद्वियोगाच्छलं प्राप्य नेष्यत्यंपरथान्तकः ॥ २३६ ॥
 अन्वनेपील्लक्ष्मणोऽथ आतुः शुश्रूषको ह्यहम् । शुश्रूपाचिन्नकृन्मा भूः सहायान्ती मनस्विनि ॥ २३७ ॥
 प्रापय्याभीप्सितं स्थानं ज्यायांसं वैश्वर्णिनि । त्वां समेष्यामि भूयोऽपि वास्तव्या हृदये ह्यसि ॥ २३८ ॥
 धीरेभ्यः शपथेभ्यो यं त्वं कारयसि मानिनि । तं करोमि पुनरिहागमप्रत्ययहेतवे ॥ २३९ ॥
 न चेदायामि भूयोऽपि तदहं रात्रिभोजिनाम् । गुह्येऽहसेति शपथं सौमित्रिः कारितस्तया ॥ २४० ॥
 रात्रिशेषे ततो रामः ससीतालक्ष्मणोऽचलत् । क्रमाद्गानानि लङ्घित्वा प्राप क्षेमाञ्जलिं पुरीम् ॥ २४१ ॥
 रामस्तद्दहिरुधाने वन्याहारः फलादिभिः । वुशुजे लक्ष्मणानीर्जानकीकरसंस्कृतः ॥ २४२ ॥
 तत्र राममनुज्ञाप्य कौतुकात्प्राविशत् पुरीम् । सौमित्रिस्तत्र चाश्रुपीडुचराघोषणामिति ॥ २४३ ॥
 शक्तिप्रहारं सहते योऽमुष्य पृथिवीपतेः । तस्मै परिणयनाय ददात्येप स्वकन्यकाम् ॥ २४४ ॥
 तेन चाघोषणाहेतुं पृष्ट एकोऽवदत् पुमान् । अत्रास्ति शत्रुदमनो नाम राजा महायुजः ॥ २४५ ॥
 तस्यास्ति कनकादेवीकुक्षिजा वरकन्यका । जितपद्मेति पद्मौयाः सैवैकं पद्मलोचना ॥ २४६ ॥
 वरस्यौजःपरीक्षार्थमिदमारभ्यते ततः । प्रत्यहं क्षमायुजानेन तादृक्षो नैति कोऽपि ना ॥ २४७ ॥
 श्रुत्वत्थं लक्ष्मणोऽगच्छत्तं राजानं समास्थितम् । कुतो हेतोः कुतस्त्यस्त्वं तत्पृष्टश्रैवमब्रवीत् ॥ २४८ ॥
 अहं भरतदूतोऽस्मि गच्छन्वर्थेन केनचित् । तव कन्यामिसां श्रुत्वा परिणेतुमिहागमम् ॥ २४९ ॥
 सहिष्यसे शक्तिघातं ममेत्युक्तो महीशुजा । किमेकेन सहिष्येऽहं पथेत्युचे च लक्ष्मणः ॥ २५० ॥

१ अन्यथा । २ वरः वर्णो यस्याः सावरवर्णिनी तत्संघोधने । ३ पापेन । ४ लक्ष्म्याः सद्य गृहम् । ५ बलपरीक्षार्थम् ।

जितपत्न्या तदानीं च तत्रागाद्राजकन्यका । बभूव लक्ष्मणं प्रेक्ष्य क्षणाच्च मदनानुरा ॥ २५१ ॥
 तया सद्योऽनुरागिन्या वार्यमाणोऽपि भ्रूपतिः । चिक्षेप लक्ष्मणायास्तु दुःसहं शक्तिपञ्चकम् ॥ २५२ ॥
 द्वं करारभ्यां द्वे कक्षाभ्यां दन्तैरेकां च लक्ष्मणः । अग्रहीजितपत्न्यायाः कन्याया मनसा सह ॥ २५३ ॥
 जितपत्न्याक्षिपत्तत्र स्वयं वरणमालिकाम् । उदुहताभियं कन्येत्यब्रवीत्पार्थिवोऽपि तम् ॥ २५४ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यवदद्ब्राह्मोपवनेऽस्ति ममाग्रजः । रामो दाशरथिस्तेन परतन्त्रोऽस्मि सर्वदा ॥ २५५ ॥
 तौ रामलक्ष्मणौ ज्ञात्वा तत्क्षणं स क्षमापतिः । गत्वा रामं नमश्चक्रे स्ववेरुसन्यानिनाय च ॥ २५६ ॥
 महत्या प्रतिपत्त्या स राजा रामभूजयत् । सामान्योऽप्यतिथिः पूज्यः किं पुनः पुलयोत्तमः ॥ २५७ ॥
 ततोऽपि चलिते रामे सौमित्रिस्तं महीपतिम् । उवाच, परिणेष्यामि व्यावृत्तस्त्वस्तुतामिति ॥ २५८ ॥
 निशायां निर्ययौ रामः प्राप सायं च पत्नम् । वंशस्थलं नाम वंशशैलाख्याद्रितटस्थितम् ॥ २५९ ॥
 तस्मिन् सभ्रूपतिं लोकमालुके भयाङ्गुलम् । पप्रच्छ च नरं कञ्चिद्रामस्तद्भयकारणम् ॥ २६० ॥
 आचख्यौ पुलयः सोऽपि तार्तीयिकोऽथ वासरः । अशुम्बिन् पर्वते रात्रौ रौद्रस्योच्छलतो ध्वनेः ॥ २६१ ॥
 तद्भयाद्रात्रिमन्त्र गमत्यखिलो जनः । प्रातश्च पुनरायाति कष्टा नित्यभियं स्थितिः ॥ २६२ ॥
 ततश्च कौतुकाद्रामः प्रे्रस्तौ लक्ष्मणेन च । तत्रालोहापश्यच्च कायोत्सर्गस्थितौ मुनी ॥ २६३ ॥
 भक्त्या ववद्विरे तौ तु जानकीरामलक्ष्मणाः । तदग्रेऽवाद्यद्रामो गोकर्णापितवंछकीम् ॥ २६४ ॥
 हृद्यं जगौ च सौमित्रिर्गिरागमनोहरम् । चित्राङ्गहारकरणं सीता देवी ननर्त च ॥ २६५ ॥

तदा चास्तं ययावर्को जलूम्भे च विभावरी । विकृतानेकवेतालश्रागाद्देवोऽनलप्रभः ॥ २६६ ॥
 स्वयं वेतालरूपः सौऽदृष्टसैः स्फोटयन्मभः । महर्षीं ताद्युप्रदोतुं प्रावर्तत दुराशयः ॥ २६७ ॥
 सुवत्चोपसाधु वैदेहीं सन्नद्धौ रामलक्ष्मणौ । उत्तस्थाते तं निहन्तुमकाले कालतां गतौ ॥ २६८ ॥
 सोऽपि देवस्तयोस्तेजःप्रसरं सोढुमक्षमः । निजं स्थानं ययौ साध्वोस्तयोश्चाजनि केवलम् ॥ २६९ ॥
 देवैश्च केवलज्ञानमहिमा विदधे तयोः । नत्वा रामश्च पप्रच्छोपसर्गविधिकारणम् ॥ २७० ॥
 तत्राख्यदेको महर्षिराख्यया कुलभूषणः । आसीन्नगर्यां पश्चिन्यां राजा विजयपवंतः ॥ २७१ ॥
 तस्यामृतस्नानराख्योऽभूद्दूतो दूतस्य तस्य च । भार्योपयोगा तत्पुत्राद्युदितो मुदितोऽपि च ॥ २७२ ॥
 वयंस्यस्तस्य दूतस्य वसुभूतिरिति द्विजः । उपयोगा तदासक्ताजिघांसदमृतस्वरम् ॥ २७३ ॥
 नृपादेशाद्द्विदेशायान्यदागादमृतस्वरः । सह गच्छन् वसुभूतिमर्षिं तं चावधीच्छलात् ॥ २७४ ॥
 वसुभूतिः पुरीमेत्य जनायैवमवोचत । कुतोऽपि कार्यादमृतस्वरेणाहं निवर्तितः ॥ २७५ ॥
 शशंस चोपयोगायाः स नौ सम्भोगविघ्नकृत् । मया व्यापादितो मर्षे च्छलं लब्ध्वामृतस्वरः ॥ २७६ ॥
 साऽप्युचे साध्वकार्पीरत्वं जहि पुत्राविमावपि । अस्तु निर्मक्षिकमिति सोऽपि तत्प्रत्यपद्यत ॥ २७७ ॥
 देवान्छ्रुत्वा च तं मन्त्रं वसुभूतिसधर्मिणी । ईर्ष्ययाख्यच तत्क्षन्वोर्भुदितस्योदितस्य च ॥ २७८ ॥
 उदितेन रूपा सधो वसुभूतिर्निपातितः । मृत्यैप नलपत्न्यां स म्लेच्छः समुदपद्यत ॥ २७९ ॥
 धर्मं श्रुत्वान्यदा राजा महर्षेर्मतिवर्धनात् । प्रव्रज्यामाददे तावद्युदितो मुदितोऽपि च ॥ २८० ॥

१ यमत्वं प्राप्तौ रामलक्ष्मणौ । २ हन्तुमेच्छत ।

ततो मृत्वा भवं भ्रान्त्वा चिरान्मर्त्योर्न बभूव सः । तापसीभूय भूयोऽपि चकाराज्ञानकं तपः ॥ २९६ ॥
 मृत्वानलप्रभः रोऽयं ज्योतिष्कस्त्रिदशोऽभवत् । दीक्षां रत्नरथचित्रशौ जगृहतुश्च तौ ॥ २९७ ॥
 विपद्य चाच्युते कल्पेऽतिबलोऽथ महाबलः । नामधेयेन जज्ञाते त्रिदशौ प्रवरर्द्धिकौ ॥ २९८ ॥
 च्युत्वा च सिद्धार्थपुरे क्षेमङ्करमहीपतेः । महिष्या विमलादेव्यास्तौ कुक्षाववतेरतुः ॥ २९९ ॥
 क्रमादजनिपातां च विमलायामुभौ युतौ । कुलभूषण एषोऽहं तथायं देशभूषणः ॥ ३०० ॥
 उपाध्यायस्य घोषस्यार्पितौ पाठाय भूञ्जुजा । अपठाव कलाः सर्वा द्वादशाब्दीमवस्थितौ ॥ ३०१ ॥
 त्रयोदशेऽन्दे घोषेण सहायातौ नृपान्तिके । राजवेश्यन्यपश्यव कन्यां वातायनस्थिताम् ॥ ३०२ ॥
 जातानुरागौ तस्यां च सद्योऽपि विमनायितौ । अगमावान्तिकं रात्रोऽदर्शयावाखिलाः कलाः ॥ ३०३ ॥
 उपाध्यायोऽर्चितौ राज्ञा जगाम निजमन्दिरम् । आवां च मातरं नन्तुं गतौ राजाज्ञया ततः ॥ ३०४ ॥
 तत्र चावामपश्यव तां कन्यां मातुरन्तिके । अंशराच्चाम्बा युवयोः स्वसेयं कनकप्रभा ॥ ३०५ ॥
 घोषोपाध्यायसदने युवयोस्तस्थुयोः सतोः । जातेयं वत्सौ तेनेमां नोपलक्ष्यथो युवाम् ॥ ३०६ ॥
 तच्छ्रुत्वा लज्जितावावामज्ञानात् स्वसृकाङ्क्षिणौ । क्षणाद्वैराग्यमापन्नौ प्राव्रजावान्तिके गुरोः ॥ ३०७ ॥
 तप्यमानौ तपस्तीव्रमिहायातौ महागिरौ । कायोत्सर्गेण चास्थाय निरपेक्षौ चपुष्यपि ॥ ३०८ ॥
 पितावयोर्वियोगेन गृहीत्वानशनं मृतः । गरुडेशोऽभवद्देवो महालोचननामकः ॥ ३०९ ॥
 विज्ञायासनकम्पेन चोपसर्गं स आवयोः । सम्प्रत्ययमिहायातः प्राग्जन्मस्नेहपीडितः ॥ ३१० ॥

अनलप्रभदेवः सोऽन्तवीर्यमहासुनेः । पाश्वे केवलिनोऽगच्छत् सह देवैः कुतूहलात् ॥ ३११ ॥
 देशनान्तेऽन्तवीर्यः पृष्ठः शिष्येण केनचित् । मुनिमुत्रतर्थास्मिन् कः पश्चात्तव केवली ॥ ३१२ ॥
 सोऽप्याख्यन्मम निवाणि केवली कुलभूषणः । देशभूषण इति च भ्रातरौ द्वौ भविष्यतः ॥ ३१३ ॥
 तच्चानलप्रभः श्रुत्वा निजं स्थानमुपेत्य च । विभङ्गेनान्यदा ज्ञात्वा कायोत्सर्गस्थिताविह ॥ ३१४ ॥
 मिथ्यात्वेनान्तवीर्यवचनं कर्तुमन्यथा । प्राग्जन्मवैराच स नांबुपदुद्राव दारुणम् ॥ ३१५ ॥
 युग्मम् ॥

दिनान्यतीयुश्त्वारि तस्योपद्रवतो हृदम् । अघायतौ युवामत्र युष्मद्भीत्यानशच सः ॥ ३१६ ॥
 कर्मक्षयादावयोश्च केवलं समजायत । कर्मक्षये सहायोऽयमुपसर्गपरोऽप्यभूत् ॥ ३१७ ॥
 महालोचनद्वौऽपि तदोचे गरुडाधिप । काकुत्स्थ साध्वकापीस्त्वं किं प्रत्युपकरोमि ते ॥ ३१८ ॥
 नार्थो नः कश्चिदप्यस्तीत्युक्ते रामेण सोऽमरः । तथाप्युपकरिष्यामि क्वापीत्युक्त्वा तिरोदधे ॥ ३१९ ॥
 अथ वंशस्थलाधीशो राजा नाश्रा सुरप्रभः । तत्रागत्य नमश्चक्रे राममानर्च चोच्चकैः ॥ ३२० ॥
 रामाज्ञया तत्र शैले सोऽहंचैत्यान्यकारयत् । रामनाश्रा रामगिरिगिरिः सोऽभूत्तदादि च ॥ ३२१ ॥
 सुरप्रममथापृच्छच्च प्रतस्थे रघुपुङ्गवः । उष्टुण्डं दण्डकारण्यं प्रविवेश च निर्भयः ॥ ३२२ ॥
 विधाय तत्र चावासं महागिरिगुहागृहे । काकुत्स्थः सुस्थितस्तस्थौ स्वकीय इव वेम्भनि ॥ ३२३ ॥
 तत्र भोजनवेलायामन्येद्युश्चारणौ मुनी । नाश्रा त्रिगुप्तसुगुप्तौ नभसा समुपेतुः ॥ ३२४ ॥

१ नौ भावाम् । २ न प्रयोजनम् ।

द्विमासोपोषितौ तौ तु पाणार्थशुपस्थितौ । भक्त्या ववन्दिरे रामसीतासौ मित्रयस्त्रयः ॥ ३२५ ॥
 यथोचितैरन्नपानैः सीता तौ प्रत्यलाभयत् । तदा देवैर्विदधिरे रत्नगन्धाम्बुवृष्टयः ॥ ३२६ ॥
 तदा रत्नजटी कम्बुद्वीपविद्यार्थेश्वरः । द्वौ सुरौ चैत्य रामाय ग्रीताः साश्वं स्थं ददुः ॥ ३२७ ॥
 गन्धाम्बुवृष्टिगन्धेन तत्र गन्धाभिधः खगः । उचीर्य पादपाद्रेगी तद्वास्तव्यः समाययौ ॥ ३२८ ॥
 सज्जातजातिस्मरणो मुनेर्दर्शनमात्रतः । पपात मूर्छया भूमौ सीताम्भोभिः सिपेच तम् ॥ ३२९ ॥
 लब्धसङ्क्षः समुत्थाय साधुपादेषु सोऽपतत् । साधोः स्पृशैर्घृणीलब्ध्या नीरोगश्चाभवत्क्षणात् ॥ ३३० ॥
 पक्षौ हेमावजायेतां चञ्चूर्विन्दुमविभ्रमा । पद्मरागप्रभौ पादौ नानारत्नप्रभं वपुः ॥ ३३१ ॥
 रत्नाङ्कुरश्रेणिनिभा जटाः शिरसि चाभवन् । जटायुर्नाम तस्याभूत्ततः प्रमृति पक्षिणः ॥ ३३२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 रामोऽपृच्छम्भर्षी तौ गुह्रः क्रन्व्यादयं कुधीः । स्थित्वा वः पादयोः पार्श्वे शान्तः कस्मादजायत ॥ ३३३ ॥
 भेदन्तावयमत्यन्तविरूपावयवः पुरा । कथमद्य क्षणाज्जातो हेमरत्नोत्करद्युतिः ॥ ३३४ ॥
 सुगुप्तर्षिस्थाचख्यवासीदिह पुरा पुरम् । कुम्भकारकटं नाम राजा तत्रैष दण्डकः ॥ ३३५ ॥
 श्रावस्त्यां च तदा राजा जितशत्रुजायत । धारिणी नाम तत्पत्नी स्फुन्दको नाम तत्सुतः ॥ ३३६ ॥
 पुरन्दरयशा नामाभवच्च दुहिता तयोः । कुम्भकारकटेश्चां पर्यणैषीच्च दण्डकः ॥ ३३७ ॥
 अन्यदर्थेन केनापि जितशत्रुपान्तिके । ग्राहिणोदण्डको दूतं पालकं नामनो द्विजम् ॥ ३३८ ॥

१ कव्य मांसमचीति कव्याद् किंप्रत्ययान्तः । २ हे भगवन्तौ ।

जितशत्रुस्तादा चार्हद्धर्मगोष्ठीपरोऽभवत् । आरेभे पालकस्तं तु धर्म दूषयितुं कुधीः ॥ ३३९ ॥
 स स्कन्दकुमारणे मिरुयाद्यष्टिर्दुराशयः । युवत्या निरुचरीचक्रे सत्यसंवादपूर्वकम् ॥ ३४० ॥
 तदा स हसितः सभैरसर्पं स्कन्दकेऽदधत् । विष्टश्चान्यदा राज्ञा कुम्भकारकटं ययौ ॥ ३४१ ॥
 धिरक्तश्चान्यदा पञ्चराजपुत्रशतान्वितः । मुनिमुत्रतपादान्ते स्कन्दतो व्रतमाददे ॥ ३४२ ॥
 पुरन्दरयशोभ्रुव्यलोकं बोधयितुं पुरे । कुम्भकारकटे यामीत्यास्योपसर्गो भविष्यति ॥ ३४४ ॥
 उवाच प्रभुरयेवं तत्र ते मारुणान्तिकः । गतस्य सपरीवारस्योपसर्गो स्वामिनं मुनिमुत्रतम् ॥ ३४५ ॥
 वयमाराधकास्तत्र भाविनो वा न वेत्यथ । भूयोऽपि स्कन्दकोऽपृच्छत् स्वामिनं मुनिमुत्रतम् ॥ ३४६ ॥
 त्वां विनाराधकाः सर्वेऽपीत्याख्यद् भगवानपि । सर्वमेतर्हि सम्पूर्णमित्युक्त्वा स्कन्दकोऽचलत् ॥ ३४७ ॥
 क्रमेण स्कन्दकाचार्यो मुनिपञ्चशतीयुतः । गच्छन्नासादयामास कुम्भकारकटं पुरम् ॥ ३४८ ॥
 तं दृष्ट्वा पालकः क्रूरः संस्मरं पराभवम् । साधूपयोग्योद्यानेषु शङ्खाण्युर्व्यामल्वानयत् ॥ ३४९ ॥
 उद्याने स्कन्दकाचार्य एकस्मिन् समवासत् । आययौ वन्दितुं तं च दण्डकः सपरिच्छदः ॥ ३५० ॥
 स्कन्दको देशनां चक्रे जहपुर्वहवो जनाः । प्रदृष्टो देशनान्ते च वेत्समागहण्डको नृपः ॥ ३५१ ॥
 गत्वा रहसि राजानमित्यूचे पालकः कुधीः । स्वामिन्नेष वक्राचारः पाखण्डी स्कन्दकः खलु ॥ ३५२ ॥
 सहस्रयोधिभिः पुष्पिभुर्निवेषधैरसौ । त्वां हत्वा राज्यमादातुमागादिह महाशठः ॥ ३५३ ॥
 अत्रोद्याने स्वस्थाने च मुनिवैर्षेर्माभटैः । छन्नं क्षिप्तानि शङ्खाणि दृष्ट्वा प्रत्येव भूपतिः ॥ ३५४ ॥
 ततश्चाखानयद्राजा मुनिस्थानानि सर्वतः । चित्राण्यस्त्राण्यपश्यच्च विषादं च परं ययौ ॥ ३५४ ॥

अधिचार्यं ततो राजाप्यादिदेशेति पालकम् । साधु मन्त्रिस्त्वया ज्ञातं चक्षुष्मान् भवता ह्यहम् ॥ ३५५ ॥
 कर्तुं त्वमेव जानासि दुर्मतेरस्य चोचितम् । तत्कुरुष्व न भूयोऽपि प्रष्टव्योऽहं महामते ॥ ३५६ ॥
 इत्युक्तः पालकः शीघ्रं गत्वा यन्त्रमकारयत् । स्कन्दकस्याग्रतः साधून्केकं च न्यपीलयत् ॥ ३५७ ॥
 निःपीलयमानानेतांस्तु देशनापूर्वकं स्वयम् । अन्तरयत् स्कन्दकोऽपि सम्यगाराधनाविधिम् ॥ ३५८ ॥
 उपयन्त्रं शिशौ नीते परिवोरान्तिमे मुनी । कारुण्यात् स्कन्दकाचार्यं इत्यभापत पालकम् ॥ ३५९ ॥
 आदौ पीलय मामेव कुरुष्वैतद्वचो मम । बालं मुनिं न पश्यामि पीलयमानं यथा ह्यमुम् ॥ ३६० ॥
 तत्पीडापीडितं ज्ञात्वा स्कन्दकं पालकोऽपि हि । तमेव बालकमुनिं तत्पीडार्थमपीलयत् ॥ ३६१ ॥
 उत्पन्नकेवलाः सर्वेऽप्यवापुः पदमव्ययम् । प्रत्याख्याय स्कन्दकस्तु निदानमिति निर्ममे ॥ ३६२ ॥
 दण्डकस्य पालकस्य तथात्र कुलाष्ट्रयोः । व्यापादनाय भूयासं तपसोऽस्य फलं यदि ॥ ३६३ ॥
 एवं कृतनिदानः सन् पीलितः पालकेन सः । देवो वह्निकुमारोऽभूत् कालाशिरिचि तत्स्थये ॥ ३६४ ॥
 पुन्दरशशोदत्तरत्नकम्बलतन्तुजम् । तद्रजोहरणं रक्तेनाक्तं शकुनिकाहस्त ॥ ३६५ ॥
 दोर्दण्डबुद्ध्या यत्नेन गृहीतमपि तत्ततः । पुरः पुन्दरशशोदेव्या देवात् पपात सः ॥ ३६६ ॥
 विदाश्वकार सा भ्रातुर्महर्षेर्विपदं ततः । किमकार्षीः पाप पापमित्याक्रोशच्च दण्डकम् ॥ ३६७ ॥
 तां शोकमग्नामुद्भृत्यानिपीच्छासनदेवता । मुनिबुध्रतपादान्ते प्रत्रय्यामाददे च सा ॥ ३६८ ॥
 स्कन्दकाशिकुमारोऽपि प्राग्जन्मावधिना विदन् । सपालकं सपूर्णेकमदहदण्डकं नृपम् ॥ ३६९ ॥

१ परिवारेऽन्तिमश्चरमस्तस्मिन् । २ रक्तेन शोणितेनाक्तं व्यापतम् । ३ पश्चिणी ।

कीडयेतस्ततो भ्राम्यंस्तत्र सौमित्रिराययौ । ददर्श सूर्यहासासि सूर्यस्येव करोत्करम् ॥ ३८५ ॥
 तं खड्गमाददे सोऽथ प्रत्याकाराचकर्प च । अपूर्वशस्त्रालोके हि क्षत्रियाणां कुतूहलम् ॥ ३८६ ॥
 तर्त्तीःणत्वपरीक्षार्थं तत्क्षणं तेन लक्ष्मणः । अस्यर्णस्थां वंशजालीं नाललात्रं लुलाव च ॥ ३८७ ॥
 वंशजालान्तरस्थस्य शम्बूकस्याथ कर्तितम् । भूतले मौलिकमलं सोऽपश्यत्यपतितं पुरः ॥ ३८८ ॥
 प्रविवेशप्रतो यावत् सौमित्रिर्वंशगह्वरम् । तावत्कन्धमैक्षिष्ट वटशाखावलम्बिनम् ॥ ३८९ ॥
 अयुध्यमानोऽशस्त्रश्च पुमान् कोऽपि हतो मया । अमुना कर्मणा धिड्मामित्यात्मानं निनिन्द सः ॥ ३९० ॥
 गत्वा च रामभद्राय तदशेषं शशंस सः । असिं च दर्शयामास रामोऽप्येवमभाषत ॥ ३९१ ॥
 असावसिः सूर्यहासः साधकोऽस्य त्वया हतः । अस्य सम्भाव्यते नूनं कश्चिदुत्तरसाधकः ॥ ३९२ ॥
 अत्रान्तरे दशग्रीवस्वसा चन्द्रणखाभिधा । मत्स्वनोः सूर्यहासोऽद्य सेत्स्यतीति कृतत्वरा ॥ ३९३ ॥
 पूजापानानसहिता तत्र प्रमुदिता ययौ । ददर्श च शिरः स्वनोश्च्छिन्नं लुलितकुण्डलम् ॥ ३९४ ॥

॥ युग्मम् ॥

क्वासि हा वत्स शम्बूक शम्बूकेति रुदत्यथ । अपश्यच्छृङ्गणस्याङ्घ्रिन्यासपङ्क्तिं मनोहराम् ॥ ३९५ ॥
 मम खजुर्हतो येन तस्येयं पदपद्धतिः । इति तत्पदपद्धत्या द्रुत चन्द्रणखा ययौ ॥ ३९६ ॥
 यावत् किञ्चिद्गर्गाचावत् ससीतालक्ष्मणं पुरः । नेत्राभिरामं रामं सापश्यत्तल्ले स्थितम् ॥ ३९७ ॥
 निरीक्ष्य रामं सा सद्यो रिरिंसांविशशाभवत् । कामावेशः कामिनीनां शोकोऽपि कोऽप्यहो ॥ ३९८ ॥

१ किरणसमूहम् । २ शीर्षकमलम् । ३ रन्तुमिच्छा रिरंसा । ४ शोकाधिके ।

किमर्थः सत्यपि मयि योत्स्यते स्वयमीदृशैः । इति राममयाचिष्ट तेषां युद्धाय लक्ष्मणः ॥ ४१३ ॥
 गच्छ वत्स जयाय त्वं यदि ते सङ्कटं भवेत् । सिंहनादं ममाहूत्यै कुर्या इत्यन्वशात्स तम् ॥ ४१४ ॥
 रामाज्ञां प्रतिपद्योच्चैर्लक्ष्मणोऽथ धनुःसखः । गत्वा श्रवदृते हन्तुं स तांस्तार्क्ष्यं इवोरगान् ॥ ४१५ ॥
 प्रवर्धमाने तद्युद्धे स्वभर्तुः पाँष्णिद्वन्द्वये । गत्वा त्वरितमित्यूचे रावणं रावणस्वसा ॥ ४१६ ॥
 आयातौ दण्डकारण्ये मनुष्यौ रामलक्ष्मणौ । अनौत्सन्नौ निन्यतुस्ते जामेयं यमगोचरम् ॥ ४१७ ॥
 श्रुत्वा स्वसृपतिस्ते तु साजुजः सखलो ययौ । तत्र सौमित्रिणा सार्धं युध्यमानोऽस्ति सम्प्रति ॥ ४१८ ॥
 कनिष्ठध्रातृवीर्येण स्ववीर्येण च गर्वितः । परंतोऽस्ति स्थितो रामो विलसन् सीतया सह ॥ ४१९ ॥
 सीता च रूपलावण्यश्रिया सीमेव योपिताम् । न देवी नोरगी नापि मानुष्यन्यैव कापि सा ॥ ४२० ॥
 तस्या दासीकृतार्शेषसुरासुरवधूजनम् । त्रैलोक्येऽप्यग्रतिच्छन्दं रूपं वाचामगोचरम् ॥ ४२१ ॥
 अंसध्रुसमुद्राज्ञ यानि कान्यपि भूतले । तत्रैवाहन्ति रत्नानि तानि सर्वाणि वान्धव ॥ ४२२ ॥
 दृशामनिमिपीकारकारणं रूपसम्पदा । स्त्रीरत्नमेतद्गृहीया न चेत्तन्नासि रावणः ॥ ४२३ ॥
 आरुह्य पुष्पकमथादिदेश दशकन्धरः । विमानराज त्वरितं याहि यत्रास्ति जानकी ॥ ४२४ ॥
 ययौ चात्यन्तवेगेन विमानमनुजानकि । स्पर्धयेव दशग्रीवमनसस्तत्र गच्छतः ॥ ४२५ ॥
 दृष्ट्वापि रामादत्युग्रतेजसो दशकन्धरः । त्रिभाय दूरे तस्थौ च व्याधौ हुतवहादिव ॥ ४२६ ॥

१ धनुःसहायः । २ गरुडः । ३ पाष्णिः तेनापृष्ठभागः । ४ अबुधौ । ५ युद्धस्थानादन्यत्र । ६ समुद्रपर्यन्तं
 मुद्रया सहितप्रा यस्य यत्सम्बोधनम् ।

इति चाचिन्त्यदितः कष्टं रामो दुरासदः । इतश्च सीताहरणमितो व्याघ्र इतस्तटी ॥ ४२७ ॥
 विमृश्य च ततो विद्यामस्मार्षीदवलोकनीम् । उपतस्थे च सा मङ्क्षु किङ्करीव कृताञ्जलिः ॥ ४२८ ॥
 ततश्चाज्ञापयामास तत्कालं तां दशाननः । कुरु साहाय्यमहाय मम सीतां हरिष्यतः । ४२९ ॥
 सावोचद्वासुकेर्भैरिलरत्नमादीयते सुखम् । न तु रामसमीपस्था सीता देवासुरैरपि ॥ ४३१ ॥
 उपायः किं त्वसावस्ति यायावैनैष लक्ष्मणम् । तैस्यैव सिंहनादेन सङ्कतो ह्यनयोऽयम् ॥ ४३२ ॥
 एवं कुर्वति तेनोक्ता ब्रजित्वा परतस्ततः । सा साक्षादिव सौमित्रिः सिंहनाद विनिर्ममे ॥ ४३३ ॥
 सिंहनादं च तं श्रुत्वा रामो दध्यौ ससम्भ्रमः । जगत्यग्रतिमल्लो मे हस्तिमल्ल इवानुजः ॥ ४३४ ॥
 तं न पर्यामि सौमित्रियेन प्रान्नोति सङ्कटम् । तस्य सङ्कटसङ्केतश्वेडा तत्र निशम्यते ॥ ४३५ ॥
 एवं वितर्कव्यग्रोऽभूद्वावद्रामो महामनाः । सीता लक्ष्मणवात्सल्याचावदेवमवोचत ॥ ४३६ ॥
 आर्यपुत्र किमद्यापि वत्से सङ्कटमागते । विलम्बसे द्रुतं गत्वा त्रायस्व ननु लक्ष्मणम् ॥ ४३७ ॥
 इत्यादि सीतावचनैः सिंहनादेन चेरितः । जगाम त्वरितं रामोऽशकुनान्यप्यमानयन् ॥ ४३८ ॥
 अथोत्तीर्य दशग्रीवो विमाने पुष्पकाभिधे । आरोपयितुरारभे रदन्तीं जनकात्मजाम् ॥ ४३९ ॥
 स्वामिन्येषोऽस्मि मा भेषीस्तिष्ठ तिष्ठ निशाचर । रोषादिति वदन् दूराज्जटायुस्तमधावत ॥ ४४० ॥
 स त्रोटिनखकोटीभिर्निशिताभिर्महाखगः । चकर्ष रावणस्योरः सीरैः कृषिमहीमिव ॥ ४४१ ॥
 ततः क्रुद्धो दशग्रीवः खड्गमारोप्य दारुणम् । पक्षा छित्वापातयत्तं पतङ्गं पृथिवीतले ॥ ४४२ ॥

१ येनोपायेनैष रामो लक्ष्मण यायात् । २ लक्ष्मणस्यैव । ३ चंचनूखत्रैः । ४ हलै । ५ पक्षिणम् ।

निःशङ्कोऽथ दशग्रीवः सीतामारोप्य पुष्पके । चचाल नभसा तूर्णं पूर्णग्रायमनोरथः ॥ ४४२ ॥
हा नाथ विद्विपन्माथ राम हा वत्स लक्ष्मण । हा तातपादा हा आतर्भामण्डल महाशुभ्र ॥ ४४३ ॥
सीता वो द्वियतेऽनेन काकेनेव वलिच्छलात् । एवं सीता स्त्रोदोच्चै रोदन्यन्तीव रोदसीम् ॥ ४४४ ॥
श्रुत्वा तद्भ्रुदितं रत्नजटर्कजटिनन्दनः । खेचरो विमर्शैवं नूनं रामस्य पत्न्यसौ ॥ ४४५ ॥
समुद्रोपरि शब्दोऽयं श्रूयते येन तेन तु । द्वियते रावणेनेयं छलितौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४४६ ॥
प्रभोर्भामण्डलस्याद्योपकरोमीति जातधीः । दधावे खड्गमाकृष्य दशकन्धरमाश्रिपन् ॥ ४४७ ॥
युद्धायाह्वयमानं तं हसित्वैप दशाननः । सद्यो जहार तद्विद्यां विद्यासामर्थ्यतोऽखिलाम् ॥ ४४८ ॥
निकृन्नैपक्षः पक्षीव हृतविधः पपातः सः । कम्बुद्वीपे कम्बुशैलमास्त्र्य समवास्थित ॥ ४४९ ॥
रावणोऽपि विमानस्थो गच्छन् व्योम्नाणवोपरि । इति सानुनयं प्रोचे भैथिलीं मन्मथातुरः ॥ ४५० ॥
नभश्चक्ष्माचराणां भर्तुर्मे महिषीपदम् । ग्राप्तासि रोदिपि कथं हर्षस्थाने कृतं शुचा ॥ ४५१ ॥
मन्दभागेन रामेण सह त्वां योजयन् विधिः । नातुरूपं पुरा चक्रे मयाकार्ययुनोचितम् ॥ ४५२ ॥
मां पतिं देवि मन्यस्व सेवया दाससन्निभम् । मयि दासे तव दासाः खेचर्यः खेचरा अपि ॥ ४५३ ॥
श्रुवाणे रावणे त्वेवं सीता तस्थावधोमुखी । स्मरन्ती मन्वद्भक्त्या राम इत्यक्षरद्वयम् ॥ ४५४ ॥
जानकीपादयोर्भूमीं स पपात स्मरातुरः । साप्यपासायत्पादौ परंपुस्पर्शकातरा । ४५५ ॥
आचुक्रोश च सीतैवं निरनुक्रोश निह्वप । अचिराल्लप्स्यसे मृत्युं परस्त्रीकामनाफलम् ॥ ४५६ ॥

१ विद्विपतां शत्रूणां माथो मथन यस्मात्तत्सम्बोधने । २ अचिन्तयत् । ३ लूनो पक्षी यस्य सः ।
४ परपुरुषस्पर्शने कातरा ।

तदानीं सङ्गुत्वा एयुर्मन्त्रिणः सारणादयः । अन्ये च रथःसामन्ताः संमताद्राश्वसम्भोः ॥ ४५७ ॥
 महोत्सवां महोत्साहो महासाहसकृत्युरीम् । आगमद्रावणो लङ्कामलङ्कर्मिणविक्रमः ॥ ४५८ ॥
 न यावद्भ्रामसौमित्रिक्षेमोदन्तसमागमः । भोक्ष्ये न तावदित्युच्चैः सीताभिग्रहमाददे ॥ ४५९ ॥
 लङ्कार्पूर्वदिशि स्थिते सुवरोद्यानोपमे खेचर, -स्त्रीणां विश्रमधाम्नि देवस्रणोद्याने स्वयं जानकीम् ।
 रत्नाशोकतरोस्तले त्रिजटया चारक्षकैराहृतां, शुक्त्वाणादशकन्धरः प्रसुदितः स्वं धाम धाम्नां निधिः ॥४६०॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपटिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सीताहरणो नाम पञ्चमः सर्गः ।

॥ अथ षष्ठः सर्गः ॥

—७७७७७७—

इतश्च रामः सम्प्राप्तस्त्वरितं तत्र चापमृत् । अस्मिन्नैः सह सौमित्रियत्राभृद्रणकेलिकृत् ॥ १ ॥
 आयातं राममालोक्य सौमित्रिरिदमब्रवीत् । आर्यामिकाकिन्ती मुख्वा किमायँह त्वमागमः ॥ २ ॥
 आहूतः सिंहनादेन तव वैद्युर्यलक्ष्मण । लक्ष्मणाहमिहायातो व्याजहारेति राघवः ॥ ३ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यवदत्सिंहनादोऽकारि मया न हि । श्रुतश्चार्येण तन्नूनं वयं केनापि वञ्चिता ॥ ४ ॥
 अपहर्तुं सत्यमार्यामपनीतोऽस्युपायतः । सिंहनादस्य करणे शङ्के स्तोकं न कारणम् ॥ ५ ॥
 तद्रच्छ शीघ्रमेवार्यं त्रातुमार्यां महाशुभ । हत्वारीनहमप्येप यावदायामि पृष्टतः ॥ ६ ॥
 इत्युक्तो रामभद्रोऽगात् स्वस्थानं तत्र जानकीम् । नापश्यच्च महीपृष्ठे मूर्च्छितो निपपात च ॥ ७ ॥
 लब्धसंज्ञः समुच्छाय तं मुमुषुं जटायुषम् । ईक्षाञ्चक्रे रामभद्रो दध्याविति च तीक्ष्णधीः ॥ ८ ॥
 केनापि दयिता नूनं जह्रे च्छलपरेण मे । तेनापहारशुद्धोऽयं महात्मा निहतः खगः ॥ ९ ॥
 ततः प्रत्युपकाराय श्रावकस्य जटायुषः । ददौ रामो नमस्कारं परलोकान्वयशम्बलम् ॥ १० ॥
 स विपद्याभवत् कल्पे माहेन्द्रे प्रवरः सुरः । रामोऽपि सीतामन्वेष्टुमाटाटव्यामितस्ततः ॥ ११ ॥
 इतश्च लक्ष्मणो वीरः खरेण प्रौज्यपत्तिना । योढुं प्रावर्तैकोऽपि न सिंहस्य सखा युधि ॥ १२ ॥

१ शत्रुभिः । २ वैकल्यचिन्हेन । ३ हे लक्ष्मण । ४ दूरं नीतः । ५ प्राज्या बहवः पत्तयो यस्य तेन ।

अत्रान्तरे च त्रिशिराः खरस्यावरजो भटः । को नामास्मिस्तवाक्षेप इति ज्येष्ठं न्यवारयत् ॥ १३ ॥
 अथो स्थस्थं त्रिशिरोराक्षसं समरोद्यतम् । जघान रामावरजो गणयंस्तं पतङ्गवत् ॥ १४ ॥
 तदा पाताललङ्केशचन्द्रोदरनृपात्मजः । विराधः सर्वसंवाहिसैन्यस्तत्र समाययौ ॥ १५ ॥
 आरिरांधयिषुर्नत्वा विराधो रामसोदरम् । इत्यूचे तव शृत्योऽहमेतेषां त्वद्द्विषां द्विषन् ॥ १६ ॥
 चन्द्रोदरराख्यं निर्वास्य पितरं मे महाशुज । पाताललङ्कां जगदुस्मी रावणपत्नयः ॥ १७ ॥
 कः सखांशोऽस्तमोच्चसे द्विपेद्विदलने च ते । तथापि शृत्यलेशत्वाद्गणायादिश मां क्रमो ॥ १८ ॥
 स्मित्वा च लक्ष्मणोऽवोचद्धन्यमानान्मया द्विपः । पश्यामून् विजयो ह्यन्यसाहाय्याद्दोषभतां द्विषे ॥ १९ ॥
 अद्यप्रश्रुति ते स्वामी ज्येष्ठो मम रघूद्वहः । पाताललङ्काराज्ये च स्थापितोऽसि मयाद्य भोः ॥ २० ॥
 विरोधिनां विराधं स्वं तं दृष्ट्वा लक्ष्मणान्तिके । क्रुद्धोऽधिकं खरोऽभ्येत्याधियज्यधन्वमब्रवीत् ॥ २१ ॥
 तनयो मम शम्भुकः क्वास्ते विश्वस्तघातक । विराधेन वराकेण सख्या किं रक्ष्यसेऽधुना ॥ २२ ॥
 स्मित्वा चोवाच सौमित्रिस्त्रिशिरा अपि तेऽजुजः । आतुःपुत्रस्य सोत्कण्ठस्तमनुश्रेषितो मया ॥ २३ ॥
 पुत्रे भ्रातरि चोत्कण्ठा चेत्तत्रापि बलीयसी । नेतुं त्वामपि तत्रास्मि सद्यः सैज्यधनुर्ननु ॥ २४ ॥
 मया प्रमादघातेन पादन्यासेन कुन्थुवत् । तव खनुर्हृत्तो मूढ तत्र मे पौरुषं न हि ॥ २५ ॥
 अधुना त्वं भटम्मन्यथेत्सूर्यसि कौतुकम् । त्वया प्रीणामि कीनांशं वनवासेऽपि सत्र्यहम् ॥ २६ ॥

१ कनीयान् भ्राता । २ सर्वं सबद्धं सैन्यं यस्य सः । ३ आराधयितुमिच्छुः । ४ सूर्यस्य । ५ शत्रुदलने
 ६ ज्यया प्रत्यञ्चया सहित सज्य धतुर्यस्य सः । ७ यमम् । ८ सत्री दाता ।

इत्युक्तवति सौमित्रावमित्रो राक्षसः खरः । खरं प्रहर्तुमारभे दन्तीव गिरिसानुनि ॥ २७ ॥
 लःमणोऽपि क्षणेनापि कङ्कपत्रैः सदस्रशः । अम्बरं तिरयामास भानुभिर्भानुमानिव ॥ २८ ॥
 भयङ्करः खेचराणां गरीयान् सङ्गरस्तयोः । अजायत श्रौद्धदेवदैवतैकमहोत्सवः ॥ २९ ॥
 विष्णुनापि रणे यस्य शक्तिरीदृक् खरः स हि । प्रतिविष्णोरप्यधिको व्योमन्येवं गिरोऽभवन् ॥ ३० ॥
 कालक्षेपो वधेऽस्यापीत्यमर्षच्छित्तः स्वयम् । सौमित्रिः खरमूर्धानं छुरप्रेणाच्छिदत् क्षणात् ॥ ३१ ॥
 दूषणो लक्ष्मणेनापि ससैन्यो योद्गुमुद्यतः । संजहे कुअर इव सयूथो दववह्निना ॥ ३२ ॥
 ततः सार्धं विराथेन ववले रामसोदरः । स्फुरद्भामेक्षणः काममांशसन्नार्ययोः शुभम् ॥ ३३ ॥
 गत्वा दूरमपश्यच्च रामभद्रं द्रुमान्तरे । सीताविरहितं दृष्ट्वा विपादं परमं यथौ ॥ ३४ ॥
 पुरःस्थमपि सौमित्रिमपश्यन् रघुपुङ्गवः । सीताविरहश्लथेन पीडितः खेऽर्ध्रवीदिति ॥ ३५ ॥
 वन भ्रान्तमिदं तावन्मया दृष्टा न जानकी । युष्माभिः किं न सा दृष्टा ब्रूत हे वनदेवताः ॥ ३६ ॥
 अशुष्मिन् भीषणोऽरण्ये भूतथापदसङ्कुन्ने । विमुच्यैकाकिनीं सीतां लक्ष्मणाय गतोऽस्मि हा ॥ ३७ ॥
 रक्षोभटसहस्राग्रे संयत्येकं च लक्ष्मणम् । भुक्त्वा भूयोऽहमत्रागामहो धीर्भम दुर्धियः ॥ ३८ ॥
 हा सीते निर्जनेऽरण्ये कथं मुक्ता मया प्रिये । हा वत्स लक्ष्मण कथं मुक्तोऽसि रणसङ्कटे ॥ ३९ ॥
 एव ब्रुवन् रामभद्रो मूर्छया न्यपतत् क्षितौ । क्रन्दद्भिः पक्षिभिरपि वीक्ष्यमाणो महासुजः ॥ ४० ॥
 लःमणोऽप्यब्रवीदेवमार्याय किमिदं ननु । तवायं लक्ष्मणो भ्राता जित्वारीन् समुपास्थितः ॥ ४१ ॥

१ तीक्ष्ण यथा स्यात्तथा । २ किरणे । ३ श्राद्धदेवो यमः । ४ आकाशे आकाशाभिमुख दृष्ट्वाववीदित्यर्थः । ५ रणे ।

पीयूषेण संसिक्तो रामभद्रस्तथा गिरा । लब्धसञ्ज्ञो ददर्शाग्निं सस्वजे च निजानुजम् ॥ ४२ ॥
 उदश्रुत्स्वै सौमित्रिः सिंहनादस्य कारणं । जानकीहरणमिदं ध्रुवं कस्यापि मायिनः ॥ ४३ ॥
 उदश्रुत्स्वै सौमित्रिः सिंहनादस्य कारणं । जानकीहरणमिदं ध्रुवं कस्यापि मायिनः ॥ ४४ ॥
 तस्य प्राणैः सहैवाहमाहरिष्यामि जानकीम् । तत्प्रवृत्त्युपलम्भाय सम्प्रति प्रयतामहे ॥ ४५ ॥
 तस्य प्राणैः सहैवाहमाहरिष्यामि जानकीम् । तत्प्रवृत्त्युपलम्भाय सम्प्रति प्रयतामहे ॥ ४५ ॥
 पाताललङ्काराज्ये च स्थाप्यतामेष पैतृके । विरायः प्रीतिपन्नं हि मयाशुभै र्वराहवे ॥ ४६ ॥
 पाताललङ्काराज्ये च स्थाप्यतामेष पैतृके । विरायः प्रीतिपन्नं हि मयाशुभै र्वराहवे ॥ ४६ ॥
 सीताप्रवृत्तिमानेतुं विद्याधरभटानथ । प्रजिघाय विरायस्तावारिराधयिषुः प्रभू ॥ ४७ ॥
 सीताप्रवृत्तिमानेतुं विद्याधरभटानथ । प्रजिघाय विरायस्तावारिराधयिषुः प्रभू ॥ ४७ ॥
 काकुत्स्थौ तस्थतुस्तत्र शोकानलकरालितौ । सुदुर्बुद्धिर्निःश्वसन्तौ निर्दशन्तौ कुयाधरम् ॥ ४८ ॥
 काकुत्स्थौ तस्थतुस्तत्र शोकानलकरालितौ । सुदुर्बुद्धिर्निःश्वसन्तौ निर्दशन्तौ कुयाधरम् ॥ ४८ ॥
 दूरं विद्याधरा भ्रान्त्वा विरायप्रहिताश्च ते । सीताप्रवृत्तिं न प्राप्नुस्तत्रैत्याशुरधोमुखाः ॥ ४९ ॥
 दूरं विद्याधरा भ्रान्त्वा विरायप्रहिताश्च ते । सीताप्रवृत्तिं न प्राप्नुस्तत्रैत्याशुरधोमुखाः ॥ ४९ ॥
 तेषामधोमुखत्वेन ज्ञात्वा रामोऽब्रवीदिति । स्वामिकार्ये यथाशक्तिं साधु युष्माभिल्वतम् ॥ ५० ॥
 तेषामधोमुखत्वेन ज्ञात्वा रामोऽब्रवीदिति । स्वामिकार्ये यथाशक्तिं साधु युष्माभिल्वतम् ॥ ५० ॥
 सीताप्रवृत्तिर्न प्राप्ता को दोषस्तत्र वो भटाः । दैवस्य विपरीतस्य के यूनं कोऽपरोऽथवा ॥ ५१ ॥
 सीताप्रवृत्तिर्न प्राप्ता को दोषस्तत्र वो भटाः । दैवस्य विपरीतस्य के यूनं कोऽपरोऽथवा ॥ ५१ ॥
 नत्वा विरायोऽप्यवदन्मा निवेदं कृथाः प्रभो । अनिवेदः श्रियो मूलं तव भृत्योऽस्मि नन्वहम् ॥ ५२ ॥
 नत्वा विरायोऽप्यवदन्मा निवेदं कृथाः प्रभो । अनिवेदः श्रियो मूलं तव भृत्योऽस्मि नन्वहम् ॥ ५२ ॥
 एहि पाताललङ्कायां निवेशयितुमद्य माम् । सीताप्रवृत्तिः सुलभा तत्र भर्तुर्भविष्यति ॥ ५३ ॥
 एहि पाताललङ्कायां निवेशयितुमद्य माम् । सीताप्रवृत्तिः सुलभा तत्र भर्तुर्भविष्यति ॥ ५३ ॥
 विरायेन ससैन्येन ततो रामः सलक्ष्मणः । ययौ पाताललङ्कायाः पुर्याः परिसरावनौ ॥ ५४ ॥
 विरायेन ससैन्येन ततो रामः सलक्ष्मणः । ययौ पाताललङ्कायाः पुर्याः परिसरावनौ ॥ ५४ ॥
 तत्रारिबुद्धनः सुन्दो नाम रक्षः स्वरात्मजः । संशुषीनो रणायगान्महासैन्यसमाहृतः ॥ ५५ ॥
 तत्रारिबुद्धनः सुन्दो नाम रक्षः स्वरात्मजः । संशुषीनो रणायगान्महासैन्यसमाहृतः ॥ ५५ ॥
 पुरोगेण विरायेन समं पूर्वविरोधिना । सुन्दश्चक्रे रणं घोरं सद्यः पितृवधकृथा ॥ ५६ ॥
 पुरोगेण विरायेन समं पूर्वविरोधिना । सुन्दश्चक्रे रणं घोरं सद्यः पितृवधकृथा ॥ ५६ ॥
 अथो रणस्थे काकुत्स्थे सुन्दश्चन्द्रणवागिरा । सद्यः प्रणश्य लङ्कायां रावणं शरणं ययौ ॥ ५६ ॥
 अथो रणस्थे काकुत्स्थे सुन्दश्चन्द्रणवागिरा । सद्यः प्रणश्य लङ्कायां रावणं शरणं ययौ ॥ ५६ ॥

ततः पाताललङ्कायां प्रविश्य रघुपुङ्गवौ । निवेशयामासतुस्तं विराधं पैतृके पदे ॥ ५७ ॥
 प्रासादे खरराजस्य तस्थू रामलक्ष्मणौ । युवराज इव पुनर्विराधः सुन्दवेश्मनि ॥ ५८ ॥
 इतश्च साहसगतेश्चिरं ताराभिलाषिणः । सिद्धा प्रतारणी विद्या हिमशद्विरिकन्दरे ॥ ५९ ॥
 तथा सुग्रीवरूपः स कामरूप इवामरः । जगाम किष्किन्धपुरे द्वितीयोऽर्क इवाम्बरे ॥ ६० ॥
 क्रीडार्थं बहिरुद्याने सुग्रीवे च गते तदा । स तदन्तःपुरमगात्तारादेवीविभूषितम् ॥ ६१ ॥
 आगाच्च सत्यसुग्रीवो द्वारि च द्वारपालकैः । स्वलितोऽग्रे गतो राजा सुग्रीव इति वादिभिः ॥ ६२ ॥
 सुग्रीवद्वितयं दृष्ट्वा सन्देहाद्वालिनन्दनः । शुद्धान्तविभ्रवं त्रातुं तद्द्वारं त्वरितो ययौ ॥ ६३ ॥
 शुद्धान्ते विटसुग्रीवः प्रविशन् वालिद्वज्जुना । मार्गाद्रिणा सरित्सूर इव प्रखलितस्ततः ॥ ६४ ॥
 अथामिलन् सैनिकानामशौहिण्यश्चतुर्दश । आहूतानि जगत्सारस्वर्गस्नानीन सर्वतः ॥ ६५ ॥
 द्वयोरपि तयोर्भेदमजानन्तोऽथ सैनिकाः । सत्यसुग्रीवतोऽर्थेऽर्धे विटसुग्रीवतोऽभगन् ॥ ६६ ॥
 ततः प्रवृत्ते युद्धं सैनयोरुभयोरपि । कुन्तपार्तुर्दिवं कुर्वदुल्कापातमयीमिव ॥ ६७ ॥
 युयुधे सादिना सादी निषादी च निषादिना । पदातिना पदातिश्च रथिको रथिकेन च ॥ ६८ ॥
 चतुरङ्गचक्रकविमर्दादथ मेदिनी । अवाप कम्पं सुग्धेव प्रौढश्रियसमागमात् ॥ ६९ ॥
 एवंहि रे परगृहप्रवेशिन्निति तं ब्रुवन् । विटसुग्रीमसुग्रीवः सुग्रीवो योद्धुमाहृत ॥ ७० ॥
 ततश्च विटसुग्रीवो मतम इव तर्जितः । ऊर्जितं गर्जितं कुर्वन् सम्भुलीनो युवेऽभवत् ॥ ७१ ॥

१ अन्तःपुरस्योपद्रवम् । २ हे परगृहप्रवेशिन् इति सम्बोधनम् ।

युयुधाते महायोधौ तौ क्रोधारुणलोचनौ । विदधानौ जगत्वासं कीनाशस्थेव सोदरौ ॥ ७२ ॥
 तौ निशतैर्निशतानि शस्त्रैः शस्त्राप्यथो मिथः । चिच्छिदाते तृणच्छेदं रणच्छेकावुभावर्षि ॥ ७३ ॥
 शस्त्रखण्डैरुच्छलन्निर्दुर्दुवे खेचरीगणः । महायुद्धे तयोर्बृक्षखण्डो महिषयोरिव ॥ ७४ ॥
 तौ छिन्नास्त्रावथान्योऽन्यममर्षणशरोमणी । मल्लयुद्धेनास्त्ररुतां पर्वताविव जङ्गमौ ॥ ७५ ॥
 उत्पतन्तौ क्षणाद्भ्योऽग्नि निपतन्तौ क्षणाद्भ्युवि । ताम्रचूडाविवाभातां वीरचूडामणी उमौ ॥ ७६ ॥
 तौ द्वावपि महाप्राणौ मिथो जेतुमनीश्वरौ । अपस्त्य च दूरेण वृषभाविव तस्थतुः ॥ ७७ ॥
 साहाय्यकार्थं सुग्रीवः समाहूयाङ्गनां सुतम् । भूयोऽपि युयुधे मायासुग्रीवेषोप्रकर्मणा ॥ ७८ ॥
 हन्सतः पश्यतोऽपि द्वयोर्भेदमजानतः । कुट्टयामास सुग्रीवं विटसुग्रीव उक्ततः ॥ ७९ ॥
 पुनर्युद्धेन सुग्रीवः खिन्नः खिन्ततुस्ततः । अन्तःपुरप्रवेशं च न लेभे वालिनन्दनात् ॥ ८० ॥
 तत्रैव विटसुग्रीवस्तथावस्वस्थमानसः । अन्तःपुरप्रवेशं च न लेभे वालिनन्दनात् ॥ ८१ ॥
 सुग्रीवो न्यैश्चित्तग्रीवमर्थं पर्यचिन्तयत् । अहो बभूवुस्तदसावैस्कन्दो निर्ऋयेः ॥ ८२ ॥
 आत्सीया अयनात्सीया द्विपन्मायावशीकृताः । अहो बभूवुस्तदसावैस्कन्दो निर्ऋयेः ॥ ८३ ॥
 मायापराक्रमोत्कृष्टः कथं बध्यो द्विपन्मया । धिमां पराक्रमभ्रष्टं वालिनाम्नस्त्रपाकरम् ॥ ८४ ॥
 धन्यो महाबलो वाली योऽखण्डपुरुषव्रतः । राज्यं तृणमिव त्यक्त्वा जगाम परम पदम् ॥ ८५ ॥
 चन्द्ररश्मिः कुमारो मे बलीयान् जगतोऽप्यसौ । किं तु द्वयोरभेदज्ञः कं रक्षतु निहन्तु कम् ॥ ८६ ॥

१ रणे ठेको चतुरौ । २ वृक्षसमूहः । ३ हनूमन्तम् । ४ नम्रशीर्षं यथा तथा । ५ सकृश्रामः ।

इदं तु विदधे साधु साध्वहो चन्द्ररश्मिना । तस्य पापीयसो रुद्धं शुद्धान्ते यत्प्रवेशनम् ॥ ८७ ॥
 वधाय बलिनोऽमुष्य बलीयांसं श्रयामि कम् । यद्वात्या एव रिपवः स्वतोऽपि परतोऽपि वा ॥ ८८ ॥
 भूर्भुवःस्वस्त्रयीवीरं मरुत्तमखभञ्जनम् । भजामि विद्विपद्भ्रातहेतवे किं दशननम् ॥ ८९ ॥
 असौ किं तु प्रकृत्या स्त्रीलोल्लोक्कण्टकः । तं च मां च निहत्याशु तारामादास्यते स्वयम् ॥ ९० ॥
 ईदृशे व्यसने प्राप्ते साहाय्यं कर्तुमीश्वरः । आसीत् खरः खरस्तरो राघवेण हतः स तु ॥ ९१ ॥
 तावेव रामसौमित्री गत्वा मित्रीकरोमि तत् । तत्कालोपनतस्यापि तौ विराधस्य राज्यदौ ॥ ९२ ॥
 तौ तु पाताललङ्कायामलङ्कमीणदोर्बलौ । विराधस्योपरोधेन तथैवाद्यापि तिष्ठतः ॥ ९३ ॥
 एवं विमृश्य सुग्रीवोऽनुशिष्य रहसि स्वयम् । विराधपुर्यां विश्वासभूतं दूतं न्ययोजयत् ॥ ९४ ॥
 गत्वा पाताललङ्कायां विराधाय श्रणम्य सः । स्वामिव्यसनवृत्तान्तं कथयित्वाब्रवीदीदृशम् ॥ ९५ ॥
 महति व्यसने स्वामी पतितो नस्तदीदृशे । राघवौ शरणीकर्तुं तव द्वारेण वाञ्छति ॥ ९६ ॥
 द्रुतमायातु सुग्रीवः सतां सङ्गो हि पुण्यतः । तेनेत्युक्तो दूत एत्य सुग्रीवाय शंसस तत् ॥ ९७ ॥
 प्रचचालाथ सुग्रीवोऽश्वानां ग्रंथैर्यकस्वनैः । दिशो मुखयन् सर्वा वेगाद्दूरमदूर्यन् ॥ ९८ ॥
 पाताललङ्कां स प्राप क्षणेनाप्युपवेश्मवत् । विराधमुपतस्थे चाम्बुत्तस्थौ सोऽपि तं शुदा ॥ ९९ ॥
 विराधोऽपि पुरोभूय रामभद्राय तीयिने । तं नमस्कारयामास तद्दुःखं च व्यजिज्ञपत् ॥ १०० ॥
 सुग्रीवोऽप्येवमृचेऽस्मिन् दुःखे त्वमसि मे गतिः । ध्रुते हि सर्वथा मूढे शरणं तरणिः खलु ॥ १०१ ॥

१ स्त्रीलम्पटः । २ मायासुग्रीवम् । ३ आग्रहेण । ४ कण्ठाभरणस्वनैः । ५ समीपीकुर्वन् । ६ रक्षित्रे । ७ नष्टे । ८ सूर्यः ।

रामोऽयुवाच सुग्रीवं सीतान्वेषणहेतवे । प्रयतस्व किमेताभिरपरेणापि वस्तुना ॥ ११७ ॥
 इत्युक्त्वा वहिस्त्वाने गत्वा तस्थौ रघूद्वहः । सुग्रीवोऽपि तदादेशात्प्रविवेश निजां पुरीम् ॥ ११८ ॥
 इतश्च पुरीं लङ्कायां रावणान्तःपुरस्त्रियः । त्वरादिहननोदन्तान्मन्दोदर्यादियोऽरुदन् ॥ ११९ ॥
 रुदती सह सुन्देन स्वसा चन्द्रणखापि च । प्राविशद्रावणगृहं पाणिभ्यां कुड्डयन्त्युरः ॥ १२० ॥
 दृष्ट्वा च रावणं कण्ठे लगित्वोच्चतरस्वरम् । रुदती निजगादैवं देवेन निहतास्मि हा ॥ १२१ ॥
 हतः पुत्रो हतो भर्त्ता हतो च मम देवरौ । चतुर्दश सहस्राणि हताश्च कुलपत्नयः ॥ १२२ ॥
 पाताललङ्का चाच्छिन्ना राजधानी त्वदर्पिता । दर्पवद्भिर्विद्विपद्भिर्द्वन्द्वो जीवत्यपि त्वयि ॥ १२३ ॥
 जीवग्राहं प्रणस्याहं सुन्देन सह ह्यनुना । त्वां शरण्यमिहायाता कुत्र तिष्ठामि शाधि माम् ॥ १२४ ॥
 अबोधयद्दशास्योऽपि रुदन्तीं तां ससौष्ठवः । त्वद्भ्रतुप्रहन्तारं हनिष्याम्यचिरादपि ॥ १२५ ॥
 शोकेन तेन वैदेहीविप्रलम्भरुजापि च । फालच्युत इव द्वीपी तल्पे तस्थौ निपत्य सः ॥ १२६ ॥
 अथ मन्दोदरी देवी तद्युपेत्याभ्यधादिति । कथं प्राकृतवत् स्वामिन्निश्चेष्ट इव तिष्ठसि ॥ १२७ ॥
 रावणोऽप्यब्रवीदेवं वैदेहीविरहज्वरात् । न चेष्टितुं न वक्तुं च न चालोकयितुं क्षमः ॥ १२८ ॥
 मया चेखीवता तेऽर्थस्तन्मानं प्रोङ्क्ष्यं मानिनि । गत्वानुनय वैदेहीं यथा मयि सिंस्ते ॥ १२९ ॥
 नान्यनारीमनिच्छन्तीं सुञ्जे जातुचिदप्यहम् । अर्गलानियमो ह्यत्र ममास्ति गुरुसाक्षिकः ॥ १३० ॥
 पीडिता पीडया पत्युः कुलीना सापि तत्क्षणम् । जगाम देवरमणोद्धाने सीतामुवाच च ॥ १३१ ॥

उल्ललन्तो दुर्ललिता यमस्येव सभासदः । विहृता रावणेनेयुलरुपसीतं भयङ्कराः ॥ १४७ ॥
॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

ध्यायन्ती मनसा पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् । सीता तस्थावभीतिव न तु भेजे दशाननम् ॥ १४८ ॥
विभीषणः प्रभाते तु निशावृत्तं निशम्य तत् । आगादुपदशग्रीवं सीतां चैवमवोचत ॥ १४९ ॥
भद्रे का त्वं कुतः स्थानात्कस्य चासि किमत्र च । मा भैपीः सर्वमाख्याहि परस्त्रीसोदरस्य मे ॥ १५० ॥
तं मध्यस्थं परिज्ञाय सीताप्याख्यदधोमुखी । अहं जनकपुत्र्यस्मि सीता भामण्डलस्वसा ॥ १५१ ॥
गृहिणी रामभद्रस्य स्तुपा दशरथस्य च । समं पत्या साजुजेन दण्डकारण्यमागमम् ॥ १५२ ॥
तत्रैकदा देवरो मे क्रीडयेतस्ततो भ्रमन् । खे महासिं ददर्शकं जग्राह च कुतूहलात् ॥ १५३ ॥
अभ्यर्णस्थां वंशजालीं तेन चिच्छेद सोऽसिना । अज्ञानाच्च तदन्तःस्थतत्साधकशिरोऽच्छिदत् ॥ १५४ ॥
अयुध्यमानोऽनांगरुकः कोप्ययं हा हतो मया । साजुताप इव आतुः समीपं स उपागमत् ॥ १५५ ॥
तस्यासिसाधकस्यैव काचिदुत्तरसाधिका । मदेवरस्याजुपदं तत्र कोपादुपागमत् ॥ १५६ ॥
भर्तारं मम दृष्ट्वा चाद्भुतरूपपुरन्दरम् । अयाचीद्रन्तुकामार्तवाज्ञासीत्तां च मत्पतिः ॥ १५७ ॥
सागच्छदागमदथ रक्षसां बलमुल्बणम् । क्ष्वेडां वैर्धुर्यसङ्केतीकृत्यागाहृक्ष्मणो युधि ॥ १५८ ॥
मायाक्ष्वेडामथो कृत्वा दूरं नीत्वा च मत्पतिम् । दुराशोऽहृत मामेप स्ववधायैव राक्षसः ॥ १५९ ॥
तच्छ्रुत्वा रावणं नत्वा वभाषे च विभीषणः । कुलस्य दूषणमिदं स्वामिन् कर्म त्वया कृतम् ॥ १६० ॥

१ उच्छलन्तः । २ दुर्विनीताः । ३ निरपराधी । ४ वैधुर्यं सकृटे सङ्केतभूतां कृत्वा ।

न यावदिह हन्तुं नः काङ्क्षस्थोऽभ्येति साजुजः । मुख्यतां तावदाश्रय नीत्वा सीता तदन्तिके ॥ १६१ ॥
 इत्युक्ते रावणः क्रोधास्त्राणोऽप्यब्रवीदिति । किमिदं भाषसे भीरो ध्यस्मार्पामि पौरुषम् ॥ १६२ ॥
 सीताजुनीतावश्यं हि मम भार्या भविष्यति । तौ चायातौ हनिष्यामि वराकौ रामलक्ष्मणौ ॥ १६३ ॥
 उच्ये विभीषणो भ्रातः सत्यं तज्ज्ञानिनो वचः । यद्रामपत्न्याः सीतायाः कृते नः कुलवह्नयः ॥ १६४ ॥
 भक्तस्य बन्धोर्मे वाचं मन्यरो नान्यथा कथम् । मया हतो दशरथः स तावज्जीवितः कथम् ॥ १६५ ॥
 न यद्यप्यन्यथाभावि भावि वस्तु महाजुज । तथापि शार्दूलसे मुञ्च सीतां नः कुलघातिनीम् ॥ १६६ ॥
 अनाकर्णितकेनेव विभीषणगिरामथ । आरोप्य पुष्पके सीतां अमवेवमदर्शयत् ॥ १६७ ॥
 अमी क्रीडाद्रयो रेतनसानवः स्वादुनिर्जराः । नन्दनोद्यानसोदर्याण्यमून्युपवनानि च ॥ १६८ ॥
 यथाकामीनष्टीनि धारावेम्नान्यमूनि च । अमूत्र केलिक्रलिन्यः संहसा हंसगामिनि ॥ १६९ ॥
 एतानि रतिवेम्नानि स्वर्गखण्डोपमानि च । मया सह रसस्वैषु सुश्रु यत्र रतिस्तव ॥ १७० ॥
 ध्यायन्ती रामपादाब्जे हंसीव जनकात्मजा । वसुन्धरेव धंशेण चुक्षोभ न हि तद्गिरा ॥ १७१ ॥
 सर्वेषु रम्यस्थानेषु श्रान्त्वा श्रान्त्वा दशाननः । सुमोचाशोकवनिकामग्धे भूयोऽपि जानकीम् ॥ १७२ ॥
 प्रेक्ष्योनमत्तमिव ज्येष्ठ वाचोयुक्तेरगोचरम् । विभीषणो मन्त्रयितुं कुलामात्यानाह्वयत् ॥ १७३ ॥
 ऊच्ये च भोः कुलामात्याः कामाद्या ह्यान्तरद्विपः । भूरा इवैते तेष्वेकोऽयुमथ्नाति प्रमादिनम् ॥ १७४ ॥

१ रत्नशिखरा । २ नन्दनोपवनसदृशानि । ३ यथेच्छवृष्टीनि ।

कामं कामातुरः स्वामी कामस्त्वेको हि दुर्जयः । किं पुनः कृतसोहाय्यः परनारीरिंसया ॥ १७५ ॥
 तदतः परमत्यन्तं महति व्यसनार्णवे । पतिष्यति पतिर्लङ्कापुर्या दोष्मानपि द्रुतम् ॥ १७६ ॥
 अथ ते मन्त्रिणः प्रोचुर्वयं नाम्नैव मन्त्रिणः । त्वमेव मन्त्री मन्त्राचु यस्येहृद्गूदक्षिता ॥ १७७ ॥
 किं करोति पर मन्त्रः प्रभौ कामशंभवे । मिथ्यादृष्टौ जने जैनधर्मसेवोपदेशनम् ॥ १७८ ॥
 सुग्रीवहनुमन्सुख्या मिलिता राघवस्य ते । महात्मनां न्यायभाजां कः पक्षं नावलम्बते ॥ १७९ ॥
 सीतानिमित्तो ह्यंश्वाकाञ्चान्युक्तो नः कुलक्षयः । तथापि पुरुषाधीनं कर्तव्यं समयोचितम् ॥ १८० ॥
 ततो विभीषणश्चक्रे वप्रे यन्त्रादिरोपणम् । अनागतं हि पश्यन्ति मन्त्रिणो मन्त्रचक्षुषा ॥ १८१ ॥
 इतश्च कालं कम्पि कथमप्यत्यवाहयत् । सौमित्रिणाश्चास्यमानो रामो विरहपीडितः ॥ १८२ ॥
 अनुशिष्याथ रामेण प्रेषितो लक्ष्मणः स्वयम् । प्रतस्थे प्रति सुग्रीवं तूणचापकृपाणभृत् ॥ १८३ ॥
 दलयन् क्ष्मां पदन्यासैः कम्पयस्तं च पर्वतम् । वेगान्दोलितदोःस्पर्शान्मार्गवृक्षांश्च पातयन् ॥ १८४ ॥
 उत्कटमृदुटीभीमललाटोरुग्नलोचनः । भीतैर्द्धाःस्थैर्मुक्तमार्गः प्राप सुग्रीववक्त्रम् सः ॥ १८५ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 आयातं लक्ष्मणं श्रुत्वा निर्गत्यान्तःपुराद्द्रुतम् । उपतस्थे कपिराजः कम्पमानवपुर्भयात् ॥ १८६ ॥
 ऊचे च लक्ष्मणः क्रुद्धः कृतकृत्योऽसि वानर । सुखं तिष्ठसि निःशङ्कः स्वान्तःपुरसमाहृतः ॥ १८७ ॥
 स्वामी तरुतलासीनो दिवसानब्दसन्निभान् । यथात्येति न तद्वेत्सि प्रतिपन्नं च विस्मृतम् ॥ १८८ ॥

१ परनारीरिंसया कृतं साहाय्यं यस्यैतादृशः कामो दुर्जयस्तत्र किं वक्तव्यमित्यर्थः । २ पृथ्वीम् ।

सीताप्रवृत्तिमानेतुच्छिष्टस्वाधुनापि हि । मा साहसगतेमर्गं गमः सङ्कुचितो न संः ॥ १८९ ॥
 पतित्वा पादयोस्तस्य सुग्रीवोऽथाब्रवीदिति । प्रसीदिकं प्रमादं मे सहस्वासि प्रश्रुयतः ॥ १९० ॥
 एवमाराध्य सौमित्रिमग्रे कृत्वा कपीश्वरः । द्रुतं ययौ रामभद्रं नमश्चक्रे च भक्तितः ॥ १९१ ॥
 इत्यादिशच्च स्वान् सैन्यान् भो भोः सर्वेऽपि दोर्भृतः । सर्वत्रास्वलिता यूयं गवेषयत मैथिलीम् ॥ १९२ ॥
 इत्युक्तास्तेन ते सैन्या द्वीपवद्विषु सिन्धुषु । भूमिन्ध्रेष्वथान्यत्र त्वरितत्वरितं ययुः ॥ १९३ ॥
 इत्युक्तास्तेन तदा भामण्डलोऽपि हि । आगमद्राममस्थाच्च सै ह्वात्यन्तदुःखितः ॥ १९४ ॥
 सीताहरणमाकर्ण्य तदा भामण्डलोऽपि हि । एत्य शुश्रूपमाणोऽस्थात्तत्रैव चिरपत्तिवत् ॥ १९५ ॥
 विराधोऽपि समं सैन्यैः स्वामिष्यसनपीडितः । एत्य दूरादेवमचिन्तयत् ॥ १९६ ॥
 सुग्रीवोऽपि स्वयं गच्छन् कम्बुद्वीपमुपाययौ । तं च रत्नजटी दृष्ट्वा दूरादेवमचिन्तयत् ॥ १९७ ॥
 संस्मृत्य किं ममागस्तत्रैष्ययं दशमौलिना । मद्रथाय महाबाहुः सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ १९८ ॥
 हृता विधा दशास्येन पुरा तावन्महौजसा । इदानीमेप मे प्राणान् हरिष्यति हरीश्वरः ॥ १९९ ॥
 इति चिन्तापरं तं द्राक् सुग्रीवोज्जादुवाच च । नाभ्युदस्थाः कथं मां त्वं व्योमयानेऽलसोऽसि किम् ॥ १९९ ॥
 सोऽप्यभ्यधादशास्येन विधा मे सर्वतो हृता । जानकीं हतस्तस्य युद्धे ह्यहमुपस्थितः ॥ २०० ॥
 ततश्च रामपादान्ते स नीतः कर्षिकेतुना । तेन विज्ञापितः सीतोदन्तमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ २०१ ॥
 देव देवी नृशंसेन सती सीता दुरात्मना । हृता लङ्कापुरीशेन विधा च मम कुप्यतः ॥ २०२ ॥
 हा राम वत्स सौमित्रे भ्रातर्भामण्डलेति च । देव्यां रुदत्यां सीतायामकुप्यं दशमौलये ॥ २०३ ॥

१ स साहसगतेमर्गो मृत्युरूपो न सङ्कुचितः तवापि मरणं भविष्यतीति ध्वनिः । २ राम इव ।

सीतोदन्तेन तेनाथ मुदितो रघुपुङ्गवः । सुरसङ्गीतपुरेशं रत्नजटिनमाश्लिषत् ॥ २०४ ॥
 भूयो भूयोऽपि पप्रच्छ सीतोदन्तं रघूद्वहः । भूयो भूयोऽपि सोऽप्याख्यतन्मनःप्रीतिहेतवे ॥ २०५ ॥
 अपृच्छद्रामभद्रस्तान् सुग्रीवादीन्महाभटान् । इतः क्रियति दूरे सा लङ्कापूतस्य रक्षसः ॥ २०६ ॥
 तेऽप्यूचुः किं तथा पुर्यासिन्नयाथ दविष्टया । रावणस्य जगज्जिणोर्यत्सर्वं तृणवद्वयम् ॥ २०७ ॥
 रामोऽप्यूचे कृतं तस्य जग्याजय्यविचिन्तया । दर्शनयतिभूवन्स्तं दर्शयत केवलम् ॥ २०८ ॥
 तस्य दर्शितमात्रस्य सामर्थ्यं ज्ञास्यथाचिरात् । सौमित्रिसुक्तनाराचपीयमानगलासृजः ॥ २०९ ॥
 वभापे लक्ष्मणोऽप्येवं क एष ननु रावणः । सारमेय इवासारच्छलेनैवं चकार यः ॥ २१० ॥
 क्षत्राचारेण तस्याहं छेत्स्यामि च्छलिनः शिरः । सङ्ग्रामनाटकं गृयं सम्यगीभूयैव पश्यत ॥ २११ ॥
 जान्मवान् व्याजहाराथ सर्वं वो युज्यते परम् । यो हि कोटिशिलोत्पाटी स हनिष्यति रावणम् ॥ २१२ ॥
 साधुनानन्तवीर्येणाख्यातं ज्ञानवता ह्यदः । अस्मत्प्रत्ययहेतोस्तत्समुत्पाटय तां शिलाम् ॥ २१३ ॥
 एवमस्त्वित्युक्तवन्तं ते नयन्ति स्म लक्ष्मणम् । सपदि व्योमयानेन यत्र कोटिशिलास्ति सा ॥ २१४ ॥
 उच्चिक्षेप शिलां दोष्या लक्ष्मणस्तां लतामिव । साधु साधित्युच्यमानस्त्रिदशः पुष्पवर्षिभिः ॥ २१५ ॥
 सजातप्रत्ययास्तेऽपि व्योमयानेन पूर्ववत् । किष्किन्ध्यायां समानिन्युर्लक्ष्मणं रामसन्निधौ ॥ २१६ ॥
 कषिष्ट्वास्ततः प्रोचुर्गुम्भतो रावणक्षयः । आदौ प्रेष्यो द्विपां द्रुत इति नीतिमतां स्थितिः ॥ २१७ ॥

१ समीपस्थया । २ दर्शने प्रतिभूवत् साक्षिवत् । ३ नोऽस्माकम् । ४ लक्ष्मणेन सुक्तेन नाराचि-
 पीययानं कण्ठशोजितं यस्य सः ।

इदं मेद्वाचिकं शंसेद्वि यच्छम्भणाग्रजः । त्वद्वियोगातुरोऽत्यन्तं ध्यायंस्त्वामेव तिष्ठति ॥ २३३ ॥
 मात्याक्षीर्माद्वियोगेन जीवितं जीवितेश्वरि । लक्ष्मणेन हतं द्रक्ष्यस्यचिरादेव रावणम् ॥ २३४ ॥
 हनुमानसुवाचैवं यावदाज्ञां विधाय ते । लङ्कायाः पुनरायामि तिष्ठेस्तावदिह प्रभो ॥ २३५ ॥
 इत्युक्त्वा राघवं नत्वा मारुतिः सपरिच्छदः । लङ्कापुरीं प्रत्यचालीद्विमानेनातिरंहसा ॥ २३६ ॥
 स गच्छन्भसापश्यन्महेन्द्रगिरिसानुनि । मातामहमहेन्द्रस्य महेन्द्रपुरपत्तनम् ॥ २३७ ॥
 एवं च दधौ हनुमान्महेन्द्रस्य पुरं हृदः । येन मेऽनपराधापि माता निर्वासिता तदा ॥ २३८ ॥
 इति संस्मृत्य सङ्कुद्धो राणतूर्यमवादायत् । ब्रह्माण्डं स्फोटयदिव दिङ्मुखप्रतिशब्दितैः ॥ २३९ ॥
 दृष्ट्वा परबलं राजा महेन्द्रोऽनीन्द्रविक्रमः । समं सैन्यैर्निरगमत् सपुत्रो रणकर्मणे ॥ २४० ॥
 महेन्द्रहनुमच्चम्बोरजायत महारणः । व्योमन्युत्पातजीमूत इवासृष्टृष्टिभीयणः ॥ २४१ ॥
 प्राभञ्ज निर्बभञ्जाथ प्रभञ्जन इव द्रुमान् । परसंन्यान् क्षणेनापि भ्रमन् वेगेन सङ्गरे ॥ २४२ ॥
 प्रसन्नकीर्तिर्महिन्द्रियुध्यत हनुमता । निम्नशङ्कं जामेयसम्बन्धमविदन्त्य ॥ २४३ ॥
 उभावपि महाबाहू उभावप्यत्यमर्षणौ । अन्योऽन्यं दृढयुद्धेन जनयामासतुः श्रमम् ॥ २४४ ॥
 अथैव चिन्तयामास युध्यमानोऽपि पावनिः । आरम्भि धिगमया युद्धं स्वामिकार्यविलम्बकृत् ॥ २४५ ॥
 ये जीयन्ते क्षणात्तेऽन्ये मम मातुङ्गलं हृदः । तथाप्यारब्धनिर्वाहकृते जेतव्यमेव हि ॥ २४६ ॥
 ध्यात्वेति हनुमान् क्रुद्धः प्रहरिर्मोहयन् क्षणात् । प्रसन्नकीर्तिं जग्राह भद्रात्पथसारथिम् ॥ २४७ ॥

१ मम सन्देशम् । २ दिङ्मुखानां प्रतिध्वनिः । ३ जीमूतो मेघः । ४ महेन्द्रपुत्रः ।

अग्रहीदृशुशमायोध्य महेन्द्रमपि मारुतिः । नत्वा चैवं समाचख्यौ नसौ तेऽस्यज्जनासुतः ॥ २४८ ॥
 रामाज्ञया च वदेहीशुद्धै रङ्गां ब्रजन्नहम् । अत्रायतः समस्मार्षं मातृनिर्वासनं चिरात् ॥ २४९ ॥
 जातामर्षेण तच्चात योर्धितोऽस सहस्व मे । स्वार्थिकार्याय यास्यामि याहि नः स्वामिसन्निधौ ॥ २५० ॥
 महेन्द्रोऽपि समालिङ्ग्य तमित्यूचे महाशुभम् । प्राकृच्छ्रुतोऽसि जनश्रुत्या दिष्टथा ह्योऽद्य विक्रमी ॥ २५१ ॥
 गच्छ स्वस्वामिकार्याय पन्थानः सन्तु ते शिवाः । इत्युदित्वा महेन्द्रोऽजात् संसंन्यो राघवान्तिके ॥ २५२ ॥
 व्योम्नाथ हनुमान् गच्छन् द्वीपे दधिमुखाभिधे । कायोत्सर्गे तस्थिवांसौ प्रेक्षाञ्चक्रे महाशुनी ॥ २५३ ॥
 तयोरनतिदूरे चापश्यच्चिन्तः कुमारिकाः । ध्यानस्था निवद्याङ्गीविद्यासायनतपराः ॥ २५४ ॥
 दवानलस्तदा द्वीपे प्रज्ज्वालालखिलेऽपि हि । तौ साधू ताः कुमार्यश्च निपेतुर्दवसङ्कटे ॥ २५५ ॥
 तद्वात्सल्येन हनुमान् विद्ययादाय सागरात् । त दवाग्नि मेघ इव शमयामास वारिभिः ॥ २५६ ॥
 तद्वत्सल्येन हनुमान् ध्यानस्थितौ तु तौ । शुनी प्रदक्षिणीकृत्य हनुमन्तं बभाषिरे ॥ २५७ ॥
 तद्वं सिद्धविद्यारताः कन्या ध्यानस्थिता एवमब्रुवन् । तद्वात्सल्येन विद्या न सिद्धाः कालं विनापि हि ॥ २५८ ॥
 साधूपसर्गं साधूनामरक्षः परमार्हत । त्वत्साहाय्येन विद्या न सिद्धाः कालं विनापि पुरे ॥ २५९ ॥
 का यूयमिति तेनोक्ताः कन्यास्ता एवमब्रुवन् । अस्मिन् गन्धर्वराजोऽस्ति राजा दधिमुखे पुरे ॥ २६० ॥
 स्मस्तस्य कन्याः कुसुममालाङ्घ्रिभवा वयम् । तातं ययाचिरेऽस्मांस्तु बहवः खेचरोश्चराः ॥ २६१ ॥
 खेचरोऽङ्गारको नामोन्मत्तश्चात्मकृतेऽभवत् । ततस्तास्मै न चान्यस्मै ददौ तातस्त्वरोचंकी ॥ २६२ ॥
 मत्पुत्रीणा पर्ततः कः स्यादित्यपृच्छत्पिता शुनिम् । यः साहसगतैर्हन्ता स स्यादिति च सोऽबद्धत् ॥ २६३ ॥

तद्गिरान्वेयंस्तातो नोपलभे तु तं क्वचित् । विद्यासाधनमस्माभिस्तं ज्ञातुं च प्रचक्रमे ॥ २६३ ॥
 विद्याभ्रंशनिमित्तं चाङ्गारकेण कृतो दवः । त्वया च शमितः साधु भो निष्कारणबन्धुना ॥ २६४ ॥
 मासैः सिंध्यति या पद्मिस्त्वत्साहाय्यात् क्षणादपि । सा मनोगामिनी नाम विद्या नः सिद्धिमाययौ ॥ २६५ ॥
 आमूलात्साहसगतेर्वधं रामेण निर्मितम् । शंशंस हनुमांस्तासां लङ्कायां चात्मनो गतिम् ॥ २६६ ॥
 मुदितास्ताः पितुर्गत्वा शंशंसुस्तदशेषतः । सोऽपि ताभिः समं सद्यः ससैन्योऽगाद्रघूद्ग्रहम् ॥ २६७ ॥
 उत्पपाताथ हनुमानुपलङ्कं गतश्च सन् । ददर्शशालिकां विद्यां घोरां कालनिशामिव ॥ २६८ ॥
 अरे कपे क्व यातासि यातोऽसि मम भोज्यताम् । इति ब्रुवाणा साक्षेपं व्याददाति स्म सा शुक्लम् ॥ २६९ ॥
 हनूसांश्च गदापाणिः प्रविवेश तदाननम् । अत्रमध्यमिवादित्यस्तां विदार्य च निर्ययौ ॥ २७० ॥
 तथा कृतं च प्राकारं लङ्कापुर्यां मरुसुतः । विद्यासामर्थ्यतोऽभाङ्गीन्मद्भु कर्परीलया ॥ २७१ ॥
 तद्द्वारक्षमय्युच्चैः श्रुद्धं वज्रमुखामिधम् । सोऽवधीत्सहयुधानं युद्धाञ्चन्यधुरन्धरः ॥ २७२ ॥
 हते वज्रमुखे लङ्कासुन्दरी तस्य कन्यका । विद्याबलवती कोपाद्युद्धायाह्वास्त मारुतिम् ॥ २७३ ॥
 व्योमनीव तडिल्लेखा साचारीचतुरं रणे । ग्रहन्ती मुहुः सानुमतीव हि हनूमति ॥ २७४ ॥
 तदह्नाणि नैवै रक्षिन्दिदानः पावनञ्जयिः । तां निरस्त्रीचकाराशु निष्पत्रामिव वीरुंधम् ॥ २७५ ॥
 क एष इति साश्रयार्थादाञ्जनेयमुदीक्षितुम् । सम्प्रवृत्ता च कामेन ताडिता च शिलीमुखैः ॥ २७६ ॥
 सा हनूमन्तमित्यूचे मया पितृवधोत्थया । अविचार्य क्रुधा वीर योधितोऽसि मुधैव हि ॥ २७७ ॥

१ गमनम् । २ गच्छन्नसि । ३ कर्परो जोर्णपात्रम् । ४ लताम् । ५ बाणैः ।

आख्यातं साधुना पूर्वं यस्ते जनकघातकः । भावी भर्तेति तन्नाथ मासुद्ध वशं वदाम् ॥ २७८ ॥
 सकलेऽपि जगत्सिम्बु कोऽन्यस्तव समो भटः । ततः स्थास्यामि नारीषु त्वया पत्यातिगर्षिता ॥ २७९ ॥
 एवं चिनीतां तां कन्यां मुदितो हनुमानपि । गान्धर्वेण विवाहेन सानुरागमुपायत ॥ २८० ॥
 स्नातुकाम इव व्योमाटवीपर्यटनश्रमात् । तदा त्वियामधिपतिर्मज्जापस्वारिधौ ॥ २८१ ॥
 प्रतीचीमुपयुज्याशां गच्छता भानुमालिना । सन्ध्याभ्रच्छन्नाना तैस्या वासांसीवापनिन्दिरे ॥ २८२ ॥
 चकाशे दिशि वारुण्यामरुणाभ्रपरम्परा । अस्तकाले रविं त्यक्त्वा तेजः पृथग्विज स्थितम् ॥ २८३ ॥
 नवरागी नवरागां सिषेवे वारुणीमसौ । मां हित्वेत्यपमानेन म्लानास्या प्राच्यभूद्द्रुवम् ॥ २८४ ॥
 क्रीडास्थानश्रुवां तासां परित्यागश्रुवा रुजा । खगैः कोलाहलमिषादाक्रन्दस्तत्र निर्ममे ॥ २८५ ॥
 म्लानिमासादयामास चक्रवाकी वराकिका । दूरीभूतप्रियतमा ललनेव रजस्वला ॥ २८६ ॥
 पद्मिनी कलयामास शुवसङ्कोचमुच्चकैः । पतिव्रतात्रतेवास्तङ्गते पत्यावर्हपतौ ॥ २८७ ॥
 तैर्नोक्तकण्ठतास्तूर्णं गावो व्योजुष्टुदुर्वनात् । वायव्यस्नानसम्प्राप्तिमुदितैर्वन्दिता द्विजैः ॥ २८८ ॥
 अस्तकाले त्वियामीशो निजं तेजो हविर्भुजे । राजेव युवराजाय राज्यसम्पदमार्पयत् ॥ २८९ ॥
 नागरीभिः प्रतिपदमदीप्यन्त प्रदीपकाः । दिवोऽवतीर्णनक्षत्रश्रेणिश्रीपरिमोषिणः ॥ २९० ॥
 अस्तमीधुपि चण्डांशौ शशिन्यनुदिते सति । तमो जृम्भितुमारेभे छलच्छेकाः खलाः खलु ॥ २९१ ॥

१ परिणीतवान् । २ आकाशशटव्यां यद्धमणं तस्य श्रमात् । ३ प्रतीच्या वस्त्राणि सूर्योऽपजह्ने । ४
 प्रतीच्याम् । ५ पतिव्रताया व्रत यस्या सेव । ६ सूर्ये । ७ वरसेषुरकण्ठिताः । ८ प्रतिनिवृत्तिरे ।

किमञ्जनाद्रेऽर्चूणेन पूर्णमेतदथाञ्जनैः । रोदसीभाण्डमभितस्तमःपूर्णमलक्ष्यत ॥ २९२ ॥
 न हि स्थलं न हि जलं न दिशो न नभो न भूः । तदानीं किं बहुक्तेन स्वहस्तोऽपि न लक्ष्यते ॥ २९३ ॥
 तारा व्योमन्यसिंश्यामे तमोलिप्ते विशेषतः । चिरं व्यडम्बयन् द्यूतकस्त्रिस्थवराटिकाः ॥ २९४ ॥
 व्यक्तोऽह कलयामास कज्जलश्यामलं नभः । उँसुण्डीरककालिन्दीह्रदसब्रह्मचारिताम् ॥ २९५ ॥
 एकाकारकरे विष्वक् तमःपुरे प्रसर्पति । विश्वं विश्वमनालोकमभूत्पातालसन्निभम् ॥ २९६ ॥
 स्फीतेऽन्धकारे निःशङ्काः कामिसङ्घट्टनोत्सुकाः । स्वैरं जजृम्भिरे दूत्यो ह्रदे शफरिका इव ॥ २९७ ॥
 आँजानूत्क्षिप्तमञ्जीरास्तमालश्यामलांशुकाः । सुगनाभिविलिप्ताङ्गयोऽभिससुरभिसारिकाः ॥ २९८ ॥
 अथोदयाद्रिप्रासादे सुवर्णकलयोपमः । कराङ्कुसुमहाकन्द उदियाय निशाकरः ॥ २९९ ॥
 नैसर्गिकेण वैरेण लक्ष्मव्याजात्सहेन्दुना । निर्धुद्धमिव तन्वानमन्धकारमलक्ष्यत ॥ ३०० ॥
 विपुले गोकुल इव क्रीडन्ति स्म नभस्तले । स्वैरं गोष्विव तारासु गवेन्द्र इव चन्द्रमाः ॥ ३०१ ॥
 व्यक्तमन्तःस्फुरल्लक्ष्मा सुगलक्ष्मा व्यराजत । मृगनाभिद्रवाधारौप्यभाजनसन्निभः ॥ ३०२ ॥
 स्वल्पमाना विरहिभिन्तरा दत्तपाणिभिः । प्रसस्रुः शीतैर्गुकराः शरा इव मनोभुवः ॥ ३०३ ॥
 चिरभुक्तामपि प्रोज्झ्य पद्भिर्नीं ग्रासदुर्दशाम् । मृङ्गाः कुसुवर्तीं मेजुर्धिगहो नीचसौहृदम् ॥ ३०४ ॥

१ ब्रह्मवच्छ्यामि । २ द्यूतपट्टस्थितकर्पादिकाः । ३ स्पष्टनक्षत्रम् । ४ अधिकानि पुण्डीरिकाणि यस्मिन्स्तस्य
 कालिन्दीह्रदस्य समानताम् । ५ समग्रम् । ६ जानुपर्यन्तं धारिनि मञ्जीराणि याभिस्ताः । ७ कलङ्कमिषात् ।
 ८ बाहुयुद्धम् । ९ सुगमदस्य श्यामत्वात्कलङ्ककसादृश्यं रौप्यपात्रस्य च श्वेत्याच्चन्द्रसादृश्यम् । १० शीता
 गावः किरणा यस्य तस्य चन्द्रस्य कराः किरणाः ।

शेफाल्याः कुसुमानीन्दुः कर्पतौरपातयत् । प्रियमित्रस्य पुंषेषोः सञ्जीकर्तुमिष्टनिव ॥ ३०५ ॥
 प्रवर्षयन्निन्दुकान्तात् कुर्वाणः सरसीर्निवाः । स्वानि शीतरुचिः पूर्वकीर्तनानीव निर्ममे ॥ ३०६ ॥
 कुलटानामटन्तीनां पद्मिनीनामिवोच्चकैः । विततान मुखस्थानि सा ज्योत्स्ना धौतदिङ्मुखा ॥ ३०७ ॥
 समं च लङ्कासुन्दर्या पवनक्षयनन्दनः । रममाणो निराशङ्कस्तामतीयाय यामिनीम् ॥ ३०८ ॥
 अथोदियाय किरणैः स्वर्णसूत्रसहोदरैः । मार्तण्डो मण्डयन्नाशां प्रियां प्राचीनवर्द्धिषः ॥ ३१० ॥
 अव्याहृतं निष्पतन्त्यो रुचयश्चण्डरोचिषः । कुमुद्वतीपु स्मेरासु ययुः प्रस्थापनास्त्रताम् ॥ ३११ ॥
 त्यक्तानि मौलिमाल्यानि प्रबुद्धाभिः पुरन्धिभिः । केशपाशवियोगेनालिनादैरुदन्निव ॥ ३१२ ॥
 रात्रिजागरणायामकपायितविलोचनाः । निवर्तन्ते स्म गणिकाः काशुकानां निकेतनात् ॥ ३१३ ॥
 स्मेरपङ्कजकोशेभ्यो निर्ययुर्भृङ्गराजयः । खण्डितौ शुल्वपद्मेभ्य इव निःश्वासवह्ययः ॥ ३१४ ॥
 उदितादित्यतेजोभिर्लुर्घटतद्युतिवैभवः । अमवद्रजनीजानिल्दितान्तुटुटोपमः ॥ ३१५ ॥
 यद्ब्रह्माण्डेऽपि मातं न तत्तमश्चण्डरोचिषा । मेघशृङ्गानिलेनेव निर्धूय क्षाप्यनीयत ॥ ३१६ ॥
 रात्रेरिवानुबद्धाया निद्राया अपसर्पणात् । स्वस्वकर्माणि निर्मातुं प्रावर्तत पुरीजनः ॥ ३१७ ॥

रात्रेरिवानुबद्धाया निद्राया अपसर्पणात् । स्वस्वकर्माणि निर्मातुं प्रावर्तत पुरीजनः ॥ ३१७ ॥
 तदा च हनुमाल्लङ्कासुन्दरीं सुन्दरोक्तिभिः । आपृच्छय प्राविशच्छङ्गानगरीं गुरुविक्रमः ॥ ३१७ ॥
 स्त्रीभिः ।

१ कामस्य । २ गीतत्वात् सुवर्णञ्जुसहस्रैः । ३ इन्द्रस्य प्रियां दिश पूर्वाम् । ४ कुट्टुम्बिनीमि स्त्रीभिः ।
 ५ या स्वपतिमन्यया सद्य रममाण हृष्टेष्वां करोति सा खण्डितेत्युच्यते । ६ लृता ऊर्णनामः तस्य मुखाभि
 र्गतानां तन्दूनां पुट- पात्रं तत्सदृशः ।

विभीषणस्य सदनं द्विपञ्चटविभीषणः । जगाम स्थासधामाथ पवनञ्जनन्दनः ॥ ३१८ ॥
 विभीषणेन सरकृत्य पृष्ठश्चागमकारणम् । अवोचदक्षनास्त्रुः सारगम्भीरगीरदः ॥ ३१९ ॥
 यद्भ्राता रावणस्यासि शुंभोदकं विचिन्त्य तत् । रामपत्नीं हृतां सीतां सर्तीं मोचय रावणात् ॥ ३२० ॥
 दुःखाकृदिहलोकैऽपि परलोके न केवलम् । काकुत्स्थपत्नीहरणं त्वद्भ्रातुर्बलिनोऽपि हि ॥ ३२१ ॥
 विभीषणोऽप्यभाषिष्ठ साधूक्तं हनुमंस्त्वया । सीतां मोचयितुं पूर्वमप्युक्तः स्वाग्रजो मया ॥ ३२२ ॥
 भूयोऽपि हि सनिबन्धं प्रार्थयिष्ये स्वबान्धवम् । सीतां यदि पुनर्मुञ्चत्येप सम्प्रति मद्विरा ॥ ३२३ ॥
 एवं विभीषणेनोक्तं समुत्पत्याक्षनासुतः । जगाम देवसणोद्याने वैदेह्यधिष्ठिते ॥ ३२४ ॥
 तत्राशोकतरोर्मूले कपोललुलितालकाम् । सन्तताश्रुपयोधारापल्वलीकृतभूतलाम् ॥ ३२५ ॥
 प्रम्लानवदनाम्भोजां हिमार्तीं पद्मिनीमिव । अत्यन्तक्षामवपुषं प्रथमेन्दुकलामिव ॥ ३२६ ॥
 उष्णनिश्वाससन्तापविधुराधरपल्लवाम् । ध्यायन्तीं राम रामेति निःस्पन्दां योगिनीमिव ॥ ३२७ ॥
 मलिनीभूतवसनां निरपेक्षां वपुष्यपि । ददर्श देवीं वैदेहीं पवनञ्जनन्दनः ॥ ३२८ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

एवं च दध्यौ हनुमानहो सीता महासती । अस्या दर्शनमात्रेण पवित्रीभूयते जनैः ॥ ३२९ ॥
 अस्याश्च विरहे रामः स्थाने स खलु खिद्यते । रूपवच्छीलवचेदृक्कलत्रं यस्य पावनम् ॥ ३३० ॥

१ शत्रुभटभयङ्करः । २ शुभपरिणामम् । ३ निश्चलाम् । ४ स्थान इति युक्तार्थेऽव्ययम् ।

द्विधापि हि वराकोऽयं पतिष्यत्येव रावणः । रघूद्वहप्रतापेन स्वपापेन च भूयसा ॥ ३३१ ॥
 ततो विधातिरोभूतः सीतोत्सङ्गंऽङ्गुलीयकम् । हनुमान् पातयामास तद्दृष्ट्वा मुमुदे च सा ॥ ३३२ ॥
 तदैव गत्वा त्रिजटा दशकण्ठ व्यजिज्ञपत् । इयत्कालं विषण्णासीत् सानन्दा त्वद्य जानकी ॥ ३३३ ॥
 मन्ये विस्मृतगामेयं रिरंसुर्मयि सम्प्रति । तद्गत्वा बोध्यतामेवमूचे मन्दोदरीं स तु ॥ ३३४ ॥
 ततश्च पत्युर्दौत्येन पुनर्मन्दोदरी ययौ । प्रलोभनकृते सीतां विनीता सेत्यवोचत ॥ ३३५ ॥
 अद्वैतैश्वर्यसौन्दर्यवर्ष्यस्तावद्दशाननः । त्वमप्यप्रतिरूपैव रूपलावण्यसम्पदा ॥ ३३६ ॥
 यद्यप्यज्ञेन दैवेन युवयोरुभयोरपि । न व्यथायुचितो योगस्तथापि ह्यस्तु सम्प्रति ॥ ३३७ ॥
 उपेत्य भजनीयं तं भजन्तं भज जानकि । अहमन्याश्च तत्पत्यस्त्वदाज्ञां सुश्रु विभ्रतु ॥ ३३८ ॥
 सीताप्यवोचदाः पापे पतिदौत्यविधायिनि । त्वद्भर्तुरिव वीक्षेत सुखं दुःसुखि कस्तव ॥ ३३९ ॥
 रामस्य पार्श्वे मां विद्धि सौमित्रिमिह चागतम् । त्वरादीनिव हन्तुं द्रौगधवं तव सवान्धवम् ॥ ३४० ॥
 उच्छिष्ठोच्छिष्ठ पापिष्ठे वच्मि नातः परं त्वया । सीतया तज्जित्वं सा सकोपा प्रययौ ततः ॥ ३४१ ॥
 अथाविर्भूय हनुमान् सीतां नत्वा कृताञ्जलिः । इयूचे देवि जयति दिष्ट्या रामः सलक्ष्मणः ॥ ३४२ ॥
 त्वत्प्रवृत्तिकृते रामेणादिष्टोऽहमिहागमम् । मयि तत्र गते राम इहैष्यति रिपुच्छिदे ॥ ३४३ ॥
 नापायितेक्षणा सीतापृच्छन्वमसि को ननु । दुर्लङ्घ्यैर्भगवं चैतं कथं लङ्घितवानसि ॥ ३४४ ॥
 कच्चित्राणिति मे प्राणनाथः सौमित्रिणा सह । क्व वा स्थाने त्वया दृष्टः कालं नयति वा कथम् ॥ ३४५ ॥

१ विस्मृतो रामो यया सा । २ पतिम् । ३ त्वया सह । ४ समुद्रम् ।

आख्यञ्च हनुमानस्मि पवनाब्जनयोः सुतः । विद्यया व्योमयानेन लङ्घितो जलधिर्मया ॥ ३४६ ॥
 समस्तवानराधीशं सुग्रीवं चिद्धिपद्मधातु । पत्नीकृत्याधिकिष्किन्धमस्ति रामः सलक्ष्मणः ॥ ३४७ ॥
 रामोऽस्ति त्वद्वियोगेन तप्यमानो दिवानिशम् । गिरिदिवानलेनेव तापयन्नपरानपि ॥ ३४८ ॥
 गवेव वत्सो रहितस्त्वया स्वामिनि लक्ष्मणः । न जातु लभते सौख्यं शून्याः पश्यन्दिशोऽनिशम् ॥ ३४९ ॥
 क्षणं सशोकौ सक्रोधौ क्षणं ते पतिदेवरौ । सुग्रीवेणाश्वास्यमानावपि न प्राप्नुतः सुखम् ॥ ३५० ॥
 भामण्डलो विराधश्च महेंद्राद्याश्च खेचराः । पत्नीभूयोपासते तौ शक्रेशानाविवामराः ॥ ३५१ ॥
 तव प्रवृत्तिमानेतुमहं सुग्रीवदर्शितः । रामेण प्रेषितो देवि समर्थं स्वाङ्गुलीयकम् ॥ ३५२ ॥
 चूडामणिरभिज्ञानं त्वच आनायितो मया । तद्दर्शनेन मामत्रायातं प्रत्येष्यति प्रभुः ॥ ३५३ ॥
 हनुमदुपरोधेन रामोदन्तमुदा च सा । एकविंशत्यहोरात्रान्ते व्यथित भोजनम् ॥ ३५४ ॥
 प्रोवाचैवमभिज्ञानं चूडामणिमिमं मम । गृहीत्वा वत्स गच्छाशु तिष्ठतः स्यादुपद्रवः ॥ ३५५ ॥
 अत्र त्वामागतं ज्ञात्वा क्रूरकर्मैप राक्षसः । हन्तुमन्तकवन्नूनं सद्युपस्थास्यते बली ॥ ३५६ ॥
 स्मित्वा सप्रश्रयं सोऽपि जगादेति कृताञ्जलिः । त्वं मातर्मयि वात्सल्यादेवं वदसि कातरा ॥ ३५७ ॥
 रामलक्ष्मणयोः पत्तिखिजगज्जत्रयोरहम् । तपस्वी रावणः कोऽयं ससैन्योऽपि ममाग्रतः ॥ ३५८ ॥
 त्वामपि स्कन्धमारोप्य स्वामिनि स्वामिनोऽन्तिके । नयामि परिभ्रूयैनं ससैन्यमपि रावणम् ॥ ३५९ ॥
 स्मित्वा सीतायुवाचैवं न हि ह्येष्यसि स्वकम् । रामभद्रं प्रभुं भद्र वदन्नेवं ससौष्ठवम् ॥ ३६० ॥

त्वयि सम्भाव्यते सर्वं पदातौ रामशाङ्गिणोः । पन्तु परंपुंस्पर्शो न मेऽर्हति मनागपि ॥ ३६१ ॥
 त्वयि शीघ्रमेवैवं सति सर्वं कृतं त्वया । गते त्वयि यदुद्योगमार्यपुत्रः करिष्यति ॥ ३६२ ॥
 तदृच्छ शीघ्रमेवैवं सति सर्वं कृतं त्वया । गते त्वयि यदुद्योगमार्यपुत्रः करिष्यति ॥ ३६३ ॥
 अथेत्यं स्माह हनुमानेन गच्छाम्यहं परम् । रक्षसां दर्शयिष्यामि किञ्चिद्विक्रमचापलम् ॥ ३६४ ॥
 जितकाशी दशास्योऽयं परवीर्यं न मन्यते । जानातु रामभद्रीयपत्नेरपि पराक्रमम् ॥ ३६५ ॥
 आमेत्युक्त्वापर्ययत्तस्य सीता चूडामणिं निजम् । नत्वा सोऽपि चचालेच्चैः पादन्यासैर्धुवन् धराम् ॥ ३६६ ॥
 तदेव देवसमणोधानं भङ्क्तुं प्रचक्रमे । स वनं वनद्विपवत् प्रसरत्करविक्रमः ॥ ३६७ ॥
 रक्ताशोकेषु निःशूलो वकुलदुष्वनाकुलः । सहकारेष्वकारुण्यो निष्कम्पश्चम्पकेष्वपि ॥ ३६८ ॥
 अमन्दरोषो मन्दारेष्वदयः कदलीष्वपि । अन्यदुष्वपि रस्येपु भङ्गलीलां चकार सः ॥ ३६९ ॥
 तदुद्याने चतुर्द्वारि द्वारपालाः क्षपाचराः । अथावन्त निहन्तुं तं तदा मुद्गरपाणयः ॥ ३७० ॥
 हनूस्सति स्वलन्ति स्म तेषां प्रहरणानि तु । महाम्भोनिधिकल्लोला इव तीरमहीधरे ॥ ३७१ ॥
 पांचनिः कुपितस्तेग्यस्तैरेवोद्यानपादपैः । प्रजहार निरायासः सर्वमल्लं बलीयसाम् ॥ ३७२ ॥
 मङ्गु वृक्षानिवाभाङ्क्षीतानारक्ष्यपाचरात् । क्षुद्रानैक्ष्माकुपत्तिः स समीरण इवास्त्वलम् ॥ ३७३ ॥
 हनूमता क्रियमाणमुद्यानारक्षसङ्क्षयम् । गत्वाचक्षिरे केचित्क्षपाचरपतेस्तदा ॥ ३७४ ॥
 ततः सह वलैरक्षकुमारं राक्षसेश्वरः । समादिक्षद्भुमतो घातनायारिघातनम् ॥ ३७५ ॥
 आक्षिपन्तं रणायक्षं वभाषे पावनल्लयिः । भोजनादौ फलमिव रणादौ मे त्वमापतः ॥ ३७६ ॥

१ जितेन जयेन काशते शोभत इति जीतकाशी । २ निशाचराः । ३ हनुमान् ।

मुधा कपे गर्जसीति तर्जयन् रावणात्मजः । वर्षर्षं विशिखेस्तीक्ष्णैरक्ष्योः प्रसररोधिभिः ॥ ३७६ ॥
 श्रीशैलोऽपीपुर्वेषेण समकर्षेण रावणिम् । पिदधे वारिभिर्द्वीपयुद्धेन इव वारिधिः ॥ ३७७ ॥
 शस्त्राशस्त्रि चिरं कृत्वा कौतुकादञ्जनासुतः । रणपास्रपरिभ्रेपुरक्षं पशुभिवारवधीत् ॥ ३७८ ॥
 ततो श्रावृवधामर्षादाययौ द्रुतमिन्द्रजित् । मारुते तिष्ठ तिष्ठेति ससौष्ठवमुदीरयन् ॥ ३७९ ॥
 द्वयोरपि महाबाहोः कल्पान्त इव दारुणः । विश्वविक्षोभकरणाशिरं प्रववृते रणः ॥ ३८० ॥
 वर्षन्तौ वारिधारौवनीरन्त्राः शस्त्रधीरणीः । व्योमस्थौ तावलक्ष्येतां पुष्करवर्तकाविव ॥ ३८१ ॥
 अन्तरीक्षं तयोरक्षैरास्फुल्लिन्निरन्तरैः । क्षणादजनि दुःश्रेक्ष्यं यादोभिरिव वारिधिः ॥ ३८२ ॥
 सुमोच यावन्त्यह्वाणि दुर्वारो रावणात्मजः । तदनेकगुणैरक्षैस्तानि चिच्छेद मारुतिः ॥ ३८३ ॥
 हनूमदखण्डुणाङ्गाः सर्वेऽपीन्द्रजितो भटाः । अनश्यन् रक्तहृदिनीपर्वता इव जङ्गमाः ॥ ३८४ ॥
 दृष्ट्वा नष्टं निजं सैन्यं स्वं च मोघीकृतायुधम् । अमुञ्चन्नागपाशास्त्रं श्रीशैलाय दशास्यस्रः ॥ ३८५ ॥
 नागपाशैर्द्रुदीयोभिस्तद्वैवापादमस्तकम् । अवन्धि चन्दन इवामितः पवननन्दनः ॥ ३८६ ॥
 स नागपाशवन्धोऽपि संमसाहि हनूमता । कौतुकाद्धि क्षणं दत्ते शंक्तो जयमपि द्विषाम् ॥ ३८७ ॥
 हृष्टेनेन्द्रजिता निन्ये हनूमानुपरावणम् । निरीक्ष्यमाणः फुल्लक्षै राक्षसैर्जयसाक्षिभिः ॥ ३८८ ॥

१ बाणे । २ द्रुमान् । ३ युद्धस्य पारं प्राप्तुमिच्छु । ४ अन्तररहिताः । ५ शस्त्रपरम्पराः शस्त्रसमूहा-
 निति यावत् । ६ शोणितनदीनां पर्वताः । ७ विफलीकृतान्नायुधानि यस्य तम् । ८ असह्यत । ९ समर्थः
 पुरुषः कौतुकात् क्षणं यावत् शत्रूणां जयमपि दत्ते पराजयं तु दत्त पथ ।

मारुति रावणः स्माह दुर्मते किं कृतं त्वया । आजन्म मामकीनेनाश्रितौ यत्तौ तपस्विनौ ॥ ३८९ ॥
 वनेवासौ फलाहारौ मलिनौ मलिनांशुकौ । किराताविव तौ तुष्टौ तुभ्यं कां दास्यतः श्रियम् ॥ ३९० ॥
 तत्रापि मन्दबुद्धे त्वं तद्वाचा किमिहागमः । येनेहायातमात्रोऽपि प्राप्तोऽसि प्राणसंशयम् ॥ ३९१ ॥
 दक्षौ भूचाशिणौ तौ तु यत्ताभ्यां कारितोऽस्यदः । अङ्गारान् परहस्तेन कर्षयन्ति हि धूर्तकाः ॥ ३९२ ॥
 यत्सेवकवरो मे त्वमद्य द्रुतः परस्य च । तदवध्योऽसि रे शिक्षामात्राय तु विडम्ब्यसे ॥ ३९३ ॥
 हनुमानपुत्राचैवं कदाहं तव सेवकः । कदा ममाभूस्त्वं स्वामी वदन्नेवं न लज्जसे ॥ ३९४ ॥
 एकदा युधि सामन्तौ बहुमन्यः खरः स ते । त्वन्मैत्र्या वरुणबन्धान्मत्पित्रा मोचितः पुरा ॥ ३९५ ॥
 साहाय्याथ त्वयाहूतोऽहमप्यभ्यागमं पुरा । रणे वरुणपुत्रेभ्यस्त्वामरक्षं च सङ्कटे ॥ ३९६ ॥
 साहाय्यस्य न योग्योऽसि साम्प्रतं पापतत्परः । एकस्मादपि सौमित्रेर्दूरे रामस्तदग्रजः ॥ ३९७ ॥
 त्वं दीये तं न पश्यामि यो हि त्वां त्रास्यतेऽधुना । एकस्मादपि दशनेरिदमभ्यघात् ॥ ३९८ ॥
 तद्विरा कुपितो भालाहितभृङ्गुटिभीषणः । दशाननो दशनेष्टं दशनेरिदमभ्यघात् ॥ ४०० ॥
 मदरी यञ्छित्तोऽसि त्वं मां चारीकृतवानसि । तन्नुनं मणुकामोऽसि वैराग्यं तत्र किं तव ॥ ४०१ ॥
 यथा कुष्टविशीर्णाङ्गं सुसूँधमपि कोऽपि न । हत्याभयान्निहन्त्येवं हन्यात् को दूतमभ्यरे ॥ ४०२ ॥
 आरोप्य रासभे पञ्चशिखीकृत्य च सम्प्रति । अन्तर्लङ्कं प्रतिपथं भ्राम्यसे लोकवेष्टितः ॥ ४०३ ॥
 इत्युक्तो मारुतिः क्रुद्धोऽत्रोद्यत् पाशपन्नगान् । बद्धो हि नलिनीनालैः कियच्चिच्छति कुञ्जरः ॥ ४०४ ॥
 तडिदण्ड इवोत्पत्य किरिंटं राक्षसप्रभोः । कणशश्चूर्णायामास पादघातेन मारुतिः ॥ ४०४ ॥

१ वने वासो ययोस्तावन्नकुसमासः । २ भालापोऽपि । ३ तव परिवारे । ४ मामशत्रुं शत्रुं कृतवान् च्चिः ।

हन्यतां गृह्यतां चैष इति जल्पति रावणे । अनाथामिव सोऽभाङ्गीचतुरीं पाददरैः ॥ ४०५ ॥
क्रीडां कृत्वैवमुत्पत्य सुपर्ण इव पावनिः । राममेत्यानमस्तीताचूडारत्नं समर्पयन् ॥ ४०६ ॥
सीताचूडामणिं तं तु साक्षात्सीतामिवागताम् । आरोपयामास हृदि स्पृशन् रामो मुहुर्मुहुः ॥ ४०७ ॥

आलिङ्ग्य दाशरथिना सुतत्रयसादात् षष्ठः शशंस देशवक्त्रविमाननां ताम् ।
सीताप्रवृत्तिमखिलां हनुमान् यथावदाकर्ण्यमानश्रुजविक्रमसम्पदन्यैः ॥ ४०८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
सीताप्रवृत्त्यानयनो नाम षष्ठः सर्गः ।

॥ अथ सप्तमः सर्गः ॥

—७७७७७७—

अथ रामः ससौमित्रिः सुग्रीवाद्यवृत्तो भटैः । लङ्काविजययात्रायै प्रतस्थे गगनाध्वना ॥ १ ॥
 भामण्डलो नलो नीलो महेन्द्रः पावनञ्जयिः । विराधश्च सुषेणश्च जाम्बवानङ्गदोऽपि च ॥ २ ॥
 महाविद्याधराधीशाः कोटिशोऽन्येऽपि तत्क्षणम् । चेष्ट रामं समावृत्य स्वसैन्यैश्चन्दिङ्मुखाः ॥ ३ ॥
 ॥ युगम् ॥

विद्याधरैराहतानि यात्रातूर्याण्यनेकशः । नादैरत्यन्तगम्भीरैर्विभराञ्चक्रुस्वरम् ॥ ४ ॥
 विमानैः स्यन्दनशैर्गजैरन्यैश्च वाहनैः । खे जग्मुः खेचराः स्वामिकार्यसिद्धावहंयवः ॥ ५ ॥
 उपर्युदन्वतो गच्छन् ससैन्यो राघवः क्षणात् । वेल्न्धरपुरं प्राप वेल्न्धरसहीधरे ॥ ६ ॥
 समुद्रसेतुं राजानौ समुद्राविव दुर्धरो । तत्र रामाग्रसैन्येनारेभाते योद्धुमुद्धतौ ॥ ७ ॥
 नलः समुद्रं सेतुं च नीलोऽबध्नान्महाभुजः । उपराममनेपीच्च मनीषी स्वामिकर्मणि ॥ ८ ॥
 काङ्कुत्स्थः स्थापयामास तथैव पुनरेव तौ । रिपावपि पराभूते महान्तो हि कृपालवः ॥ ९ ॥
 समुद्रोऽपि हि रूपाभिरामा रामानुजन्मने । रामामतल्लिकास्तिस्रः प्रददौ निजकन्यकाः ॥ १० ॥
 उषित्वा तां निशां सेतुसमुद्रानुगतः क्रमे । क्षणादासादयामास सुवेलाद्रिं रघुद्रहः ॥ ११ ॥
 सुवेलं नाम राजानं जित्वा तत्रापि दुर्जेयम् । उवासैकां निशां रामः प्रातरभूयश्चचाल च ॥ १२ ॥

१ गविष्ठा । २ मनीषा बुद्धिरस्यास्तीति तथा । ३ रामासु स्त्रीषु मतल्लिकाः श्रेष्ठाः ।

उपलङ्कमथो हंसद्वीपे हंसस्थं नृपम् । जित्वा तस्यौ कृतावासस्तत्रैव रघुपुङ्गवः ॥ १३ ॥
 आसन्स्थेऽथ काकुत्स्थे मीनस्थित इवाकंजे । लङ्का क्षोभमुपेयाय विष्वक् प्रलयशङ्किनी ॥ १४ ॥
 सन्नहन्ति स्म युद्धाय सामन्ता रावणस्य ते । हस्तग्रहस्तमारीचसाराणाद्याः सहस्रशः ॥ १५ ॥
 रावणो रणतूर्याणि दारणान्यथ कोटिशः । किङ्कैस्ताडयामास द्विपचाडनपण्डितः ॥ १६ ॥
 तदा दशास्यमभ्येत्य नत्वावोचद्विभीषणः । क्षणं प्रसीद विमृश शुभोदकं वचो मम ॥ १७ ॥
 अविमृश्य पुरा चक्रे लोकद्वितयघातकम् । परदारापहरणं लज्जितं तेन ते कुलम् ॥ १८ ॥
 निजभार्यां समानेतुं काकुत्स्थोऽयमुपस्थितः । आतिथ्यमिदमेवासौ तत्कलत्रार्पणं कुरु ॥ १९ ॥
 सीतां त्वत्तोऽन्यथाकारमपि रामो ग्रहीष्यति । निग्रहीष्यति चाशेषं त्वया सह कुलं तव ॥ २० ॥
 दूरे स्तां रामसौमित्री तौ साहसखरान्तकौ । तस्यचिरेको हनुमान् दृष्टो देवेन किं न हि ॥ २१ ॥
 इन्द्रश्रियोऽधिका श्रीस्ते तां सीताकारणेन मा । परिहार्षिभवेदेवमुभयभ्रष्टता तव ॥ २२ ॥
 अथेन्द्रजिदुवाचैवं त्वया ह्याजन्मभीरुणा । दूषितं नः कुलं सर्वं नासि तातस्य सोदरः ॥ २३ ॥
 इन्द्रस्यापि विजेतारं नेतारं सर्वसम्पदाम् । तातं सम्भावयन्नेवं नूनं मूलं मुमूर्षसि ॥ २४ ॥
 पुरापि न्छलितस्तातस्त्वया ह्यनृतभाषिणा । प्रतिज्ञाय दशरथबंधं यदकृथा न हि ॥ २५ ॥
 इहायातं दाशरथिं ताताद्रथितुमिच्छसि । दर्शयन् भयमुत्पाद्य भूचरेभ्योऽपि निरूप ॥ २६ ॥
 तन्मन्ये रौमण्डलोऽसि मन्त्रेऽप्यधिकरोषि न । आप्तेन मन्त्रिणा मन्त्रः शुभोदको हि भूभुजाम् ॥ २७ ॥

विभीषणोऽप्युवाचैवं शत्रुगृहो न खल्वहम् । पुत्ररूपस्तु शत्रुस्त्वसुत्पवः कुलनाशकृत् ॥ २८ ॥
 अयमैश्वर्यकामाभ्यामन्धस्तावत् पिता तव । जन्मान्ध इव रे मुग्ध दुग्धास्य त्वं तु वेत्सि किम् ॥ २९ ॥
 राजन्वनेन पुत्रेण चरित्रेण निजेन च । पतिष्यस्यचिरादेव ताम्यामि त्वत्कृते मुधा ॥ ३० ॥
 रावणोऽप्यधिकं क्रुद्धः खड्गमाकृष्य भीषणम् । विभीषणवधायोच्चैस्त्रिदशद्वैवदूषितः ॥ ३१ ॥
 विभीषणोऽपि अक्रुटीभीषणः स्तम्भमायतम् । उत्पाट्य गजवधोद्भुमुत्तस्थावभिरावणम् ॥ ३२ ॥
 कुम्भकर्णेन्द्रजिह्वायां तौ पतित्वा द्रुतमन्तरा । युद्धान्निषिध्य नीतौ स्वं स्थानं शालामिव द्विपौ ॥ ३३ ॥
 अरे निर्याहि मत्पुर्यां आश्रयाशोऽसि वह्निवत् । इत्युक्तो रावणेनागाद्रामाभ्यर्णे विभीषणः ॥ ३४ ॥
 रक्षोविद्याधराणां चाक्षौहिण्यद्विशदुत्कटाः । हित्वा लङ्काधिपं सद्योऽप्यनुजगमुर्बिभीषणम् ॥ ३५ ॥
 आपतन्तं च तं प्रेक्ष्य सुग्रीवाद्याः प्रच्युत्सुभुः । यथा तथा हि विश्वासः शाकिन्यामिव न द्विषि ॥ ३६ ॥
 आदौ स पुरुषं प्रेक्ष्य रामाय स्वमजिज्ञप्त् । विश्वासपात्रसुग्रीवमुखं रामोऽप्युदैक्षत ॥ ३७ ॥
 सुग्रीवोऽप्यजन्मद्विदेते यद्यप्याजन्मसायिनः । प्रकृत्या राक्षसाः क्षुद्रास्तथाप्याप्यायात्वसाविह ॥ ३८ ॥
 ज्ञास्यामः प्रेषैरेव भावमस्य शुभाशुभम् । दृष्टभावाजुल्लंभं च करिष्याम इह प्रभो ॥ ३९ ॥
 तदभिज्ञोऽभ्यधादेवं विशालो नाम खेचरः । महात्मा धार्मिकश्चैष रक्षःस्वेको विभीषणः ॥ ४० ॥
 सीतामोक्षाय जलंप्रश्नानल्परोषेण बन्धुना । निर्वासितः शरण्यं त्वामागन्निवैतदन्यथा ॥ ४१ ॥
 श्रुत्वेति रामो द्वाःस्थेन विभीषणमवीचिशत् । पादयोः क्षिप्तसूर्धानं परिरेभे च सम्भ्रमात् ॥ ४२ ॥

१ क्षीरकण्ठ । २ आश्रयमश्नाति भक्षयतीति तथा । ३ गूढपुरुषैः ।

विभीषणोऽप्युवाचैवं हित्वा दुर्नयमग्रजम् । त्वामागतोऽस्मि भक्तं मां तत्सुग्रीवदादिश । ४३ ॥
 लङ्काराज्यं तदा तस्मै प्रत्यपद्यत राघवः । न युधा भवति क्वापि प्रणिपातो महात्मसु ॥ ४४ ॥
 हंसद्वीपे दिनान्यष्टावतिवाह्य रघूद्वहः । कल्पान्तवातवलङ्कां प्रत्यचालीचमूढतः ॥ ४५ ॥
 चम्वा रूढ्वा पृथुत्वेन पृथ्व्या विशतियोजनीम् । रणाय सञ्जो काकुत्स्थोऽवतस्थे स्थेमपर्वतः ॥ ४६ ॥
 रामसेनाकलकलो वेलाम्बनिरिवोदधेः । लङ्कां बधिरयामास स्फुटदृत्रस्राण्डभूरिव ॥ ४७ ॥
 दशकन्धरसेनान्योऽन्यसाधारणौजसः । सद्यः संवर्मयामासुः ग्रहस्ताद्या उदायुधाः ॥ ४८ ॥
 केचिन्मतङ्गजोद्वाह्यैरपरे वांहवाह्नैः । शार्दूलवाह्यैरन्ये तु खरवाह्यै रथैः परे ॥ ४९ ॥
 कुबेरवचरैः केचिन्मैपैः केचित्तु वह्निवत् । यमन्महर्षिः केचित्केचिद्रेवन्तवद्व्यैः ॥ ५० ॥
 विमानैर्देवत्केचित्प्रह्लाः समरकर्मणे । उत्पत्य युगपद्द्वीराः परिवद्रुदशाननम् ॥ ५१ ॥
 ॥ त्रिभिविशिषकम् ॥

रोपारुणाक्षः सन्ध्व विविधायुधभूरितम् । अभ्यास्त स्यन्दनं रत्नश्रवःप्रथमनन्दनः ॥ ५२ ॥
 भानुकर्णः शूलपाणिर्दण्डपाणिरिवापरः । उपेत्य दशकण्ठस्य समभूत्पारिपार्श्वकः ॥ ५३ ॥
 कुमारविन्द्रजिन्मेघवाहनावपराविव । दोर्दण्डौ दशकण्ठस्य पार्श्वयोरेत्य तस्थुतुः ॥ ५४ ॥
 स्रनवोऽन्येऽपि दोष्मन्तः सामन्ताः कोटिशोऽपि च । शुक्रसारणमारीचमयसुन्दादयोऽभ्ययुः ॥ ५५ ॥
 अक्षौहिणीनां संहस्रैरसङ्ख्यैः सङ्ख्यकर्मठैः । दिशः प्रच्छादयन् पुर्याः प्रचचाल दशाननः ॥ ५६ ॥

१ चलयपर्वतः । २ उष्ट्रवाहनैः । ३ मध्येः । ४ शक्ताः । ५ युद्धवतुरैः ।

शार्दूलकेतवः केचित्केचित्छरभकेतवः । चमूस्वेतवः केचित्केचित्करटिकेतवः ॥ ५७ ॥
 मयूरकेतवः केचित्केचित्पन्नगकेतवः । माजरिकेतवः केचित्केचित्कुक्कुटकेतवः ॥ ५८ ॥
 कोदण्डपाणयः केचित्केचिन्निस्त्रिशपाणयः । सुशुण्डीपाणयः केचित्केचिद्सुदरपाणयः ॥ ५९ ॥
 त्रिशूलपाणयः केचित्केचित्परिघपाणयः । कुठारपाणयः केचित्केचिच्च पाशपाणयः ॥ ६० ॥
 विपक्षवीरान् पृच्छन्तो नामग्राहं सुहृद्गुहः । दशस्यवीराश्वतुरं विचेरु रणकर्मणि ॥ ६१ ॥
 ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

वताढ्यस्यैव सैन्यस्य ग्रथिन्नाच्छाद्य मेदिनीम् । पञ्चाशद्योजनान्यस्थान्नाद्रावणो रणकर्मणे ॥ ६२ ॥
 स्वनायकान् प्रशंसन्तो निन्दन्तः परनायकान् । परस्परं चाक्षिपन्तः कथयन्तो मिथोऽभिधाः ॥ ६३ ॥
 अत्राप्यस्त्रैर्वादयन्तः करंस्फोटपुरःसरम् । रामरावणयोः सैन्या मिमिक्षुः कांस्यतालवत् ॥ ६४ ॥

॥ युगम् ॥
 गच्छ गच्छ तिष्ठ तिष्ठ मा भैषीरुत्सृजायुधम् । कुरुवायुधमित्याजौ भटानां तत्र वागभूत् ॥ ६५ ॥
 शल्यानि शङ्खवो बाणाश्चक्राणि परिधा गदाः । समुत्पेतुर्द्वयोश्चम्वोर्वनान्तर्विहगा इव ॥ ६६ ॥
 खड्गैर्मिथो घातभ्रैर्वैगात् क्रुत्तैश्च मौलिभिः । उच्छलद्भिरभून्नानाकेतुराब्धिव खं तदा ॥ ६७ ॥
 सुभटा मुहराघातैर्लोठयन्तो द्विपान् मुहुः । दण्डकन्दुकिनीं क्रीडां तन्वाना इव रेजिरे ॥ ६८ ॥

१ शरभोऽष्टापदमृगः स केतो येषां ते तथा । २ चमूरुर्भृगुविशेषः । ३ करटी गजः । ४ नाना केतवो राहवश्च यस्मिस्तत् ।

कुठारघातैराच्छिन्ना भटानामपरैर्भटैः । पञ्चशाखाः पतति स्म शाखाः शाखावतामिव ॥ ६९ ॥
 वीराः शिरांसि वीराणां छित्वा भूमौ प्रचिक्षिपुः । बुभुक्षिताय कीनांशायोचितान् कवलानिव ॥ ७० ॥
 रक्षसां वानराणां च युद्धे तस्मिन्महौजसाम् । दायादानां धनमिव जयः साभ्योऽभवच्चिरम् ॥ ७१ ॥
 चिरं प्रवर्तमाने च समरे तत्र वानरैः । अभञ्जि राक्षसबलं काननवन्महाबलैः ॥ ७२ ॥
 भये रक्षोबले हस्तप्रहस्तौ योद्धुद्युधतौ । वानरैः सह लङ्केशजयप्रतिभुवौ सदा ॥ ७३ ॥
 द्वयोरपि तयोर्युद्धाध्वरदीक्षितयोरथ । सम्मुखीनाबुदस्थातां नलनीलौ महाकपी ॥ ७४ ॥
 हस्तो नलश्चादितोऽपि सम्मुखीनौ महाभुजौ । स्थारूढावमिलतां वक्रावक्रग्रहाविव ॥ ७५ ॥
 आस्फालयामासतुस्तावधिज्यीकृत्य धन्वनी । ज्यानादेन मिथो युद्धनिमन्त्रणपरविव ॥ ७६ ॥
 तथा ववृषतुर्बाणास्तौ द्वावपि परस्परम् । शरशूलैर्यथाभूतां रथौ श्रौविन्निभौ तयोः ॥ ७७ ॥
 क्षणं नले क्षणं हस्तेऽभूतां जयपराजयौ । तद्वलान्तरमद्वायि न तत्र निपुणोरपि ॥ ७८ ॥
 सम्योभूतस्ववीराणामग्रे द्वीणो नलो बली । अविहस्तो हस्तशिरः क्षुरप्रेणाच्छिदत्कुधा ॥ ७९ ॥
 सद्यः प्रहस्तं नीलोऽपि हस्तं नल इवावधीत् । दिवोऽभूत् पुष्पवृष्टिश्रोपरिष्टान्नलनीलयोः ॥ ८० ॥
 हस्तप्रहस्तनिधनाद्दशाननबले क्रुधा । मारीचः सिंहजघनः स्वयम्भूः सारणः शुकः ॥ ८१ ॥

१ हस्तो पादो मस्तकं चेति पञ्चशाखाः । २ यमाय । ३ प्रतिभूः साक्षी । ४ धनुषी । ५ श्वावि-
 च्छल्यकः भाषायां "शाहुडी" इति ख्यातम् । ६ अब्याकुलः ।

चन्द्रार्कोद्दामन्वीभक्ताः कामाक्षो मकरो ज्वरः । गम्भीरः सिंहथाश्चथा अन्येऽयुपासन् ॥ ८२ ॥
॥ युग्मम् ॥

भेदनाङ्कुरसन्तापप्रथिताक्रोशनन्दनाः । दुरितानघषुष्पाह्वविघ्नप्रीतिकरादयः ॥ ८३ ॥
कपयो राक्षसेः सार्धमयुष्यन्त पृथक् पृथक् । उत्पतन्तः पतन्तश्च कुक्कुटेरिव कुकुटाः ॥ ८४ ॥
॥ युग्मम् ॥

मारीचरक्षः सन्तापं नन्दनो ज्वरराक्षसम् । उद्दामराक्षसो विघ्नं शुक्रं दुरितवानरः ॥ ८५ ॥

राक्षसः सिंहजघनः प्रथितं नाम वानरम् । योधयित्वा दृढं जघ्नुर्ययावस्तं च भास्करः ॥ ८६ ॥
॥ युग्मम् ॥

द्वयोरपि हि सैन्यानि रामरावणयोस्ततः । निवृत्त्यास्थुः शोधयन्तः स्वान् हतानहतानपि ॥ ८७ ॥
विभांतायां विभावर्यां प्रैत्यकं दानवा इव । प्रति रामबलं रक्षोयोधा योद्धुं हुडौकिरे ॥ ८८ ॥

मध्येसैन्यं दशास्यो भूमध्ये मेरुशिवाचलः । गंजरथरथारूरुदश्चाल रणकर्मणे ॥ ८९ ॥

विभ्राणो विविधान्यह्नाप्यन्तकादपि भीषणः । तत्कालालग्नया शत्रून् दृशापि हि दहन्निव ॥ ९० ॥
पश्यन् प्रत्येकमप्यात्मसेनान्यं शतमन्युवत् । मन्यमानस्तृणायारीन् रावणोऽगाह्रणावनिम् ॥ ९१ ॥
॥ युग्मम् ॥

१ रामपक्षीयाणां नामानि । २ प्रभाते । ३ प्रातः सूर्योदयात्प्राक् सूर्यं प्रति दानवा असुरा योद्धुमा-
यान्तीति लौकिकशास्त्रे प्रसिद्धम् । ४ गजा रथबोढारो यस्यैतादृशं रथमारुढः । ५ इन्द्रवत् ।

तेऽपि राघवसेनान्यः सैन्यैः सह महौजसः । वीक्ष्यमाणा दिव्यमरः समरायोपतस्थिरे ॥ ९२ ॥
 सनदीकमिव कापि रक्तवारिभिर्द्वैतेः । उत्पर्वतमिव कापि पतितैः कपिकुञ्जरैः ॥ ९३ ॥
 क्वचिचोन्मकरमिव मेकरास्यै रथच्युतैः । उदन्तमिव च कापि तांभिर्ग्रीभैर्गह्वाराथैः ॥ ९४ ॥
 उत्पाण्डुवैः कवचैश्च नृचस्थानमिव क्वचित् । अजायत धाणनापि समराजिरभूतलम् ॥ ९५ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

अथ रावणहुङ्कारप्रसिद्धं राजनीचरः । सर्वैः सर्वाभिसारेण कर्षिष्यन्त्या त्रभञ्जिरे ॥ ९६ ॥
 शुद्धः स्वसैन्यभङ्गेन सुग्रीवोऽधिव्यकार्मुकः । स्वयं चचाल चलयन्चलां प्रवैर्बलैः ॥ ९७ ॥
 राजचिह्नैव तिष्ठ तं ममैवेश्मन् विक्रमम् । एवं निपिथ्य युग्रीवं हनुमानचलद्युधि ॥ ९८ ॥
 हनुमान् राक्षसानीकमनेकानीकदुर्मदम् । दुर्ग्राह्यमप्यगाह्निष्ट महाव्यिमिव मन्दरः ॥ ९९ ॥
 अथ पर्जन्यवर्जन्नुर्जितं युधि दुर्जयः । अढोऽकृत धनुमृणामाली माली हनूमते ॥ १०० ॥
 हनुमन्मालिनौ वीरौ धनुष्टङ्कारकाणिौ । पुच्छास्फोटकरौ सिंहानिवोद्दामौ विरेजतुः ॥ १०१ ॥
 अह्वैर्माँलिहन्मसूतौ यजह्राते परस्परम् । चिच्छेद्राते मिथोऽस्त्राणि मिथोऽस्तर्जयतां च तौ ॥ १०२ ॥
 चिरं च युद्ध्वा हनुमान्मालिनं वीर्यशालिनम् । चक्रे निस्तरां ग्रीष्मार्कं इव पल्वलम् ॥ १०३ ॥
 गच्छ गच्छ जरद्रक्षः किं हतेन त्वया ननु । इति युवाणं श्रीशैलमेत्य वज्रोदरोऽवदत् ॥ १०४ ॥
 अरे रे प्रियसे पाप वदन्नेवं हि केन्द्रद । एहोहि युध्यस्य मया न भवस्येप मा स्म गाः ॥ १०५ ॥

१ मकरमुलैः काष्ठमयमकरारुतयो रथे निष्प्रियन्ते । २ अर्धभग्ने । ३ कुटसतं चदतीति कवचसंतस्सन्नुच्चो ।

मारुतिस्तद्वचः श्रुत्वा हृकामिव मृगाधिपः । बृहत्खर्वन्नुर्वहङ्कारच्छादयामास तं शरैः ॥ १०६ ॥
 तद्गणदृष्टिं निर्धूय शरैर्वज्रोदरोऽपि तम् । तिरयामास मातण्डं ग्राहृत्काल इवाम्बुदः ॥ १०७ ॥
 अहो वज्रोदरो वीरो योऽलमस्मै हन्सते । पावनिर्योऽलं वज्रोदररक्षसे ॥ १०८ ॥
 एव गिरो रणक्रीडासदस्यानां दिवौकसाम् । असहिष्णुद्विषञ्जिष्णुहनुमान् मानपर्वतः ॥ १०९ ॥
 चर्पन् युगपदन्नाणि चित्राण्युत्पातमेधवत् । वज्रोदरं तमवधीत्यक्यतामपि रक्षसाम् ॥ ११० ॥
 त्रिभिर्विशेषकम् ॥

वर्षम् ॥ १११ ॥
 त्रतिकारं इव द्विषम् ॥ ११२ ॥
 पन्नगेर्वर्तिकांवि ॥ ११३ ॥
 तमर्गताम् ॥ ११४ ॥
 तर्जन्मारुतिमाह्वस्त प्रतिकारं इव द्विषम् ॥ ११५ ॥
 तं द्विषं ताडयामास मुदरेण गरीयसा ॥ ११६ ॥
 वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ ११७ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ ११८ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ ११९ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२० ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२१ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२२ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२३ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२४ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२५ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२६ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२७ ॥
 वर्षा महेदरो रक्षोवीरो वर्षञ्छिलीमुत्वाच ॥ १२८ ॥

महेदरश्चोत्पपाताभिजगामेति
 पपात महेदरश्चोत्पपाताभिजगामेति
 ४ जम्बुमाली पपात
 ३ गारुडिनौ । ४ जम्बुमाली पपात
 २ हस्तिपक । ३ गारुडिनौ । ४ जम्बुमाली पपात
 १ महागर्वावाच । २ हस्तिपक । ३ गारुडिनौ । ४ जम्बुमाली पपात
 सम्बन्धः । ५ वराहम् ।

क्षणादभाङ्गीद्रक्षांसि तमांसीव दिवाकरः । महौजसां शिरोरत्नं पवनअयनन्दनः ॥ ११९ ॥
 रक्षोभङ्गेन सङ्क्रुद्धः कुम्भकर्णोऽथ शूलशृत् । ईशान इव भूमिष्ठः स्वयं योद्धुमधावत् ॥ १२० ॥
 कानप्यङ्घ्रिप्रहारेण मुष्टिघातेन कानपि । कांश्चिक्कूर्पराघातेन तलघातेन कांश्चन ॥ १२१ ॥
 कांश्चिन्मुद्गरघातेन शूलघातेन कांश्चन । कानप्यन्योऽन्यघातेन कुम्भकर्णोऽवधीत्कपीन् ॥ १२२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

कल्पान्तार्णवकल्पं तमापतन्तं तैरस्त्रिन्मम् । रात्रगानुजमालोचय सुग्रीवः समधावत् ॥ १२३ ॥
 भामण्डलो दधिमुखो महेन्द्रः कुमुदोऽङ्गदः । अपरोऽप्यन्वधावन्त प्रदीपन इवोद्यतः ॥ १२४ ॥
 दशाननानुजं पञ्चाननं व्याधा इवारुधन् । वर्षन्तोऽस्त्राणि चित्राणि युगपद्धानरोत्तमाः ॥ १२५ ॥
 प्रस्थापनास्त्रं तेषूच्चैः कालरात्रिमिवापराम् । रात्रिश्चस्वरोऽमुश्चदमोघं मुनिवाक्यवत् ॥ १२६ ॥
 निद्रायमाणं स्वं सैन्यं दिवा कुमुदखण्डवत् । दृष्ट्वा सस्मार सुग्रीवो महाविद्यां प्रयोधिनीम् ॥ १२७ ॥
 अरे क्व कुम्भकर्णोऽस्तीत्युच्चैस्तुमुलकारिणः । उत्तस्थुर्वानरभटा खगा इव निशात्यये ॥ १२८ ॥
 उपाद्रवन् कुम्भकर्णमाकर्णाकृष्टकार्मुकाः । सुग्रीवाधिष्ठिताः सुष्टुयोधिनः कपिकुञ्जराः ॥ १२९ ॥
 सुग्रीवो दलयामास कुम्भकर्णस्य सारथिम् । स्थं रथांश्च गदयाऽगदङ्करो गदानिव ॥ १३० ॥
 भूमिष्ठः कुम्भकर्णोऽथ हस्तेनोदस्तमुद्गरः । एकशृङ्गो गिरिरिव सुग्रीवायाभ्यधावत् ॥ १३१ ॥
 युद्धार्थं धावतस्तस्याङ्गवातेन गरीयसा । भूयांसः कपयः पेतुः करिस्पर्शेन दृक्षवत् ॥ १३२ ॥

१ दनुमद्विशेषणम् । २ बलिनम् । ३ सिंहम् । ४ वैद्यो रोगानिव । ५ उदस्न ऊर्ध्वोऽकृतो मुद्गरो येन स ।

पुत्रज्ञभैरवस्वलितः स्थलैरिव नदीरयः । सुग्रीवथमाहत्याचूर्णयन्मुद्रेण सः ॥ १३३ ॥
 खे समुत्पत्य सुग्रीवः शिलामेकां महीयसीम् । सुमोच कुम्भकर्णाय वज्री वज्रमिवाद्रये ॥ १३४ ॥
 कुम्भकर्णो मुद्रेण तां शिलां कण्ठोऽकरोत् । उत्पातिकीं रज्ज्वृष्टिं कपीनां दर्शयन्निव ॥ १३५ ॥
 तडचडिति कुर्वाणं तडिदृष्ट्वाखुत्कटम् । रादणावरजायाथ वालिनोऽवरोऽसुचत् ॥ १३६ ॥
 तडिदृष्ट्वाय चण्डाय तस्मै शस्त्राप्यनेकशः । कुम्भकर्णः प्रचिक्षेप मोघीभूतानि तानि तु ॥ १३७ ॥
 कुम्भकर्णः पपातोर्व्यीं तडिदृष्टेन ताडितः । जगद्भयङ्कराकरः कल्यान्त इव पर्वतः ॥ १३८ ॥
 मूर्च्छिते आतरि ब्रुद्धः स्वयमेव दशाननः । साक्षादिवान्तकोऽचालीदुःखुकुटीभीषणाननः ॥ १३९ ॥
 नत्वेन्द्रजिचमित्यूचे स्वाभिस्तव पुरो रणे । न यमो वरुणो नापि न कुबेरो न वा हेरिः ॥ १४० ॥
 तिष्ठन्ति किं नु पुत्रगा एवैते देव तिष्ठ तत् । गतैव तान् हनिष्यामि रुष्टो मशकमुष्टिवत् ॥ १४१ ॥
 निषिध्यैवं दशग्रीवं मांनोद्ग्रीवः स शक्रजित् । आम्नानः प्रत्रिवेशान्तःकपिसैन्यं महाशुजः ॥ १४२ ॥
 कासारः क्रौंसरस्येव भैरुरापततः सतः । कपिभिर्भुञ्चे तस्य समरोर्वी महौजसः ॥ १४३ ॥
 स त्रस्यतः कपीनूचे रे रे तिष्ठत वानराः । अयुध्यमानान्नो हन्मि रावणस्यास्मि नन्दनः ॥ १४४ ॥
 इति ब्रुवाणं दोर्दपादमर्षारिणितेक्षणः । रणायान्नुत सुग्रीवस्तं दशग्रीवन्दनम् ॥ १४५ ॥
 भामण्डलोऽपीन्द्रजितोऽवरजं मेघवाहनम् । आयोधयितुमारमे शरभं शरभो यथा ॥ १४६ ॥

१ इन्द्रः । २ मानेनोर्ध्वग्रीव । ३ महिपस्य । ४ वीरस्मानिनो ।

दिग्गजा इव चत्वारश्चत्वारः सागरा इव । आस्फालन्तः शुशुभिरे ते त्रिलोकीभयङ्कराः ॥ १४८ ॥
 गतागतैस्तद्रथानामकम्पत वसुन्धरा । चक्रम्पिरे सानुमन्तश्शुशोभ न महोदधिः ॥ १४९ ॥
 बुबुधे नान्तरं तेषां बाणाकर्षणमोक्षयोः । अत्यन्तलघुहस्तानामविहस्तात्वशालिनाम् ॥ १५० ॥
 आर्यसंवेतसैरस्युध्यन्त चिराय ते । परं न कोऽपि केनापि तेषां मध्यादजीयत ॥ १५१ ॥
 अथो सुप्रचतुः क्रुद्धाचिन्द्रजिन्मेघवाहनौ । सुग्रीवभामण्डलयोर्नागपाशास्त्रमुद्धतम् ॥ १५२ ॥
 नागपथैस्तथा बद्धौ भामण्डलकपीश्वरौ । अनीश्वरौ निश्वासिसुमप्यभूतां यथा हि तौ ॥ १५३ ॥
 इतश्च लब्धसङ्गत्नेन कुम्भकर्णेन रोपतः । गदया ताडितः पृथ्व्यां मारुतिर्मूर्च्छितोऽपतत् ॥ १५४ ॥
 दोष्णा तक्षककल्पेन तं करीव करेण सः । सद्युद्ध्रे बलयितेनान्तःक्रुद्धं न्यधत् च ॥ १५५ ॥
 ऊचे विभीषणो रामं स्वामिन्नेतौ हि ते बले । गलीयसौ सारभूतावानने नयने इव ॥ १५६ ॥
 बद्धौ वैदेहिसुग्रीवौ रावणिभ्यां महोरगैः । यावच्छङ्गां न नीयेते तावत्तौ मोचयाम्यहम् ॥ १५७ ॥
 हनुमान् कुम्भकर्णेन बद्धो दोष्णा महीयसा । लङ्कामप्राप्त एवायं मोचनीयो रघूद्बह ॥ १५८ ॥
 स्नामिच्च विना हि सुग्रीवभामण्डलहनुमतः । अमीरमित्र नः सैन्यमनुजानीहि यामि तत् ॥ १५९ ॥
 एवं तत्र ब्रुवत्येव वेगाद्गत्वाद्भदो भटः । आक्षिप्य कुम्भकर्णेन युयुधे युद्धकोविदः ॥ १६० ॥
 क्रोधान्ध्यात् कुम्भकर्णेन प्रोत्थिसंयुजपाशतः । ययौ मारुतिरुत्पत्य विहङ्ग इव पञ्जरात् ॥ १६१ ॥

१ अतिशीघ्रहस्तवतामनाकुलितत्वेन च शालिनां तेषां नतुर्णां बाणाणां कर्षणे मोक्षणे च कियत्काला-
 न्तरमस्तीति केनापि न बुबुधे इति भावः । २ कक्षायामित्यन्तःक्रुद्धम् । ३ ऊर्ध्वीकृतो भुज पत्र पाशस्तस्मात् ।

विगीपणो मोचयितुं भागण्डकपीश्वरी । रावणिभ्यां समं योद्धुमधावत रथस्थितः ॥ १६२ ॥
 दध्यतुश्चेन्द्रजिन्मेघवाहनाघेष नः पितुः । अञ्जलः स्वयमभ्येति कर्तुमस्माभिराहवम् ॥ १६३ ॥
 अनेन ताराकल्पेन योद्धव्यं कथमद्य हा । इतोऽपसरणं युक्तं न द्वीः पूज्याद्धि विभ्यताम् ॥ १६४ ॥
 पाशवद्धाविमौ चारी निश्चितं हि मरिष्यतः । इहैव हि तदासातां तातो नान्वेति नौ यथा ॥ १६५ ॥
 विचिन्त्यैवं नेशतुस्तौ धीमन्तौ रावणी रणात् । पश्यन् विभीषणश्चास्थाम्भ्रामण्डलकपीश्वरी ॥ १६६ ॥
 चिन्ताम्लानाननौ तत्र तस्थत् रामलक्ष्मणौ । हिमांनीच्छन्नवपुषौ सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १६७ ॥
 रामभद्रस्ततः पूर्वप्रतिपन्नवरं सुरम् । महालोचनमस्मारपीत् सुपर्णमिस्फुङ्गवम् ॥ १६९ ॥
 ज्ञात्वा चावधिनाभ्येत्य ददौ पञ्चाय सोऽमरः । विधां सिंहनिनादाख्यां सुगलं स्यन्दनं हलम् ॥ १७० ॥
 लक्ष्मणाय ददौ विधां गारुडीं स्यन्दनं तथा । गदां च विद्युद्गदनां समरे रिपुनाशिनीम् ॥ १७१ ॥
 वरुणाग्नेयवायव्यग्रथुखाप्यपराण्यपि । दिव्यान्यत्साणि छत्रे च स ददातुभयोरपि ॥ १७२ ॥
 सौमित्रैर्वाहनीभूतं गरुडं प्रेक्ष्य तत्क्षणम् । सुग्रीवभामण्डलयोः प्रणेतुः पाशपन्नगाः ॥ १७३ ॥
 जज्ञे जयजयारावो रामसैन्ये समन्ततः । रक्षोबलमित्रास्तं च ययौ देवोऽब्जिनीपतिः ॥ १७४ ॥
 प्रातर्भूयोऽपि सैन्यानि रघूद्गदशास्ययोः । सर्वाभिसारसाराणि रणाङ्गणसुपासन् ॥ १७५ ॥
 तेषां ह्युतान्तदन्तामस्फुरदन्नमयङ्करः । अकाण्डारथ्यसंवर्तः प्रावर्तत महारणः ॥ १७६ ॥
 क्रुद्धैरक्षोभि रक्षोभिर्वानराणां वरुथिनी । मध्याह्नुतापसन्तप्तैः सरसी स्रक्करिचि ॥ १७६ ॥

१ महद्धिमं हिमानी तथा छत्रं वपुर्ययोस्तौ । २ रामाय । ३ क्षुब्धम् ।

भगवत्यां चमूं प्रेक्ष्य सुग्रीवाद्या महौजसः । रक्षोऽनीकेषु विविशुर्योगिनोऽन्यवपुःष्विव ॥ १७७ ॥
 विदुद्रुघु राक्षसास्तेऽप्याक्रान्तास्तैः कपीश्वरैः । नागा इव गरुत्मद्भिरेन्द्रिरामघेटा इव ॥ १७८ ॥
 रक्षोभङ्गेन सङ्क्रुद्धो दधावे रावणः स्वयम् । महारथप्रचारेण दास्यन्निव मेदिनीम् ॥ १७९ ॥
 तस्य प्रसरतो दावबह्वंशिव तरस्विनः । मुहूर्तमपि नाग्रेऽस्थात् कपिवीरेषु कश्चन ॥ १८० ॥
 तद्गुह्ये चलितं रामं निषिध्य प्रश्रयादथ । विभीषणः क्षणादेत्य रुरोध दशकन्धस्म् ॥ १८१ ॥
 तं रावणोऽवदद्रे रे कं श्रितोऽसि विभीषण । क्रुद्धस्य मम येनाजौ क्षिप्तः कवलवन्धुखे ॥ १८२ ॥
 व्याधेनेव किरौ श्वानं मयि त्वां रे प्रहिण्वता । रामेण मन्त्रितं साधु साध्विदं ह्यात्मरक्षणम् ॥ १८३ ॥
 अद्यापि मम वात्सल्यं त्वयि वत्सास्ति गच्छ तत् । एतौ ह्यद्य हनिष्यामि ससैन्यौ रामलक्ष्मणौ ॥ १८४ ॥
 अभीषां वध्यमानानां मा सङ्ख्यापूर्णः स्म भूः । एहि स्वस्थानमेव त्वं पृष्ठे हस्तोऽयमद्य ते ॥ १८५ ॥
 विभीषणोऽयुवाचैवं रामोऽन्तक इव स्वयम् । अचालीत्वां प्रति क्रुद्धो निषिद्धश्च मया बलात् ॥ १८६ ॥
 त्वां बोधयितुकामोऽहं युद्धव्याजादिहागतः । अद्यापि मुच्यतां सीता प्रसीद कुरु मद्बचः ॥ १८७ ॥
 हन्त मृत्युभयान्नाहं राज्यलोभेन नापि वा । गतोऽस्मि रामं निर्वादिभयात् किं तु दशानन ॥ १८८ ॥
 सीतार्पणेन निर्वादिं प्रणाशय यथा ह्यहम् । पुनरेव श्रयाभि त्वां विहाय रघुपुङ्गवम् ॥ १८९ ॥
 क्रुद्धोऽथ रावणः प्रोचे किमद्यापि विभीषिकाम् । रे विभीषण दुर्बुद्धे प्रदर्शयसि कातर ॥ १९० ॥
 भ्रातृहत्याभयादुक्तोऽस्येवं नान्येन हेतुना । इत्युक्त्वाःकालयामास कार्मुकं दशकन्धरः ॥ १९१ ॥

आतृहत्याभयादुक्तोऽस्येवं नान्येन हेतुना । इत्युक्त्वास्फालयामास धनुः सोऽपि विभीषणः ॥ १९२ ॥
 ततः प्रवृत्ताते तौ आतरो योद्धुमुद्यतौ । चित्राण्यस्त्राणि कर्पन्तौ वर्षन्तौ च निरन्तरम् ॥ १९३ ॥
 अथेन्द्रजित्कुम्भकर्णौ राक्षसा अपरेऽपि हि । स्वामिभवत्याभ्यघावन्त कृतान्तस्येव किङ्कराः ॥ १९४ ॥
 रामोऽरौत्सीत् कुम्भकर्णं लक्ष्मणो रावणिं पुनः । नीलस्तु सिंहजघनं दुर्मपथ घटोदरम् ॥ १९५ ॥
 स्वयम्भूर्दुर्मतिं शम्भून् नलवीरोऽङ्गदो मयम् । स्कन्दः पुनश्चन्द्रणखं विघ्नं चन्द्रोदरात्मजः ॥ १९६ ॥
 केतुं भामण्डलनृपः श्रीदत्तो जम्बुमालिनम् । कुम्भकर्णसुतं कुम्भं पवनजयनन्दनः ॥ १९७ ॥
 किङ्किन्धेशः सुमालख्यं कुन्दो धृत्राक्षराक्षसम् । वालिह्वथन्द्ररश्मिश्च भटं साणराक्षसम् ॥ १९८ ॥
 राक्षसानेवमन्योऽन्यमरौत्सुः कपयोऽपरे । अयुध्यन्त च तैः सार्धं नवैर्नक्रा इवार्णवे ॥ १९९ ॥
 एवं युद्धे वर्तमाने भीषणोभ्योऽपि भीषणे । लक्ष्मणायामुचत्कोधादहं तामसामिन्द्रजित् ॥ २०० ॥
 तदहं तपनास्त्रेण सौमित्रिः शत्रुतापनः । सद्यो चित्रावयामासाग्निना मंदनपिण्डवत् ॥ २०१ ॥
 सौमित्रिनगिपाशाहं भुमोचेन्द्रजिते क्रुधा । तन्तुनाम्भसि हस्तीव स तेन द्रागवध्यत ॥ २०२ ॥
 आक्रम्यमाणसर्वाङ्गो नागस्त्रिण दशास्यहः । निपपाताशनिरिव दारयन् सागराम्बराम् ॥ २०३ ॥
 चिक्षेप स्वस्थङ्के तं विराथो लक्ष्मणाज्ञया । कारापाल इवानैपीन्निजे च शिबिरे द्रुतम् ॥ २०४ ॥
 नागपाशैः कुम्भकर्णं त्वघ्नन्नाल्लक्ष्मणाग्रजः । भामण्डलस्तं शिबिरेऽनैषीद्रामाज्ञया ततः ॥ २०५ ॥
 अन्येऽपि प्रतियोद्धारो बद्धा रामस्य सैनिकैः । मेघवाहनमुख्यास्ते निन्धियरे शिबिरे निजे ॥ २०६ ॥

१ मद्रतो भाषायां "मोण" इति ख्यात । २ सप्तमध्याये । ३ कारागृहपरशुक्रः ।

दृष्ट्वा दशमुखस्तनु क्रीधशोकसमाकुलः । विभीषणाय चिक्षेप शूलं मूलं जयश्रियः ॥ २०७ ॥
 तच्छूलमन्तरालेऽपि कदलीकाण्डलीलया । चकार कणशो रामावरजः पत्रिभिः शिंतैः ॥ २०८ ॥
 धरणेन्द्रप्रदत्तां ताममोघविजयाहुयाम् । विजयार्थी दशग्रीवो महाशक्तिं समुद्धये ॥ २०९ ॥
 धगद्धगिति ज्वलन्तीं तडत्तडिति नादिनीम् । संहाराद्दतडिल्लेखामिव खेड्रसमयत्स ताम् ॥ २१० ॥
 अपसन्नुर्दिवि सुरा दृशं सैन्यान्यमीलयन् । तां विलोक्य न केऽप्यस्थुः सुस्थितं सुस्थिता अपि ॥ २११ ॥
 रामः सौमित्रिमित्यूचेऽस्माकमेव विभीषणः । आगन्तुर्हन्यते हन्त धिय आश्रितघातिनः ॥ २१२ ॥
 इति रामवचः श्रुत्वा सौमित्रिर्मित्रवत्सलः । विभीषणाग्रे गत्वास्थादाक्षिपन् दशकन्धरम् ॥ २१३ ॥
 पुरःस्थं गरुडस्थं तं त्रेक्ष्योवाच दशाननः । न तुभ्यं शक्तिरुत्थिता मा मृथाः परसृत्युना ॥ २१४ ॥
 अत्रियस्व यदि वा मार्यस्त्वमेवासि यतो मम । वराकस्त्वत्पदे ह्येव ममोग्रेऽस्थान्निभीषणः ॥ २१५ ॥
 इत्युक्त्वा भ्रमयित्वा तां शक्तिं रामानुजन्मने । सुमोच पतदुत्पांताशनिकल्पां दशाननः ॥ २१६ ॥
 तामापतन्तीं सौमित्रिः सुग्रीवो हनुमान्नलः । भ्रामण्डलो विराधोऽन्येऽप्यह्वेः स्वैः स्वैस्ताडयन् ॥ २१७ ॥
 सावज्ञाय तदद्वौषं व्यालद्विप इवाङ्कुशम् । उर्वानिलः इवाम्भोधौ लक्ष्मणोरःस्थलेऽपतत् ॥ २१८ ॥
 तथा भिन्नो महीपृष्ठे निपपात च लक्ष्मणः । उत्सपात च तत्सैन्ये विध्वग्धा हा खो महान् ॥ २१९ ॥
 क्रुद्धोऽथ ज्येष्ठकाकुत्स्थो जिंघत्सुखि रावणम् । आयोधयितुमारंभे पञ्चाननस्थस्थितः ॥ २२० ॥
 क्षणाच्चकार विरथं पञ्चाननस्थो द्विपम् । दशाननोऽपि वेगेनाध्वारुरोह स्थान्तरम् ॥ २२१ ॥

१ पतत् यत् उत्पगतवन्न तत्सदृशीम् । २ वाडवाग्निरिव । ३ हन्तुमिच्छुः ।

विश्वेदेवैतपौरुषः ॥ २२२ ॥

काकुत्स्थो विश्वीचके जगद्वैतपौरुषः ॥ २२३ ॥

मे योधितेनाधुनासुना ॥ २२४ ॥

रामशोकादिवातुरः ॥ २२५ ॥

शुचि मूर्च्छितः ॥ २२६ ॥

निपद्योपसौमित्रीत्यगदुद्गुन् ॥ २२७ ॥

प्रियायाग्रजमात्मनः ॥ २२८ ॥

प्रियदर्शन ॥ २२९ ॥

तवेत्स्मितम् ॥ २३० ॥

नचिराय महापथे ॥ २३१ ॥

विनयपूर्वकम् ॥ २३२ ॥

नश्चैप वर्तते ॥ २३३ ॥

शक्तिप्रहारविधुरः स्वामी नश्चैप वर्तते ॥ २३४ ॥

शतधा न विदीर्यते ॥ २३५ ॥

सम्प्रति ॥ २३६ ॥

यत्कृतार्थीकृतोऽसि न ॥ २३७ ॥

सखे विभीषणाभूस्त्वं यत्कृतार्थीकृतोऽसि न ॥ २३८ ॥

समीपमुत्सोमिन्नि ॥

समीपमुत्सोमिन्नि ॥

समीपमुत्सोमिन्नि ॥

प्रातः पश्य परं बन्धो निर्जवान्धववर्त्मना । नीयमानं स्वैबन्धुं तं बन्धुरूपेण वैरिणम् ॥ २३७ ॥
 प्रातः कृतार्थीकृत्य त्वामनुयास्यामि लक्ष्मणम् । लक्ष्मणं हि विना किं मे सीतया जीवितेन च ॥ २३८ ॥
 विभीषणो बभाषेऽथ किमर्थैर्मिदं प्रभो । शक्त्या हतोऽपि ह्यनया पुमान् जीवति यामिनीम् ॥ २३९ ॥
 मन्त्रतन्त्रादिना घातप्रतीकाराय सर्वथा । प्रयत्यतां प्रभो यावन्न विभाति विभौवरी ॥ २४० ॥
 आमेति राघवेणोक्ते सुग्रीवाद्यास्तु विद्यया । सप्तग्रंथतुद्धरान् राघवौ परितो व्ययुः ॥ २४१ ॥
 ग्राच्यां द्वारेषु तत्रास्थुः सुग्रीवः पावनञ्जयिः । तारः कुन्दो दधिष्ठुलो गवाक्षो गवयः क्रमात् ॥ २४२ ॥
 उदीच्यामद्भदः कूर्मोऽङ्गो महेन्द्रो विहङ्गमः । सुषेणश्चन्द्रश्चिभश्च द्वारेष्वस्थुः क्रमादमी ॥ २४३ ॥
 प्रतीच्यां नीलसमरशीलदुर्धरममथाः । जयश्च विजयैश्चैव सम्भवश्चावतस्थिरे ॥ २४४ ॥
 भामण्डलो विराघश्च गजो भुवनजिन्नलः । मैन्दो विभीषणश्चास्यदुर्क्षिणस्यां क्रमादमी ॥ २४५ ॥
 मध्ये कृत्वेति काकुत्स्थौ सुग्रीवाद्या महाभुजाः । प्रजागरपरस्तस्थुरात्सौरामा इवोद्यताः ॥ २४६ ॥
 सीतायाः कश्चिदाचल्यौ यच्छक्त्या लक्ष्मणो हतः । प्रातर्विपत्स्यते रामभद्रोऽपि भ्रातृसौहृदात् ॥ २४७ ॥
 वज्रनिर्घोषवद्घोरं तच्छ्रुत्वा जनकात्मजा । पपात मूर्छया पृथ्व्यां लतेव पवनाहता ॥ २४८ ॥
 विद्याधरीभिरम्भोभिः संसिक्ता लब्धचेतना । उत्थाय विललापैवं जानकी करुणस्वरम् ॥ २४९ ॥
 हा वत्स लक्ष्मण क्वागास्त्यक्त्वैकाकिनमग्रजम् । मुहूर्तमपि हि स्थातुं विना त्वामेष न क्षमः ॥ २५० ॥
 धिगंहं मन्दभाग्यास्मि यतो मम कृतेऽधुना । स्वामिदेवस्योर्देवतुल्ययोरीह्यगागतम् ॥ २५१ ॥

१ लक्ष्मणवर्त्मना मृत्युरूपेणेत्यर्थः । २ स्वस्थ तव बन्धु रावणम् । ३ रात्रि । ४ योगिनः ।

प्रसीद मत्प्रवेशाय द्विधा भव वसुन्धरे । प्राणनिर्वाणहेतोस्त्वं भव वा हृदय द्विधा ॥ २५२ ॥
 एवं रुदन्तीं करुणं सीता कापि कृपावती । अवलोकयावलीकिन्या विद्यार्थयन्त्रवीदिति ॥ २५३ ॥
 भविष्यत्यक्षताङ्गस्ते प्रसाते देवि देवरः । समं च रामभद्रेण त्वामेत्यानन्दयिष्यति ॥ २५४ ॥
 स्वस्थावस्था तद्दिरास्थात् काङ्क्षत्यगृहिणी तदा । स्वर्योदयं चिन्तयन्ती चक्रवाकीव जाग्रती ॥ २५५ ॥
 सौमित्रिर्मारितोऽद्येति क्षणं जहर्ष रावणः । क्षणं स्मृत्वा आतृपुत्रमित्रबन्धं रुरोद च ॥ २५६ ॥
 हा वत्स कुम्भकर्ण त्वं ममात्मैवापरः परः । द्वितीयाविव मे बाहू हेन्द्रजिन्येधवाहनौ ॥ २५७ ॥
 हा वत्सा जम्बुमाल्याद्या मम रूपान्तरोपमाः । अग्राप्तपूर्वं ग्राप्तास्थ कथं बन्धं गजा इव ॥ २५८ ॥
 स्मारं स्मारं स्वबन्धूनामित्यं बन्धादि नूतनम् । भूयो भूयो दशग्रीवो सुमूर्छं च स्रोद च ॥ २५९ ॥
 इतश्च पद्मसैन्ये प्राक्प्राकारद्वाररक्षकम् । भामण्डलमुपेत्यैवं कोऽपि विद्याधरोऽवदत् ॥ २६० ॥
 पद्मपादान् दर्शय मे तदाप्तो ननु यद्यसि । अलं लक्ष्मणजीवातुमाख्यास्यामि हितोऽस्मि वः ॥ २६१ ॥
 विद्यृत्य पाणिना दोषिण नीतो भामण्डलेन सः । पद्मस्य पादपद्मान्ते प्रणम्यैवं व्यजिज्ञपत् ॥ २६२ ॥
 सङ्गीतपुरनाथस्य शशिमण्डलभूपतेः । तनयः प्रतिचन्द्रोऽहं सुप्रभाङ्गक्षिसम्भवः ॥ २६३ ॥
 क्रीडार्थं सकलत्रोऽहं चलितोऽन्येष्टुरम्बरे । दृष्टः सहस्रविजयनाम्ना विद्यार्थेण च ॥ २६४ ॥
 तेन मैथुनिकाद्वैराद्योऽधितोऽहं चिरं तदा । पातितश्चण्डरवया शक्त्या चाहस्य भूतले ॥ २६५ ॥
 साकेतपुर्यां माहेन्द्रोदयोद्याने लुठन् भुवि । दृष्टश्च भरतेनाहं त्वद्भ्रात्रातिष्ठपालुना ॥ २६६ ॥

सद्यो गन्धाम्बुभिस्तेन सिक्तोऽहं पृथिवीश्रुजा । मत्तश्च निरगाच्छक्तिर्दस्युः परगृहादिव ॥ २६७ ॥
 सद्यो रूढग्रहारेण मया विस्मितचेतसा । पृष्टो गन्धाम्बूमाहात्म्यमित्यशंसत्तवानुजः ॥ २६८ ॥
 सार्थवाहो विन्ध्यनामाभ्यागाद्गजपुरादिह । एकस्तन्महिषो मार्गेऽतिभारश्रुटितोऽपतत् ॥ २६९ ॥
 तन्मूर्ध्नि पादं विन्यस्य सञ्चचार पुरीजनः । उपद्रवेण महता विपन्नः सोऽथ सैरिभैः ॥ २७० ॥
 सोऽकामनिर्जरायोगच्छ्वेन्तङ्कपुरेश्वरः । सुरो वायुकुमारोऽभून्नाम्ना पवनपुत्रकः ॥ २७१ ॥
 ज्ञात्वा चावधिना पूर्वं मृत्युं प्रकृपितोऽथ सः । पुरे जनपदे चास्मिन् व्याधीन्नानाविधान् व्यधात् ॥ २७२ ॥
 देशे गृहे च न व्याधिरभून्मन्मालुस्य तु । द्रोणमेघनरेन्द्रस्य मन्महीवर्तिनोऽपि हि ॥ २७३ ॥
 अव्याधिकारणं पृष्टो मया द्रोणघनोऽवदत् । भार्या प्रियङ्करा मेऽभूत्पुरातिव्याधिनाधिता ॥ २७४ ॥
 जाते गर्भे तत्प्रभावाद्ब्याधिनामुच्यताथ सा । सुपुत्रे च क्रमात्पुत्रीं विशल्यामभिधानतः ॥ २७५ ॥
 त्वदेश इव महेशेऽप्युद्भूते व्याध्युपद्रवे । विशल्यास्नानतोयेन सिक्तो लोकोऽभवद्विरूक् ॥ २७६ ॥
 पृष्टो मया सत्यभूतशरणो मुनिसन्यदा । वदति स्म विशल्यायाः प्रागजन्मतपसः फलम् ॥ २७७ ॥
 व्रणसंरोहणं शल्यापहारी व्याधिसङ्घयः । नृणां स्नानाम्भसाप्यस्या भावी भर्ता च लक्ष्मणः ॥ २७८ ॥
 तथा मुनिगिरा सम्यग्ज्ञानादनुभवादपि । विशल्यास्नानपयसः प्रभावो निश्चितो मया ॥ २७९ ॥
 इत्युदित्वा द्रोणमेघो विशल्यास्नपनोदकम् । ममापि ह्यर्पयतेनाभवद्भूमिर्ममाप्यरूक् ॥ २८० ॥
 तस्याः स्नानाम्भसानेन मया सिक्तस्त्वमप्यहो । निःशक्तिशल्यः संरूढव्रणश्च त्वमभूः क्षणात् ॥ २८१ ॥

इत्युक्तो मुक्तवान् शक्तिं मारुतिस्तां महाशुभः । मुक्तमात्रा च सा शक्तिर्लक्षितेव तिरोदधे ॥ २९६ ॥
 विशल्यापि हि सौमित्रिं भूयः पस्पर्श पाणिना । विलिलेप च गोशीर्षचन्दनेन शनैः ॥ २९७ ॥
 रूढव्रणोऽथ सौमित्रिद्राक् प्रसुप्त इवोत्थितः । सस्वजे रामभद्रेण वर्षताश्रुजलं मुदा ॥ २९८ ॥
 सर्वं विशल्यावृत्तान्तं रामस्तस्मै शशंस च । तत्त्वानपयसा चाशु स्वान् पसांश्चाभ्ययेचयत् ॥ २९९ ॥
 कन्यासहस्रसहितां विशल्यां रामशासनात् । तदानीमेव सौमित्रिरुपयेमे यथाविधि ॥ ३०० ॥
 सौमित्रेर्जीवनेद्राहोत्साहजन्मा महोत्सवः । विद्याधरनृपैश्चक्रे जगदार्यकारणम् ॥ ३०१ ॥
 सौमित्रिर्जीवित इति चरैर्नक्तंश्चराधिपः । विज्ञाय मन्त्रयाञ्चक्रे समं मन्त्रिवैरिति ॥ ३०२ ॥
 अभवन्मम भावोऽयं सौमित्रिः शक्तिताडितः । प्रातर्मरिष्यति ततो रामोऽपि स्नेहपीडितः ॥ ३०३ ॥
 यास्यन्ति कपयो नंष्टा ते च मद्बन्धुसूतवः । कुम्भकर्णेन्द्रजिन्मुल्याः स्वयमेष्यन्ति मामिह ॥ ३०४ ॥
 अधुना देववैगुण्याल्लक्ष्मणः सोऽपि जीवितः । मया मोचयितव्यास्ते कुम्भकर्णादयः कथम् ॥ ३०५ ॥
 मन्त्रिणोऽप्येवमूचुस्तं जानकीमोक्षणं विना । न मोक्षः कुम्भकर्णादिवीराणां प्रत्युताशिवम् ॥ ३०६ ॥
 इयत्पि गते स्वामिन् रक्ष रक्ष निजं कुलम् । उपायश्चात्र नान्योऽस्ति रामानुनयनं विना ॥ ३०७ ॥
 रावणस्तानवशाय दूतं सामन्तमादिशत् । सामदामंडपूर्वमनुशिष्योपराधवम् ॥ ३०८ ॥
 स गत्वा द्वाःस्थविज्ञतः सुग्रीवादिसमाहृतम् । पद्मनाभं नमस्कृत्य व्याजहारेति धीरुगीः ॥ ३०९ ॥
 दशास्यस्त्वां वदत्येवं वन्धुवर्गं विसुञ्च मे । जानकीमनुमन्यस्व राज्यार्थं च गुहाण मे ॥ ३१० ॥

त्रीणि कन्यासहस्राणि तुभ्यं दास्यामि तेन च । संतुष्य नो चेत्त सर्वं न ह्येतन्न च जीवितम् ॥ ३११ ॥
 बभाषे पद्मनाभोऽथ नार्थो मे राज्यसम्पदा । न चान्यग्रमदावर्गभोगेन महतापि हि ॥ ३१२ ॥
 प्रेषयिष्यत्यर्चयित्वा जानकीं रावणो यदि । तदा मोक्ष्यामि तद्बन्धुतनयानन्यथा न हि ॥ ३१३ ॥
 सामन्तः पुनरप्युचे राम नैतत्तवोचितम् । स्त्रीमात्रकस्यास्य कृते स्वं क्षेप्तुं प्राणसंशये ॥ ३१४ ॥
 सौमित्रिरेकारं चेज्जीवितो रावणाहतः । जीविष्यति कथं सोऽद्य त्वं चामी च प्लवङ्गमाः ॥ ३१५ ॥
 एकोऽपि रावणो हन्तुमिदं विश्वसपीश्वरः । सर्वथा तद्ब्रूवो मान्यदुर्दकं विमृश स्वयम् ॥ ३१६ ॥
 लक्ष्मणस्तद्विरा क्रुद्धोऽभ्यधाद्रे दूतपांशन । स्वशक्तिं परशक्तिं वा वेच्यद्यापि न रावणः ॥ ३१७ ॥
 हतचन्द्रपुरीवारो भार्यशेषीकृतोऽपि सच । पौरुषं नाटयत्येष एषा का तस्य दृष्टता ॥ ३१८ ॥
 शैषैकमूलशुशालच्छिन्नशेषैर्जटस्तरुः । यथा सोऽपि तथैकाङ्गः क्रियत्स्थायस्यति रावणः ॥ ३१९ ॥
 तद्गच्छ संवाहय तं युद्धाय दशकन्धसम् । कृतान्त इव सज्जो मे तं व्यापादयितुं शुभः ॥ ३२० ॥
 लक्ष्मणेनैवभाक्षिसो विभाषितुमना स तु । उत्थाय धृत्वा ग्रीवायां वानरैर्निवास्यत ॥ ३२१ ॥
 रावणाय स गत्वाख्यत् सर्वं राघववाचिकम् । सचिवान् रावणोऽप्युचे किं कार्यं ब्रूत सम्प्रति ॥ ३२२ ॥
 अद्भुवन्मन्त्रिणोऽप्येवं सीतार्पणमिहोचितम् । व्यतिरेकफलं दृष्टं पश्यान्वयफलं प्रभो ॥ ३२३ ॥
 अन्ययव्यतिरेकाभ्यां सर्वं कार्यं परीक्ष्यते । एकेन व्यतिरेकेण किं स्थितोऽसि दशानन ॥ ३२४ ॥
 अक्षता बहवोऽद्यापि बन्धवः सूनवश्च ते । सीतार्पणाद्विमुक्तैस्तैः सममेधस्य सम्पदा ॥ ३२५ ॥

१ सन्तुष्टो भव । २ जटाः शाखाः । ३ सीतार्पणाभावेऽनर्थरूपं फल दृष्टमिति व्यतिरेकः, सीतार्पणरूप-
 स्यान्वयस्य फलं पश्येति सम्बन्धः ।

तेषां सीतार्पणगिरा मर्मणीव हृतोऽधिकम् । अन्तर्दूनो दशसुखश्चिरं स्वयमचिन्तयत् ॥ ३२६ ॥
 विद्याया बहुरूपाया हृदि निर्णीय साधनम् । शान्तिचैत्यं ययौ शान्तकयायीभूय रावणः ॥ ३२७ ॥
 स्नात्रं श्रीशान्तिनाथस्य पयस्कुम्भैर्दशाननः । स्वयमिन्द्र इवाकर्षीर्भक्त्या विक्रसिताननः ॥ ३२८ ॥
 गोशीर्षचन्दनेनाङ्गागं पुष्पैश्च देवतैः । पूजां विधाय श्रीशान्तेः स्तुतिमेवं विनिर्ममे ॥ ३२९ ॥
 देवाधिदेवाय जैगत्तायिने परमात्मने । श्रीमते शान्तिनाथाय षोडशायार्हते नमः ॥ ३३० ॥
 श्रीशान्तिनाथ भगवन् भवाम्भोनिधितारण । सर्वार्थसिद्धिमन्त्राय त्वन्नाग्नेऽपि नमो नमः ॥ ३३१ ॥
 ये तवाष्टविधां पूजां कुर्वन्ति परमेश्वर । अष्टापि सिद्धयस्तेषां कस्तथा अणिमादयः ॥ ३३२ ॥
 धन्यान्यक्षीणि यानि त्वां पश्यन्ति प्रतिवाससम् । तेभ्योऽपि धन्यं हृदयं तैर्दृष्टो येन धार्यसे ॥ ३३३ ॥
 देव त्वत्पादसंस्पर्शादपि स्यान्निर्मलो जनः । अयोऽपि हेमीभवति स्पर्शवेधिरसान् किम् ॥ ३३४ ॥
 त्वत्पादाब्जप्रणामेन नित्यं भ्रूलुण्ठनैः प्रभो । शृङ्गारतिलकीभूयान्मम भाले किंणावलिः ॥ ३३५ ॥
 पदार्थैः पुष्पगन्धौष्यहारीकृतैस्तव । प्रभो भवतु मद्राज्यसम्पद्बल्लैः सदा फलम् ॥ ३३६ ॥
 भूयो भूयः प्रार्थये त्वामिदमेव जगद्धिमो । भगवन् भूयसी भूयात्वयि भक्तिर्भवे भवे ॥ ३३७ ॥
 स्तुत्वेति शान्ति लङ्केशः पुरो रत्नशिलास्थितः । तां साधयितुमारेभे विद्यामक्षस्रजं दधत् ॥ ३३८ ॥
 अथ मन्दोदरी द्वाःशं यमदण्डमदोऽवदत् । जिनधर्मरतोऽष्टाहान्यस्तु सर्गोऽपि पूजनः ॥ ३३९ ॥
 न करिष्यति यस्त्वेवं तस्य दण्डो वधात्मकः । भविष्यतीति लङ्कायामाघोषय हंतानकः ॥ ३४० ॥

१ निश्चित्य । ३ जगद्रक्षित्रे । ३ तैरक्षिभिर्दृष्टः । ४ क्षतावलिः । ५ हत भानको वाद्यविशेषो येन सः ।

तदादेशेन स द्वाःस्थः पुर्यामाधोषयत्तथा । तच्च चारनैरेत्य सुग्रीवाय न्यवेद्यत ॥ ३४१ ॥
 सुग्रीवोऽप्यब्रवीदेवं न यावद्बहुरूषिणीम् । विद्यां साधयति स्वामित्तावत्साभ्यो दशाननः ॥ ३४२ ॥
 स्मित्वा पन्नोऽप्युवाचैव शान्तं ध्यानपरायणम् । कथं दशास्यं गृह्णामि न ह्यहं स इव च्छली ॥ ३४३ ॥
 इति रामवचः श्रुत्वा छन्नमेवाह्लादादयः । विद्याभ्रंशाय लङ्केशं शान्तिचैत्यस्थितं ययुः ॥ ३४४ ॥
 विदधुर्विचिधांस्तत्रोपसर्गोस्ते निर्गलाः । मनागपि न तु ध्यानदचालीदृशकन्धरः ॥ ३४५ ॥
 अथाह्लादो जगादैवं रामाद्भितेन किं त्वया । इदं पावण्डमारब्धमग्रासशरणेन भोः ॥ ३४६ ॥
 त्वया परोक्षे मद्भ्रतुहता भार्या महासती । मन्दोदरीं तु ते पत्नीं पश्यतोऽपि हराम्यहम् ॥ ३४७ ॥
 इत्युदीर्यामन्दरोषोऽकर्षमन्दोदरीं कैचैः । सोऽनाथाभिव रुदन्तीं कुरीकृष्णस्वराम् ॥ ३४८ ॥
 रावणो ध्यानसंलीनः प्रेक्षाञ्चक्रेऽपि तां न हि । ग्रादुरासीच्च सा विद्या द्योतयन्ती नभस्तलम् ॥ ३४९ ॥
 सेत्यूचे तव सिद्धास्मि ब्रूहि किं कर्वाणि भोः । करोमि ते वशे विश्वं कियन्मात्रौ हि राघवौ ॥ ३५० ॥
 रावणः प्रत्युवाचैवं सर्वं निष्पद्यते त्वया । सृता समापतेः काले स्वस्थानं गच्छ सम्प्रति ॥ ३५१ ॥
 तद्विसृष्टा तिरोऽधत्त सा विद्या तेऽपि वानराः । स्कन्धावारं निजं जग्मुरल्पत्य पवमानवत् ॥ ३५२ ॥
 मन्दोदर्यङ्गदोदन्तं शुश्राव च दशाननः । चक्रे च सद्योऽहङ्कारगर्भं हुङ्कारसुचकैः ॥ ३५३ ॥
 स्नात्वा भुक्त्या च लङ्केशोऽगाद्देवमणे वने । ऊचे सीतां च सुचिरं मया तेऽनुनयः कृतः ॥ ३५४ ॥
 उज्ज्वत्वा नियममङ्गभीरुत्वमधुना पुनः । स्मयिष्ये प्रसह्य त्वां हत्वा त्वत्पतिदेवौ ॥ ३५५ ॥

तद्वाचा विपसंघीञ्या मूर्च्छिता जनकात्मजा । निपपात दशास्यस्य तस्यामाशेव तत्क्षणम् ॥ ३५६ ॥
 कथञ्चिच्छब्धसद्ज्ञा सा जग्राहैवमभिग्रहम् । मृत्युश्चेद्रामसौमित्रयोस्तादास्त्वनशनं मम ॥ ३५७ ॥
 तच्छ्रुत्वा रावणो दधौ रामे स्नेहो निसर्गजः । अस्यास्तदस्यां मे रागः स्थले कमलरोषणम् ॥ ३५८ ॥
 कृतं युक्तं मया तन्वावज्ञातो यद्द्विधीपणः । नामात्याः मानिताः स्वं च कुलमेतत्कलङ्कितम् ॥ ३५९ ॥
 सुश्राम्येतामद्य चेत्तन्न विवेकपदे पतेत् । रामाक्रान्तेन मुक्तेयमिति स्यात्प्रत्युतायजः ॥ ३६० ॥
 बद्ध्वेह रामसौमित्री समानेभ्ये ततस्तयोः । अर्पयिष्याम्यमूं धर्म्यं यगस्यं न हि तद्भवेत् ॥ ३६१ ॥
 इति निश्चित्य लङ्केशस्तामतीत्य विभात्रीम् । युद्धे नचालागकुर्वन्वयिमाणोजपि दुर्भद्रः ॥ ३६२ ॥
 भूयः प्रवृत्ते युद्धं रामरावणसैन्ययोः । अत्युद्धटभटभृजास्फोटवासितदिग्गजम् ॥ ३६३ ॥
 विधूयाशेषरक्षांसि तूलानीच महांगलः । लक्ष्मणस्ताडयामास विजितैर्दशकन्धरम् ॥ ३६४ ॥
 सौमित्रैर्विक्रमं दृष्ट्वा साशङ्को दशकन्धरः । सस्मार बहुहृषां तां विधां विश्वभयङ्कराम् ॥ ३६५ ॥
 सृष्टिमात्रोपस्थितायां विधायां तत्र रावणः । विचक्रं भैरवाण्यागु स्वानि रूपाण्यनेकजः ॥ ३६६ ॥
 भूमौ नभसि पृष्ठेऽग्रे पार्श्वयोरपि लक्ष्मणः । अपश्यद्रावणानेव विविधायुधवर्षिणः ॥ ३६७ ॥
 तावद्रूप इवैकोऽपि नार्क्ष्यस्थो लक्ष्मणोऽपि तान् । जघान रावणात् चार्णधित्तितोपनतः शरैः ॥ ३६८ ॥
 नारायणस्य तैर्घर्णैर्विधुरो दशकन्धरः । सस्मार जाज्वलच्चक्रमधचक्रित्वलाञ्छनाम् ॥ ३६९ ॥
 रोषारुणाक्षस्तच्चक्रं भ्रमयित्वा नभस्तले । मुमोच रावणः शस्त्रमन्त्यं रामानुजग्नये ॥ ३७० ॥

१ चिपतुल्यया । २ सीतायां विषये रावणस्याशेष । ३ भवेत् । ४ वायुः ।

कृत्वा प्रदक्षिणां तत्र सौमित्रेर्दक्षिणे करे । अवतस्थे रविस्विदयपर्वतसूर्धनि ॥ ३७१ ॥
 विपण्णो रावणो दक्ष्यौ सत्यं जातं मुनेर्वचः । तेषां विभीषणादीनां सत्यश्लोचनिर्णयः ॥ ३७२ ॥
 विपण्णं आतरं प्रेक्ष्य भूयोऽप्यूचे विभीषणः । आतरद्यापि वैदेहीं शुभ्र त्वं चेज्जिजीविषुः ॥ ३७३ ॥
 कुद्वस्तं रावणोऽवोचत् किं मेऽरं चक्रमेव रे । द्विपं सचक्रमयेनं द्राघनिष्यामि शुष्टिना ॥ ३७४ ॥
 इति दपीद्विबुवतो रथोनाथस्य लक्ष्मणः । वक्षस्तेनैव चक्रम कूष्माण्डवदपाटयत् ॥ ३७५ ॥
 तदा च ज्येष्ठकृष्णैकादश्यामह्णश्च पश्चिमे । यामे मृतो दशग्रीवश्चतुर्थं नरकं ययौ ॥ ३७६ ॥
 सपदि जय जयेति व्याहरद्भिर्दुसस्त्रिर्व्यरिचि कुसुमदृष्टिलक्ष्मणस्योपरिष्टात् ।
 समजनि च कपीनां ताण्डवं चण्डहर्षोत्थितकिलकिलनादापूर्णरेदोनिष्ठभम् ॥ ३७७ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशालाकाफुल्लचरिते महाकाण्डे सप्तमे पर्वणि रावणवधो
 नाम सप्तमः सर्गः समाप्तः ।

॥ अथाष्टमः सर्गः प्रारभ्यते ॥

अथो विभीषणस्तत्र कान्दिशीकान्दिशाचरान् । एवमाश्वारायामास ज्ञातिस्नेहवशीकृतः ॥ १ ॥
 पथनारायणावेतावष्टमौ बलशाङ्गिनौ । शरण्यौ शरणायाशु श्रयध्वमविशङ्किता ॥ २ ॥
 ते सर्वे शिश्रियुः पगसौमित्री तौ च चक्रतुः । तेषां प्रसादं वीरा हि प्रजायु समदृष्टयः ॥ ३ ॥
 हतं च आतरं दृष्ट्वा शोकावेशाद्भिभीषणः । मर्तुकामः स्वयमपि चकर्ष च्छुरिकां निजाम् ॥ ४ ॥
 तथा स्वकुक्षिमाघ्रातं दध्रे रामो विभीषणम् । हा आतङ्गातिरित्युचैः क्रन्दन्तं करुणाक्षसम् ॥ ५ ॥
 मन्दोदर्यादिभिः सार्धं रुदन्तमुपरावणम् । इति तं बोधयामास पगनाभः सलक्ष्मणः ॥ ६ ॥
 ईदृक्पराक्रमः सोऽयं न हि शोच्यो दशाननः । यस्याशशङ्किरे दूरे समरेणमरा अपि ॥ ७ ॥
 वीरवृत्तानया मृत्युं गतोऽसौ कीर्तिभाजनम् । तदस्योत्तरकार्यार्थिण कुरुध्वं रुदितैरलम् ॥ ८ ॥
 इत्युदिता पवनाभो महात्मा प्राप्तवन्धनान् । कुम्भकर्णेन्द्रजिन्मेघवाहनादीनमोचयत् ॥ ९ ॥
 विभीषणः कुम्भकर्णः शक्रजिन्मेघवाहनः । मन्दोदर्यपि सम्भूयापरेपि पतदश्रवः ॥ १० ॥
 दशश्रीवाङ्गसंस्कारं सधो गोशीर्षचन्दनैः । कर्पूरागरस्तस्मिंश्चैविदधुज्ज्वलितानलैः ॥ ११ ॥

॥ युगम् ॥

पगः पद्मसरस्येत्य 'ते च स्नात्वा जलाञ्जलिम् । सममश्रुजलैः कोर्षाः प्रददुर्दशमौलये ॥ १२ ॥
 गिराभिरामया रामः किरन्निव सुधारसम् । सलक्ष्मणः कुम्भकर्णग्रभृतीनित्यभापत ॥ १३ ॥

पूर्ववत् स्वस्वराज्यानि कुरुष्वमधुनापि हि । युष्मल्लक्ष्म्या न नः कृत्यं हे वीराः क्षेममस्तु वः ॥ १४ ॥
 इत्युक्ताः पद्मनाभेन युगपच्छ्लोकविस्मयौ । विप्राणाः कुम्भकर्णाद्या जगदुर्गद्विगदाक्षरम् ॥ १५ ॥
 नार्थो राज्येन नः कश्चित्त्राज्येनापि महाशुभ्र । ग्रहीष्यामः परित्रज्यां मोक्षसाम्राज्यसाधनीम् ॥ १६ ॥
 अत्रान्तरे च कुसुमायुधोधाने महासुनिः । अग्रमेयबलो नाम चतुर्ज्ञानी समाययौ ॥ १७ ॥
 तत्रैव निशि तस्याभूत् केवलज्ञानसुज्वलम् । चक्रुश्च केवलज्ञानमहिमानं दिवोकसः ॥ १८ ॥
 प्रातश्च रामसौमित्री कुम्भकर्णादियश्च ते । उपेत्य तमवन्दन्त ततो धर्मं च शुश्रुवुः ॥ १९ ॥
 पप्रच्छतुर्देशान्ते शक्रजिन्मेघवाहनौ । परं वैराग्यमापन्नौ पुरातनभवान्निजान् ॥ २० ॥
 सुनिः सोऽथाब्रवीत्पुयीं कौशाब्ध्यामिह भारते । निःस्रौ बन्धू युवां जातौ नाम्ना प्रथमपश्चिमौ ॥ २१ ॥
 तावन्यदा भवदत्ताद्धर्मं श्रत्वा महासुनेः । व्रतं जगृहतुः शान्तकपायौ च विजद्भुतुः ॥ २२ ॥
 अन्येद्युस्तौ तु कौशाब्ध्यां गतौ ददृशतुर्नुपम् । पल्येन्दुमुल्या क्रीडन्तं नन्दिघोषं मेधूत्सवे ॥ २३ ॥
 तं दृष्ट्वा पश्चिमोऽस्त्रापीन्निदानं तपसामुना । ईदृक्क्रीडापरः पुत्रो भूयासमनयोरहम् ॥ २४ ॥
 साधुभिवार्यमाणोऽपि निदानान्न न्यवर्तत । मृत्वा च पश्चिमो जज्ञे तयोस्तुत्यतिवर्धनः ॥ २५ ॥
 क्रमेणोद्यौवनः प्राप्तराज्यः स रतिवर्धनः । पितेव रेमे त्रिविधं रमणीभिः समावृतः ॥ २६ ॥
 मृत्वा प्रथमसाधुस्तु निर्निदानतपोवशात् वभूव पञ्चमे कल्पे त्रिदशः परमर्द्धिकः ॥ २७ ॥

सोऽवधेऽर्थांतरं ज्ञात्वा तत्रोत्पन्नं महीपतिम् । तं बोधयितुमभ्यागान्धुनिरूपधरः सुरः ॥ २८ ॥
 रतिवर्धनराजेनार्पिते षंडे निषद्य सः । शशंस प्राग्भवं तस्य स्वस्य च आतृसौहृदात् ॥ २९ ॥
 सञ्जातजातिस्मरणाद्विरक्तो रतिवर्धनः । प्रात्राजीदथ मृत्वा च ब्रह्मलोकं सुरोऽभवत् ॥ ३० ॥
 च्युत्वा ततो विदेहेषु विबुद्धनगरे युवाम् । अभूतं आतरौ भूपौ प्रव्रज्यान्युतमीयथुः ॥ ३१ ॥
 च्युत्वाच्युताद्दशस्यस्य प्रतिविष्णोस्तु सम्प्रति । पुत्रौ युवामजायेथामिन्द्रजिन्मेघवाहनौ ॥ ३२ ॥
 रतिवर्धनमाता तु भवं आत्वेन्दुसुख्यपि । मन्दोदरी समभ्रञ्जननी युवयोरियम् ॥ ३३ ॥
 कुम्भकर्णेन्द्रजिन्मेघवाहनाद्या निशम्य तत् । मन्दोदर्यादयश्चापि तदैवादिरे व्रतम् ॥ ३४ ॥
 मुनिं नत्वा तु तं रामः ससौमित्रिकपीश्वरः । विभीषणेन ग्रह्वेणं वेत्रिणेवाग्रगामिना ॥ ३५ ॥
 दक्ष्यमानपथो विद्याधरीभिः कृतमङ्गलः । ऋद्धथा महर्षेन्द्र इव लङ्कायां प्राविशत्पुरि ॥ ३६ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

गिरेः पुष्पगिरेर्मूर्धन्युद्धाने तत्र मैथिलीम् । गत्वा ददर्श काकुत्स्थो यथाख्यातां हनूमता ॥ ३७ ॥
 तामुत्क्षिप्य निजोत्सङ्गे द्वितीयमिव जीवितम् । तदैव जीवितम्मन्यो धारयामास राघवः ॥ ३८ ॥
 इयं महासती सीता जयत्विति मेरुत्पथे । तदानीं जुष्टुः सिद्धगन्धर्वाद्याः प्रमोदिनः ॥ ३९ ॥
 सीतादेव्या नमश्चक्रे पादौ प्रक्षालयन्निव । निरन्तरैश्श्रुजलैः सुभित्रानन्दनो शुदा ॥ ४० ॥
 चिरं जीव चिरं नन्द चिरं जय मदाशिषा । इति श्रुवाणा वैदेही जघ्नौ शिरसि लक्ष्मणम् ॥ ४१ ॥

भ्रामण्डलो नमश्चक्रे सीतां सीतापि तं मुदा ! आशिषानन्दयामास सुनिवाक्यसमानया ॥ ४२ ॥
 स्वनामाख्यानपूर्वं च कपिराजो विभीषणः । हनुमानद्भद्रोऽन्येऽपि प्रणेमुर्जनकात्मजाम् ॥ ४३ ॥
 पार्षणेन शशाङ्केन चिरत् कुष्ठदिनीव सा । रामेण शुश्रुभे सीता विकारां समुपेयुषी ॥ ४४ ॥
 ससीतोऽध्यास्य भुवनलङ्कारं राघवो गजम् । जगाम रावणावांसं सुग्रीवाद्यैः समावृतः ॥ ४५ ॥
 तदन्तश्च मणिस्ताम्बसहस्राङ्गं जिनेशितुः । चैत्यं श्रीशान्तिनाथस्य प्रविकेश विवन्दिषुः ॥ ४६ ॥
 विभीषणाभ्यर्थितोऽथ कुसुमाद्यैरुपस्कैः । शान्तिमानर्चं काकुत्स्थः सीतासौमित्रिसंयुतः ॥ ४७ ॥
 तत्र देवार्चनं स्नानभोजनादि च राघवः । चक्रे सपरिहारोऽपि मानयन् रावणानुजम् ॥ ४९ ॥
 रामं सिंहासनासीनमग्रासीनो विभीषणः । वाससी परिधायोभे वभामपेऽथ कृताञ्जलिः ॥ ५० ॥
 रत्नस्वर्णादिकेशोऽयमिदं हस्तिहयादि च । अयं च राक्षसद्वीपो गृह्यतां पत्तिरस्मि ते ॥ ५१ ॥
 राज्यभिषेकमयुना कुर्महे ते त्वदाज्ञया । पवित्रय पुरीं लङ्कां प्रसीदानुगृहाण माम् ॥ ५२ ॥
 रामोऽयुवाच दत्तं ते लङ्काराज्यं मया पुरा । व्यस्मार्पीस्तादिदानीं किं महात्मन् भक्तिमोहितः ॥ ५३ ॥
 एवं निषिध्य तं पद्मो लङ्काराज्ये तदैव हि । अभ्यपिञ्चत् स्वयं ग्रीतः प्रतिज्ञातार्थपालकः ॥ ५४ ॥
 सीतासौमित्रिसुग्रीवप्रभुवैरावृतो ययौ । रामोऽथ रावणगृहे सुधर्मायामिवाद्भिन्तं ॥ ५५ ॥
 तत्र सिंहेदरादीनामुद्योढुं प्राक् प्रतिश्रुताः । कन्या रामाज्ञयानैपुस्तत्र विधाधरोत्तमाः ॥ ५६ ॥

१ पूर्णिमासम्बन्धिना । २ इन्द्रः । ३ अङ्गीकृताः ।

अथ स्वस्वप्रतिपन्नास्ताः कुमारीर्यथाविधि । राघवावुपयेमाते खेचरीगीतमङ्गलौ ॥ ५७ ॥
 भोगांस्तत्रोपशुभानौ निर्विघ्नं रामलक्ष्मण । सुग्रीवाद्यैः सेव्यमानौ पडब्दीमतिनिन्यतुः ॥ ५८ ॥
 अत्रान्तरे विन्ध्यस्थल्यामिन्द्रजिन्मेघवाहनौ । तौ सिद्धिमीयतुर्जज्ञे तीर्थं मेघरथं च तत् ॥ ५९ ॥
 नर्मदायां कुम्भकर्णौ नद्यां सिद्धिमियाय च । पृष्टरक्षितमित्यासीत्तत्तीर्थं चाभिधानतः ॥ ६० ॥
 इतश्च साकेतपुरे रामलक्ष्मणमातरौ । तद्घातार्त्तमप्यजानन्त्यौ तस्थतुर्भृशदुःखिते ॥ ६१ ॥
 तदा च घातकीखण्डादागतस्तत्र नारदः । पप्रच्छ भक्तिनम्रे ते विमनस्के कुतो युवाम् ॥ ६२ ॥
 अथापराजितोवाच पुत्रौ मे रामलक्ष्मणौ । पित्राज्ञया वनं यातौ स्तुपया सीतया सह ॥ ६३ ॥
 सीतापहारालङ्कायां जगमस्तुस्तौ महाशुजौ । रावणेन रणे शक्यता लक्ष्मणस्ताडितः किल ॥ ६४ ॥
 शक्तिशलयोद्धरणाय विशल्यानायि तत्र च । न विज्ञौ यदभूत्किञ्चिद्धत्सो जीवति वा न वा ॥ ६५ ॥
 अभिधायेति हा वत्स वत्सेति करुणस्वरम् । रुरोद सा रोदयन्ती सुमित्रामपि निर्भरम् ॥ ६६ ॥
 ततस्ते नारदोज्वोचद्भवतं सुस्थिते युवाम् । शुभत्पुत्रावुपेष्यामि तथानेष्यामि ताविह ॥ ६७ ॥
 तयोरेवं प्रतिश्रुत्य नारदो गगनाध्वना । जनश्रुत्या ज्ञातवृत्तौ लङ्कायां राममभ्यगात् ॥ ६८ ॥
 सत्कृत्य पृष्टो रामेण किमत्रागा इति स्वयम् । तन्मातृदुःखदृष्टान्तमाचख्यौ नारदोऽखिलम् ॥ ६९ ॥
 सद्यः संरणरणकः पद्मोऽवादीद्विभीषणम् । विस्मृत्य दुःखं मातृणां त्वद्भक्त्यास्थामिहाधिकम् ॥ ७० ॥
 अस्मद्दुःखाद्विपद्यन्ते न यावन्मातरो हि नः । तावत्तत्राद्य यास्यामोऽनुमन्यस्व महाशय ॥ ७१ ॥

नत्वा विभीषणोऽप्यूचे तिष्ठात्राहनि षोडश । यावत् स्वैः शिल्पिभी रम्यां तामयोध्यां करोम्यहम् ॥ ७२ ॥
 एवमस्त्विति रामोक्तः स विद्याधरशिल्पिभिः । दिनैः षोडशभिश्चक्रोऽयोध्यां स्वर्गपुरीनिभाम् ॥ ७३ ॥
 तदा रामेण सत्कृत्य विमृष्टो नारदो ययौ । आख्यञ्च राममातृणां पुत्रागममहोत्सवम् ॥ ७४ ॥
 अथाहि षोडशे सान्तःपुराखरुह्य पुष्पकम् । शक्रेशानावित्रैकस्थौ प्रतस्थते रघूद्वहौ ॥ ७५ ॥
 रावणानुजसुग्रीवभामण्डलनृपादिभिः । अन्वीयमानौ नगरीमयोध्यां चेतुः क्षणात् ॥ ७६ ॥
 आयान्तौ पुष्पकारूढौ दूरादपि निरीक्ष्य तौ । अभयत्कुम्भारारूढो भरतः सानुजोऽपि हि ॥ ७७ ॥
 आयाति भरते रामाज्ञयोपशिक्षति पुष्पकम् । जगाम पालकमिव पांकशासनशासनात् ॥ ७८ ॥
 आदावप्युत्तारेभाद्भरतो भ्रातृसंयुतः । उत्तरतुः पुष्पकाच्च सोत्कण्ठी रामलक्ष्मणौ ॥ ७९ ॥
 पादयोः पतितं रामो भरतं साश्रुलोचनम् । उत्थाप्य परिमृज्य स्वांशुक्रेण परिपस्वजे ॥ ८१ ॥
 शत्रुघ्नमपि पादान्ते लुठन्तं रघुपुङ्गवः । उत्थाप्य परिमृज्य वाढमाल्लिङ्ग सप्तम्रमः ॥ ८२ ॥
 ततो भरतशत्रुघ्नौ नमन्तौ लक्ष्मणोऽपि हि । प्रसारितशुजो चाढमादेश चायोध्याप्रवेशाय कृतत्वरः ॥ ८३ ॥
 आरोहदनुजैः सार्धं त्रिभी रामोऽथ पुष्पकम् । समादिदेश चायोध्याप्रवेशाय निजां प्राविशतां पुरीम् ॥ ८४ ॥
 तूष्णं व्योम्नि भूमौ च वाद्यमानेवथोन्मुदौ । अयोध्यां रामसौमित्रौ स्तूयमानौ च निर्भाम् ॥ ८५ ॥
 सोत्कण्ठैरुन्मुलैः पौरैर्मयूरैरिव वारिदौ । निर्निमैषः प्रेक्ष्यमाणौ स्तूयमानौ जगमत् रामलक्ष्मणौ ॥ ८६ ॥ युगम् ॥
 अर्कवर्दीयमानार्धौ स्थाने पुरीजनैः । स्वं प्रासादं प्रसन्नास्यौ जगमत् रामलक्ष्मणौ ॥ ८६ ॥ युगम् ॥
 अर्कवर्दीयमानार्धौ स्थाने पुरीजनैः । स्वं प्रासादं प्रसन्नास्यौ जगमत् रामलक्ष्मणौ ॥ ८६ ॥ युगम् ॥

उत्पीर्य पुष्पकात्त्र रामः सौमित्रिणा सह । जगाम मातृसदनं सुहृद्दहदयनन्दनः ॥ ८७ ॥
 रामोऽपराजितां देवीं मातृवर्गमथापरम् । नमश्चक्रे ससौमित्रिस्तामित्राशीभिरैध्यत ॥ ८८ ॥
 अथ सीताविशल्याधाः प्रणेशुरपराजिताम् । श्वश्रून्याश्च तत्पादपद्मेषु निहितोलकाः ॥ ८९ ॥
 अस्मद्द्वारैर्प्रकाण्डप्रसविन्योऽस्मदाशिषा । भूयास्त यूयमिति ताः श्वश्रोऽप्याशासतोच्चकैः ॥ ९० ॥
 अथापराजिता देवी भूयो भूयोऽपि लक्ष्मणम् । स्पृशन्ती पाणिना मूर्ध्नि बुम्बन्ती चैवमब्रवीत् ॥ ९१ ॥
 दिष्ट्या दृष्टोऽसि हे वत्स पुनर्जातोऽसि चाधुना । कृत्वा विदेशगमनं विजयीह यदागमः ॥ ९२ ॥
 तानि तानि च कष्टानि वनवासभवान्यसौ । रामः सीता चातिनिन्ये तैवैव परिचर्यया ॥ ९३ ॥
 लक्ष्मणोऽप्यवदत्तातेनैवार्येणातिलालितः । त्वयेव सीतादेव्या च वनेऽप्यस्थामहं सुखम् ॥ ९४ ॥
 स्वेच्छादुर्लभैर्भै चार्यस्य वैराणि जज्ञिरे । सीतापहारी यन्मूलः किमन्यद्देवि गद्यते ॥ ९५ ॥
 परन्तु युष्मदाशीर्भिल्लित्वा वैरिसागरम् । मातः सपरिवारोऽपि क्षेमेणार्य इहाययौ ॥ ९६ ॥
 अथोत्सवमयोध्यायां भरतोऽकारयन्मुदा । पुरतो रामपादानां पत्तिमात्रत्वमाचरन् ॥ ९७ ॥
 अन्यदा रामभद्रं तु प्रणम्य भरतोऽभ्यधात् । आर्यं त्वदाज्ञया राज्यमियत्कालं मया धृतम् ॥ ९८ ॥
 प्रात्रजिष्यं तदैवाहं तातपादैः सह प्रभो । अर्गला नाभविष्यच्चेद्वार्यज्ञा राज्यपालने ॥ ९९ ॥
 मां व्रतायानुमन्यस्व स्वयं राज्यं प्रतीच्छे च । भवोद्विग्नस्तयि प्राप्ते न ह्यतः स्थातुमुत्सहे ॥ १०० ॥
 रामोऽप्युदश्रुस्तं स्माह किमेवं वत्स भापसे । कुरु राज्यं त्वमेवेह त्वैर्य्युत्का वयमागताः ॥ १०१ ॥

१ स्थापितकेशा- । २ वीरपुत्रप्रसविन्यः । ३ गृहाण । ४ त्वयि उतका उत्कण्ठिता- ।

त्यजन्तः सह राज्येन भूयस्त्वद्विरहव्यथाम् । किं दत्से वत्स तत्तिष्ठ कुर्वाज्ञां मम पूर्ववत् ॥ १०२ ॥
 इत्याग्रहपरं रामं ज्ञात्वा नत्वा च सोऽचलत् । यावत्सौमित्रिणा तावदुत्थायाथारि पाणिना ॥ १०३ ॥
 भरतं च तथा यान्तं व्रताय कृतनिश्चयम् । ज्ञात्वा सीताविशल्याद्यास्तत्राजग्मुः ससम्भ्रमाः ॥ १०४ ॥
 भ्रमरं च तथा यान्तं व्रताग्रहम् । जलक्रीडाविनोदार्थमर्थनां चक्रिरेतराम् ॥ १०५ ॥
 विस्मारयितुकामास्ता भरतस्य व्रताग्रहम् । क्रीडासरसि चिक्रीड विरक्तोऽपि मुहूर्तकम् ॥ १०६ ॥
 उपरोधेन तासां च ययौ सान्तःपुरोऽपि सः । क्रीडासरसि चिक्रीड चाययौ ॥ १०७ ॥
 जलान्निर्गत्य भरतस्तीरेऽस्थान्द्राजहंसवत् । स्तम्भमुन्मूल्य भुवनालङ्कारस्तत्र चाययौ ॥ १०८ ॥
 मदान्धोऽप्यमदः सोऽभूत् सधो भरतदर्शनात् । तद्दर्शनेन भरतोऽप्यवाप परमां शुद्धम् ॥ १०९ ॥
 सम्भ्रमाद्रामसौमित्री तस्योपद्रवकारिणः । करिणो बन्धनायाद्यु ससामन्तावुपेयतुः ॥ ११० ॥
 रामाज्ञया हस्तिपकैः स स्तम्भे हस्यनीयत । आगतौ च युनी देशभूषणः कुलभूषणः ॥ १११ ॥
 उद्याने समस्यूतौ वन्दितुं तो महासुनी । प्रययुः पद्मसौमित्रिभस्ताः सपरिच्छदाः ॥ ११२ ॥
 वन्दित्वा तौ च पप्रच्छ रामो मम करी कथम् । अमदोऽजनि भुवनालङ्कारो भरतेक्षणत् ॥ ११३ ॥
 अथाख्यत्केवली देशभूषणो नामिह्मदुना । समं सहस्राश्रत्वारो राजानः प्राब्रजन् पुरा ॥ ११४ ॥
 ते तु स्वामिन्यनाहारे कृतमौने विहारिणि । निर्विण्णा जंझिरे सर्वे तापसा वनवासिनः ॥ ११५ ॥
 प्रह्लादनसुप्रभराट्टतनयौ तेषु तापसौ । चिरं चन्द्रोदयसरोदयाख्यौ भ्रमरमुर्भवम् ॥ ११६ ॥
 चन्द्रोदयो गजपुरे राज्ञो हरिभतेरभूत् । भार्यायां चन्द्रलेखायां स्युर्नान्ना कुलङ्करः ॥ ११६ ॥

१ प्रार्थनाम् । २ तापसा जाता इति सम्बन्ध ।

स्रोदयोऽपि तत्रैव विश्वभूतेर्द्विजन्मनः । भार्यायामशिक्षुण्डाया नाम्ना श्रुतिरतिः सुतः ॥ ११७ ॥
 अभूत् कुलङ्करो राजा स गच्छंस्तापसाश्रमम् । अवधिज्ञानित्यूचे चाभिनन्दनसाधुना ॥ ११८ ॥
 तथ्यमानेन पञ्चाश्रितपस्तत्र तपस्विना । दशुमानीतकाष्ठस्य मध्ये तिष्ठति पन्नगः ॥ ११९ ॥
 सोऽहिः पुरा भवे क्षेमङ्कराख्यस्ते पितामहः । तदारु दारयित्वा तं यत्नादाकृष्य रथ भोः ॥ १२० ॥
 आकुलस्तद्वचः श्रुत्वा गत्वा तद्दार्ढ्यायत् । ददर्शान्तःस्थितं चाहिं राजा विस्मयते स्म च ॥ १२१ ॥
 आदिस्सते स्म प्रव्रज्यां यावद्राजा कुलङ्करः । द्विजः श्रुतिरतिः सोऽथ तावदेवमवोचत ॥ १२२ ॥
 धर्मो नोन्मायिको वोऽयं निर्न्यधेत्तवान्तिमे । दीक्षा वयस्युपादेया किं सम्प्रत्यपि खियते ॥ १२३ ॥
 राजापि तद्विरा भगदीक्षोत्साहो मनागपि । मया किमत्र कर्तव्यमिति धयायन्नवास्थितः ॥ १२४ ॥
 श्रीदामाख्याथ तद्राज्ञी सदा सक्ता पुरोधसा । नूनं मां ज्ञातवानेप इत्याशङ्कत दुर्मतिः ॥ १२५ ॥
 आवां यावन्न हन्त्येष तावद्धन्मीति सा विषम् । पुरोधोऽनुमता दत्त्वा कुलङ्करममारयत् ॥ १२६ ॥
 क्रमाच्छ्रुतिरतिः सोऽपि मृगो भ्रूगोऽयुभावपि । चिरं भ्रमभ्रमुत्तौ नानायोनिनिपातिनौ ॥ १२७ ॥
 पुरेऽन्यदा राजगृहे कपिलव्रजगः सुतौ । सावित्र्यां युगमतोऽभूतां विनोदरमणाभिधौ ॥ १२८ ॥
 रमणो वेदमध्येऽयं यवौ देशान्तरं ताः । कालेनाधीतभेदः सन्नागाद्राजगृहं निशि ॥ १२९ ॥
 अकालोऽसाधिति धिया तदास्थाद्बहिरेव सः । सर्वसाधारणोऽस्वाप्सीदेकस्मिन् यक्षमन्दिरे ॥ १३० ॥
 विनोदभार्या शाखाख्या दत्तेन ब्रजगा समम् । तत्रागात्कृतसहृता विनोदोऽपि हि तामनु ॥ १३१ ॥

सा दत्तुद्धृथा रमणशुल्थाप्यारमयत्तदा । विनोदोऽप्यसिमाकृष्य तं द.घानाविशङ्कितः ॥ १३२ ॥
 शाखया रमणच्छुर्या विनोदोऽपि हतस्तदा । चिरं भ्रान्त्वा भवं चाभूदिभ्युन्नो धनाभिधः ॥ १३३ ॥
 रमणोऽपि भवं भ्रान्त्वा धनस्यैवाभवत्सुतः । लक्ष्मीकुक्षिसमुद्भूतो भ्रूषणो नामधेयतः ॥ १३४ ॥
 द्वात्रिंशदिभ्यकन्याः स धनोक्तः परिणीतवान् । ताभिः क्रीडन्नन्यदास्थान्निशि स्वगृहमूर्धनि ॥ १३५ ॥
 तत्र यामे निशस्तुर्यै श्रीधरस्य महासुनेः । उत्पन्ने केवलेन्द्राक्षीवैरारब्धसुत्सवम् ॥ १३६ ॥
 जातधर्मपरीणामः सद्योऽस्त्युत्तीर्य वैरमतः । तं वन्दितुमचालीच मार्गे दष्टश्च सोऽहिना ॥ १३७ ॥
 शुभेन परिणामेन भ्रान्त्वा शुभगतींश्चिरम् । जम्बूद्वीपे च विदेहे पुरे ॥ १३८ ॥
 महिष्यां हरिणीनाम्यामचलाख्यस्य चक्रिणः । त्रियदर्शननामाभूत् स स्रजुर्धर्मतत्परः ॥ १३९ ॥
 स प्रवित्रजिपुः पित्रनुरोधात्परिणीतवान् । त्रीणि कन्यासहस्राणि संविशोऽन्धत्तथापि हि ॥ १४० ॥
 चतुःषष्टिसहस्राणि वर्षाणां स तपः परम् । चरित्वा गृहवासेऽपि ब्रह्मलोके सुरोऽभवत् ॥ १४१ ॥
 भान्त्वा धनोऽपि संसारं स पौतनपुरेऽभवत् । शकुनाशिशुलब्रह्मपत्न्यां मृदुमतिः सुतः ॥ १४२ ॥
 स पित्रा दुर्विनीतत्वाद्गृहान्निर्वसितोऽत्रमत् । धृतः सर्वकलाकल्पो भूत्वा भूयोऽप्यगाद्गृहम् ॥ १४३ ॥
 सदा दिदेवं द्यूतेन न त्वजीयत केनचित् । दिने दिने देवकेभ्यो भूयिष्ठमजयद्धनम् ॥ १४४ ॥
 वसन्तसेनया सार्धं भूत्वा भोगान् स वेक्षया । अन्ते गृहीतश्रामण्यो ब्रह्मलोके सुरोऽभवत् ॥ १४५ ॥
 च्युत्वा पूर्वभवमायादोषांढताढ्यपवते । अयं बभूव भुवनालङ्कारो नाम कुञ्जरः ॥ १४६ ॥

१ शकुना चासौ अग्निमुखब्रह्मणः पत्नी चेति समास. तस्याम् । २ सर्वकलास्तु योग्यः । ३ द्विवेव. चिकीड ।

त्रियदर्शनजीवोऽपि ब्रह्मलोकात् परिच्युतः । बभूव भरतो भ्रता भवतोऽयं महाशुभः ॥ १४७ ॥
 भरतालोकनाज्जातिरमृतिरसौ गजः । सद्यो गतमदो जज्ञे विवेके हि न रौद्रता ॥ १४८ ॥
 इति पूर्वभवान् श्रुत्वा विरक्तो भरतोऽधिकम् । व्रतं राजसहस्रेणाग्रहीन्मोक्षमिमाय च ॥ १४९ ॥
 सहस्रं तेऽपि राजानः पालयित्वा चिरं व्रतम् । नानालब्धियुषो भूत्वानुरूप पदमासदन् ॥ १५० ॥
 कुञ्जरः सोऽपि वैराग्याद्विधाय विविध तपः । प्रपन्नानशनो मृत्वा ब्रह्मलोकैः सुरोऽभवत् ॥ १५१ ॥
 व्रत भरतमातापि कैकेयी सभुपाददे । पालयित्वा निष्कलङ्कं प्रपदे पदमव्ययम् ॥ १५२ ॥
 भरते च प्रव्रजिते भूषा भूचरसेचराः । अर्थयाञ्चक्रिरे राममभिकेकाय भक्तितः ॥ १५३ ॥
 लक्ष्मणो वासुदेवोऽयं भवद्भिरभिमिच्यताम् । तानेवमादिशद्रामस्ते तथैवाशु चक्रिरे ॥ १५४ ॥
 बलदेवत्वाभिकेकं रामभद्रस्य च व्यधुः । राज्यं द्वावप्यपातां चाष्टमौ तौ बलशार्ङ्गिणौ ॥ १५५ ॥
 पत्नो विभीषणायादाद्रक्षोद्वीपं क्रमागतम् । सुग्रीवाय कपिद्वीपं श्रीपुरं च हनुमते ॥ १५६ ॥
 विराधाय तु पाताललङ्कासृक्षपुरं पुनः । नीलाय प्रतिस्वर्ग्याय पुरं हनुपुरं पुनः ॥ १५७ ॥
 देवोपगीतनगरं तद्रत्नजटिने पुनः । भामण्डलाय वैताह्वये नगरं स्थनूः पुनः ॥ १५८ ॥
 अन्येभ्योऽपि प्रदायैवं रामः शत्रुघ्नमभ्यधात् । यस्तुभ्यं रोचते वत्स तं देशसुरीकुरु ॥ १५९ ॥
 मथुरां मे प्रयच्छति शत्रुघ्नेनार्थितः पुनः । रामो जगाद दुःसाध्या सा वत्स मथुरा पुरी ॥ १६० ॥
 तत्र राज्ञो मधोः शूलं चमरेण पुरार्पितम् । दुरात् परबलं सर्वं निहत्याभ्येति तत्करे ॥ १६१ ॥
 शत्रुघ्नोऽप्येवमवदेव रक्षःकुलान्तक । तवास्मि नन्वंहं भ्राता व्राता कस्तस्य मद्युधि ॥ १६२ ॥

प्रयच्छ मथुरां महं स्वयमेव मधोरहम् । प्रतीकारं करिष्यामि व्याधेरिव भिषग्वरः ॥ १६३ ॥
 शत्रुघ्नमत्याग्रहिणं ज्ञात्वा रामोऽन्वशादिति । अपशूलः प्रमत्तश्च योधनीयो मधुस्त्वया ॥ १६४ ॥
 अनुशिष्येत्यदाद्रामस्तूणावक्षेद्यसायकौ । कृतान्तवदनं नाम सेनान्यं च सहादिशत् ॥ १६५ ॥
 शिलीमुखानग्निमुखानर्णवावर्तधन्व च । लक्ष्मणोऽपि ददौ तस्मायाशंसन् विजयं परम् ॥ १६६ ॥
 ततः प्रतस्थे शत्रुघ्नः प्रयागैश्च निरन्तरैः । ययौवुपमधूपद्मवात्सीच नदीतटे ॥ १६७ ॥
 तत्रादौ प्रेषिताश्चारास्तस्याख्यन्तेत्य यन्मधुः । गतः कुबेरोधानेऽस्ति मथुरापूर्वदिक्स्थिते ॥ १६८ ॥
 पत्न्या जयन्त्या सार्धं स तत्र क्रीडापरोऽधुना । अह्लागारे च तच्छूलं कालोऽयं तस्य योधने ॥ १६९ ॥
 ततश्छलज्ञः शत्रुघ्नः प्राविशन्मथुरां निशि । प्रविशन्तं मधुं तत्र स्त्रोध च बलैः स्वयम् ॥ १७० ॥
 जघान समरे चादौ लवणं मधुनन्दनम् । रामायणरणरम्भे खरं नारायणो यथा ॥ १७१ ॥
 मधुः सुतवधकुद्रो धावित्वा स्फालयन् धनुः । युधुधे दाशरथिना रथिना रथिनां वरः ॥ १७२ ॥
 अन्योऽन्यमद्भरस्त्राणि च्छिन्दानौ तावुभावपि । शस्त्राशस्त्रि प्रचक्राते चिरं देवासुराविव ॥ १७३ ॥
 धनुः समुद्रावर्तं चाग्निमुखान्श्च शिलीमुखान् । सौमित्रिदत्तानस्मार्धीचुर्यौ दशशथात्मजः ॥ १७४ ॥
 तत्स्मृतोपनतं धन्वाधिज्यीकृत्याग्निर्त्रिभिः । तैर्जघान मधुं वीरः शार्दूलमिव लुब्धकः ॥ १७५ ॥
 तद्ग्राणघातविधुरो मधुरेवमचिन्तयत् । शूलं पाणौ न मेऽभ्यागान्न हतो लक्ष्मणानुजः ॥ १७६ ॥
 गतं मम शुधा जन्म जिनेन्द्रो न यदर्चितः । कारितानि न चैत्यानि दत्तं पात्रेषु नो मया ॥ १७७ ॥

१ शूलरहितः । २ अक्षय्याः सायका इषवो ययोस्नौ । ३ मधुपद्मस्य समीपम् । ४ अग्निशरैः ।

इति ध्यायन्नात्तदीक्षो नमस्कारपरायणः । मृत्वा सनत्कुमारेऽभूममधुर्देवो महर्द्धिकः ॥ १७८ ॥
 मधुदेहस्योपरिद्याचद्विमानसुरा व्यधुः । पुष्पवृष्टिं जुघुपुश्र मधुर्देवो जयत्विति ॥ १७९ ॥
 तच्छूलं देवतारूपमधुपेत्य चमरान्तिके । शत्रुघ्नान्मधुनिधनं छल्लोत्पन्नं शशंस च ॥ १८० ॥
 ततो मित्रवधामर्षाचमरः प्राचलत् स्वयम् । पृष्टः क्व यासीति तार्क्ष्यस्वामिना वेणुदारिणा ॥ १८१ ॥
 हन्तुं स्वमित्रहन्तारं शत्रुघ्नं मथुरास्थितम् । यास्यामीति तदाख्याते वेणुदार्यवदत्पुनः ॥ १८२ ॥
 धरणेन्द्राद्रावणेन या लब्धा सापि निर्जिता । शक्तिः सौमित्रिणा पुण्यश्रकृटेनार्धचक्रिणा ॥ १८३ ॥
 रावणोऽपि हतस्तेन तत्पचित्स्तु कियान् मधुः । शत्रुघ्नो लक्ष्मणादेशादवधीत् ग्रंथने मधुम् ॥ १८४ ॥
 उवाच चमरेन्द्रो यच्छक्तिः सौमित्रिणा जिता । कन्यकाया विशल्यायाः ग्रभावेण तदा खलु ॥ १८५ ॥
 तस्याथाब्रह्मचारिण्याः स प्रभावो गतोऽधुना । किं वा तेनेनं यास्यामि तं हन्तुं मित्रघातकम् ॥ १८६ ॥
 इत्युक्त्वा चमरो रोपाच्छत्रुन्नविषयं ययौ । सौराज्यसुस्थितं तत्र सर्वं लोकं ददर्श च ॥ १८७ ॥
 प्राक् प्रजोपद्रवेणोपद्रवाम्येतं मधुद्विपम् । इति बुद्ध्या व्यधाद्वयाधीन् विविधांस्तात्प्रजासु सः ॥ १८८ ॥
 कुलदेवतया तच्च ज्ञापितो व्याधिकारणम् । शत्रुघ्नोऽगादयोऽध्यायां रामलक्ष्मणसन्निधौ ॥ १८९ ॥
 तौ देशभूषणकुलभूषणावागतौ तदा । रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना उपेत्य च ववन्दिरे ॥ १९० ॥
 आग्रही हेतुना केन शत्रुघ्नो मथुरां प्रति । इति रामेण पृष्टः सन् वभाये देशभूषणः ॥ १९१ ॥
 शत्रुघ्नजीव उत्पद्य मथुरायामनेकशः । विप्रोऽभूच्छ्रीधरो नाम रूपवान् साधुसेवकः ॥ १९२ ॥

१ गृहीतदीक्षो भावचारित्रवानित्यर्थः । २ युद्धे । ३ हे इत स्वाभिमन् ।

प्रयच्छ मथुरां महां स्वयमेव मधोरहम् । प्रतीकारं करिष्यामि व्याधेरिव भिषग्वरः ॥ १६३ ॥

सोऽन्यदाध्वनि यंत्राजमहिष्या ललिताख्यया । हृद्यो रगादथानाधि स्वान्तिके स्तुकाम्यया ॥ १९३ ॥
आगाच्चातर्कितो राजा क्षुभिता ललितापि च । चौशसाविति पूचक्रे राज्ञाधारि स तु द्विजः ॥ १९४ ॥
राजादेशाद्धर्थाय स वधस्थानमनीयत । प्रतिज्ञातव्रतोऽमोचि कल्याणशुनिना ततः ॥ १९५ ॥
राजादेशाद्धर्थाय स वधस्थानमनीयत । चन्द्रभद्रनृपात्मजः ॥ १९६ ॥
विशुक्तः प्रात्रजत् सोऽपि तपस्तप्त्वा दिवं ययौ । च्युत्वाभुमथुरापुर्यां चन्द्रभद्रनृपात्मजः ॥ १९७ ॥
स काञ्चनप्रभाराज्ञीकुक्षिभूरचलाभिधः । अत्यन्तवह्वभश्चासीच्चन्द्रभद्रस्य भूपतेः ॥ १९८ ॥
भानुप्रभादैः साप्लवैः सोऽचलोऽष्टभिरग्रजैः । व्यापादयितुमारेभे राजायं मां स्म भूदिति ॥ १९९ ॥
तन्मन्त्रे मन्त्रिणाख्यते नंग्वागदचलोऽन्यतः । अमंश्चाविष्यत वने कण्टकेन गरीयसा ॥ २०० ॥
स ऋदन् पथि दृष्टश्च पुंसां श्रावस्तिवासिना । पितृनिर्वीसितेनाह्वनाभैर्धोभारधारिणा ॥ २०१ ॥
काष्ठभारं विष्णुव्याह्नोऽपनिन्दे तस्य कण्टकम् । हृष्टः स कण्टकं दत्त्वावाचाङ्गं साधु भोः कृतम् ॥ २०२ ॥
अचलं मथुरापुर्यां त्वं शृणोपि यदा नृपम् । तदा तत्र समागच्छेः परसो ह्युपकार्यसि ॥ २०३ ॥
कौशाभ्यामचलोऽथागात्त्र सिंहगुरोः पुरः । इन्द्रतनूपं धन्वाभ्यस्यन्तं समुदैक्षत ॥ २०४ ॥
सिंहेन्द्रतच्योः सोऽपि धानुष्कत्वमदर्शयत् । तस्मै दत्तामिन्द्रतोऽदत्त पूर्वां भुवां सह ॥ २०५ ॥
सोऽसाधयज्ञातबलो देशानङ्गादिकांस्ततः । मथुरां चान्यदागच्छद्युधे चाग्रजैः सह ॥ २०६ ॥
भानुप्रभादीन् स भ्रातृन् बद्ध्वाष्टावपि चाग्रहीत् । तन्मुख्यै मन्त्रिणां प्रैषीच्चन्द्रभद्रोऽचलान्तिके ॥ २०७ ॥
आख्यतेषां स्वदृत्तान्तमचलस्तेऽपि मन्त्रिणः । विज्ञाय गत्वा चाचख्युश्चन्द्रभद्राय सत्वरम् ॥ २०७ ॥

१ गच्छन् । २ काष्ठभारवाहकेन । ३ वृत्तानास्त्रीम् । ४ पृथ्व्या ।

अचलं चन्द्रभद्रोऽपि हृष्टः पुर्यामिवीविशत् । क्रमेण निजराज्ये तं लघीयांसमपि न्यधात् ॥ २०८ ॥
 पित्रा निर्वास्यमानांस्तान् आतृत् भानुप्रभादिकान् । कथञ्चिदचलोऽरक्षच्चक्रे चोदृष्टसेवकान् ॥ २०९ ॥
 अन्यदा नटङ्गस्थेनाङ्को दृष्टोऽचलेन सः । हन्यमानः प्रतीहारानायि च निजान्तिके ॥ २१० ॥
 तस्मै तज्जन्मभूमिं तां श्रावस्तीमचलो ददौ । तौ द्वौ सम्भूय चक्राते राज्यमद्वैतसौहृदौ ॥ २११ ॥
 तावन्यदा प्रात्रजतां समुद्राचार्यसन्निधौ । मृत्वा कालेन चाभूतां ब्रह्मलोकं सुरोत्तमौ ॥ २१२ ॥
 च्युत्वा ततोऽचलजीवः शत्रुघ्नोऽभूत्तवानुजः । प्रागजन्ममोहनीयेन ततोऽसौ मथुराग्रही ॥ २१३ ॥
 च्युत्वा ततोऽङ्कजीवोऽपि सेनापतिरयं तव । कृतान्तवदनो नाम समजायत राघवै ॥ २१४ ॥
 इतश्च श्रीनन्दनस्य प्रभापुरपुरेशितुः । भार्यार्यीं धारणीनाम्न्यां सप्ताभूवन् क्रमात्सुताः ॥ २१५ ॥
 सुरनन्दः श्रीनन्दः श्रीतिलकः सर्वसुन्दरः । जयन्तश्चासरथापि जयमित्रश्च सप्तमः ॥ २१६ ॥
 मासजातं सुतं राज्ये न्यस्य श्रीनन्दनोऽन्यदा । गुरोः प्रीतिकरस्यान्ते प्रात्राजीत्तैः सुतैः सह ॥ २१७ ॥
 श्रीनन्दनो ययौ मोक्षं सुरनन्दादयस्तु ते । सप्ताप्यासंस्तपःशक्त्या जङ्घाचारणलब्धयः ॥ २१८ ॥
 विहरन्तः पुषीं जम्भुर्मथुरां ते महर्षयः । प्रावृष्ट चाभूत्तदा तस्थुरधिशैलगुहागृहम् ॥ २१९ ॥
 चक्रुः पष्ठाष्टमादीनि ते तपांसि सदापि हि । उत्पत्य दूरदेशेषु पारणं चक्रिरे पुनः ॥ २२० ॥

१ गुप्तसेवकान् । २ आनीतः । ३ पतच्छलोकानन्तरं-“ इत्युक्त्वा मुनिवर्यो तौ ततोऽन्यत्र विजहतुः ।
 रामचन्द्रादयः सर्वे स्वं स्वं स्थानं मुदा ययुः॥ ” इति भावार्थकः श्लोकोऽपेक्षित इति प्रतिभाति ।
 ४-अष्टमं सुतमित्यर्थः ।

भूयोऽपि मथुराशैलगुहायां तस्थुरेत्य च । तत्रभावाच्चमरभूव्याधिलत्र क्षयं ययौ ॥ २२१ ॥
 पारणायान्यदोपेत्यायोध्यायां ते ययुः पुरि । अर्हदचश्रेष्ठिनश्च भिक्षार्थं प्राविशन् गृहे ॥ २२२ ॥
 सावज्ञं तान् स वन्दित्वा दध्यौ श्रेष्ठीति के हामी । नेहंत्याः सायुवेपास्तद्वर्षस्वपि विहारिणः ॥ २२३ ॥
 पृच्छामि किमसून् यद्वा पाखण्डैर्भाषितैरलम् । तस्यैवं ध्यायतस्ते तु तद्वच्चा प्रतिलम्बिताः ॥ २२४ ॥
 आचार्यस्य द्युतेर्जगुर्वसतौ ते महर्षयः । अभ्युत्थाय द्युतिनापि वन्दितास्ते सगौरवम् ॥ २२५ ॥
 अकालचारिणः इति तंत्साधुभिरवन्दिताः । दत्तासनास्ते द्युतिना तत्र पारणकं व्यधुः ॥ २२६ ॥
 आयाता मथुरापुर्यां यास्यामस्तत्र सम्प्रति । इत्याख्याय समुत्पत्य स्वं स्थानं ते पुनर्ययुः ॥ २२७ ॥
 तेषां जङ्गचारणानां गुणस्तोत्रं द्युतिर्व्यधात् । तत्साधवः कृताँवज्ञाः पश्चात्पापं प्रचक्रिरे ॥ २२८ ॥
 तच्छ्रुत्वा श्रावकः सोऽर्हदचोऽयंशुशयं व्यधात् । कार्तिकेशेतसम्भ्यां ययौ च मथुरां पुरीम् ॥ २२९ ॥
 अर्चित्वा तत्र चैत्यानि सप्तर्षीं स्तानवन्दत । क्षमयामास चावज्ञादोषं शंसन् स्वयं कृतम् ॥ २३० ॥
 सप्तर्षीणां प्रभावेण शान्तरोगं स्वमण्डलम् । विज्ञायेयाय कार्तिक्यां शत्रुघ्नोऽपि हि तां पुरीम् ॥ २३१ ॥
 तान्नत्वीवाच शत्रुघ्नो भिक्षा मे गृह्यतां गृहे । प्रत्यूचुस्तेऽपि साधूनां राजपिंडो न कल्पते ॥ २३२ ॥
 भूयोऽप्युवाच शत्रुघ्नो यूयं मय्युपकारिणः । मर्षेशे दैविको रोगः शान्तो युष्मत्प्रभावतः ॥ २३३ ॥
 तल्लोकानुग्रहायेह किञ्चिदद्यापि तिष्ठत । सर्वा प्रवृत्तिर्भवतां हन्योपकृतिहेतवे ॥ २३४ ॥
 तेऽप्युचिरे गतः प्रावृट्कालोऽयं तीर्थयात्रया । अधुना विहरिष्यामो नैकत्र मुनयः स्थिराः ॥ २३५ ॥

१ चमरेन्द्रकृत । २ अत्र वास्तव्याः । ३ तस्य द्युतेः साधुभिः । ४ गुणस्तुतिम् । ५ कृताऽवज्ञा
 चैस्ते । ६ पश्चात्तापम् ।

गृहे गृहे त्वं गृहिणां कारयेविन्वमार्हतम् । पुर्यामस्यां ततो जातु व्याधिर्भावी न कस्यचित् ॥ २३६ ॥
 इत्युक्त्वा ते समुत्पत्य ययुः सप्तर्षयोऽन्यतः । शत्रुभोजोऽपि तथा चक्रे लोकश्चाभून्निरामयः ॥ २३७ ॥
 तेषां सप्तऋषीणां च प्रतिमा रत्ननिर्मिताः । स चक्रे मथुरापुर्यां ककुषु चतसृष्वपि ॥ २३८ ॥
 इतश्च वैताब्दगिरौ दक्षिणश्रेणिभूपणे । पुरे रत्नपुरे रत्नस्थो राजा तदाभवत् ॥ २३९ ॥
 तस्य चन्द्रमुखीकुक्षिजन्मा नाम्ना मनोरमा । उद्यौवना कन्यकाभूद्रूपेणापि मनोरमा ॥ २४० ॥
 दातव्या कस्य कन्येयमिति मन्त्रपरे नृपे । उपेत्य नारदोऽवोचल्लक्ष्मणस्येयमर्हति ॥ २४१ ॥
 पुत्री रत्नस्थस्याथ कुपिता गोत्रैरतः । भृत्यान् भूसङ्ग्रयादिक्षद्विदोऽयं कुद्यूतामिति ॥ २४२ ॥
 उचिष्ठतो जिवांघ्रस्तान् धीमान् विज्ञाय नारदः । समुत्पत्य पैतत्रीव प्रयायावुपलक्ष्मणम् ॥ २४३ ॥
 लिखित्वा तां पटे कन्यां दर्शयामास नारदः । लक्ष्मणाय स्वद्यूतान्तं तं चाचख्यावशेषतः ॥ २४४ ॥
 तद्रूपदर्शनाज्जातानुरागो लक्ष्मणः क्षणात् । समं रामेण तत्रागाद्रक्षोविद्याधरैर्द्वृतः ॥ २४५ ॥
 जितः सौमित्रिणा चाशु तत्र रत्नस्थो ददौ । रामाय कन्यां श्रीदामां लक्ष्मणाय मनोरमाम् ॥ २४६ ॥
 वैताब्ददक्षिणश्रेणिं जित्वा सर्वीं च राघवौ । भूयोऽयोध्यामीयतुः क्षमां पालयन्तौ च तस्थतुः ॥ २४७ ॥
 पौडशान्तःपुरचधूसहस्रं लक्ष्मणस्य तु । महिष्योऽष्टावभवंस्तत्र विशल्या रूपवत्यपि ॥ २४८ ॥
 वनमाला च कल्याणमालिका रत्नमालिका । जितपद्मा भयवती चाष्टमा तु मनोरमा ॥ २४९ ॥
 ॥ युगम् ॥

ह्यनवो दे शते सार्धे तेज्वष्ट महिषीभवाः । श्रीधरोऽभूद्विशल्याभूः पृथिवीतिलकः पुनः ॥ २५० ॥
 रूपवत्यङ्गजो वनमालाजोऽर्जुनसङ्गकः । श्रीकेशी जितपद्मायाः कल्याणायास्तु मङ्गलः ॥ २५१ ॥
 सुपार्श्वकीर्तिरतु मनोरमाया विमलः पुनः । रतिमालाभूरभयवतीभूः रात्यक्रीतिकः ॥ २५२ ॥
 रामस्यासन्यहादेव्यश्वतसरत्न मैथिली । प्रभावती रतिनिभा श्रीदामा तु चतुर्थिका ॥ २५३ ॥
 सितैकदा ऋतुस्नाता निशान्ते स्वप्नमैश्वर्ये । च्युतौ विमानाच्छरभौ प्रविशन्तौ निजानले ॥ २५४ ॥
 व्याख्याद्रामस्तथाख्याते वीरौ ते भाविनौ सुतो । च्युतौ विमानाच्छरभौ यत्तु तन्न शुदे मस ॥ २५५ ॥
 धर्मस्य ते च माहात्म्यात् सर्वं भावि लुभं प्रभो । इत्यूचे जानकी देवी तदा गर्भं दधार च ॥ २५६ ॥
 सीता प्राणप्रियाग्रेऽपि प्रासगर्भा विशेषतः । बभूव रामचन्द्रस्य लोचनानन्दचन्द्रिका ॥ २५७ ॥
 ईर्ष्यालवः सपत्न्यस्तां मायाविन्योऽनुगन्न्दः । कीदृशूपो रावणोऽभूत् लिखित्वा प्रदर्शय ॥ २५८ ॥
 सीताप्यूने मया दष्टः सर्वाङ्गं न हि रावणः । दृष्टौ तच्चरणौ च कथं नान लिखामि तम् ॥ २५९ ॥
 तत्पादावप्यालिख त्वं कोतुकं नस्तदीक्षणे । इत्युक्त्वा ग्रंथित्वाऽङ्घ्री दशस्याङ्घ्री लिलेख सा ॥ २६० ॥
 स्थाने तत्रागमद्रामो बभापे ताभिरप्यदः । रावणस्य स्मरत्यद्याप्यसौ सीता तव प्रिया ॥ २६१ ॥
 सीतारवहरलिखितं रावणस्य क्रमद्वयम् । पर्यैतन्नाथ जानीहि सीता तस्यैव नाथते ॥ २६२ ॥
 दृष्ट्वापि तत्तथा रामो गम्भीरस्थान्बहामनाः । तथैव वदते सीतादेव्यामनुपलक्षितः ॥ २६३ ॥

१ अष्टापदमृगौ । २ प्रहत्या स्वभावेन ऋजुनी सरला । ३ क्रमश्चरण । ४ पूर्ववत् ।

सीतादोषपदं तच्च देव्यो दासीजनैर्निजैः । जने प्राकाशयन् प्रायः प्रवादा लोकनिर्मिताः ॥ २६४ ॥
 वसन्तेऽथाग्नीद्रीमः सीते त्वां गर्भखेदिताम् । चिनोदधिपुत्रामेव गधुलक्ष्मीरिहाययो ॥ २६५ ॥
 पुष्पन्ति बकुलप्राया वृक्षाः ह्रीदत्तदोहदैः । स्तुं ब्रजामो महेन्द्रोदयोद्यानं ततोऽधुना ॥ २६६ ॥
 सीतापृचे दोहदो से देवतार्चनलक्षणः । तं पूर्योद्यानभवनैर्नापुणैः सुगन्धिभिः ॥ २६७ ॥
 रामः सद्योऽपि देवानां पूजाचर्यामकारयत् । ययौ गहेन्द्रोदने च ससीतः सपरिच्छदः ॥ २६८ ॥
 विचित्रनगरक्रीडं तत्रापश्यन्मधृत्सवम् । अहत्पूजोत्सवयं सुखासीनो रघूद्रहः ॥ २६९ ॥
 अत्रान्तरे च सीताया दक्षिणं चक्षुरस्फुरत् । आचक्षे च रात्रोऽपि साशङ्गा राघवाय सा ॥ २७० ॥
 नेदं साध्विति रामेणाख्याते सीतान्नवीदिति । किं रक्षोह्यीपत्रासान्मे सन्तुष्टोऽद्यापि नो विधिः ॥ २७१ ॥
 त्वद्वियोगमवाद्दुःखाद्दुःखमद्यापि मेऽधिकम् । किमसौ दास्यति विधिर्निमित्तं नैतदन्यथा ॥ २७२ ॥
 रामोऽपि तामुवाचैवं देवि सा खेदमुद्रह । अवश्यमेव शोक्तव्ये कर्मधीने सुखासुखे ॥ २७३ ॥
 तद्रच्छ मन्दिरे स्वस्मिन् देवानामर्चनं कुरु । प्रयच्छ दानं पात्रेभ्यो धर्मः शरणमापदि ॥ २७४ ॥
 सीतापि सदनं गत्वा संयमेन महीयसा । अर्होऽपूजयद्दानं प्रददे चात्रदानवत् ॥ २७५ ॥
 रघुनाथमथाजगम् रजधोनीमहत्तराः । यथाभूतपुरीवृत्तकीर्तिर्नकाधिकारिणः ॥ २७६ ॥
 विजयः स्रदेवश्च मधुमानथ पिङ्गलः । शूलधरः काश्यपश्च कालः क्षेमश्च नामतः ॥ २७७ ॥

१ प्रायेणापवादा लोकैरेव निर्मिता भवन्ति, न तु तद्वास्तविकाः । २ पूजाचरणम् । ३ राजधान्या
 महत्तरा ग्रामकूटा ग्रामण्य इति यावत् । ४ यथाभूतं सत्य यत्पुरीवृत्तान्तं तस्य कीर्तनेऽद्वितीयधिकारिणः ।

इत्यादिसीतानिर्वादिं शृण्वन्नामो गुहे ययौ । भूयोऽपि तच्छ्रवणार्थमादिदेश चरान् वरान् ॥ २९३ ॥
 एवं च दध्यौ काकुत्स्थो मया यस्याः कृते कृतः । रक्षःकुलक्षयो रौद्रस्तस्याः किमिदमागतम् ॥ २९४ ॥
 जाने महासती सीता स्त्रीलोलः स च रावणः । कुलं च मे निष्कलङ्कं हा रामः किं करोत्वसौ ॥ २९५ ॥
 द्राक् चरास्ते बहिः श्रुत्वा सीतानिर्वादमब्रुवन् । रामस्य सानुजकपिरथोरामस्य सुस्फुटम् ॥ २९६ ॥
 क्रुद्धोऽथ लक्ष्मणोऽवोचदोषान् सङ्कल्प्य हेतुभिः । ये निन्दन्ति सतीं सीतां तेषामेपोऽन्तकोऽस्यहम् ॥ २९७ ॥
 रामोऽप्यूचे मम पुरा व्यज्ञपीदं महत्तरैः । स्वयं च शुश्रुवे तस्य संवादोऽयं चैः कृतः ॥ २९८ ॥
 श्रुत्वा चामी समायाताः प्रत्यक्षं चापि भाषिताः । सीतात्यागे मापवादीव सीतास्वीकारं वज्रनः ॥ २९९ ॥
 ऊचे च लक्ष्मणो लोकगिरा सीतां स्म मा त्यज । यथा तथापवदिता यदबद्धमुखो जनः ॥ ३०० ॥
 लोकः सौराज्यसुस्थोऽपि राजदोषपरो भवेत् । शिक्षणीयो न चेत्तत्रोपेक्षणीयः स भूशुजाम् ॥ ३०१ ॥
 रामोऽप्यूचे सत्यमेतदीदृग् लोकः सदापि हि । सर्वलोकविरुद्धं तु त्याज्यमेव यशस्विनः ॥ ३०२ ॥
 इत्युक्त्वोवाच सेनान्यं कृतान्तवदनं बलः । अरण्ये त्यज्यतां वशापि सीतियं गर्भवत्यपि ॥ ३०३ ॥
 पतित्वा रामपादेषु बभाषे लक्ष्मणो रुदन् । सीतादेव्या महासत्यास्त्यागोऽयमुचितो न हि ॥ ३०४ ॥
 नातः परं त्वया वाच्यमिति रामेण भाषिते । नीरङ्गीच्छन्नवक्त्रोऽगात् सौमित्रिः स्वगृहं रुदन् ॥ ३०५ ॥
 कृतान्तवदनं रामोऽन्वशात् सीतां वने नय । सम्भेतयात्राव्यजेन तस्याः स्वक्षेप दोहदः ॥ ३०६ ॥
 सेनानीरपि सम्भेतयात्रायै रामशासनम् । आख्यायं सीतामारोग्यं संयन्दने प्राचलद्भ्रुतम् ॥ ३०७ ॥

१ यथा सीतास्वीकारं जनोऽपवदति तथा सीतात्यागे मापवदत्वतः सीतात्यागः कर्तव्य इतिभावः ।

अनुभोक्ष्ये स्वकर्माणि मन्दभाग्या वनेऽप्यहम् । नानुरूपं त्वर्कापीस्त्वं विवेकस्य कुलस्य च ॥ ३२२ ॥
 यथा खलगिरात्याक्षीः स्वामिनेकपदेऽपि माम् । तथा मिथ्यादृशां वांचा मा धर्मं जिनभाषितम् ॥ ३२३ ॥
 इत्युक्त्वा मूर्छिता भूमौ पतितोत्थाय चाभ्यधात् । मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ॥ ३२४ ॥
 रामाय स्वस्त्यथाशेशशिपुं लक्ष्मणस्य च । शिवास्ते सन्तु पन्थानो वत्स गच्छोपराधवम् ॥ ३२५ ॥
 एवंविधेऽपि दयिते विपरीतवृत्तौ वैवंविधा तदियमेव सतीषु धुर्या ।
 सञ्चिन्तयन्निति भृशं प्रणिपत्य सुखत्वा सीतां कृतान्तवदनो ववले कथञ्चित् ॥ ३२६ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमपर्वणि
 सीतापरित्यागे नामाष्टमः सर्गः समाप्त ।

॥ अथ नवमः सर्गः ॥

अथ सीता भयोद्भ्रान्ता बभ्रामेतस्ततो वने । आत्मानमेव निन्दन्ती पूर्वदुष्कर्मदूषितम् ॥ १ ॥
भूयो भूयश्च रुदती स्वल्न्ती च पदे पदे । गच्छन्ती पुरतोऽपश्यन्महत् सैन्यं समापतत् ॥ २ ॥
मृत्युजीवितयोस्तुल्याशया प्रेक्ष्यापि तद्गल्मम् । सीता तस्थावभीतैव नमस्कारपरायणा ॥ ३ ॥
तां दृष्ट्वा विभयाञ्चक्रुः सैनिकाः प्रत्युतापि ते । का नाम दिव्यरूपेयं भूस्थितेत्यभिभाषिणः ॥ ४ ॥
सीताया रुदितं श्रुत्वा स्वरवित्तच्चभूनुपः । इयं महासती कापि शुर्विणी चेत्यवोचत ॥ ५ ॥
कृपालुः स महीपाल उपसीतं जगाम च । सीताप्याशङ्किता तस्य स्वं नेपथ्यमदौक्यत् ॥ ६ ॥
राजाप्येवमभाषिष्ट मा भेषीस्त्वं मनागपि । तवैव भूषणान्येतान्यङ्गे तिष्ठन्तु हे स्वसः ॥ ७ ॥
का त्वं कस्त्वामिहात्याक्षीन्निर्धृणेभ्योऽपि निर्धृणः । आख्याहि मा स्म शङ्किष्ट्यास्त्वक्कथेनास्मि कथितः ॥ ८ ॥
तन्मन्त्री सुमतिर्नाम सीतामेत्याब्रवीदिति । गजवाहनराजस्य बन्धुदेव्याश्च नन्दनः ॥ ९ ॥
नृपतिर्वज्रजङ्घोऽयं पुण्डरीकपुरेश्वरः । महार्हितो महासत्वः परनारीसहोदरः ॥ १० ॥
गजान् शहीतुमत्रैत्य कृतार्थीभूय च व्रजन् । त्वद्दुःखदुःखितोऽज्ञागाद्दुःखमाख्याहि तन्निजम् ॥ ११ ॥
विश्वस्य सीताप्याचख्यौ स्वदृत्तान्तमशेषतः । रुदती रोदयन्ती तौ कृपाल राजमन्त्रिणौ ॥ १२ ॥
निर्व्याजो व्याजहारैवं राजा धर्मस्वसासि मे । एकं धर्मं प्रपन्ना हि सर्वं स्युर्वन्धवो मिथः ॥ १३ ॥

१ आगच्छत् । २ स्वरं वेत्तीति स्वरवित् स चासौ तस्सेनाद्युप । ३ निर्दयेभ्य । ४ महार्हद्वक्त्रकः
उत्तमश्रावक इति यावत् । ५ विश्वासं कृत्वा । ६ निष्कपटः ।

मम भामण्डलस्येव आतुरेहि तदोकसि । स्त्रीणां पतिगृहादन्यत् स्थानं आतृनिकेतनम् ॥ १४ ॥
रामोऽपि लोकवादेन त्वामत्याक्षीन्न तु स्वयम् । पश्चात्तापेन सोऽप्यद्य मन्ये त्वमिव कष्टमाक्रु ॥ १५ ॥
गवेषयिष्यत्यचिरात्त्वां सोऽपि विरहातुरः । चक्रवाक इवैकाकी ताम्यन् दशथात्मजः ॥ १६ ॥
इत्युक्त्वा निर्विकारेण तेनामेत्यभियायिनी । सीता रुरेह शिविकां सद्यस्तदुपनायिताम् ॥ १७ ॥
पुण्डरीकपुरं चागान्मिथिलासपरासिव । अहर्निशं धर्मशीला चास्थात्तद्वर्षिते गृहे ॥ १८ ॥
इतश्च रामसेनानीर्गत्वा रामाय सोऽवदत् । वने सिंहनिनादाल्ये त्यक्तवानस्मि जानकीम् ॥ १९ ॥
सुहृर्मुहुः सा मूर्च्छित्वा चेतित्वा च सुहृर्मुहुः । कथञ्चिद्वैर्यमालम्ब्य वाचिकं चैवमादिशत् ॥ २० ॥
नीतिशास्त्रे स्मृतौ देशे कस्मिन्नाचार ईदृशः । एकपक्षोक्तदोषेण पक्षस्यान्यस्य शिक्षणम् ॥ २१ ॥
सदा विमृश्य कर्तुंस्तेऽप्यविमृश्य विधायिता । मन्ये मद्भाग्यदोषेण निर्दोषत्वं सदाप्यसि ॥ २२ ॥
खलोक्त्याहं यथा त्यक्त्वा निर्दोषापि त्वया प्रभो । तथा मिथ्यादृशां वाचा मा त्याक्षीर्धर्ममार्हतम् ॥ २३ ॥
इत्युक्त्वा मूर्च्छिता सीता पतित्वोत्थाय चाब्रवीत् । मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ॥ २४ ॥
इत्याकर्ण्य वचो रामः पपत भ्रुवि मूर्च्छया । सम्भ्रामाह्लक्ष्मणेनैत्य सिपिचे चन्दनाम्भसा ॥ २५ ॥
उत्थाय निललापैवं क्व सा सीता महासती । सदा खलानां लोकानां वचसा ही मयोद्धिता ॥ २६ ॥
अथोचे लक्ष्मणः स्वामिस्तस्मिन्नद्यापि सा वने । महासती स्वप्रभावत्राता नूनं भविष्यति ॥ २७ ॥
गत्वा गवेषयित्वा च स्वयमानीयतां प्रभो । सीता देवी त्वद्विरहान्न हि यावद्विपद्यते ॥ २८ ॥

तेनापि पृष्ठा वैदेही सुतजन्मावधि स्वकम् । मूलाङ्कृत्तान्तमानस्यौ तस्य भ्रातृस्त्रिभ्रतः ॥ ४२ ॥
ऊचेऽष्टाङ्गनिमित्तज्ञः सिद्धार्थः करुणानिधिः । किं ताम्यसि शुधा यस्यास्तनयौ लवणाङ्कुशौ ॥ ४३ ॥
प्रशस्तलक्ष्णौ साक्षादिव तौ रामलक्ष्मणौ । मनोरथं तव सुतौ नचिरात् पूरयिष्यतः ॥ ४४ ॥
तेनेत्याश्वासिता सीता तमभ्यर्थ्य कृताग्रहा । स्वगृहे धारयामास पुत्राध्यापनहेतवे ॥ ४५ ॥
स भव्याविति तत्पुत्रौ सर्वा अग्राहयत् कलाः । तथा यथा तावभूतां दुर्जयौ द्युसदामपि ॥ ४६ ॥
तावधीताखिलकलौ प्रपेदाते च यौवनम् । नूतनाविव कन्दर्पवसन्तौ सहचारिणौ ॥ ४७ ॥
वज्रजङ्घः शशिचूलां पुत्रीं लक्ष्मीवतीभवाम् । कन्या द्वात्रिंशतं चान्या लवणेनोदवाहयत् ॥ ४८ ॥
सोऽङ्कुशाय ययाचे तु पृथ्वीपुरपतेः पृथोः । कन्यकाममृतवतीजातां कनकमालिकाम् ॥ ४९ ॥
वंशो न ज्ञायते यस्य तस्मै स्वदुहिता कथम् । दीयतामित्यभाषिष्ट पृथुः पृथुपराक्रमः ॥ ५० ॥
वज्रजङ्घस्तदाकर्ण्य तं क्रोधादभ्यषेणयत् । पृथुगृहं व्याघ्रस्थं युद्धे बद्ध्वाग्रहीन्मृषम् ॥ ५१ ॥
स्वमित्रं पोतनपतिं साहाय्यायाह्वयत्पृथुः । विधुरेषु हि मित्राणि स्मरणीयानि मन्त्रवत् ॥ ५२ ॥
वज्रजङ्घोऽपि पुत्रान् स्वानैरानाययद्युधि । तैर्वार्यमाणावपि तौ चैर्यतुर्लवणाङ्कुशौ ॥ ५३ ॥
अन्येद्युर्बृते युद्धं चस्वोर्मिलितयोर्द्वयोः । परैरतिवैर्बैज्रजङ्घसैन्यं त्वभज्यत ॥ ५४ ॥
सङ्कुशौ मातुलचमूभङ्गेन लवणाङ्कुशौ । निरङ्कुशाविव गजौ प्रणिघ्नन्तावधावताम् ॥ ५५ ॥
तयोरोजस्विनो रंहो मनागपि न सेहरे । द्विपन्तः प्रादुष्ट्पश्रोतसोरङ्घ्रिषा इव ॥ ५६ ॥
अभज्यत ससैन्योऽपि पृथुर्यावन्न्रेश्वरः । ऊचतुस्तावदेवं तौ स्मेरास्यौ रामनन्दनौ ॥ ५७ ॥

अपरिज्ञातवंशाभ्यामप्यावाभ्यामिहाहवे । विज्ञातवंशजा यूयं पलायन्त्वे कथं त्वहो ॥ ५८ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा वलिन्वा पृथुरब्रवीत् । व्यज्ञायि वंशो युष्माकं विक्रमेणासुना मया ॥ ५९ ॥
 अङ्कुशायार्थिता कन्या वज्रजङ्घेन भृशुजा । नूनं मम हितेनैव वरो हीदृक् क लभ्यते ॥ ६० ॥
 इति साजुनयं प्रोच्य सोऽङ्कुशाय तदैव हि । कन्यां कनकमालारव्यां श्रद्धौ पूर्वयाचिताम् ॥ ६१ ॥
 सन्धानं वज्रजङ्घेन समर्धं सर्वभृशुजाम् । चक्रे पृथुत्पुः पुत्र्याः स्पृहयनङ्कुशं वरम् ॥ ६२ ॥
 तत्रास्थाच्छिबिरं न्यस्य वज्रजङ्घेनरेथरः । आगाच्च नारदमुनिः सच्चक्रे तेन चोच्चकैः ॥ ६३ ॥
 वज्रजङ्घे निपण्णेषु राजसूवाच नारदम् । अङ्कुशाय पृथुर्दास्यत्यसौ कन्यां निजां मुने ॥ ६४ ॥
 लवणाङ्कुशयोर्वंशमस्मत्सम्बन्धिनोऽस्य तत् । आख्याहि ज्ञातजामातृवंशो येनैष तुष्यति ॥ ६५ ॥
 अथोचे नारदः स्मित्वा वंशं को वेत्ति नानयोः । यस्योत्पत्त्यादिकन्दः स भगवानृषभभ्यजः ॥ ६६ ॥
 चक्रिणो ह्यनयोर्वंशे भरताद्याः कथाश्रुताः । को न वेच्यनयोस्तातौ प्रत्यक्षौ रामलक्ष्मणौ ॥ ६७ ॥
 गर्भस्थोरप्यनयोरयोर्ध्यालोकजन्मनः । अपवादाच्चकितेन त्यक्ता रामेण जानकी ॥ ६८ ॥
 अथाङ्कुशो हसित्वोचे ब्रह्मन् खलु साधु तत् । चक्रे रामेण वैदेहीं त्यजता दारुणे वने ॥ ६९ ॥
 भूयांसि ह्यपवादस्य कारणानि निराकृतौ । भवन्ति तत्र किं न्वेवं विद्वानपि चकार सः ॥ ७० ॥
 पप्रच्छ लक्ष्मणोऽथैवं दूरे कियति सा पुरी । यस्यां वसति मे तातः साजुजः सपरिच्छदः ॥ ७१ ॥
 मुनिश्चोचे तव पिता यस्यां विश्वैकनिर्मलः । सायोध्या पूरितः षष्टियुगयोजनशतं खलु ॥ ७२ ॥

वत्तजङ्घमथोवाच लवणः प्रश्रयं श्रयन् । इच्छावस्तत्र गत्वावां श्रेष्ठितुं रामलक्ष्मणौ ॥ ७३ ॥
 प्रतिपद्य स तद्वाचमङ्कुशं पर्यणाययत् । महोत्सयेन पृथुराद्रुपुत्र्या कनकमालया ॥ ७४ ॥
 वचजङ्घपृथुभ्यां तावन्वितौ लवणाङ्कुशौ । साधयन्तौ गहून् देशान् लोकाख्यपुरमीयतुः ॥ ७५ ॥
 युद्धभूमौ च तद्भूपं धैर्यशौण्डीर्यशालिनम् । कुबेरकान्तनामानं तत्र मानिन जिग्यतुः ॥ ७६ ॥
 लम्पाकैवेककर्णाख्यं विजिग्यते नृपं च तौ । ततश्च विजयस्थल्यां भूपं भ्रातृशताभिधम् ॥ ७७ ॥
 गङ्गाशुचीर्यं कैलासस्योचरां दिशमीयतुः । तत्र नन्दनचारुणां देशानां चक्रतुर्जयम् ॥ ७८ ॥
 रूपकुन्तलकालाम्बुनन्दिनन्दनसिंहलान् । शलभाननलाञ्छलान् भीमान् भूतवादिक्वान् ॥ ७९ ॥
 तौ जयन्तौ नृपान् सिधोः परकूलसुपेयतुः । तत्र चार्यान्नार्यांश्च साधयामासतुर्नृपान् ॥ ८० ॥ युग्मं ॥
 बहुदेशेश्वरानेवं साधयित्वा सहैव तैः । निघृत्योपेयतुस्तौ तत्पुण्डरीकपुरं पुरम् ॥ ८१ ॥
 अहो धन्यो वज्रजङ्घो यदीयो यांभिनन्दनौ । ईदृशाविति जल्पद्विर्वीक्ष्यमाणौ पुरीजनैः ॥ ८२ ॥
 जग्मतुः स्वगृहं वीरौ भूपवीरैः समाहृतौ । प्रणेमतुश्च जानकयाश्रणौ विधवावनौ ॥ ८३ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

चुचुम्ब मूर्ध्नि तौ सीता स्नपयन्ती मुदश्रुभिः । रामलक्ष्मणयोस्तुल्यौ भूयास्तमिति चावदत् ॥ ८४ ॥
 ऊचतुर्वज्रजङ्घं तौ मातुल प्राक् त्वयावयोः । मेने यानमयोध्यायामिदानीमनुतिष्ठ तत् ॥ ८५ ॥
 आशाप्यन्तां च लम्पाकरुपकालाम्बुकुन्तलाः । शतभानलशूलाद्याश्रापरेऽपि महीभुजः ॥ ८६ ॥

१ लम्पाकदेशेषु । २ देशनामान्येतानि । ३ भगिनीपुत्रो ।

प्रयाणभग्ना वाद्यन्तां छाद्यन्तां च दिशो बलैः । त्यक्त्वा येनावयोर्माता वीक्ष्यस्तस्याद्य विक्रमः ॥ ८७ ॥
 सीतापि सद्यो रुदती जगादैवं सगद्गदम् । वत्सौ केयमनर्थेच्छा युवयोः कर्मणाप्नुना ॥ ८८ ॥
 वीरौ पितृपितृव्यौ वां दुर्जयौ द्युसदागपि । यक्षाभ्यां निहतो रक्षःपतिर्द्विलोक्यकण्ठकः ॥ ८९ ॥
 उत्कण्ठा पितरं द्रष्टुं युवयोर्यदि बालकौ । विनीतीभूय तद्घातं पूज्ये हि विनयोर्द्वेति ॥ ९० ॥
 ततस्तावेवमूचाते विनयः क्रियते कथम् । तस्मिन् द्विपंत्यप्राप्ते त्वन्याजिनि पितर्यपि ॥ ९१ ॥
 ततस्तावेवमूचाते विनयः क्रियते कथम् । गत्वा सयं वद्विष्यावस्तस्यापि हीनकरं वचः ॥ ९२ ॥
 पुनौ तवावामायाताविति तस्य पुरः कथम् । युद्धाह्वानं युज्यते तु कुलद्वययशस्कम् ॥ ९३ ॥
 आनन्दजनकं तस्य जनकस्यापि दोषमतः । महोरसाहौ महासैन्यौ तौ रागनगरं प्रति ॥ ९४ ॥
 अभिधायेति सीतायां रुदन्त्यामपि चेलतुः । तयोः पथ्यच्छिदन् वृशदिकं क्षमां च समां व्यधुः ॥ ९५ ॥
 कुठारकुडालभृतां सहस्राणि नृणां दश । तावृपतुरुपायोष्यं योद्धुकामौ महाभुजौ ॥ ९६ ॥
 क्रमेण गत्वा सेनाभी हन्थानौ सर्वतो दिशः । तावृपतुरुपायोष्यं योद्धुकामौ महाभुजौ ॥ ९७ ॥
 विक्रमं तद्वलं भूरि श्रुत्वायातं पुरो वहिः । उभौ विसिम्बियाते च सिम्बियाते च राघवौ ॥ ९८ ॥
 अथेत्यभूचे सौमित्रिः परे केऽमी पतङ्गवत् । समापेतुरार्यविक्रमपावहम् ॥ ९९ ॥
 इत्युक्त्वा सह रामेण सुग्रीवादिभिराद्यतः । युद्धे चचाल सौमित्रिरमित्रच्चान्तभारकुरः ॥ १०० ॥
 इतश्च नारदाच्छल्या तद्भ्रामण्डलभूपतिः । पुण्डरीकपुरे सीतासुत्याय ससम्भ्रमः ॥ १०१ ॥

मर्यागाममहिष्णू च त्वदामेयौ युधे गतौ ॥ १०१ ॥
 इतश्च नारदाच्छल्या तद्भ्रामण्डलभूपतिः । मर्यागाममहिष्णू च त्वदामेयौ युधे गतौ ॥ १०१ ॥
 तस्याख्यदुदती सीता रामो मां भ्रातरत्यजत् । मर्यागाममहिष्णू च त्वदामेयौ युधे गतौ ॥ १०१ ॥
 १ रात्रुस्थानप्राप्ते । २ भार्यस्य रामस्य विक्रम एव पावकोऽग्निस्तम् ।

भामण्डलोऽप्युवाचैवं त्वच्यागं रभसावशात् । चक्रे रामो द्वितीयं तु मा कार्पीत्युत्रयोर्वधम् ॥ १०२ ॥
 आत्मजौ तावजानानो न यावद्धन्ति रावधः । उच्छिष्ट तावद्च्छावस्तत्रावामविलम्बितम् ॥ १०३ ॥
 इत्युक्त्वा जानकीमात्मविमानमधिरूप्य च । लवणाङ्कुशयोः स्कन्धावारे भामण्डलो ययौ ॥ १०४ ॥
 तौ नमश्चक्रतुः सीतां कुमारौ लवणाङ्कुशौ । मातुलोऽयमिति सीताख्यातं भामण्डलं तथा ॥ १०५ ॥
 स तौ शिरसि चुम्बित्वा स्वोत्सङ्गमधिरूप्य च । हर्षोमाञ्चितवपुरित्यूचे गद्गदाधरम् ॥ १०६ ॥
 वीरपत्नी पुराप्यासीद्विष्टया सम्प्रति वीरसुः । अभूद्युवाभ्यां से यामिर्यामिनीजानिनिर्मला ॥ १०७ ॥
 वीरपुत्रौ च वीरौ च युवां यद्यपि मानदौ । रणं पितृपितृव्याभ्यां मा कृपाथां तथापि हि ॥ १०८ ॥
 न रणे रावणोऽप्यासीद्ययोर्महस्तयोः कथम् । युद्धं युवाभ्यामारेभे दोःकण्डूभसावशात् ॥ १०९ ॥
 तावृचतुर्मतुलालं स्नेहभीस्तयानया । त्वत्त्वसाप्यस्मदम्बेयमूचेऽदः कातरं वचः ॥ ११० ॥
 आगामपि हि विद्वो यन्न मल्लः कोऽपि तातयोः । युद्धं त्यक्त्वा तयोरेवोत्पादयावः कथं द्वियम् ॥ १११ ॥
 तयोर्दुवाणयोरेव सैन्यानां रामसैनिकैः । समं प्रववृते युद्धं संवतर्वितर्दशकम् ॥ ११२ ॥
 सुग्रीवाद्यैः खेचरमानीयोः सैन्यं महीचरम् । हन्यतामिति साशङ्को ययौ भामण्डलो युधि ॥ ११३ ॥
 उत्तथाते कुमारवप्याहवाय महावलौ । उच्छ्ववःस्यमानवर्मणौ रोमाञ्चेनातिशायिना ॥ ११४ ॥
 निःशङ्कं युध्यमानास्ते सुग्रीवाद्या नमश्चराः । युधि भामण्डलं दृष्ट्वा पप्रच्छुः काविमाविति ॥ ११५ ॥
 भामण्डलाच्च ते ज्ञात्वा रामपुत्राविमाविति । गत्वा सीतां नमश्चक्रुर्न्यर्पदंश्च पुरो सुवि ॥ ११६ ॥

१ वीरं सूते इति वीरसूत्रीरमातेत्यर्थः । २ यामिनी रात्रिजाया यस्य स चन्द्रस्तद्वन्निर्मला ।

तुरङ्गा न त्वन्तेऽभी कशाभिस्ताडिता अपि । रथश्च जर्जरस्तेऽभूदसौ वैर्यस्रताडितः ॥ १३२ ॥
 एतौ च मम दोर्दण्डौ द्विट्कण्डाघातजर्जरौ । न हि रश्मि प्रेतोदं वा क्षमौ चालयितुं प्रभो ॥ १३३ ॥
 पद्मनाभोऽप्यभाषिष्ट ममापि शिथिलायते । धनुश्चित्रस्थितमिव वज्रावर्ते न कार्यकृत् ॥ १३४ ॥
 अभूद्युगलरत्न च वैरिनिर्दलनाक्षमम् । कणकण्डनमात्रार्हभैत्रतदपि सम्प्रति ॥ १३५ ॥
 अनेकशोऽङ्कुशीभूतं यद्दुष्टनुपदन्तिनाम् । हलरत्नं तदप्येतदभूद्भूषाटनोचितम् ॥ १३६ ॥
 सदा यथै रक्षितानां विपक्षक्षयकारिणाम् । तेषामेव ममास्त्राणामवस्था केयमागता ॥ १३७ ॥
 यथापराजितासूनोरभून्मोघास्रता तदा । तथैव लक्ष्मणस्यापि मदनाङ्कुशयोधिनः ॥ १३८ ॥
 अत्रान्तरे च सौमित्रिङ्कुशेनोरसीषुणा । ताडितः कुलशेनेव मूर्च्छितो न्यपतद्रथे ॥ १३९ ॥
 सौमित्रिमूर्च्छीविद्युरो विराधः स्यन्दनं रणात् । अचालयत्प्रत्ययोध्यं सङ्घ्नां लेभेऽथ लक्ष्मणः ॥ १४० ॥
 साक्षेपं लक्ष्मणश्चोचे किं विराधाकृथा नवम् । रामभ्रातुर्दशरथसूनोरनुचितं ह्यदः ॥ १४१ ॥
 तच्छीघ्रं नय तत्रैव रथं यत्र स मे द्विपत् । एष च्छिनन्नि तच्छीर्षं चक्रेणामोघंरहसा ॥ १४२ ॥
 एवमुक्त्वा विराधोऽथनैपीतात्यङ्कुशं रथम् । तिष्ठ तिष्ठेति जल्यंश्च चक्रं जग्राह लक्ष्मणः ॥ १४३ ॥
 भ्रमदर्कभ्रमकरं भ्रमयित्वा च तद्विनि । क्रुद्धो सुमोच सौमित्रिङ्कुशायास्वलद्रयम् ॥ १४४ ॥
 आपतत्ताडयासासैनैकशोऽस्त्रैस्तदङ्कुशः । सर्वात्मना लवणोऽपि न तु तत्प्रत्यहन्त्यत ॥ १४५ ॥
 वेगेनापत्य तच्चक्रमङ्कुशस्य प्रदक्षिणाम् । कृत्वा लक्ष्मणहस्तेऽगात् पुनर्नीड इवाण्डजं ॥ १४६ ॥

तद्भूयो लक्ष्मणोऽमुञ्चत् कृत्वा तद्वत्सदक्षिणाम् । पुनस्तत्पणिभेनागाच्छालां भग्न इव द्विपः ॥ १४७ ॥
 चित्रयत्प्रासासुश्रुयं विपणौ रामलक्ष्मणौ । किं सीरिशाङ्गिणावेतौ न त्वावाप्सिह भारते ॥ १४८ ॥
 अत्रान्तरे नारदपिः सिद्धार्थेन राह्वेव हि । तत्रोपेत्यावोचदेयं खिन्नं रामं सलक्ष्मणाम् ॥ १४९ ॥
 हर्षस्थाने विषादोऽयं युवयोः किं रघूद्वहौ । पुत्रात्पराजयो वंशोद्योतनाय न कस्य हि ॥ १५० ॥
 सीताङ्गक्षिभवौ पुत्रौ ताविमौ लक्ष्मणाद्वृक्षौ । त्वां द्रष्टुमागतावत्र मुद्वव्याजेन न त्वरी ॥ १५१ ॥
 अभिज्ञानमिदं तेऽत्र यच्चक्रं प्रबभूव न । सुधांभूञ्छारतं चक्रं पुरा बाहुबलावपि ॥ १५२ ॥
 त्यागात्प्रमृति सीताया वृत्तान्तं नारदोऽखिलम् । पुत्रयुद्धान्तगाचख्यौ विश्वविस्मयदायकम् ॥ १५३ ॥
 रामोऽपि विस्मयव्रोडाखेदहर्षसमाकुलः । मुमूर्छं सङ्घ्नां लेभे च संसिक्तप्रन्दनाम्भसा ॥ १५४ ॥
 लक्ष्मणेन सहोदश्रुः पुत्रवात्सल्यपूरितः । जगाम रामो लवणाङ्कुशयोर्द्रुतमन्तिके ॥ १५५ ॥
 अवपीर्यं स्थास्तद्यो विनीतौ लवणाङ्कुशौ । पादेषु पञ्चसौमित्र्योस्त्यक्तास्त्रौ पेततुः क्रमात् ॥ १५६ ॥
 तात्रालिङ्ग्य निन्दोत्सङ्गमारोप्य च रघूद्वहः । मुग्धिनं युग्मन् स्त्रोदीर्घैः शोकस्नेहसमाकुलः ॥ १५७ ॥
 रामोत्सङ्गाभिजोत्सङ्गं तावारोप्याथ लक्ष्मणः । युग्मन् शिरसि बाहुभ्यां परिभेऽश्रुपूर्णहृत् ॥ १५८ ॥
 विछुटन्तौ पितुखि विनीतौ पादपद्मयोः । दूरात्प्रसारितभुजः शत्रुभ्रो प्याल्लिङ्गं तौ ॥ १५९ ॥
 अपरेऽपि हि भूपालाः सेनयोरुभयोरपि । प्रसोदन्ते रम रभूय विवाहमिलिता इन ॥ १६० ॥

१ अरी राज । २ भरतत्रक्रिसम्भन्धि । ३ पुत्रपराजयेन

खेदः पुत्रप्राप्त्या च हर्षस्तेन युक्त ।

सीताविवागेन

पुत्रयोर्विक्रमं दृष्ट्वा पित्रा च सह सङ्गमम् । हृष्टा सीता विमानेन पुण्डरीकपुरं ययौ ॥ १६१ ॥
 सदृशपुत्रलाभेन सुदितौ रामलक्ष्मणौ । जङ्घुः स्वाभिर्घेण भूचरा खेचराश्च ते ॥ १६२ ॥
 भामण्डलनृपाभ्यातो वज्रजङ्घनृपोऽपि हि । ननाम रामसौमित्री विनीतशिरपचिवत् ॥ १६३ ॥
 रामस्तमाललोचैवं भामण्डलरामो सि मे । पुत्रौ योऽवर्धयस्त्वं मेऽनैपीः काष्ठामिमां च यः ॥ १६४ ॥
 इत्युक्त्वा पुष्पकारूढः पञ्चनभः सलक्ष्मणः । अर्धासनोपविष्टाभ्यां पुत्राभ्यां प्राविशत्पुरीम् ॥ १६५ ॥
 उद्वृग्रीवपाणिभिः पौरै राजमार्गे च विस्मितैः । प्रेक्ष्यमाणः स्तूयमानसुतो रामोऽगमद्गृहे । १६६ ॥
 तत्रोत्तार पुत्राभ्यां सह रामः सलक्ष्मणः । यान्तमत्यन्तश्रुदा कारयामास चोत्सनाम् ॥ १६७ ॥
 अथ रामं सुमित्राभूः कपीश्वरविभीषणौ । हनूयानङ्गदायाश्च सम्भूयैवं व्यजिज्ञपन् ॥ १६८ ॥
 परदेशे स्थिता देवी त्वया विरहितायुगा । विनामूभ्यां कुमाराभ्यामतिकष्टेन तिष्ठति ॥ १६९ ॥
 यथादिशसि तत्स्वामिभानयामोऽद्य तामिह । विपत्स्यतेऽन्यथा सा तु पतिपुत्रोऽज्ज्ञिता सती ॥ १७० ॥
 किञ्चिद्रामो विचिन्त्योचे जानक्यानीयते कथम् । लोकापवादोऽस्तीकोऽपि बलवानन्तरायकृत् ॥ १७१ ॥
 जानेऽहं यत्सती सीता सापि खं वत्ति निर्मलम् । दिव्यं दालुमथादातुं तद्द्वयोरपि नास्ति भीः ॥ १७२ ॥
 प्रत्यक्षं सर्वलोकानां दिव्यं देवी करोतु सा । शुद्धया च तथा सार्धं गृहवासोऽस्तु मे पुनः ॥ १७३ ॥
 एवमस्त्विस्युदित्वा ते पुर्यां बहिरकारयन् । विशालान्मण्डपानुच्चैस्तदन्तर्मञ्चधोरणीः ॥ १७४ ॥
 तेषु चोपाविशन् भूपाः पौरामात्यादयोऽपि च । ते विभीषणसुग्रीवप्रभृत्वाः खेचरा अपि ॥ १७५ ॥

१ दिशाम् । २ ऊर्ध्वा श्रीना पार्श्वयश्च येषां तैः । ३ मञ्चश्रेणी ।

तुलां समधिरोहामि तप्तं कोशं पिबास्यहम् । गृह्णामि जिह्वया फालं किं तुभ्यं रोपते वद ॥ १९० ॥
॥ युग्मम् ॥

अत्रान्तरेऽन्तरीक्षस्थः सिद्धार्थो नारदोऽप्यथ । लोकः सर्वश्च तुमुलं निपिधेदसमाषत ॥ १९१ ॥
भो भो राघव सीतेयं निश्चयेन सती सती । महासतीति मा कार्पीर्विकल्पमिह जालुचित् ॥ १९२ ॥
रामोऽयुवाच हे लोका मर्यादा कापि नास्ति वः । सङ्कल्य दोषं युग्माभिरेवेयं दूषिता पुरा ॥ १९३ ॥
ब्रूथान्यत् पुरतो यूयमन्यद्दूरे स्थिताः पुनः । तदा कथं सदोपासीच्छीलवत्यधुना कथम् ॥ १९४ ॥
भूयोऽपि गृह्णतां दोषमर्गला नास्ति कापि वः । प्रत्ययाय ततः सीता विशतु ज्वलितेजले ॥ १९५ ॥
इत्युवत्त्वाखानयद्रामो गतं हस्तशतत्रयम् । पुरुषद्वयदहनं चापूरयच्चन्दनेन्धनैः ॥ १९६ ॥
अत्रान्तरे च वैताल्हस्योत्तरश्रेणिवर्त्तिनः । हरिविक्रमराजस्य कुमारो जयभूषणः ॥ १९७ ॥
ऊढाष्टशतनारीकः पत्नीं किरणमण्डलाम् । सुतां हेमशिखाख्येन समं मातुलसूनुना ॥ १९८ ॥
दृष्ट्वा निर्वासयामास तदैव प्रात्रजत् स्वयम् । सापि मृत्वा समजनि विद्युद्भृति राक्षसी ॥ १९९ ॥
अयोध्यावहिरभ्येत्य स तदा जयभूषणः । तस्यौ प्रतिमया विद्युद्भृष्टा च तमुपाद्रवत् ॥ २०० ॥
केवलं अस्य चोत्पेदे तदुत्सवविधित्सया । तदानीं च समाजगुः सुनासीरादयः सुरा २०१ ॥
सीतायाः प्रेक्ष्य तद्देवाः शक्रमेवं व्यजिज्ञपन् । लोकालीकापवादेन सीता वहौ प्रवेक्ष्यति ॥ २०२ ॥

१ सीसकम् । २ शस्त्रधारम् । ३ जयभूषणः । ४ सुनासीरः इन्द्रः ।

पयनीकपति सीतासान्निध्यायादिशुद्धिः । तस्यैः केवलज्ञानोत्सवं तु विद्ये स्वयम् ॥ २०३ ॥
 रामाज्ञयाथ श्रुतकास्तं गतं चन्दनाश्रितम् । परितो ज्वालयामासुर्दुःप्रेक्ष्यं चक्षुषामपि ॥ २०४ ॥
 ज्वालाकरालं तं प्रेक्ष्य रामो दध्याविदं हृदि । अहो अत्यन्तविषमं किं ममेदृष्टपस्थितम् ॥ २०५ ॥
 इयं महासती नूनं निःशङ्काशौ प्रवेक्ष्यति । दैवस्येव हि दिव्यस्य प्रायेण विपमा गतिः ॥ २०६ ॥
 मया सहास्या निर्वासो हरणं रावणेन च । वने त्यागो मया भूयो भूयोऽप्येतच्च मत्कृतम् ॥ २०७ ॥
 एवं सोऽचिन्तयद्यवात्तावत्सीतोपपावकम् । स्थित्वा स्पृत्वा च सर्वज्ञं चक्रे सत्यापनामिति ॥ २०८ ॥
 हे लोकपाला लोकाश्च सर्वे शृणुत यद्यहम् । अन्यमभ्यल्पं रामात्तदाप्रिर्मां दहत्ययम् ॥ २०९ ॥
 अन्यथा तु सुखस्पर्शो वारीवास्तिन्युदीर्य सा । ज्ञम्पां स्पृतनमस्कारा ददौ तस्मिन् हुताशने ॥ २१० ॥
 यावत्सा प्राविशत्तावद्विध्यातो वह्निराश्रयि । गर्तः स्वच्छोदकार्णः स तु वापीत्वमाययौ ॥ २११ ॥
 सीता त्वधिजलं पद्मोपरि सिंहासनस्थिता । पद्मेवास्थात्सतीभावतुष्टदेवप्रभावतः ॥ २१२ ॥
 कुर्वाणं कापि हुङ्कारं क्वचिद्गुलुगुलारवम् । कापि भम्भायितध्यानं क्वचित्पटपटाञ्चनि ॥ २१३ ॥
 क्वचिद्विलिदिलिस्वानं क्वचित् खलखलास्वनम् । समुद्राम्भ इवाम्भस्तत्र सावर्तमैक्ष्यत ॥ २१४ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

तदुच्छलजलं वाप्या उद्वलस्येव वारिधेः । आप्लावयितुमारंभे मञ्चानपि गरीयसः ॥ २१५ ॥

१ सेवकाः । २ अग्निप्रवेशनम् । ३ लक्ष्मीरिव ।

विद्याधरा भयोद्भ्रान्ताः समुत्पत्येयुरम्बरे । भूवराञ्चुकुशुश्रुवं पाहि सीते महासति ॥ २१६ ॥
 सीतायुत्तीर्णमम्भस् त् स्वपाणिभ्यामवालयत् । पुनर्वापीप्रमाणं तदभूत्तस्याः प्रभावतः ॥ २१७ ॥
 उत्पलैः कुमुदैः पद्म पुण्डरीकैर्निरन्तरा । सौरभोद्भ्रान्तभृङ्गालीसङ्गीता हंसशालिनी ॥ २१८ ॥
 आरुंलङ्घीचिनिचयमणिसोपानबन्धुरा । बद्धोभयतटा रत्नापलैर्वापी बभूव सा ॥ २१९ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

ननृतुर्नरदाद्याः खे सीताशीलप्रशंसिनः । सीतोपरिष्ठानुद्याश्च पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ २२० ॥
 अहो शीलमहो शीलं रामपत्न्या यशस्करम् । इति लोकप्रथोपोऽभूद्रोदःकुक्षिम्भरिः क्षणात् ॥ २२१ ॥
 मातुः प्रभावं तं दृष्ट्वा मुदितौ लवणाङ्कुशौ । हंसाविव तरन्तौ तौ तत्समीपमुपेतुः ॥ २२२ ॥
 तौ मूर्ख्याघ्राय वैदेह्या पार्श्वयोरुपवेशितौ । कलभाविव रेजाते नदीतीरद्वयस्थितौ ॥ २२३ ॥
 गत्वा सौमित्रिशुभ्रभामण्डलविभीषणाः । सुग्रीवाद्याश्च वैदेहीं नमश्चक्रुः सभक्तयः ॥ २२४ ॥
 सीतामुपाययौ रामोऽप्यभिरामतद्द्युतिः । पश्चात्तापत्रापूर्णं इत्यूचे रचिताञ्जलिः ॥ २२५ ॥
 स्वभावादप्यसदोषग्राहिणां पुरवासिनाम् । हृन्दानुदृश्या त्यक्तसि मया देवि सहस्व तत् ॥ २२६ ॥
 त्यक्तोग्रथापदेश्शण्डेऽजीवस्त्वं स्वप्रभावतः । एकं दिव्यं तदप्यासीन्नाज्ञासिपमहं पुनः ॥ २२७ ॥
 क्षान्त्वा सर्वं ममेदानीमिदमध्यास्व पुष्पकम् । चलस्व वेदमनि प्राग्ब्रह्मस्य सहिता मया ॥ २२८ ॥

१ ईयुजंगुः । २ उच्छलितम् । ३ सौरभेण सुगन्धेनोद्भ्रान्ता या भृङ्गाली, अमरसमूहस्तस्याः सङ्गीतं
 यस्यां सा । ४ आस्फलन्तो वीचिनिचयास्तरङ्गसमूहा यत्रैतादृशैर्मणिषोपानैर्बन्धुरा-व्यासा । ५ इच्छानुवर्तनेन ।

सीतायै न ते दोषो न च लोकस्य कश्चन । चैन्यस्यापि कस्यापि किं तु मत्पूर्वकर्मणाम् ॥ २२९ ॥
 निर्विण्णा कर्मणांभीहृद्गुःखावर्तप्रदायिनाम् । ग्रहीष्यामि परित्रज्यां तेषामुच्छेदकारिणीम् ॥ २३० ॥
 इत्युक्त्वा मैथिली केशानुचलान स्वस्रुष्टिना । रामस्य चार्पयामास शक्रस्येव जिनेश्वरः ॥ २३१ ॥
 सद्यो सुमूर्छं काकुत्स्थो नोत्तस्थौ यावदेप च । तावत्सीता ययौ साधुजयभूषणसन्निधौ ॥ २३२ ॥

केवली स जयभूषणो मुनिर्माथिलीं विधिवदप्यदीक्षयत् ।

सुप्रभाख्यगणिनीपरिच्छेदे तां चकार च तपःपरायणाम् ॥ २३३ ॥

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्रे महाकाव्ये सप्तमे
 पर्वणि सीताशुद्धिवतप्रहणो नाम नवमः सर्गः ।

॥ अथ दशम-सर्गः ॥

अथ सिक्तशब्दनेन लब्धराड्भ्रुजो रघूद्ग्रहः । व्याजहार क्व ननु सा सीताःवी मगस्विनी ॥ १ ॥
 भो भूचराः खेचराश्च न चेष्टुयं सुसूर्पवः । तन्मे लुश्रतकेशामप्याशु दर्शयत त्रियाम् ॥ २ ॥
 वत्स वत्सैहि सौमित्रे तूणौ तूणौ धनुर्धनुः । यदभी सन्धुदासीनाः सुस्थिता दुस्थिते मयि ॥ ३ ॥
 इत्युवत्वा धन्व गृह्णन्तं तं नत्वा लक्ष्मणोऽज्वरीत् । आर्यायं किमिदं लोकः खल्वेप तव किङ्करः ॥ ४ ॥
 सीतां यथा दोषभीतोऽत्याक्षीस्त्वं न्यायनैष्ठिकः । भवभीता स्वार्थनिष्ठा तथा सा सर्वमत्यजत् ॥ ५ ॥
 प्रत्यक्षमिह वः सीता स्वयमुत्पाट्य कुन्तलान् । आददे विधिवदीक्षां जयभूषणसन्निधौ ॥ ६ ॥
 इदानीमेव तस्यैर्यैस्त्वपद्यत केवलम् । तज्ज्ञानमहिमावश्यं कृत्यमस्ति तवापि हि ॥ ७ ॥
 तत्रास्ते स्वामिनी सीता स्वामिन्नात्तमहाव्रता । दर्शयन्ती मुक्तिमार्गं सतीमार्गमिवानघा ॥ ८ ॥
 रामः प्रकृतिसालम्ब्योवाच साधु मम त्रिया । उपाददे परिव्रज्यां तस्य केवलिनोऽन्तिके ॥ ९ ॥
 इत्युवत्वा सपरीवारो जगाम जयभूषणम् । नत्वा च देशनां तस्माच्छुश्राव रघुपुङ्गवः ॥ १० ॥
 देशनान्ते च पप्रच्छ नात्मानं वेदूम्यहं प्रभो । भव्योऽहं किञ्चिताभव्यस्तदाचक्ष्व प्रसीद मे ॥ ११ ॥
 अथाख्यत्केवली सोऽपि भव्योऽसि त्वं न केवलम् । सिद्धिं यास्यस्यनेनैव जन्मनोत्पन्नकेवलः ॥ १२ ॥
 रामः पप्रच्छ भूयोऽपि मोक्षः प्रव्रज्यया भवेत् । सर्वत्यागेन सां किं तु लक्ष्मणो दुस्त्यजो मम ॥ १३ ॥

१ सा प्रव्रज्या सर्वत्यागेन भवेत्, परन्तु लक्ष्मणः मम दुस्त्यजोऽतः सर्वत्यागः कथं भवेदिति तात्पर्यम् ।

मुनिराख्यदवश्यं ते भोक्तव्या बलसम्पदः । तदन्ते त्यक्तसङ्गः सन् प्रब्रज्य शिवमाप्स्यसि ॥ १४ ॥
नत्वा विभीषणोऽपृच्छत् केन प्राग्जन्मकर्मणा । जहार रावणः सीतां लक्ष्मणस्तं न्यहत् युधि ॥ १५ ॥
सुग्रीवो भामण्डलश्च तथैवौ लवणाङ्कुशौ । अहं च कर्मणा केनात्यन्तरक्ता रघुद्वहे ॥ १६ ॥
भगवानाचक्षेऽथ भरतार्धेऽत्र दक्षिणे । पुरे क्षेमपुरे नाम्ना नयदत्तोऽभवद्वणिक् ॥ १७ ॥
धनदत्तवसुदत्तौ गुणन्दकुक्षिणौ सुतौ । तस्याभूतां तयोर्मित्रं याज्ञवल्क्योऽभवद्वृद्धिजः ॥ १८ ॥
नाम्ना सागरदत्तश्च पुरे तस्मिन्नभूद्वणिक् । तस्य स्रजुर्गुणधरः कन्या गुणवती पुनः ॥ १९ ॥
दत्ता सागरदत्तेन नयदत्तात्मजन्मने । धनदत्ताय गुणत्रयसुररूपगुणाय सा ॥ २० ॥
श्रीकान्तनाम्ने चाढ्याय तत्रत्यायार्थलोभतः । ददौ गुणवतीं छुन्नं माता रत्नप्रभा पुनः ॥ २१ ॥
याज्ञवल्क्यस्तु तज्ज्ञात्वा नयदत्तात्मजन्मनोः । स्वमित्रयोः समाचख्यावसहो मित्रवञ्चने ॥ २२ ॥
वसुदत्तस्ततो गत्वा श्रीकान्तमवधीन्निशि । श्रीकान्तेनापि खड्गेन वसुदत्तो निपातितः ॥ २३ ॥
विन्ध्याटव्यामभूतां तावुभावपि कुरङ्गकौ । गुणत्रयप्यनूढैव मृत्वा तत्राभवन्मृगी ॥ २४ ॥
तस्याः कृते च तत्रापि युद्धवा पञ्चत्वमीयतुः । मिथो वैरेण तावैवं भूयांसं भ्रमतुर्भवम् ॥ २५ ॥
तदानीं धनदत्तोऽपि स्वभ्रातृवधपीडितः । निर्धर्मोऽटन्निशि साधून् ददर्श क्षुधितोऽज्यदा ॥ २६ ॥
ययाचे भोजनं तेभ्यस्तेष्वेको ह्यनिरवधीत् । दिवापि न हि साधूनां भक्तपानादिसंग्रहः ॥ २७ ॥
तवापि नोचितं रात्रौ भोक्तुं पातुं च भद्रक । को वेत्ति जीवससक्तिमन्नादौ तमसीद्वशे ॥ २८ ॥

इत्यादि बोधितस्तेन सुधयेवोक्षितो हृदि । श्रावकीभूय मृत्वा च सौधर्मे त्रिदशोऽभवत् ॥ २९ ॥
 च्युत्वा महापुरपुरे धारणीमैरुन्दनः । नाम्ना पद्मारुचिः श्रेष्ठी परमश्रावकोऽभवत् ॥ ३० ॥
 सोऽन्यदा गोकुलं गच्छन्नधारूढो यदृच्छया । जरद्वृषभमद्राथीन्मुसूधुं पतितं पथि ॥ ३१ ॥
 कृपालुः सोऽवख्याथान्निकटीभूय तस्य तु । कर्गसूले ददौ पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतीः ॥ ३२ ॥
 मृत्वा च तल्पभावेण तत्रैव स गुतोऽभवत् । छत्रच्छायनरेन्द्रश्रीदत्तयोर्द्वृषभध्वजः ॥ ३३ ॥
 स्वैरं भ्रमन् सोऽन्यदा तां जरद्वृषभुवं ययौ । लेभे च जातिस्मरणं प्राञ्जन्मस्थानदर्शनात् ॥ ३४ ॥
 तत्र चाकारयद्द्वैत्यं तस्य चैत्यस्य चैकतः । भित्तावालेखयामास मुसूधुं तं जरद्ववम् ॥ ३५ ॥
 तत्कर्णान्ते नमस्कारदारयिनं पुरुषं च तम् । तदभ्यर्णो तदीयं च सपर्याणं तुरङ्गमम् ॥ ३६ ॥ युगमम् ॥
 आरक्षांस्तत्र चादिक्षधश्चित्रं परमार्थतः । इदं विदन्नुदीक्षेयत स ज्ञाप्यस्त्वचितं मम ॥ ३७ ॥
 इत्युक्त्वा स ययौ वेरुम चैत्ये तत्रान्यदा पुनः । वन्दनायाययौ पद्गुरुचिः स श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥ ३८ ॥
 वन्दित्वा तत्र सोऽहन्तं भित्तिचित्रसुदैक्षत । सर्वं मे संवदत्येतदित्यूचे च सविरमयः ॥ ३९ ॥
 विद्वसोऽथ तदारक्षैस्तत्रागाद्वृषभध्वजः । किं वेत्सि चित्रवृत्तान्तमित्यपृच्छच्च तं नरम् ॥ ४० ॥
 गवेऽस्मै त्रियमाणाय नमस्कारानदां पुरा । इहाभिज्ञेन केनापि लिखितोऽस्मीत्युवाच सः ॥ ४१ ॥
 तं नत्वोवाच द्वृषभध्वजो योऽयं जरद्ववः । राजपुत्रोऽभवं रोऽहं नमस्कारप्रभावतः ॥ ४२ ॥
 कामयास्यमहं योनिं तिर्यग्योनिरताप्यहम् । कृपालुस्त्वं न चेन्मह्यं नमस्कारानदास्थथाः ॥ ४३ ॥

सर्वथा त्वं गुरुः स्वामी देवतं चासि मे खलु । शुद्धश्च राज्यमिदं प्राज्यं त्वयायत्तं ममापि यत् ॥ ४४ ॥
 इत्युक्त्वा पद्मरुचिना सहैव वृषभध्वजः विजहारांकृतद्वैधः पालयञ्ज्वावकत्रतम् ॥ ४५ ॥
 श्रावकत्वं चिरं सम्यक् पालयित्वा विपद्य च । ईशानकल्पे जज्ञाते तौ देवौ परमद्विकौ ॥ ४६ ॥
 च्युत्वा ततः पद्मरुचिर्मोरपस्तौ गिरौ । वैताढ्ये नगरे नन्दावतं नन्दीश्वरात्मजः ॥ ४७ ॥
 कनकाभाकुक्षिजन्मा नयनानन्द इत्यभूत् । राज्यं शुक्त्वा परिव्रज्य माहेन्द्रे विदशोऽभवत् ॥ ४८ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

च्युत्वा च प्राग्विदेहेषु क्षेमायां पुरि भूपतेः । विपुलवाहनस्याभूत्पद्मावल्यां स नन्दनः ॥ ४९ ॥
 श्रीचन्द्रो नाम शुक्त्वा च राज्यं प्रव्रज्य चान्तिके । समाधिगुप्तस्य शुनेत्रहल्लोकेन्द्रतां ययौ ॥ ५० ॥
 ॥ युग्मम् ॥

च्युत्वा ततोऽयं पद्मोऽभूद्बलभद्रो महाबलः । सुग्रीव एष वृषभध्वजजीवस्त्वभूत्कमात् ॥ ५१ ॥
 भ्रान्त्वा श्रीकान्तजीवोऽभून्मृणालकन्दपत्ने । राजस्रुवर्षकण्ठो शम्भुहेमवतीभवः ॥ ५२ ॥
 भ्रान्त्वा च वसुदत्तोऽभूच्छम्भुराजपुरोधसः । विजयस्य रत्नचूडाभवः श्रीभूतिरात्मजः ॥ ५३ ॥
 गुणवत्यपि सा भ्रान्त्वा श्रीभूतेस्तस्य नन्दना । सरस्वतीकुक्षिभा नाम्ना वेगवतीत्यभूत् ॥ ५४ ॥
 सोढौवनान्यदा साधुं प्रतिमास्थं सुदर्शनम् । बन्धमानं जनैर्दृष्ट्वा सोपहासमदोऽवदत् ॥ ५५ ॥
 अहो साधुरयं दृष्टः पुरा क्रीडन्महेलया । सानेन प्रेषितान्यत्र तं बन्दध्वं कथं जनाः ॥ ५६ ॥

१ न कृतं द्वैध येन सोऽभिन्न इति धावत् । २ स्त्रिया ।

श्रुत्वा विपणिगम्याशु लोकः सर्वोऽपि तं मुनिम् । विलावयितुमारेभे कलङ्कोद्गमोपपूर्वकम् ॥ ५७ ॥
 न मे यावत्कलङ्कोऽयमुचरिष्यति सर्वथा । न तावत्पारयिष्यामीत्यभिजग्राह सोऽप्युपिः ॥ ५८ ॥
 ततश्च देवतारोपचङ्कनं वेगवतीशुलाम् । साधुव्यतिकरं ज्ञात्वा सा पित्रा भर्त्सिता भृशम् ॥ ५९ ॥
 रोपात् पित्रुश्च सा भीता सुदर्शनमुनेः पुरः । प्रत्यक्षं सर्वलोकानागित्युचोःस्तरसब्रवीत् ॥ ६० ॥
 निर्दोषः संवत्शशि त्वं दोगोऽलीकोऽयमेव ते । मयंवारोपितः र्नाभिस्तिष्ठतिश्च स्व क्षमानिधे ॥ ६१ ॥
 श्रुत्वेति तद्वचो लोको भूयोऽप्यानर्चं तं मुनिम् । उल्लाषाभूद्देगवती तदादि श्राधिका च सा ॥ ६२ ॥
 तां च रूपवतीं दृष्ट्वा ययाचे शम्भुभूपतिः । दास्ये मिथ्यादृशे नेति श्रीभूतिः प्ररुवाच तम् ॥ ६३ ॥
 शम्भुर्निहत्य श्रीभूतिं बुभुजे तां बलादपि । भवान्तरे ते वधाय भूयासभिसि साशपत् ॥ ६४ ॥
 शम्भुनापि विष्णुका सा हरिकान्तार्थिकान्तिके । प्रवद्राजाथ पूर्णायुर्त्र्यलोलोऽहमुपाययौ ॥ ६५ ॥
 ततश्च्युत्वा शम्भुजीवरक्षोनाथस्य मृत्यवे । निदानवशतो जज्ञे सीतेयं जनकागजा ॥ ६६ ॥
 सुदर्शनमुनेस्तस्यालीकदोपाधिरोपणात् । अस्याः कलङ्कोऽलीकोऽयं लोकेनेहाधिरोपिनः ॥ ६७ ॥
 भवं भ्रात्वा शम्भुजीोऽप्युदपादि द्विजन्मनः । कुशध्वजस्य सावित्र्यां प्रभासो नाम नन्दनः ॥ ६८ ॥
 स प्रवद्राज विजयसेनर्षेरन्तिकेऽन्यदा । परमं च तपस्तेपे सहमानः परीपहान् ॥ ६९ ॥
 सम्भेतयात्राचलितं विद्याधरनरेधरम् । कनकप्रभमद्राक्षीदिन्द्रत्पार्ष्णिक्कम् ॥ ७० ॥
 तपसानेन भूगारामीदृष्ट्वाहिरिति व्यधात् । स निदानं विपद्यायोत्पेदे कल्पे तृतीयके ॥ ७१ ॥

ततश्च्युत्वा रावणोऽभूत् खेचरेन्द्रस्तवाग्रजः । कनकप्रभच्छुद्धेयो निदानमकरोत्तदा ॥ ७२ ॥
 धनदत्तवसुदत्तमित्र यस्तु द्विजोऽभूत् । याज्ञवल्क्यो भवं भ्रान्त्वा त्वमभूः स विभीषणः ॥ ७३ ॥
 राज्ञा हतस्तु श्रीभूतिर्धा जगाम ततश्च्युतः । सुप्रतिष्ठुरे विद्याधरोऽजनि पुनर्दसुः ॥ ७४ ॥
 स पुण्डरीकविजयेऽपजहार स्मरातुरः । कन्यां त्रिभुवनानन्दचक्रिणोऽनङ्गसुन्दरीम् ॥ ७५ ॥
 चक्रिणा भ्रेषितैर्विद्यार्थेणुं ध्याकुलस्य तु । विमानात्तस्य चापस्निह्वञ्जेऽनङ्गसुन्दरी ॥ ७६ ॥
 कृत्वा निदानं तस्माल्थै प्रब्रज्य च पुनर्दसुः । स्वर्गं ययौ ततश्च्युत्वा लक्ष्मणोऽयमजायत ॥ ७७ ॥
 वनस्थिता साप्यनङ्गसुन्दर्युगं तपोऽकरोत् । विहितानशना चान्ते जगसेऽजगरेण सा ॥ ७८ ॥
 मृत्वा समाधिना साशुद्धेवी कल्पे द्वितीयके । ततश्च्युत्वा विशल्याभूलक्ष्मणस्य महिष्यसौ ॥ ७९ ॥
 योऽभूद्गुणवतीभ्राता नाम्ना गुणधरः स तु । भवं भ्रान्त्वाभवद्राजपुत्रः कुण्डलमण्डितः ॥ ८० ॥
 श्रावकत्वं पालयित्वा चिराय च विपद्य सः । सीतासोदर एपोऽभूद्भ्रामण्डलनरेश्वरः ॥ ८१ ॥
 इतोऽभूतां च काकन्यां वामदेवद्विजन्मनः । श्यामलाकुक्षिजौ पुत्रौ वसुनन्दसुनन्दनौ ॥ ८२ ॥
 एकदा च तयोर्गहे तिष्ठतोराययौ मुनिः । मासोपवासी ताम्यां च भक्तितः प्रतिलम्बितः ॥ ८३ ॥
 मृत्वा तदानधर्मणोचरेषु तु कुरुष्वथ । अभूतां युग्मिनौ मृत्वा सौधर्मे तौ सुरौ ततः ॥ ८४ ॥
 राज्यं चिरं पालयित्वा प्रब्रज्य च विपद्य च । सुरौ श्रैवेयकेऽभूतां च्युत्वा च लवणाङ्कुशौ ॥ ८६ ॥
 सुदर्शना तयोः पूर्वभवमाता भवं चिरम् । भ्रान्त्वाभूदेय सिद्धार्थोऽध्यापको रामपुत्रयोः ॥ ८७ ॥

एवं शुनिवचः श्रुत्वा संवेगं बहवो ययुः । तदैव रामसेनार्नीः कृतान्तः प्राग्रजत्पुनः ॥ ८८ ॥
 अथोत्थाय नमश्चक्रे काकूत्स्थो जयभूषणम् । उपसीतं च गत्वं चिन्तयामासं चेत्तसि ॥ ८९ ॥
 असौ शिरीषमृदङ्गी राजपुत्री मम प्रिया । सीता शीतातपक्लेशं कथं नाम सहिष्यते ॥ ९० ॥
 इमं संयमभारं च सर्वभारातिशायिनम् । उद्धर्यति कथं नाम हृदयेनापि दुर्वहम् ॥ ९१ ॥
 यद्वा सतीव्रतं यस्या न भङ्गं रावणोऽप्यल्म् । सा निर्वृढप्रतिज्ञैवं भाविनी संयमेऽपि हि ॥ ९२ ॥
 एवं विमृश्य वैदेहीं ववन्दे लक्ष्मणाग्रजः । लक्ष्मणोऽन्ये च राजानः श्रद्धानिधौतचेतसः ॥ ९३ ॥
 इतश्च सपरीवारो रामोऽयोध्यां ययौ पुनः । सीताकृतान्तवदनौ तेषाते च परं तपः ॥ ९४ ॥
 तपस्तप्त्वा ब्रह्मलोकं कृतान्तवदनो ययौ । सीतापि षष्टि वर्षाणि विदधे विविधं तपः ॥ ९५ ॥
 त्रयस्त्रिंशद्दहोरात्रीं कृत्वान्तेऽनशनं मृता । द्वाविंशत्यर्णवायुः सोऽच्युतेन्द्रः समजायत ॥ ९६ ॥
 इतश्च शैले वैताढ्येऽभूत् काञ्चनपुरे पुरे । नामतः कनकरथो विद्याधरपतिस्तदा ॥ ९७ ॥
 मन्दाकिनीचन्द्रमुख्योः कन्ययोः स स्वयंवरे । सपुत्रान् भूपतीत्रामलक्ष्मणादीनिथाह्वयत् ॥ ९८ ॥
 तत्रासीनेषु भूपेषु मन्दाकिन्या निजेच्छया । अनङ्गलवणो वने चन्द्रमुख्याङ्कुशः पुनः ॥ ९९ ॥
 लक्ष्मणस्य सुतास्तत्र क्रोधादुचस्थिरे युधि । सार्धे शते द्वे अपि ते युगपच्छीधरादयः ॥ १०० ॥
 श्रुत्वा सन्नह्यतस्तांश्च प्रोचते लवणाङ्कुशौ । को नाम योत्स्यतेऽमीभिरवध्या भ्रातरः खलु ॥ १०१ ॥
 यथा न तातयोर्भेदः कोऽपि ज्येष्ठकनिष्ठयोः । तत्पुत्राणां तथास्माकममीषामपि मास्तु संः ॥ १०२ ॥

एवं तयोर्वचो ज्ञात्वा चरेभ्यो लक्षणात्मजाः । वीक्षोपना निनिन्दुः स्वं दुःकर्मांश्चसम्भुवम् ॥ १०३ ॥
 एवं संवेगमापन्नाः पितरावमुमान्य ते । महावल्लभेः पादपद्मान्ते जगृहुर्ब्रतम् ॥ १०४ ॥
 सद्यः संवेगमापन्नाः पितरावमुमान्य ते । महावल्लभेः पादपद्मान्ते जगृहुर्ब्रतम् ॥ १०५ ॥
 जातोद्वाहौ तदानीं तावन्नल्लवणाङ्कुशौ । सैव सीरिशङ्खिभ्यामयोध्यामीयतुः पुरीम् ॥ १०६ ॥
 इतश्च रमपुरे हर्म्यभ्रंस्त्रिं भाण्डलः स्थितः । कदाचिदं मनसा चिन्तयामास शुद्धधीः ॥ १०७ ॥
 श्रेणिद्वयं वशीकृत्यास्वलम् सर्वत्र लीलया । विद्वत्यान्ते चात्तदीक्षो भवेयं पूर्णवाञ्छितः ॥ १०८ ॥
 एवं चिन्तयतास्तस्य मूर्ध्नि विद्युत्पात खात् । स मृत्वा देवकुल्यु जज्ञे युगलधर्मिषु ॥ १०९ ॥
 इतश्च हनुमांश्चैरे चैत्यवदन्हेतवे । मेरुं गतो निवृत्तोऽस्तमंयन्तं सूर्यमैश्वर्य ॥ ११० ॥
 एवं च दध्यादुदयो यथा हस्तं तथा खलु । निर्दशनमयं सूर्यो धिग्धिह सर्वमशाश्वतम् ॥ १११ ॥
 एवं विचिन्त्य स्वपुरे गत्वा राज्यं सुते न्यधात् । धर्मरत्नाचार्यपांथे प्रव्रज्यामादादे स्यात् ॥ ११२ ॥
 तमनुप्राव्रजन्नाज्ञां सार्धसशतानि च । आर्यालक्ष्मीमतीपांश्चैऽस्थुस्तत्पत्न्यश्च क्षीयिताः ॥ ११३ ॥
 ध्यानानलेन निर्दल्य क्रमात् कर्माणि मूलतः । श्रेशीलः प्राप्य शैलेशीं जगाम पदमव्ययम् ॥ ११४ ॥
 हनुमन्तं प्रव्रजितं ज्ञात्वा दध्नौ रघुद्रहः । हित्वा भोगसुखं वष्टां दीक्षां क्रिमयमाददे ॥ ११५ ॥
 तां रामचिन्तामवधेज्ञात्वा सौधर्मवासवः । ऊचे मध्येसमहो कर्मणां विपसा गतिः ॥ ११६ ॥
 रामश्चरसदेहोऽपि यद्धर्मं हसति स्वयम् । सौख्यं विपयसम्भूतं प्रत्युतैप प्रशंसति ॥ ११७ ॥
 अथवा ज्ञातमनयो रामलक्ष्मणयोर्मिथः । स्नेहो गाढतरः कोऽपि भगानिवेदकारणम् ॥ ११८ ॥

१ विरुमयं प्राप्ताः । २ अयति गच्छन्नि तमयन्तम् । ३ ह्यग्रान्तः ।

द्वौ देवौ कौतुकात्त्र तयोः स्नेहं परीक्षितुम् । उपेतुरयोर्ध्यायां लक्ष्मणस्य निकेतने ॥ ११८ ॥
 दर्शयामासतुः सद्यो मायया लक्ष्मणस्य तौ । सर्वमन्तःपुरैर्लक्षणमाक्रन्दत् करुणस्वरम् ॥ ११९ ॥
 हा पत्रा पन्नयन बन्धुपद्मदिवाकर । अकाण्डमृत्युः कोऽयं ते विश्वस्यापि भयङ्करः ॥ १२० ॥
 एवं च रुदतीर्वक्षांस्याघ्नाना मुक्तकुन्तलाः । अन्तःपुरवधुः प्रेक्ष्य विष्णो लक्ष्मणोऽवदत् ॥ १२१ ॥
 ममासौ किं मृतो भ्राता जीवितस्यापि जीवितम् । पिशुनेन कृतान्तेन किं कृतं छलघातिना ॥ १२२ ॥
 एवं च भापमाणस्य वचसा सह जीवितम् । सौमित्रेर्निर्ययौ कर्मविपाको दुरतिक्रमः ॥ १२३ ॥
 स्वर्णस्तम्भमवष्टभ्य स्थितः सिंहासनेऽपि हि । सोऽथ प्रसारिताक्षोऽस्थाल्लेप्यमूर्तिरिवाक्रियः ॥ १२४ ॥
 परासुं लक्ष्मणं दृष्ट्वा विषण्णौ तौ सुरावपि । मिथो जंजल्पतुरहो किमावाभ्यामिदं कृतम् ॥ १२५ ॥
 विश्वाधारः पुमानेप किमावाभ्यां हहा हतः । इति स्वं बहु निन्दन्तौ स्वकल्पं जग्मतुः पुनः ॥ १२६ ॥
 परासुं लक्ष्मणं प्रेक्ष्य तत्र चान्तःपुरस्त्रियः । चक्रन्दुः सपरीवारा विंल्लुकुन्तलालिकाः ॥ १२७ ॥
 तच्चाक्रन्दितमाकर्ण्य तत्र रामः समाययौ । उवाच च किमारब्धमविज्ञायाम्यमङ्गलम् ॥ १२८ ॥
 जीवन्नेवैप तिष्ठामि जीवत्येष च मेऽनुजः । कोऽप्यसुं बाधते व्याधिर्भेषजं तद्यत्तिक्रिया ॥ १२९ ॥
 इत्युक्त्वाजुहवद्रामो वंघ्राञ्ज्योतिपिकानपि । प्रयोगं मन्त्रतन्त्राणां कारयामास चासकृत् ॥ १३० ॥
 वैफल्ये मन्त्रतन्त्राणां मुष्टीं प्राप रघूद्वहः । कथञ्चिल्लब्धसङ्ज्ञः सन् विललापोच्चकैःस्वरम् ॥ १३१ ॥
 ते विभीषणसुग्रीवशत्रुघ्नाद्या उदश्रवः । विमुक्तकण्ठं रुरुदुहताः स्म इति भाषिणः ॥ १३२ ॥

१ बन्धव पत्र पद्मानि तेषु दिवाकर सूर्यस्ततस्समुद्धौ । २ मृतम् । ३ विंल्लुक् कुन्तलालि केश
 पङ्क्तिर्यासां ताः ।

कौशल्याद्या मातरश्च स्तुपाभिः सह साश्रवः । भूयो भूयोऽपि मूर्लन्त्यश्चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ १३३ ॥
 प्रतिमार्गं प्रतिगृहं प्रत्यहं क्रन्दनाच्चादा । शोकाद्धैतमभूत् सर्वं रसान्तरमलिम्लुचम् ॥ १३४ ॥
 नत्वाथ राममूचाते कुमारौ लवणाङ्कुशौ । भवादद्यातिभीतौ स्वः कनीयस्तातमृत्युना ॥ १३५ ॥
 अकस्मादापतत्येष मृत्युः सर्वस्य तन्नरैः । तत्परैः परलोकाय स्थातव्यं मूलतोऽपि हि ॥ १३६ ॥
 अनुमन्यस्व दीक्षार्यै न नो युक्तमतः परम् । कनीयस्तातयुक्तानां गृहे स्थातुं मनागपि ॥ १३७ ॥
 इत्युक्त्वा राममानम्यामृतवोपयुनेः पुरः । उभौ जगृहदुर्दीक्षां क्रमाच्च शिवमीयतुः ॥ १३८ ॥
 रामो आतृविपरया च वियोगेन च पुत्रयोः । सुमूर्च्छं भूयो भूयोऽपि मोहादेवं जगाद च ॥ १३९ ॥
 मयापमानता काचित्कचिच्चक्रेऽद्य बान्धव । कस्मादकस्मादालम्बि भवता मौनमीदृशम् ॥ १४० ॥
 त्वयि ह्येवं स्थिते भ्रातः पुत्राभ्यामपि चोज्झितः । प्रविशन्ति च्छिद्रशते नृणां भूतशतानि हि ॥ १४१ ॥
 उन्मत्तभाषिणं चैवं राममेत्य कथञ्चन । त्रिभीषणाद्याः सम्भूय जगदुर्गोददस्वरम् ॥ १४२ ॥
 धीरेष्वपि हि धीरस्त्वं वीरो वीरेष्विव प्रभो । लज्जाकरमिदं तस्माद्धर्षयं सुश्च सम्प्रति ॥ १४३ ॥
 लोकप्रसिद्धमधुना सौमित्रैर्धोर्धदैहिकम् । अङ्गसंस्कारपूर्वं हि कर्तव्यं समयोचितम् ॥ १४४ ॥
 इत्युक्त्वा कुपितो रामस्तानूचे विधुताथरः । जीवत्येष हि मे भ्राता किमिदं वो वचः खलाः ॥ १४५ ॥
 सर्वेषां वः सवन्धूनां ज्वलने दाहपूर्वकम् । मृतकार्यं विधातव्यं दीर्घायुस्तान्ममानुजः ॥ १४६ ॥
 भ्रातर्भ्रातर्ब्रूहि शीघ्रं वत्स लक्ष्मण नन्वयम् । दुर्जनानां प्रवेशोऽस्ति किं खेदयसि मां चिरम् ॥ १४७ ॥
 यद्वा खलसमर्थं न वत्स कोपस्तवोचितः । इत्युक्त्वांसि तमारोप्य यथावन्यत्र राघवः ॥ १४८ ॥

नीत्वा स्नानगृहे रामः कदाप्यस्नपयत् स्वयम् । ततश्च तं स्वहस्तेन विलिलेप विलेपनैः ॥ १४९ ॥
 आनाय्य दिव्यभोज्यानि पूरयित्वा च भाजनम् । कदाचित्तस्य पुरतो मुमोच स्वयमेव च ॥ १५० ॥
 कदाप्यारोपयदङ्गे निजेऽनुचच्छिरो मुहुः । कदाप्यस्त्रापयत्तल्पे वाससाञ्छादिते स्वयम् ॥ १५१ ॥
 कदापि स्वयमाभाष्य स्वयं स्म प्रतिभाषते । स्वयं संवाहकीभूय ममर्दं च कदाचन ॥ १५२ ॥
 इत्यादि चेष्टा विकलाः स्नेहोन्मत्तस्य कुर्वतः । ययौ रामस्य पण्मासी विस्तृताशेषकर्मणः ॥ १५३ ॥
 श्रुत्वा च तं तथोन्मत्तमिन्द्रजित्सुन्दरजनवः । खेचरा विद्विपोऽप्येवमपि रामस्येयुर्जिघांसवः ॥ १५४ ॥
 अयोध्यां रुरुधुः सैन्यैरुन्मत्तरघुपुङ्गवाम् । सुप्तसिंहां गिरिगुहामिव व्याधाश्छलौजसः ॥ १५५ ॥
 रामोऽपि लक्ष्मणं स्वाङ्गे निधायास्फालयद्धनुः । वज्रावर्तमकालेऽपि संवर्तस्य प्रवर्तकम् ॥ १५६ ॥
 तदा चासनकल्पेन माहेन्द्रान्नाकिभिः समम् । जटायुराययौ रामं दृढात्प्राग्जन्मसौऽदात् ॥ १५७ ॥
 अद्यापि नाकिनो रामगृह्या इति विभाषिणः । इन्द्रजित्पुत्रमुखास्ते दुद्रुवुः खेचरा द्रुतम् ॥ १५८ ॥
 अत्र देवसखा रामो हन्ता नोऽग्नेर्विभीषणः । इति भीता लज्जिताश्च ते संवेगं परं दधुः ॥ १५९ ॥
 ते मुनेरतिवेगस्य पार्श्वे संवेगधारिणः । उपेत्य दीक्षां जगृहृर्गृहवासपराङ्मुखा ॥ १६० ॥
 ततो जटायुस्मरो बोधार्थं राघवस्य सः । पुरःस्थाय तरुं शुष्कं सिषेच मुहुरम्भसा ॥ १६१ ॥
 क्षिप्त्वा केंरीपं ह्यपदि रोपयामास पत्रिनीम् । बीजान्युवापाकालेऽपि मृतोक्षणा लाङ्गलेन च ॥ १६२ ॥

१. अग्रे पुरः-विभीषणो यस्त्र इति रामविशेषणम् । २ पुर स्थित्वा । ३ शुष्कगोमयाकि । ४ मृतवृषभेण ।

यन्त्रे च धौलुकाः क्षिप्तवा तैलैर्घं पर्यर्पयन्त । इत्याद्यासाधकं रामस्यान्यदशुद्धोवाच यत् ॥ १६३ ॥
 रामस्तमूचे किं शुभं तर्हं सिञ्चसि भो शुधा । फलं दूरेऽस्तु किं नाम शुसलं क्वापि पुष्यति ॥ १६४ ॥
 शिलायां पचिनीलण्डमारोपयसि शुग्ध किम् । किं वा वपसि बीजानि निर्जलेऽपि मृतेर्द्वेषे ॥ १६५ ॥
 न बालुकान्यस्तैलं स्यात् किं पीलयसि मूर्खे भोः । अनुपायविदस्तेऽसौ प्रयासः सर्वथा वृथा ॥ १६६ ॥
 स्मिन्वा जटायुरभ्यूचे यदीयदपि वेत्सि भोः । अज्ञानचिह्नं मृतकं स्कन्धे वहसि तर्हि किम् ॥ १६७ ॥
 सौमित्रिवपुरालिङ्ग्य रामस्तं प्रत्यभाषत । अमङ्गलं भापसे किं त्यज दृष्टिपथं मम ॥ १६८ ॥
 एवं जटायुपं रामे भापमाणेऽवधेर्विदन् । कृतान्तवदनो देवस्तद्धोधार्यं समाययौ ॥ १६९ ॥
 स्कन्धे स्त्रीमृतकं न्यस्योपरासं विचचार सः । रामोऽप्यूचे किमुन्मत्तोऽस्येवं स्त्रीमृतकं वहन् ॥ १७० ॥
 प्रश्रुत्वाच कृतान्तोऽपि भाषसे किममङ्गलम् । ममैषा प्रयसी त्वं तु किं शवं वहसि स्वयम् ॥ १७१ ॥
 मृतां जानासि मे भार्याशुभमानां मया यदि । निजस्कन्धस्थितं किं न मृतकं वेत्सि बुद्धिमन् ॥ १७२ ॥
 तेनैवं दक्षितैस्तैर्हेतुभिर्जातचेतनः । रामो दध्यौ किं नु सत्यं न जीवति ममानुजः ॥ १७३ ॥
 ततस्तौ लब्धवोधाय रामाय स्वमशंसताम् । देवौ जटायुःकृतान्तौ निजस्थानं च जमत्तुः ॥ १७४ ॥
 मृतकार्यं ततो रामश्चकार स्वातुजन्मनः । दीक्षां प्रपित्सुः शत्रुघ्नं राज्यादानाय चादिशत् ॥ १७५ ॥
 अहमप्यनुयास्यामि भवत्पादानिति ब्रुवन् । प्रत्यादिदेश शत्रुघ्नो राज्यं भवपराङ्मुखः ॥ १७६ ॥
 ततो लवणपुत्रायानङ्गदेवाय राघवः । ददौ राज्यं स्वयं तुर्यपुरुषार्थीय सत्वरः ॥ १७७ ॥

१ निपिबेध । २ तुर्यं पुरुषार्थो मोक्षस्तस्मै ।

मुनिमुत्रतंशस्य सुव्रतस्य महायुनेः । अर्हद्दासश्रावकेणोपदिष्टस्यान्तिकं ययौ ॥ १७८ ॥
 तत्र शत्रुघ्नसुग्रीवविभीषणविराधितैः । अन्यैश्च राजभिः सार्धं रामो व्रतमुपाददे ॥ १७९ ॥
 रामभद्रे तु निष्क्रान्ते निष्क्रान्तान्यथ षोडश । महीशुजां सहस्राणि भववैराग्ययोगतः ॥ १८० ॥
 सप्तत्रिंशत्सहस्राणि श्रावजन् वरयोपितः । श्रीमत्याः श्रमणायाश्च ता बभूवुः परिच्छदे ॥ १८१ ॥
 पृथयब्दीं गुरुरादान्ते विविधाभिग्रहोद्यतः । तेपे तपांसि रामर्षिः पूर्वाङ्गश्रुतभावितः ॥ १८२ ॥
 अथ रामः प्रच्छन्नैकविहारी गुर्वचुञ्जया । एकाकी प्रययौ निर्भीरुव्यां गिरिकन्दरे ॥ १८३ ॥
 तस्यामेव विभावरीं तत्र ध्यानरुप सतः । उदभूदवधिज्ञानं रामभद्रमहायुनेः ॥ १८४ ॥
 परंश्चतुर्दशरज्जुप्रसं विश्वं करस्थवत् । देवाभ्यां हतमज्ञासीद्गतं च नरकेऽनुजम् ॥ १८५ ॥
 इदं च चिन्तयामास रामभङ्गारकस्तदा । धनदत्ताभिधोऽभूवमहं पूर्वत्र जन्मनि ॥ १८६ ॥
 वसुदत्तोऽभिधानेन लक्ष्मणो भून्ममानुजः । तत्राप्यकृतकृत्योऽसावेवमेव व्यपद्यत ॥ १८७ ॥
 भवेऽस्मिन्मे वसुदत्तजीवोऽभूल्लक्ष्मणोऽनुजः । तत्राप्यभुष्य कौमारे सुधागाच्छरदां शतम् ॥ १८८ ॥
 शतत्रयं मण्डलित्वे चत्वारिंशत्तु दिग्जये । वर्षैकादशसहस्राः सार्धां राज्येऽब्दपष्टि च ॥ १८९ ॥
 द्वादशाब्दसहस्राणि सर्वमायुरिति क्रमात् । ययावविरतस्यैव केवलं नरकावहम् ॥ १९० ॥
 न दोषो देवयोः कोऽपि मायावधक्योस्तयोः । विपाकः कर्मणासीद्गर्भवत्येव शरीरिणः ॥ १९१ ॥
 एवं विचिन्तयन्नामः कर्मच्छेदेऽधिकोद्यतः । तपःसमाधिनिष्ठोऽभूनिर्ममः सन् विशेषतः ॥ १९२ ॥

अथ षष्ठोपवासान्ते प्राविशत् पारणाय सः । युगमात्रदत्तदृष्टिर्नगरे स्यन्दनस्थले ॥ १९३ ॥
 निशाकरमिवावन्यामायान्तं नयनोत्सवम् । समुत्थीनाः समापेतुः पौराः प्रंचुरसम्मदाः ॥ १९४ ॥
 पौर्यः स्वस्वगृहद्वारि भिक्षादानाय तस्य च । विचित्रभोज्यपूर्णानि भाजनानि पुरो द्युः ॥ १९५ ॥
 पौराणां हर्षतस्त्र त्रुलोऽभूत्तथा यथा । स्तम्भान् वमञ्जुः करिणो ययुश्चोत्कर्णतां हयाः ॥ १९६ ॥
 रामोऽप्युज्झितधर्माभिसतत्वात् पौरद्वौकितम् । आहारं नाग्रहीत्तेश्वोऽभयागातु नृपवेत्तमनि ॥ १९७ ॥
 तत्र चोच्चित्तधर्मेणाहारेण प्रत्यलम्भयत् । प्रतिनन्दिनृपो रामं विधिवद्बुभुजे च स ॥ १९८ ॥
 अमरैर्विदधे तत्र वसुधारादिपञ्चकम् । भगवान् राममद्रोऽपि तदरण्यं ययौ पुनः ॥ १९९ ॥
 मा भूद्भूयः पुरक्षोमः सङ्घट्टो मे च मा स्म भूत् । इति बुद्ध्या शुद्धबुद्धिः सोऽभिग्रहमिमं व्यधात् ॥ २०० ॥
 अरण्येऽत्रैव चेद्भिक्षाकाले भिक्षोपलस्यते । तदानीं पारगं कार्यमस्माभिर्नान्यथा पुन ॥ २०१ ॥
 इत्यभिग्रहमुद्रामो निरपेक्षो वपुष्यपि । परं समाधिमापन्नोऽवतस्थे प्रतिमाधर ॥ २०२ ॥
 तत्रान्येद्युर्विपर्यसंशिक्षेणाश्चेन वेगिना । आकृष्यमाण आयासीत्यतिनन्दी नरेश्वरः ॥ २०३ ॥
 पङ्के नन्दनपुण्याख्यससोऽश्वो ममज्ज सः । समापयाताजुपदं सैन्यं च प्रतिनन्दिनः ॥ २०४ ॥
 पङ्काचमश्नुत्तार्य शिचिरं न्यस्य तत्र च । स्नात्वा च स नृपश्चक्रे भोजनं सपरिच्छिदः ॥ २०५ ॥
 तदा च पारित्थ्यानो रामर्षिः पारणेच्छया । तत्राजगाम भगवानभ्युत्तस्थौ च तं नृपः ॥ २०६ ॥
 अवशिष्टैर्भक्तपानैः स रामं प्रत्यलम्भयत् । कृतपारणके तस्मिन् रत्नवृष्टिसमूहिवः ॥ २०७ ॥

१ प्रचुर सम्मदो हर्षो शेषां ते । २ उज्झितो धर्माय य आहारस्तस्मिन्नासक्तत्वात् । ३ विपरीतशिक्षेण ।

रामर्षिदेशनां चक्रे प्रतिनन्दादयोऽथ ते । बभूवुः श्रावकाः सम्यग्द्वादत्रयतधारिणः ॥ २०८ ॥
 ततः प्रभृति तत्रैव रामस्तस्थौ चिरं वने । देवीर्भिवन्वासाभिः पूज्यमानो महातपाः ॥ २०९ ॥
 मासेनैकेन मासाभ्यां मासैस्त्रिचतुरैरपि । रामर्षिः पारयामास भवपारयियासया ॥ २१० ॥
 पर्यङ्कस्थः कदाप्यस्थात् प्रलम्बितशुजोऽन्यदा । कदायुक्तकटिकासीन ऊर्ध्वबाहुः कदाचन ॥ २११ ॥
 अङ्गुष्ठस्थोऽन्यदा तस्थौ पाष्णिस्थश्च कदापि हि । इति नानासनो ध्यानी स तेपे दुस्तपं तपः ॥ २१२ ॥
 विहरन्नन्यदा रामो ययौ कोटिशिलां शिलाम् । विद्याधरसमक्षं या लक्ष्मणेन पुरोद्दधे ॥ २१३ ॥
 तामध्यासीच्छिलां रामः क्षपकश्रेणिमाश्रितः । शुक्लध्यानान्तरं भजे निशायां प्रतिमाधरः ॥ २१४ ॥
 तदा चावधिना ज्ञात्वा सीतेन्द्रः पर्यचिन्तयत् । अयं भवी भवति चेद्रामो युज्येऽमुना पुनः ॥ २१५ ॥
 अनुक्लैरुपसर्गैः क्षपकश्रेणिवर्तिनः । उपद्रवं करोम्यस्य यथा स्यान्मत्सुऽत्सुरः ॥ २१६ ॥
 इति सञ्चिन्त्य सीतेन्द्र उपरामं समाययौ । विचक्रे च महोद्यानं वसन्तर्तुविभूषितम् ॥ २१७ ॥
 चुक्रेज कोकिलकुलं ववौ च मलयानिलः । रणन्तो भ्रमरा भ्रमुः कुसुमामोदमोदिनः ॥ २१८ ॥
 चूचम्पककङ्कीछिपाटला वकुलादयः । दधुः सद्योऽपि पुष्पाणि नव्याह्राणि मनोभुवः ॥ २१९ ॥
 सीतारूपं च सीतेन्द्रो विकृत्य स्त्रीजनानपि । ऊचे प्रिय प्रिया तेऽस्मि सीतेह ससुपस्थिता ॥ २२० ॥
 रक्तं त्यक्त्वा तदानीं त्वामहं पण्डितमानिनी । श्राव्रजं नाथ पश्चाच्च पश्चात्तापो ममात्यभूत् ॥ २२१ ॥
 विद्याधरकुमारीभिराभिरद्याहमर्थिता । प्रसीद नाथे स्वं नाथं रामं नाथीकुरुष्व नः ॥ २२२ ॥

जिनोक्तं संयमं तत्र पालयित्वा विपद्य च । गीर्वाणौ लान्तके कल्पे भविष्यत उभावपि ॥ २३७ ॥
तदा त्वमच्युताच्युत्वा क्षेत्रे चात्रैव भारते । सर्वरत्नमतिर्नाम चक्रवर्ती भविष्यसि ॥ २३८ ॥
च्युत्वा तौ भाविनाविद्राद्युधमेघस्थाभिधौ । सुतौ ते त्वं परिव्रज्य वैजयन्ते व्रजिष्यसि ॥ २३९ ॥
इन्द्रायुधः स तु जीवो रावणस्य भवत्रयम् । शुभं श्रान्त्या तीर्थकरोत्रकर्मार्जयिष्यति ॥ २४० ॥
ततो रावणजीवः स तीर्थनाथो भविष्यति । वैजयन्ताच्युतास्तस्य भावी गणधरो भवान् ॥ २४१ ॥
ततस्तौ यास्यतो मोक्षं स जीवो लक्ष्मणस्य तु । भवत्सुनुमंघरथो व्रजिष्यति गतीः शुभाः ॥ २४२ ॥
ततश्च पुष्करद्वीपे प्राग्विदेहविभूषणे । नगर्यां रत्नचित्रायां चक्रवर्ती भविष्यति ॥ २४३ ॥
चक्रवर्तिश्रियं श्रुत्वा परिव्रज्य क्रमेण च । स तीर्थनाथो भविता निर्वाणं च प्रप्तस्यते ॥ २४४ ॥
एवमाकर्ण्य सीतेन्द्रो रामभद्रं प्रणम्य च । ययौ प्राक्सनेहवशतो दुःखभाग्यत्र लक्ष्मणः ॥ २४५ ॥
सिंहादिरूपैर्विकृतैस्तत्र शम्भूकरावणौ । लक्ष्मणेन समं क्रुद्धौ युध्यमानौ ददर्श सः ॥ २४६ ॥
नैव वो युध्यमानानां दुःखं भावीति वादिनः । परमार्थार्मिकाः क्रुद्धा अत्रिकुण्डेषु तान्न्यधुः ॥ २४७ ॥
दह्यमानास्त्रयोऽप्युच्चैरटन्तो गलिताङ्गकाः । ततः क्रुष्ट्वा तप्तैलकुम्भ्यां निदधिरे वलात् ॥ २४८ ॥
विलीनदेहास्तत्रापि श्राष्ट्रे चिद्धिपिरे चिसम् । तडचडिति शब्देन स्फुटन्तो दुहुवुः पुनः ॥ २४९ ॥
इत्यादि दुःखं तेषां स प्रेक्षयोवाचासुरानिति । किं रे न वित्थ यदमी आसन् पुरुषपुङ्गवाः ॥ २५० ॥
अपयातासुरा दूरं मुञ्चतैतान्महात्मनः । निपिधेयसुरानूचे सोऽथ शम्भूकरावणौ ॥ २५१ ॥

श्रीरामलक्ष्मणरावणचरित्रसंवलितं श्री जैनरामायणं
समाप्तिमगात् ।

॥ अथ एकादशः सर्गः ॥

श्रीनमिनाथचरित्रम् ।

नमो नमिजिनेन्द्राय सुरेन्द्रमहिताङ्घ्रये । कर्मद्रुमजनेन्द्राय धरित्रीकल्पशाखिने ॥ १ ॥
तस्यैव कीर्तयिष्यामश्चरित्रमतिपावनम् । विश्वस्याप्युपकाराय परलोकैहलोकयोः ॥ २ ॥
जम्बूद्वीपेऽत्रैव प्रत्यग्विदेहे भरताभिधे । विजये सम्पदां कोशः कौशास्त्री नामतोऽस्ति पूः ॥ ३ ॥
आखण्डल इत्राखण्डशासनस्तत्र चाभवत् । सिद्धार्थीकृतसर्वार्थी सिद्धार्थो नाम पार्थिवः ॥ ४ ॥
गाम्भीर्यैर्धर्ममौदार्यं वीर्यं बुद्धिरथापरे । अन्योन्यस्पर्द्धयेवासन् सर्वे तस्याद्भूता गुणाः ॥ ५ ॥
सम्पद्विस्तारमापन्ना तस्यात्युन्नतिशालिनः । अभ्रुद्विश्वोपकाराय छाया मार्गतरोरिवि ॥ ६ ॥
धर्मो मनसि तस्यैको नित्यमत्यन्तनिर्मले । निवासं कारयामास राजहंस इवाम्बुजे ॥ ७ ॥
भवाद्दिरक्तः सोऽन्धेद्युररुत्सृज्य तृणवच्छ्रयम् । सुदर्शनमुनेः पादमूले दीक्षामुपादरे ॥ ८ ॥
आर्जयस्थानकैः कैश्चिर्चिर्कृत्राम कर्म सः । सम्यग्रतं पालयित्वा मृत्वागादपराजिते ॥ ९ ॥
इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्मिन् क्षेत्रे चात्रैव भारते । नगरी मिथिलेत्यस्ति धर्मीशियलनगरा ॥ १० ॥
प्राकारवलयो रत्नस्वर्णहर्म्याद्विगर्भितः । तस्यामाभाति सर्वस्वसमुद्रक इवावनेः ॥ ११ ॥

१ सुरेन्द्रेण पूजितावन्त्री चरणौ यस्य तस्मै । २ असिद्धार्थान् सिद्धार्थीकृता, सर्वेऽर्थिनो याचकाः
येन सः । ३ स्वार्थञ्ज्यन्तस्य रूपम् । ४ धर्मेऽशियिला अनलसो नागराः पौरा यस्यां सा ।

परितो रत्नस्वचितास्तस्यासुद्यानदीर्घिकाः । तटद्रुमपरागेण यान्ति पङ्किलतां यदि ॥ १२ ॥
तस्यां सर्वांरिचिजयी विजयो नाम पार्थिवः । बभूव भूवासवतां दधानः परया श्रिया ॥ १३ ॥
भ्रमन्नमप्यकृत्वैवासन्नाह्यापि वरूथिनीम् । स लीलया पराजिग्ये पराच् यून् इव स्मरः ॥ १४ ॥
स सागर इवागाधोऽभिरामश्चन्द्रमा इव । समीरण इवौजस्वी तेजस्वी भानुमानिव ॥ १५ ॥
वप्रेति नामतस्तस्य सर्वान्तःपुरमण्डनम् । मण्डनीभूतशीलाभूद्भूरिवाङ्गवती प्रिया ॥ १६ ॥
गङ्गेव स्वच्छगम्भीरा जगतोऽपि हि पावनी । ज्योत्स्नेव नयनानन्ददायिनी सा व्यराजत ॥ १७ ॥
ये ये स्रनृतशीलाद्या निरीक्ष्यन्ते गुणाः किल । अवदातैरभूत्तैस्तैः स्त्रीणां सैका निदर्शनम् ॥ १८ ॥
इतश्च सिद्धार्थजीवो विमाने सोऽपराजिते । स्वमायुः पूःयामास त्रयस्त्रिंशार्णवोपमम् ॥ १९ ॥
च्युत्वाश्च्युत्तुर्गुणमायामश्चकिन्यामवातरत् । वप्रादेव्याः स उदरे कृतोद्योतो जगत्त्रये ॥ २० ॥
तथा च यामिनीशेपे वप्रादेवी चतुर्दश । उदैक्षत महास्वमांस्तीर्थकृज्जन्मस्रव्यकान् ॥ २१ ॥
पितुर्भनोरथ इव गर्भः प्रवश्ये क्रमात् । अतिलावण्यजननो जनन्याः सुखकृच्च सः ॥ २२ ॥
पूर्णे काले नभैःकृष्णाष्टम्यां भे चाश्वदेवते । नीलोत्पलाङ्कं स्वर्णभं देवी सुतमस्रत सा ॥ २३ ॥
अथैत्यासनकम्पेन चक्रुर्देवीकुमारयोः । तदैव स्रतिकर्माणि विधिवद्विकुमारिकाः ॥ २४ ॥
शक्रो निन्द्ये मेरुमूर्धन्यच्युताद्याश्च वासवाः । चतुःषष्टिरपि तीर्थभोभिरस्नपयन् प्रशुम् ॥ २५ ॥

१ अङ्गवती मूर्तिमती भूः पृथ्वीव । २ आश्विनस्य पूर्णिमायाम् । ३ अश्विनीनक्षत्रे । ४ श्रावणकृष्णा-
ष्टम्याम् । ४ अश्वो देवता यस्य तस्मिन्नश्विनीनक्षत्र इत्यर्थे ।

स्नपनान्ते जगन्नाथमभ्यर्च्य कुसुमादिभिः । रचितारात्रिकः शक्र इति स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ २६ ॥
 व्याहृती मोक्षमार्गस्य संहर्ता सर्वकर्मणाम् । प्रहर्ता च कपायाणां जय त्वं परमेश्वर ॥ २७ ॥
 कुमतस्यापनेतारं नेतारं जगतामपि । सद्रोधस्य प्रणेतारं त्वां नमामि जगद्गुरो ॥ २८ ॥
 विश्वेश्वर्यस्याधिकर्त्री न्यक्कर्त्री विश्वपापनाम् । अविकर्त्रोपकर्त्री च सनाथं भवता जगत् ॥ २९ ॥
 धर्मबीजसमुद्भूत्रे धर्त्रेऽतिशयसम्पदाम् । श्रुतस्कन्धविधात्रे च भगवन् भवते नमः ॥ ३० ॥
 प्रत्यादेष्टुः कुमार्गणामादेष्टुमुक्तिवर्त्मनः । धर्मः प्रभविता त्वत्त उपदेष्टुस्तः परम् ॥ ३१ ॥
 नव्यतीर्थप्रतिष्ठातुरनुष्ठातुस्तपःश्रियाम् । प्रभो जगदधिष्ठातुर्भवतः किङ्करा वयम् ॥ ३२ ॥
 औदातर्यपवर्गस्य विश्वस्याभयदातरि । त्वयि त्रैलोक्यशरणे प्रपन्नशरणोऽस्म्यहम् ॥ ३३ ॥
 अस्मिन् भवे यथाभूस्त्वं प्रभुर्मम जगत्पते । भवान्तरेष्वपि तथा भूया नान्यो मनोस्थः ॥ ३४ ॥
 इति स्तुत्वा जगन्नाथं पुनरादाय वासवः । सुभोच वग्रास्त्रामिन्याः पार्श्वे नीत्वा यथास्थिति ॥ ३५ ॥
 राजापि विजयः प्रातः ह्यनोर्जन्महोत्सवम् । चकार कारामोक्षादिपूर्वकं परया मुदा ॥ ३६ ॥
 प्रभौ गर्भस्थिते रुद्धा पुर्यासीन्मिथिलारिभिः । अधिप्रासादमारोहद्भद्रादेवी च तत्क्षणम् ॥ ३७ ॥
 वप्रां प्रेक्ष्य च तद्दर्भानुभान्नाद्विजयं नृपम् । यन्नेमुर्द्विप इत्यस्य नमिरित्यभिधा ददे ॥ ३८ ॥
 पाल्यमानोऽथ धात्रीभिः शक्रादिष्टाभिरन्वहम् । नमिनाथः प्रवधुधे निशानाथ इत्रापरः ॥ ३९ ॥

१ कथयिता-वक्ता । २ दूरं कर्तारम् नाशकमितियावत् । ३ नायकम् । ४ कर्तारम् । ५ अत्रिकारिणा ।
 ६ आ समन्ताद्वातरि । ७ प्रपन्न शरणं येन सः । ८ स्वामी जातोऽसि ।

विमुक्तशैशवः स्वामी धर्मेषु दश पञ्च च । उच्छ्रिताङ्गः पर्येषीत् कन्यां पितृनिदेशतः ॥ ४० ॥

सार्धवर्षसहस्रे द्वे व्यतिक्रम्य स जन्मतः । दत्तं पित्राददे राज्यं--कर्मभोगफलं विदत् ॥ ४१ ॥

पञ्चस्वब्दसहस्रेषु राज्याद्यातेष्वथ प्रभुम् । तीर्थं प्रवर्तयेत्पूजुरेत्य लोकान्तिकामराः ॥ ४२ ॥

निवेश्य सुप्रभं नाम पुत्रं राज्ये नमिप्रभुः । प्रददौ चार्पिकं दानं द्रविणैर्जम्भकाङ्कितैः ॥ ४३ ॥

सुप्रभाद्यैर्नृपैः शक्रादिभिर्देवैर्वृतः प्रभुः । देवकुर्वा शिविक्रिया सहस्राश्रयणं ययौ ॥ ४४ ॥

केदम्बजुम्बनासक्तमधुव्रतकदम्बकम् । मैल्लिकाकुसुमोच्चाव्याकुलोद्यानपालकम् ॥ ४५ ॥

विगलत्पाटलापुष्पपाटलीभूतभूतलम् । काञ्चुकसस्तेरीभूतशिरीषकुसुमोत्करम् ॥ ४६ ॥

वहमानारधेद्भैः प्रोच्छलच्छीकरोत्करैः । शीर्षेऽपि दर्शिताब्दतुं तद्धनं प्राविशत्प्रभुः ॥ ४७ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

आषाढकृष्णनवम्यामश्विन्यां चरमेऽहनि । समं राज्ञां सहस्रेण षष्ठेन प्राव्रजत् प्रभुः ॥ ४८ ॥

तदोत्पन्नमनोज्ञानो द्वितीयेऽहनि पारणम् । स क्षैरेय्या वीरपुरे चक्रे दत्तनृपौकसि ॥ ४९ ॥

चक्रे च विबुधैस्तत्र वसुधारादि दत्तराट् । पीठं च व्यहृतान्यत्र नवमासांस्ततः प्रभुः ॥ ५० ॥

ततः सहस्राश्रयणं दीक्षास्थानं तदा ययौ । षष्ठेन बहुलस्याधस्तस्थौ च प्रतिमाधरः ॥ ५१ ॥

१ कदम्बपुष्पाणां चुम्बन आनक्तो मधुव्रतानां भ्रमराणां कदम्बक समूहो यस्मिंस्तत् । २ मैल्लिका-
पुष्पाणामवचये व्याकुला उद्यानपाला यस्मिंस्तत् । ३ क्षस्तरमासनं शय्या वा । ४ अरघट्टो जलयन्त्रम् ।

५ दर्शितोऽब्दानां भेदानामृतुर्येन तत् ।

मार्गस्य शुबलैकादश्यामश्विन्यां भे नमिप्रभोः । घातिकर्मक्षयादाविरभूत् केवलशुज्वलम् ॥ ५२ ॥
 सद्योऽपि देवाः समवसरणं विदधुस्ततः । अशीत्यग्रशतधनुस्तुङ्गाशोकदुभूपितम् ॥ ५३ ॥
 तत्र प्रदक्षिणीकृत्याशोकं तीर्थाय चानमत । न्यपदत्राङ्गुलः पूर्वरत्नसिंहासने प्रभुः ॥ ५४ ॥
 रत्नसिंहासनस्थानि प्रतिबिम्बानि च प्रभोः । विचक्रुर्व्यन्तरसुरा दिक्ष्वन्यास्वपि तत्क्षणम् ॥ ५५ ॥
 अवतस्थे यथास्थानं श्रीमान् सङ्घश्चतुर्विधः । भगवन्तं नमस्कृत्य सौधमन्द्रोऽस्तवीदिति ॥ ५६ ॥
 केवलज्ञानसङ्घेन चक्षुषा वीक्षसेऽखिलम् । जगदेतत्तदेवं ते त्रिनेत्राय नमः प्रभो ॥ ५७ ॥
 पञ्चोत्रिशदतिशयवचसे परमेष्ठिने । चतुस्त्रिंशदतिशयान्विताय भवते नमः ॥ ५८ ॥
 मालवकैशिकीमुख्यग्रामरागमनोरमाम् । सर्वभापानुगां नाथ तव वाचमुपास्महे ॥ ५९ ॥
 त्वद्दर्शनात् प्रणश्यन्ति कर्मपाशाः शरीरिणाम् । ताक्षर्यावलोकनान्नागपाशा इव हृदा अपि ॥ ६० ॥
 त्वद्दर्शनाद्देहभ्रजोऽधिरोहन्ति शनैः शनैः । निश्रेणिमिव मोक्षस्य गुणस्थानकमालिकाम् ॥ ६१ ॥
 स्मृतः श्रुतः स्तुतो ध्यातो दृष्टः स्पृष्टो नमस्कृतः । येन तेन प्रकारेण स्वामिन् भवसि शर्मणे ॥ ६२ ॥
 स्वामिन् पुण्यानुबन्धीनि पूर्वपुण्यानि नः खलु । यस्त्वं दृग्गोचरं नीतोऽसाधारणगतिप्रदः ॥ ६३ ॥
 यथा तथा ममास्त्वन्यत् स्वर्गराज्यादि सर्वतः । मा जातु हृदयाद्यान्तु नाथ त्वद्देशनागिरः ॥ ६४ ॥
 इति स्वामिगुणस्तोत्रं विधीय विस्ते हरौ । जगत्त्रयगुरुधर्मदेशनामकरोदिसाम् ॥ ६५ ॥
 असारः खलु संसारः चलदूर्भिलं धनम् । विद्युद्विलाससदृशं शरीरमपि नश्वरम् ॥ ६६ ॥

अनास्थां सर्वथा तेषु तद्विधाय विचक्षणः । यतेत यतिधर्माय सुमुमुक्षुर्मोक्षवर्त्मने ॥ ६७ ॥
 अशक्तस्तद्विधाने चेत्तदाकाङ्क्षी तथापि हि । सम्यक्ज्ञवकधर्मायोत्तिष्ठेत् द्वादशात्मने ॥ ६८ ॥
 नयेन्नित्यमहोरात्रं श्रावकस्त्वप्रमद्वरः । धर्म्याभिरिति चेष्टाभिर्मनोवाक्कायजन्मभिः ॥ ६९ ॥
 ब्राह्मि सुहृते उत्तिष्ठेत् परमेष्ठिस्तुतिं पठन् । किंघर्मा किङ्कलश्राप्तिं कृत्वा देवगृहं व्रजेत् ॥ ७१ ॥
 शुचिः पुष्पाभिर्पुस्तोत्रैर्देवमभ्यर्च्य वेद्मनि । प्रत्याख्यां यथाशक्ति कृत्वा स्तवनैरुत्तमैः स्तुयात् ॥ ७२ ॥
 प्रविश्य विधिना तत्र त्रिः प्रदक्षिणयेजिन्म । पुष्पादिभिस्तमभ्यर्च्य प्रत्याख्यानप्रकाशनम् ॥ ७३ ॥
 ततो गुरुणामभ्यर्गे प्रतिपत्तिपुरःसरम् । विदधीत निशुद्धात्मा प्रत्याख्याननौकनम् ॥ ७४ ॥
 अमुत्थानं तदालोक्येऽभियानं च तदागमे । शिरस्यञ्जलिप्रक्षेपः स्वयमासननौकनम् ॥ ७५ ॥
 आसनाभिग्रहो भक्त्या वन्दना पर्युपासनम् । तद्धानेऽनुगमश्चेति प्रतिपत्तिरियं गुरोः ॥ ७६ ॥
 ततः प्रतिनिवृत्तः सन् स्थानं गत्वा यथोचितम् । सुधीर्धर्मात्रिणेन विदधीताथचिन्तनम् ॥ ७७ ॥
 ततो मध्याह्निकीं पूजां कुर्यात् कृत्वाथ भोजनम् । तद्विद्विः सह शाल्कार्थहस्यानि त्रिचास्येत् ॥ ७८ ॥
 ततश्च सन्ध्यासमये कृत्वा देवार्चनं पुनः । कृतावश्यकरुर्पा च कुर्यात् स्वाध्यायमुत्तमम् ॥ ७९ ॥
 न्याग्ये काले ततो देवगुरुस्मृतिपवित्रितः । निद्रामल्पपाशुपासीत प्रायेणान्ब्रह्मवर्जकः ॥ ८० ॥
 निद्राच्छेदे योपिदङ्गसतैश्चं परिचिन्तयेत् । महात्मनां सुनीनां हि तन्निवृत्तिं परामृशन् ॥ ८० ॥
 १ संसारादिषु । २ चारित्राकाङ्क्षी । ३ को घर्मो यस्य स तथा । ४ अभिप नैवेद्यम् । ५ नार्थहस्य

सतस्र याथाथ्यं वक्ष्यमाणमशुचिर्त्वादि । ६ विचारयन् ।

यच्छुक्लमूलं लेष्मंजास्थिपरिपूरिताः । स्नायुस्यूता बही रम्याः स्त्रियश्चर्मशैसेविकाः ॥ ८१ ॥
 बहिरन्तर्विपर्यासः स्त्रीशरीरस्य चेद्भवेत् । तस्यैव कासुकः कुर्याद्गृध्रगोमाधुगोपनम् ॥ ८२ ॥
 स्त्रीशस्त्रेणापि चेत्कामो जगदेतज्जिगीपति । तुच्छपिच्छमयं शस्त्रं हि नादेत्ते स मूढधीः ॥ ८३ ॥
 सङ्कल्पयोनानेन हहा विश्वं विडम्बितम् । तद्दुःखनामि सङ्कल्पं मूलप्रस्येति चिन्तयेत् ॥ ८४ ॥
 ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

यो यः स्याद्वाधको दोषस्तस्य तस्य प्रतिक्रियाम् । चिन्तयेद्दोषमुक्तेषु प्रसोदं यतिषु व्रजन् ॥ ८५ ॥
 दुःस्थो भवस्थितिं स्थेनो सर्वजीवेषु चिन्तयन् । निसर्गसुखसर्गं तेष्वपवर्गं विमार्गयेत् ॥ ८६ ॥
 जिनो देवः कृपा धर्मो गुरवो यत्र साधवः । श्रावकत्वाय कस्तस्मै न श्लाघेताविमूढधीः ॥ ८७ ॥
 जिनधर्मविनिर्मुक्तो मा भूवं चक्रवर्त्यपि । स्यां चेटोऽपि दरिद्रोऽपि दिनधर्माधिवासितः ॥ ८८ ॥
 त्यक्तसङ्गो जीर्णवासा मलह्लिन्नकलेत्रः । भजन्माधुकीं वृत्तिं मुनिचर्यां कदाश्रये ॥ ८९ ॥
 त्यजन् दुःशीलसंसर्गं गुरुपादरजः स्पृशन् । कदाहं योगमभ्यस्यन् प्रभवेयं भवच्छिदे ॥ ९० ॥
 महानिशायां प्रकृतकायोत्सर्गे पुराद्बुद्धिः । स्तम्भवत् स्कन्धकपर्णं वृषाः कुर्युः कदा मयि ॥ ९१ ॥
 वने पवासनासीनं क्रोडस्थितमृगाभङ्गम् । कदा प्रास्यन्ति वक्त्रे मां जरन्तो मृगयूथपाः ॥ ९२ ॥
 शत्रौ मित्रे तृणे खेपे स्वर्णेऽस्मानि मणौ मृदि । मोक्षे भवे भविष्यामि निर्विशेषमतिः कदा ॥ ९३ ॥

१ चर्मगोणी । २ गृध्रशृगालाभ्यां रक्षणम् । ३ कामेन । ४ तत्तस्मात् अस्य कामस्य मूलं सङ्कल्पं
 अहं दुःखनामि ख-नं करोमि । ५ स्थंयेण । ६ निसर्गसुखस्य सर्गं उत्पत्तिर्यस्मिन्नेताहशमपवर्गं मोक्षम् ।
 ७ दांसः । ८ प्रकर्षणं कृतः कायोत्सर्गो येन तस्मिन्ममयि ।

अधिरोढुं गुणश्रेणीं निःश्रेणीं श्रुक्तिवैकमनः । परानन्दलताकन्दान् कुर्यादिति मनोरथाच्च ॥ ९४ ॥

॥ सप्तभिः कुलकम् ॥

इत्यहोरात्रिकीं चैर्यामप्रमत्तः समाचरन् । यथावदुक्तवृत्तस्थो गृहस्थोऽपि विशुध्यति ॥ ९५ ॥

श्रुत्वेमां देशनां भर्तुर्वहवः प्रात्रजजनाः । कुम्भादयो गणधरास्तत्र सप्तदशाभवन् ॥ ९६ ॥

देशनान्ते जगद्भर्तुः कुम्भो व्यधित देशनाम् । तद्देशनान्ते नत्वेवं शक्राद्याः स्वं पदं ययुः ॥ ९७ ॥

तर्त्तीर्जजन्मा भृकुटिर्धक्षरत्र्यक्षत्रतुर्मुखः । स्वर्णवर्णो वृषपथश्चतुर्भिर्दक्षिणभुजैः ॥ ९८ ॥

धृतमातुलिङ्गशक्तिमुद्रामयदैर्युतः । वामैः पुनर्नकुलकपर्शुवज्राक्षह्वत्रिभिः ॥ ९९ ॥

॥ युगम् ॥

तथैव देवी गान्धारी श्वेताङ्गी हंसवाहना । दोभ्यां वरदखड्गिभ्यां दक्षिणाभ्यां विराजिता ॥ १०० ॥

वामाभ्यां वीजैः पूरिभ्यां बाहुभ्यामुपशोभिता । अभूतामित्युभे भर्तुर्नमेः शासनदेवते ॥ १०१ ॥

ताभ्याममुक्तसान्निध्यो विजहार वसुन्धराम् । सार्धे वर्षसहस्रे द्वे नवमासोनिते विशुः ॥ १०२ ॥

प्रभोरभूवन् साधूनां सहस्राण्यथ विशतिः । त्रतिनीनां पुनरेकत्वारिंशत्सहस्रयपि ॥ १०३ ॥

चतुर्दशपूर्वभृतां सार्धं शतचतुष्टयम् । अवधिज्ञानभाजां तु सहस्रं षट् शताधिकम् ॥ १०४ ॥

षष्ठ्या द्वादशशती मनःपर्ययशालिनाम् । शताति षोडश पुनः केवलज्ञानधारिणाम् ॥ १०५ ॥

जातवैक्रियलब्धीनां सहस्राः पञ्च सङ्ख्यया । तथा सहस्रमेकं तु वादलङ्घ्युपशोभिनाम् ॥ १०६ ॥

१ पर श्रेष्ठो य आनन्द स पत्र लता तस्या कन्दा मूलभूतास्तान् । २ आचरणाम् । ३ बीज-
प्रमस्ति अनयोरिति ।

श्रावकाणां लक्ष्मेकं सहस्राणि च सप्ततिः । श्राविकाणां त्रिलक्ष्यष्टत्वारिंशत्सहस्रायुक् ॥ १०७ ॥
 मोक्षकालमथ ज्ञात्वा सम्मेताद्रिमगात्प्रभूः । समं मुनिमहत्सेणनशनं प्रत्यपादि च ॥ १०८ ॥
 मासान्ते वैशाखकृष्णदशम्यामश्विनीयुजि । समं तैर्मुनिभिः स्वामी प्रपेदे पदमव्ययम् ॥ १०९ ॥
 कौमारेऽब्दानां सहस्रौ सौधौ राज्ये तु पञ्च ते । व्रते सार्धौ सहस्रौ चेत्ययुतायुर्नमिप्रभुः ॥ ११० ॥
 मुनिमुव्रतनिर्वाणान्निर्वाणं श्रीनमिप्रभोः । वर्षाणां पट्सु लक्षेषु व्यतिक्रान्तेष्वजायत ॥ १११ ॥

निर्वाणकल्याणमुपेत्य तत्र गीर्वाणनाथास्त्रिदशैः समेताः ।

शरीरसंस्कारपुरःसरं श्रीनमेरुकार्युः सपरिच्छदस्य ॥ ११२ ॥

॥ इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रत्रिरचिते त्रिपष्टिशंलींकापुरुरचरिते महाकाव्ये सप्तमे
 पर्वणि नमिनाथचरितवर्णने नामैकादशः सर्गः ।

॥ अथ द्वादशः सर्गः ॥

श्रीहरिषेणचक्रिचरितम्

इतश्च विरहत्वेव नमिनामि जिनेश्वरे । हरिषेणोऽभवच्चक्री चरितं तस्य क्रीत्वते ॥ १ ॥
इहैव भरतेऽनन्ततीर्थे नरपुरे पुरे । नराभिरामो दृपतिरभिरामो नरेष्वभूत् ॥ २ ॥
ऋमेण च भवोद्विग्नः परिव्रज्यां प्रपद्य सः । सनत्तुमारकल्पेऽभूदमरः परमद्विकः ॥ ३ ॥
इतश्च पञ्चालदेशोऽकल्पः स्वःकल्पमृद्धिभिः । परैरकम्यं काम्पील्यमित्यस्ति प्रवरं पुरम् ॥ ४ ॥
तस्मिन्महाहरिर्नाम राजा हरिरीवैजसा । इवाकुवंशतिलको वभूव भुवि विश्रुतः ॥ ५ ॥
तस्याभून्महिषी नाम्ना मेरा स्मेराम्बुजानना । शीलालङ्कारणा रूपेणालङ्कृतमहीतला ॥ ६ ॥
नराभिरामजीवोऽपि तस्याः कुशाववातरत् । चतुर्दशमहास्वप्नाख्यातश्चक्रधरद्विकः ॥ ७ ॥
सा कालेऽहृत हेमोमं हरिषेणाभिधं सुतम् । पञ्चदशधनुच्छ्रायो युवराज्येऽभ्यषेचि सः ॥ ८ ॥
पैतृकं शासतस्तस्य राज्यं प्राज्यभुजौजसः । अन्येद्युरारण्यशालायां चक्ररत्नमजायत ॥ ९ ॥
पुरोधोवर्धकिशुहिसेनानीप्रभृतीन्यपि । तस्य त्रयोदशान्यानि क्रमाद्रत्नानि जज्ञिरे ॥ १० ॥
चक्रमार्गानुगः प्राच्यां गत्वा तीर्थं स मागधे । भागधतीर्थकुमारं दिग्जयादावसाधयत् ॥ ११ ॥
दक्षिणस्यामथोपेत्य दक्षिणाभोधिवर्तिनम् । वरदामपतिं देव वशीचक्रे महाभुजः ॥ १२ ॥

१ पञ्चालदेशस्थाकल्पो भूयणम् । २ स्वर्गलुप्त्यमं ३ स्वर्णकान्तिम् ।

उपेत्य दिशि वारुण्यां प्रभासाधिपति सुरम् । सोऽसाधयदल्पडौजा विडौजा इव भूस्थितः ॥ १३ ॥
 महानदीमेत्य सिन्धुं दिङ् सिन्धुरपराक्रमः । क्रमाद्दशवंदीचक्रे चक्रभृद्दशमोऽथ सः ॥ १४ ॥
 ततोऽभिसृत्य वैताढ्यं वैताढ्याद्रिकुमारकम् । विधिना साधयामास स दिक्साधनपण्डितः ॥ १५ ॥
 कृतमालामरं चाथ कृती स्वयमसाधयत् । पश्चाच्च सेनापतिना पश्चिमं सिन्धुनिष्कुटम् ॥ १६ ॥
 वाँमान्यकुम्भविन्यस्तमणिरत्नेन कुम्भिना । सेनान्युद्धादितद्वारां तमिस्रां प्रविवेश सः ॥ १७ ॥
 काकिणीरत्नलिखितमण्डलोद्योतितान्तराम् । पद्मयोत्तीर्य चोन्मशानिमग्ने तामलङ्घयत् ॥ १८ ॥
 स्वयभ्रुद्धादितोदीच्यद्वारा तस्या विनिर्ययौ । आपातसङ्ज्ञान्म्लेच्छांस्तान् स्वच्छन्दानजयच्च सः ॥ १९ ॥
 अज्ञापयच्च सेनान्या सिन्धोः पश्चिमनिष्कुटम् । गत्वा च क्षुद्रहिमवत्कुमारमजयत् स्वयम् ॥ २० ॥
 काकिण्या ऋपभकूटे स्वनामालिख्य सञ्चलन् । जगाम साधयद्राज्ञं सेनान्या पूर्वनिष्कुटम् ॥ २१ ॥
 विद्यार्धैर्दत्तदण्ड उभयश्रेणिवर्तिभिः । स्वयं चासाधयामास नाट्यमालमथापरम् ॥ २२ ॥
 सेनान्योद्धादितां खण्डप्रपातां प्राविशद्गुहाम् । चक्रानुगश्चक्रवर्ती निर्जगाम च पूर्ववत् ॥ २३ ॥
 सेनान्या साधयामास गाङ्गां प्राचीननिष्कुटम् । स्वयमावासयामास गङ्गायां वसुधाधिपः ॥ २४ ॥
 नवापि निधयो गङ्गामुखमागधवासिनः । सिध्यन्ति स्म स्वयं तस्योत्कृष्टपुण्यानुभावतः ॥ २५ ॥
 सम्पूर्णचक्रवर्तिश्रीजितपटूखण्डभारतः । अथाजगाम कास्पीर्यपुरं स श्रीपुरन्दरः ॥ २६ ॥
 तस्य चक्रित्वाभिषेकश्रेष्ठः देवैर्नैरपि । महोत्सवः पुरे चासीद्यावद्द्वादश वत्सरान् ॥ २७ ॥

भूपालैः पाल्यमानाज्ञो भरते सकलेऽपि ह । धर्माविवाधया भोगान् बुभुजे स महाभुजः ॥ २८ ॥
 भवाद्धिरक्तः सोऽन्येष्टू राज्यमुत्सृज्य लीलया । उपादत्त परित्रज्यां शिवेऽब्रज्योत्सवोत्सुकः ॥ २९ ॥
 हरिषेणस्य कौमारे सपादाब्दशतत्रयी । मण्डलित्वेऽपि सैवाथ सार्धमब्दशत जये ॥ ३० ॥
 चक्रभृत्त्वे पुनरष्टौ सहस्राणि शताष्टकम् । पञ्चाशच्च व्रतकाले पुनः सार्धं शतत्रयम् ॥ ३१ ॥

वर्षायुतायुः परिपाल्य सम्यक् तीव्रं व्रतं यातितघातिकर्मा ।

उत्केवलज्ञान इयाय नित्यसुखं पदं तद्धरिषेणचक्री ॥ ३२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकाकपुरुषत्ररिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि हरिषेणचक्रवर्ति-
 चरितवर्णनो नाम द्वादशः सर्ग समाप्तः ।

॥ अथ त्रयोदशः सर्गः ॥

(जयचक्रिचरित्रम्)

नमेर्भगवतस्तीर्थे समुत्पन्नस्य चक्रिणः । जयस्य जेयिनः पुण्यं चरित्रमिदमुच्यते ॥ १ ॥
अस्यैव जम्बूद्वीपस्यैरवते श्रीपुरे पुरे । समुन्धरापतिरभूत् ख्यातो नाम्ना वसुन्धरः ॥ २ ॥
स प्रेयस्याः पद्मवत्या मृत्युनोद्विग्नमानसः । राज्ये निवेशयामास तनयं विनयन्धरम् ॥ ३ ॥
मनोहँरवने पाथे वरधर्ममहासुनेः । तत्वं श्रुत्वा प्रतियुद्धः परिव्रज्यामुपादेदे ॥ ४ ॥
चिरकालं परिव्रज्यां स यथावदपालयत् । विपद्य सप्तमे कल्पे देवभूमयमियाय च ॥ ५ ॥
इतश्चास्ति राजगृहं पुरं मगधमण्डनम् । श्रियाभेकं कुलगृहं स्वःपुर्यां इव सोदरम् ॥ ६ ॥
इक्ष्वाकुवंशप्रभवः प्रभवो न्यायवर्त्मनः । विजयी विजयो नाम तत्राभूत्पृथिवीपतिः ॥ ७ ॥
वद्याभिधाना तस्याभून्महिषी शीलशालिनी । भूगता कापि देवीव रूपलावण्यसम्पदा ॥ ८ ॥
काले गच्छति तस्याश्च कुक्षावततार सः । वसुन्धरमहीपालजीवः शुक्रात् परिच्युतः ॥ ९ ॥
जज्ञे तस्यां जयो नाम धनुर्द्धादिशकोन्नतिः । स्रुत्वातुर्दशस्वप्नसूचितः काञ्चनच्छविः ॥ १० ॥
पित्रा राज्येऽभिषिक्तश्च तस्यायुधगृहेऽन्यदा । चक्रान्नं सशुत्पेदे प्रथमं चक्रिलक्षणम् ॥ ११ ॥
तथा च्छत्रं मणिर्दण्डो निस्त्रिंशश्चर्म काक्रिणी । जज्ञिरे तस्य सँसैवं रत्नान्येकेन्द्रियाणि तु ॥ १२ ॥

१ जयनशीलस्य । २ मनोहरनाम्नि वने ३ चक्रेण सह सप्त ।

एकोनविंशतिशती वर्षाणां चक्रिसम्पदि । व्रतकाले तु चत्वारि संवत्सशतान्यगुः ॥ २८ ॥

समासहस्तत्रयमायुरात्मनः स पूर्यित्वा परिपाल्य च व्रतम् ।

घातिक्षयाविष्कृतकेवलो ययौ कैवल्यमक्षीणसुखास्पदं जयः ॥ २९ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरिते महाकाव्ये सप्तमे पर्वणि
जयचक्रवर्तिचरितवर्णनो नाम त्रयोदश सर्गः ॥

रामलक्ष्मणदशानना नमिस्तीर्थकृच्च हरिषेणचक्रभृत् ।

चक्रभृच्च जय इत्यासुत्र पद्म वर्णिताः श्रुतिसुखाय सन्तु वः ॥ १ ॥

॥ समाप्तं चेदं सप्तमं पर्वम् ॥

इति श्रीत्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्.

सप्तम-पर्व.

शुद्धिपत्रकम् ।

पृष्ठः	पद्यक्तिः	अशुद्धः	शुद्धः	पृष्ठ	पद्यक्तिः	अशुद्धः	शुद्धः
४१	८	पुया	पुर्यां	१२१२	३	जलाजलि	जलाजलि
४१	११	रतु	रन्तु	१२१२	१२	भवछली	भवछली
४२	२	प	पर्व	१३२२	७	श्वशुग्	श्वशुग्
४२	४	साध	साधं	१५१२	२	मामूढ्या	मामूढ्या
४१	७	प्रगे	प्रगे	१७१२	५	तदम्भोज	तदम्भोज
४२	१४	सप्तमे	सप्तमे	१७१२	१४	शिरच्छेदा	शिरच्छेदा
८१	४	रथ	म्य	१९१२	१६	चाण्डालः	चाण्डालः
८१	१२	मनाप्तेन	मनाप्तेन	२०१२	१४	पाश्व	पाश्व
८२	३	चक्र	चक्रु	२०१२	१४	राजपुत्री	राजपुत्री
९१	८	किञ्चय	किञ्चिव	२२१२	६	बृहस्पति	बृहस्पति
९१	६	कुमारणां	कुमारणां	२३१२	१३	सद्य	सद्य
१०१	१	ययी	ययी	२३१२	१४	यथा	यथा
१०१	८	स्तस्तिपृणा	स्तस्तिपृणा	२४१२	१३	२गुर्व्यभूत्	२गुर्व्यभूत्
१११	१५	ताज्जलिः	ताज्जलिः	२५१२	५	सङ्ग	सङ्ग
११२	२	किञ्चन्नो	किञ्चन्नो	२६१२	१	विद्यया	विद्यया
११२	६	हरितरत्न	हरितरत्न	२६१२	१२	अथ	अथ
११२	१०	भुवनालङ्कार	भुवनालङ्कारः	२६१२	१६	शरीरेणव	शरीरेणव
१२१	१२	कुट्टन	कुट्टेन	२६१२	१२	कर्णप्रजो	कर्णप्रजो
१२१	१५	सवगुणा	सर्वगुणा	२६१२	१३	सहस्रारो	सहस्रारो

पृष्ठः	अशुद्धः	शुद्धः	पङ्क्तिः	अशुद्धः	शुद्धः	पङ्क्तिः	अशुद्धः	शुद्धः
२७२	मत्ताऽपि	मत्तोऽपि	६	सात्रे	सात्रे	७	श्रुततद्वचनो	श्रुततद्वचनो
२७२	सैनिकरेभिः	सैनिकैरेभिः	१३	भोक्तृणां	भोक्तृणां	१२	हनुमद्युतः	हनुमद्युतः
२७२	न्योऽन्यः	न्योऽन्यं	१६	हनुमद्युतः	हनुमद्युतः	७	स्थयपर्वतः	स्थयपर्वतः
२८१	मिथोघाते	मिथोघातै	२	पुत्रैवशंवदम्	पुत्रैवशंवदम्	८	पञ्चविंशतिः	पञ्चविंशतिः
२८२	पितृभिश्चा	पुत्रभिश्चा	५	सर्वपरमार्थरूपा	सर्वपरमार्थरूपा	१६	पत्यौ	पत्यौ
२९१	विद्यत्	विद्युत्	१६	पत्य	पत्य	१४	गुर्वेय	गुर्वेय
२९२	वर	वरं	५	गुर्वेत्य	गुर्वेत्य	१५	निथीचक्रे	निथीचक्रे
३०१	प्रापस्त्व	प्रापस्त्व	१३	ककशा	ककशा	५	कुर्वन्ती	कुर्वन्ती
३०१	त	तु	१६	कुर्वन्ती	कुर्वन्ती	५	हिरण्यगर्भं	हिरण्यगर्भं
३०१	त्यध्याहारा	त्यध्यहारः	१७	हिरण्यगर्भ	हिरण्यगर्भ	९	उत्पन्न	उत्पन्न
३१२	त	तां	१३	उत्पन्न	उत्पन्न	१७	केवलज्ञान	केवलज्ञान
३३१	श्वश्रवा	श्वश्रवा	१३	केवलज्ञान	केवलज्ञान	१०	दशरथोऽपरः	दशरथोऽपरः
३३१	बिह्ल	बिह्लं	१३	दशरथोऽपर	दशरथोऽपर	१५	ग्रहराजः	ग्रहराजः
३३१	श्वश्रव्रा	श्वश्रवा	१३	ग्रहराजः	ग्रहराजः	७	ककैयी	ककैयी
३३१	श्वश्रुःखे	श्वश्रुखे	१	मुज्जानो	मुज्जानो	१२	मुज्जानो	मुज्जानो
३३२	दहितणां	दहितणां	२	तत्रवास्थान	तत्रवास्थान	१२	तत्रवास्थान	तत्रवास्थान
३५१	न्येद्यरुधाने	न्येद्यरुधाने	१०					
३६१	ककचकरदशनं	ककचकुरदशनं	४					
३७२	प्रियमित्र वन	प्रियमित्रं वने	१०					
३७२	ग्राम्यम्	ग्राम्यम्	१५					
३८१	द्वैवाज्ज्ञात्वा	द्वैवाज्ज्ञात्वा	४					

४६२	१२	म्भोद्वर्ण	म्भोद्वर्ण	७१२	८	विजहः	विजहः
४९२	१२	कथञ्चिद्वाजान	कथञ्चिद्वाजान	८१२	१५	वशगदरे	वशगदरे
५०२	१	वाद्योश्च	वाद्योश्च	७२१	१३	द्रुत	द्रुत
५२१	४	भिरनेकशः	भिरनेकशः	७३२	१५	पक्षा	पक्षा
५४२	१२	त्रयेयका	त्रयेयका	७६१	१६	तीक्ष्ण	तीक्ष्ण
५७१	९	नगययोद्धा	नगययोद्धा	७६२	२	हरणमिदं	हरणमिदं
५७१	१३	रुकेयो	रुकेयो	७७१	१५	मत्तभ	मत्तभ
५९१	९	रि	रि	७७२	१३	ध्रिमां	ध्रिमां
५९२	१५	स्वकृपा	सर्वकृपा	७७२	१६	छेकी	छेकी
६३१	१३	क्र	क्र	७७२	४	परं	परं
६३२	१२	यथकालं	यथाकाल	८११	१०	कमयस्त	कमयस्त
६३२	१२	अत्रा	अत्रा	८१२	५	द्विपण्वद्रिपु	द्विपण्वद्रिपु
६५२	२	आत्रेऽमुष्म	आत्रेऽमुष्मं	८१२	२	अयते	अयते
६६१	१२	स्त्रीसन्धं	स्त्रीसन्ध	८२२	७	पवमयं	पवमयं
६६२	१३	महोधर	महीधर	८२२	१३	सकुटुम्भ	सकुटुम्भ
६६२	१४	दत्ताकार्योः	नदाकायी	८३२	२	वदेहीशुद्धे	वदेहीशुद्धे
६७१	६	क्षेमाञ्जलि	क्षेमाञ्जलि	८३२	९	दवारिन	दवारिन
६७१	१६	सावरवर्णिनी	सावरवर्णिनी	८७१	१३	ज्जत्रयोरहम्	ज्जत्रयोरहम्
६८२	१५	मोघीचक्रं	मोघीचके	८७२	४	वर्तालाप	वर्तालापः
६९२	९	महालोचनद्वयोऽपि	महालोचनद्वयोऽपि	९१२	१	त्वामागतोऽस्मि	त्वामागतोऽस्मि
७१२	५	तस्येऽपि	तस्येऽपि	९१२	७	वनाढ्यस्यैव	वैताढ्यस्यैव
				९३१	१६	कुरितसत्	कुरितसत्

पङ्क्तिः

पृष्ठः

अशुद्धः

समीपमुसौमित्रि

१६

१३

१३

५

१५

३

१

१२

२

१४

४

६

१२

१४

१४

४

२

४

१९१२

१००१२

१०२१२

१०२१२

१०३१२

१०५१२

१०५१२

१०७१२

१०८१२

१०९१२

११७१२

११७१२

११७१२

११७१२

११९१२

११९१२

११९१२

१२२१२

हाह्रम्

चेत्त

तावद्रूप

चक्रण

वसन्तोत्सवे

मिन्द्रजित्

तिष्ठान्नाहनि

दुर्विनीत

जातिरसृति

भ्रातृन्

मानिनं

गङ्गा

अथेत्थ

च्छुत्वा

मुपेयाय

त्प्रत्यङ्कुश

हर्षस्थाने

मम्भस्तत्

१२

११

५

१०

१३

१०

७

५

७

२

११

१

६

७

१०

१२

२

१४

१३

१

शुद्धवा

सविरमयः

सवथासि

ततश्चयुत्वा

तद्दानधर्मणो

वताढये

हनुमांश्चैत्र

जटायुरप्सूचे

ध्यानशुप

प्रचुरसम्मदाः

पालयिष्यत

दीधिकाः

सवजीवेषु

दोभ्या

सहस्रयपि

पष्ट्यग्रा

सहस्रेणानशनं

देव

रम

ह

शुद्धः

शुद्धवा

सविस्मयः

सर्वथासि

ततश्चयुत्वा

तद्दानधर्मणो

वैताढये

हनुमांश्चैत्र

जटायुरप्सूचे

ध्यानशुपः

प्रचुरसम्मदाः

पालयिष्यतः

दीधिताः

सर्वजीवेषु

दोभ्या

सहस्रयपि

पष्ट्यग्रा

सहस्रेणानशनं

देवं

रम

हि

